

კულტურათაშორისი კომუნიკაციები
INTERCULTURAL COMMUNICATIONS
МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ КОММУНИКАЦИИ

INTERCULTURAL RELATIONS SOCIETY

ISSN 1512-4363

საერთაშორისო სამეცნიერო-პერიოდული გამოცემა
International scientific periodical edition
Международное научно-периодическое издание

კულტურათაშორისი კომუნიკაციები

INTERCULTURAL COMMUNICATIONS

МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ КОММУНИКАЦИИ

№39

Tbilisi – Tbilisi – Тбилиси

2024

UDC (უკ) 008 (100)

კ-897

მთავარი რედაქტორი ინდირა ძაგანია

Editor-in-chief Indira Dzagania

Главный редактор Индира Дзаганя

რედაქტორები

ლირა გაბუნია
ოლღა პეტრიაშვილი
მარინე ტურავა
ირმა ზაქარაია
ანა მოსაშვილი

Editors

Lira Gabunia
Olga Petriashvili
Marina Turava
Irma Zakaraia
Ana Mosashvili

Редакторы

Ли́ра Габу́ния
Ольга Пётриашви́ли
Ма́рина Турава
Ирма Зака́рая
Ана Мосашви́ли

კომპიუტერული რედაქტირება

რობერტ მესხი

Computer Editing

Robert Meskhi

Компьютерное редактирование

Роберт Месхи

პასუხისმგებელი მდივანი

ლიანა გვასალია

Executive Secretary

Liana Gvasalia

Ответственный секретарь

Лиана Гвасалия

სარედაქციო საბჭო

ვეინ ჯეიკობი (აშშ), იან კე (ჩინეთი), ბილალ დინდარი (თურქეთი), ენდრიუ ჰარისი (დიდი ბრიტანეთი), მარია კორნელია ბარლიბა (რუმინეთი), დორის ფოგელი (ავსტრია), სვეტლანა ტერ-მინასოვა (რუსეთი), ნილაკში სურანიარაიანი (ინდოეთი), გიორგი პოპა (მოლდავეთი), ილონა მანელიდუ (საბერძნეთი), ილიას უსთუნერი (თურქეთი), ანა აგრანატი (ისრაელი), ლალა ახმედოვა (აზერბაიჯანი), აიტენ მუსტაფაევა (აზერბაიჯანი), მიხეილ ბოგუცკი (პოლონეთი), ირენა კუდლინსკა (პოლონეთი), irina matias (ukraiana), ვილემ ჰენდრიკ დე ბოფორტი (ნიდერლანდების სამეფო), ვენტა კოცერე (ლატვია), ჟანა ტოლისბაევა (ყაზახეთი), მერი მადარშაჰი (საფრანგეთი), რობერტო რიჩი (იტალია), იორდან ლუცკანოვი (ბულგარეთი), კემალ მაკილი-ალიევი (შვედეთი), მარია დიმასი (საბერძნეთი), რობერტო რიჩი (იტალია), ალა საინენკო (მოლდავეთი), მანუელ ფილიპე დე კოსტა (პორტუგალია), რომან დიაკონი (ლატვია), რეგინა კარველინე (ლიეტუვა), ალექსანდრე გრუშა (ბელარუსია), მარია ჯუნკალი გუტიერეს მანგადო (ესპანეთი), გიორგი აგოსტონი (უნგრეთი), ენრიკე კერო ხორვილია (ესპანეთი).

Editorial Board

Wayne Jacoby (USA), Yang Ke (China), Billal Dindar (Turkey), Andrew Harris (Great Britain), Maria Cornelia Barliba (Romania), Doris Fögel (Austria), Svetlana Ter-Minasova (Russia), Neelakshi Suryanarayan (India), Gheorghe Popa (Moldova), Iлона Manelidu (Greece), Ilyas Ustunyer (Turkey), Ann Agranat (Israel), Lala Akhmedova (Azerbaijan), Ayten Mustafaeva (Azerbaijan), Mikhael Bogutski (Poland), Irena Kudlinska (Poland), Irina Matyash (Ukraine), Willem Hendrik de Beaufort (the Netherlands), Venta Kotsere (Latvia), Jhana Tolisbaeva (Kazakhstan), Mehri Madarshahi (France), Roberto Righi (Italy), Yordan Lyutskanov (Bulgarian), Kamal Makili-Aliyev (Sweden), Maria Dimasi (Greece), Ritsuko Inoue (Japan), Ala Sainenco (Moldova), Manuel Filipe da Costa (Portugal), Roman Dyakon (Latvia), Regina Karvelienu (Lithuania), Alexander Grusha (Belarus), Maria Juncal Gutierrez Mangado (Spain), Gyorgy Agoston (Hungary), Enrique Quero Gervilla (Spain).

Редакционный совет

Вэйн Джекоби (США), Ян Кэ (Китай), Билял Диндар (Турция), Эндрю Харрис (Великобритания), Мария Корнелия Барлиба (Румыния), Дорис Фегель (Австрия), Светлана Тер-Минасова (Россия), Нилакши Сурьянараян (Индия), Георгий Попа (Молдова), Илона Манелиду (Греция), Ильяс Устуньер (Турция), Анна Агранат (Израиль), Лала Ахмедова (Азербайджан), Айтен Мустафаева (Азербайджан), Михаил Богущкий (Польша), Ирэна Кудлинска (Польша), Ирина Матяш (Украина), Виллем Хендрик де Бофорт (Нидерланды), Вента Коцере (Латвия), Жанна Тольсбаева (Казахстан), Мери Мадаршахи (Франция), Роберто Ричи (Италия), Йордан Люцканов (Болгария), Кямал Макили-Алиев (Швеция), Мария Димаси (Греция), Ритсуко Иноуэ (Япония), Алла Сайненко (Молдова), Мануэль Филипе де Коста (Португалия), Роман Дьякон (Латвия), Регина Карвелине (Литва), Александр Груша (Белоруссия), Мария Хункал Гутierrez Мангадо (Испания), Георги Агостон (Венгрия), Энрике Керо Хорвиля (Испания).

EAN 9771512 43 6007

**სამეცნიერო- პრაქტიკული კონფერენცია –
„ყაზახეთი- საქართველო: კულტურათაშორისი და
ეროვნებათაშორისი ურთიერთობები“**

2023 წლის 14 დეკემბერს სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, აბაი კუნანბაიულის სახელობის კაბინეტში, გაიმართა სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია – „ყაზახეთი-საქართველო: კულტურათაშორისი და ეროვნებათაშორისი ურთიერთობები“.

კონფერენციას ყაზახეთის მხრიდან ესწრებოდნენ: ყაზახეთის საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი საქართველოში, ბატონი მალიკ მურზალინი, ყაზახეთის კონსული, ქალბატონი ჟაზირა მირზაკასიმოვა, საელჩოს თანამშრომლები, ცნობილი ყაზახი პოლიტოლოგი, ანალიტიკოსი და ექსპერტი დანიარ აშიმბაევი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, აკადემიკოსი სატარ მაჟიტოვი, ყაზახეთში ქართული დიასპორის ხელმძღვანელი ზურაბ ბობოხიძე.

ყაზახეთის ელჩი საქართველოში გულთბილად მიესალმა კონფერენციის მონაწილეებს. მან ხაზი გაუსვა წარმატებულ თანამშრომლობას ყაზახეთის საელჩოსა და სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტს შორის; გამოხატა პატივისცემა და მადლიერება სოხუმის უნივერსიტეტის რექტორის, პროფესორ ზურაბ ხონელიძის მიმართ და გამოთქვა მომავალი ნაყოფიერი თანამშრომლობის იმედი.

საპატიო სტუმრებს მიესალმა საერთაშორისო ურთიერთობებისა და კულტურათაშორისი კავშირების დეპარტამენტის უფროსი, პროფესორი ინდირა ძაგანია. მან აღნიშნა სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მნიშვნელობა და განაცხადა, რომ ეს ღონისძიება ახალი ფურცელია საქართველო-ყაზახეთის კულტურულ და საგანმანათლებლო ურთიერთობებში.

სტუმრებს თავისი პატივისცემა დაუდასტურა აბაის სახელობის კაბინეტის ხელმძღვანელმა, ბატონმა ბადრი ნაჭყებიაძემ.

სამეცნიერო-პრაქტიკულ კონფერენციაზე წარმოდგენილმა მოხსენებებმა დიდი ინტერესი გამოიწვია როგორც მეცნიერებში, ასევე სტუდენტებში.

კონფერენციის მოდერატორი იყო საერთაშორისო ურთიერთობებისა და კულტურათაშორისი კავშირების დეპარტამენტის უფროსი, პროფესორი ინდირა ძაგანია.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფოიეში მოეწყო ბავშვების ნახატების გამოფენა, რომელიც მიეძღვნა ქართულ-ყაზახურ ურთიერთობებს.

SCIENTIFIC PRACTICAL CONFERENCE "KAZAKHSTAN-GEORGIA: INTERCULTURAL AND INTERNATIONAL COMMUNICATIONS"

On December 14, 2023, the scientific-practical conference "Kazakhstan-Georgia: intercultural and international communications" was held in the auditorium named after Abai Qunanbaiuly at Sukhumi State University.

The conference was attended by Kazakhstan's Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary to Georgia Mr. Malik Murzalin, Consul of Kazakhstan Ms. Jazira Mirzakasimova, embassy staff, famous Kazakh political analyst and expert Daniar Ashimbaev, Doctor of History, Professor, Academic Satar Mazhitov, Head of the Georgian Diaspora in Kazakhstan Zurab Bobokhidze.

The Ambassador of Kazakhstan to Georgia warmly welcomed the participants of the conference. He emphasized the successful cooperation between the Embassy of Kazakhstan in Georgia and Sokhumi State University; He expressed his respect and gratitude to the Rector of Sokhumi State University, Professor Zurab Khonelidze, and expressed his hope for further fruitful cooperation in the future.

Head of Intercultural Communications and International Relations Department, Professor Indira Dzagania welcomed the honorable guests, noted the importance of the scientific-practical conference and said that the event is a new page in the cultural and educational relations between Georgia and Kazakhstan.

Mr. Badri Nachkebia, the head of Abai's auditorium, confirmed his respect to the guests.

The reports of the scientific-practical conference were of great interest caused both scientists and students.

The conference was moderated by the Head of International Relations and Head of Intercultural Communications and International Relations Department, Professor Indira Dzagania.

Prof. Dzagania also organized an exhibition at Sokhumi State University. An exhibition was dedicated to Georgian-Kazakh relations.

ყაზახურ-ქართულ ურთიერთობებზე

საქართველოსა და ყაზახეთს შორის პარტნიორობა იმპულსს იძენს ერთ-დროულად რამდენიმე მიმართულებით: სავაჭრო ურთიერთობები, ინვესტიციები, ტვირთების ტრანზიტი და შუა დერეფანი, ტურიზმი. ეს ყველაფერი გამყარებულია კულტურული თანამშრომლობით.

2023 წელი ყველაზე ინტენსიური იყო. ჩვენ გავცვალეთ ვიზიტები მაღალ დონეზე. საქართველოში ოფიციალური ვიზიტით ყაზახეთის მთავრობის მეთაური იმყოფებოდა. აგვისტოში საქართველოს პრემიერ-მინისტრი აღმათის ეწვია. დაძმობილდნენ ბორჯომი და ყაზახეთის ნავთობის დედაქალაქი ატირაუ. ბორჯომში, ბათუმსა და რუსთავში არსებულ საპატიო კონსულებს შეუერთდა საკონსულო გორში.

თბილისში წარმატებით ჩატარდა ცენტრალური აზიის უდიდესი თეატრის „ასტანას ოპერის“ გასტროლები. გაუმართეთ მთელი მსოფლიოს მასშტაბით ასობით ადამიანის, მათ შორის – საქართველოს ორი წარმომადგენლის, მიერ შექმნილი სურათების გამოფენა სახელწოდებით „მსოფლიოს სურათები“.

საგარეო ვაჭრობის შესახებ. რას აწვდის საქართველო ყაზახეთს

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, გასულ წელს ორ ქვეყანას შორის სავაჭრო ბრუნვა 2,7-ჯერ გაიზარდა და 735 მილიონ დოლარს გადააჭარბა. ამრიგად, ყაზახეთი დღეს საქართველოს რიგით მე-8 სავაჭრო პარტნიორია.

– ყველაზე დიდი ზრდა ფიქსირდება ქართული საქონლის მიწოდებაში ყაზახეთში. მთლიანად კი, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, ექსპორტის მხრივ, ყაზახეთი არის საქართველოს სიდიდით მესამე სავაჭრო პარტნიორი.

ასე, მაგალითად, გასულ წელს ყაზახეთმა საქართველოდან 700 მილიონ დოლარზე მეტი ოდენობის სხვადასხვა საქონელი შეიძინა, რაც თითქმის 3-ჯერ მეტია 2022 წელთან შედარებით. ამასთან, ქართული ექსპორტის ძირითადი საქონელი იყო მსუბუქი ავტომობილები (591,8 მლნ დოლარი), მინერალური და გაზიანი წყლები (24,7 მლნ დოლარი), ღვინო (9 მლნ დოლარი).

საქართველოს ავტობაზრობებზე შექმნილი მანქანების რაოდენობით, ყაზახეთი პირველ ადგილზეა – თითქმის 40 ათასი მანქანა (39 896), რაც აქ გაყიდული მანქანების მთლიანი რაოდენობის თითქმის 37%-ია. ჯამში, ყაზახეთის მოქალაქეებმა საქართველოში მანქანების შესაძენად 590 მილიონ დოლარზე მეტი დახარჯეს.

მინერალური წყლის იმპორტიორთა შორის ყაზახეთი მეორე ადგილზეა. მხოლოდ „ბორჯომი“ შევიძინეთ 53,3 მილიონი ბოთლი, საერთო ოდენობით 33 მილიონი დოლარის.

გარდა ამისა, 2023 წელს ყაზახეთი შევიდა ქართული ღვინის ტოპ 5 იმპორტიორში, რომელიც შექმნილია 9 მილიონი დოლარის. ეს მაჩვენებლები მიუთითებს ჩვენი ქვეყნის მნიშვნელოვან ადგილზე საქართველოს საგარეო ვაჭრობაში.

რას ყიდის ყაზახეთი საქართველოში?

– ქართული სტატისტიკის მიხედვით, გასულ წელს ყაზახეთმა საქართველოში 33 მილიონი დოლარის საქონელი გაგზავნა. ამასთან, ყაზახეთის სტატისტიკის მიხედვით, ყაზახეთიდან საქართველოში ექსპორტი გაცილებით დიდია და 223 მილიონი დოლარი შეადგინა.

ყაზახეთიდან საქართველოში მიწოდებული ძირითადი საქონელია: სპილენძი და სპილენძის კათოდები (141,6 მილიონი დოლარი), ნედლი ალუმინი (50,9 მილიონი დოლარი) და ნავთობპროდუქტები (2,2 მილიონი დოლარი).

არის ერთი ნიუანსი: საქართველოში ოპერირებს ყაზახური კომპანია "Rompetrol Georgia", რომელიც ნავთობპროდუქტების გაყიდვის მთლიანი ბაზრის 17%-ზე მეტს იკავებს და ქვეყნის მასშტაბით მართავს 67 ბენზინგასამართ სადგურს, სადაც დასაქმებულია 700-ზე მეტი ადგილობრივი მოქალაქე. ამასთან, ჩვენს ბენზინგასამართ სადგურებზე გაყიდული საწვავი მოწოდებულია რუმინეთში მდებარე ყაზახური ქარხნებიდან და იწარმოება ყაზახური ნავთობიდან. ქართული სტატისტიკით, ეს რუმინული ბენზინია, სინამდვილეში კი, ყაზახურია!

ამ კონტექსტში აღსანიშნავია, რომ რუმინეთი (ე.ი. ყაზახეთი) მეორე ადგილზეა საქართველოსთვის ნავთობპროდუქტების მიწოდებით (193 ათასი ტონა, ჯამში 168 მილიონი დოლარის). ბენზინი აკმაყოფილებს ევრო-5-ის სტანდარტებს და ხარისხით ერთ-ერთი საუკეთესოა საქართველოში.

აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ ჩვენ დავიწყეთ საქართველოს ბაზრისთვის ყაზახური საქონლის ისეთი ახალი სახეობების მიწოდება, როგორებიცაა სხვადასხვა სოუსი, მაიონეზი, კეტჩუპი, რძის პროდუქტები, ნაყინი და ფეხსაცმელი.

სტრატეგიული შუა დერეფანი

– ჩვენი ქვეყნებისთვის ეს მარშრუტი ძალიან მნიშვნელოვანია. მინდა აღვნიშნო, რომ პრეზიდენტმა ტოკაევმა ყაზახეთის ხალხისადმი გასული წლის მიმართვაში პირველად აღნიშნა საქართველოს პრიორიტეტული როლი ამ საკითხში. მან განაცხადა, რომ საშუალოვადიან პერსპექტივაში ამ დერეფნით ტვირთების გადაზიდვა შეიძლება ხუთჯერ გაიზარდოს. ამისათვის ჩვენ უნდა გავაერთიანოთ ძალისხმევა პარტნიორ ქვეყნებთან – საქართველოსთან, აზერ-

ბაიჯანთან, ჩინეთსა და თურქეთთან. ამ პროექტის განხორციელებას ჩვენი მხრიდან განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა.

ამ დღეებში ჩვენი სახელმწიფოს მეთაურმა სტარტის მისცა ყაზახეთის ახალი სატრანსპორტო-ლოგისტიკური ცენტრის მუშაობას ჩინეთის ქალაქ სიანში. მისი ამოცანაა ჩინური ტვირთების კონსოლიდაცია და გადამისამართება „შუა დერეფნისკენ“.

ამასთან, 2014 წლიდან ჩინეთში უკვე ფუნქციონირებს ყაზახურ-ჩინური ლოგისტიკური ტერმინალი ლიანიუნგანის პორტში, რომელიც მდებარეობს ყვითელი ზღვის სანაპიროზე. მიმდინარეობს ყაზახეთის აქტაუსა და კურიკის პორტების გამტარუნარიანობის გაფართოება.

გასულ წელს ყაზახეთმა შეიძინა 2 დიდი ტანკერი, რომლებიც უზრუნველყოფენ ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მაგისტრალური ნავთობსადენით შემდგომი ტრანსპორტირებისთვის განკუთვნილი ნავთობის გადატანას კასპიის ზღვით.

გარდა ამისა, გასული წლის აგვისტოში ფოთის პორტში ახალი მულტიმოდალური ტერმინალის მშენებლობას ჩაეყარა საფუძველი. ეს არის მინიმუმ კიდევ 27 მილიონი დოლარის ინვესტიცია საქართველოს ეკონომიკაში.

მიმდინარე წლის სექტემბრისთვის ყაზახეთის სატრანსპორტო და ლოგისტიკური საინვესტიციო ჯგუფი "PTC Holding" გეგმავს ამ ტერმინალის გაშვებას, რომლის წყალობითაც ქალაქის მაცხოვრებლებისთვის 150-მდე ახალი სამუშაო ადგილი გაჩნდება.

ამ მარშრუტზე ჩვენ უკვე დავაფიქსირეთ საკონტეინერო გადაზიდვების ტარიფები, შევქმენით ყაზახეთის, საქართველოსა და აზერბაიჯანის რკინიგზების ერთობლივი საწარმო, ვახორციელებთ ერთობლივ საგზაო რუკას „ვიწრო ადგილების“ აღმოსაფხვრელად. ჩვენი ამოცანაა ამ მიმართულებით ტვირთების გადაზიდვის მოცულობა 2025 წლისთვის 10 მილიონ ტონამდე გავზარდოთ.

ყაზახური ინვესტიციები საქართველოში

– ყაზახეთი შედის საქართველოში ყველაზე დიდი ინვესტორების ათეულში. ყაზახური ინვესტიციების მოცულობა საქართველოს ეკონომიკაში 2023 წელს 33%-ით გაიზარდა და 43 მილიონ აშშ დოლარს გადააჭარბა.

ყაზახეთს საქართველოში აქვს მრავალი საინვესტიციო აქტივი ეკონომიკური საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში.

ყველაზე დიდია ბათუმის ნავთობტერმინალი და ბათუმის საზღვაო პორტი, ასევე – "Rompetrol Georgia" და "Halyk Bank Georgia". ბათუმის ნავთობტერმინალი და საზღვაო პორტი საქართველოში საზღვაო ტვირთების გადაზიდვის საერთო ბაზრის დაახლოებით 40%-ს იკავებს. მათში 1200-ზე მეტი საქართველოს მოქალაქეა დასაქმებული. 2008 წელს ამ საწარმოების ყაზახეთის ეროვნული

კომპანიის, "KazMunayGas"-ის, მენეჯმენტში გადაცემის შემდეგ, საქართველოს ბიუჯეტში შესულია 73 მილიონ აშშ დოლარზე მეტი მხოლოდ გადასახადების სახით; აქ არ იგულისხმება თანამშრომლების ხელფასები, მათი სოციალური მხარდაჭერა ჯანმრთელობის დაზღვევის სახით და ა.შ.

მთლიანობაში, ბოლო 17 წლის განმავლობაში, ყაზახეთის ინვესტიციებმა საქართველოს ეკონომიკაში 570 მილიონ დოლარზე მეტი შეადგინა.

ეს მიუთითებს ყაზახური კაპიტალისთვის საქართველოში ხელსაყრელ საინვესტიციო კლიმატზე და, დადებითი საინვესტიციო დინამიკის გათვალისწინებით, დარწმუნებული ვარ, რომ ეს პოზოტიური ტენდენცია მომავალშიც გაგრძელდება.

ამავდროულად, მინდა ქართული ბიზნესის ყურადღება გავამახვილო ყაზახეთის საინვესტიციო მიმზიდველობის მაღალ დონეზე, რომელმაც ჩვენი სახელმწიფოს მეთაურის განსაკუთრებული ყურადღების წყალობით, მაღალ მაჩვენებლებს მიაღწია.

ქართული ინვესტიციები ყაზახეთისთვის

– ჩვენ მხარს ვუჭერთ ამას და ვქმნით ხელსაყრელ პირობებს ბიზნესისთვის. დიახ, ქართული ბიზნესიც ახორციელებს ინვესტიციებს ყაზახეთის ეკონომიკაში. მაგალითად, "Georgian Industrial Group" 50 მილიონი დოლარის ინვესტიციას ახორციელებს სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკისა და ცხოველების საკვების მწარმოებელი ქარხნების, ასევე, მეფრინველეობის ფაბრიკების მშენებლობაში.

ჩვენ გვაქვს ბიზნესისთვის კარგი პლატფორმა – საერთაშორისო ფინანსური ცენტრი „ასტანა“, რომელსაც აქვს სპეციალური სამართლებრივი სტატუსი. გასულ წელს ამ ცენტრის ბაზაზე შეიქმნა ერთობლივი საწარმო კრეატიულ ინდუსტრიაში "Wonder Silk Studios".

ტურიზმის შესახებ. საქართველოს მიმზიდველობა ყაზახებისთვის

– ყაზახეთში კარგად იცნობენ საქართველოს. ყაზახები ინტერესითა და პატივისცემით ეპყრობიან მის უძველეს ისტორიას, უნიკალურ კულტურასა და ტრადიციებს. უყვართ ქართული სამზარეულო და ღვინო.

საქართველოში ჩამოსული ტურისტების რაოდენობით, ყაზახეთი მე-6 ადგილზეა. 2023 წელს ეს მაჩვენებელი 40%-ით გაიზარდა და 167 ათას ადამიანს მიაღწია.

სხვათა შორის, ქართული სტატისტიკის მიხედვით, გასული წლის განმავლობაში საქართველოში ტურისტების რაოდენობით ყაზახეთი უსწრებს დასავლეთ ევროპის ყველა ქვეყანას ერთად აღებულს. ამ გარემოებას ხელს უწყობს ტურისტული სეზონის განმავლობაში ყაზახეთის ხუთი ქალაქიდან თბილისის, ბათუმისა და ქუთაისის მიმართულებით პირდაპირი ფრენების ხელმისაწვდომობა. წელს, ტურისტულ სეზონზე, ჩვენ ველოდებით კვირაში 36-მდე პირდაპირ რეისს, რაც საშუალოდ დღეში 5-ზე მეტი რეისია.

მალიკ მურზალინი

ყაზახეთის საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი საქართველოში

KAZAKHSTAN AS A "MIDDLE POWER"

Territory

Kazakhstan is the ninth largest country in the world, equivalent in area to Western Europe (2,724,900 km²). It is also the world's largest landlocked state, bordered by the inland Caspian Sea. Approximately 94.5% of the country's territory is located in Asia, and 5.5% in Europe (about 148,000 km²), which is comparable to the territory of Greece (131,957 km²).

Borders

The total length of Kazakhstan's land borders is 13,200 km. The country shares borders (clockwise) with Russia, China, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Turkmenistan. Kazakhstan's 7,591 km land border with Russia is the world's second longest (after the U.S.-Canada border) and the longest continuous border. This distance is roughly equivalent to the distance on a straight axis from New York to Istanbul (8,069 km).

From north to south, Kazakhstan stretches 1,700 km, and from east to west, it extends more than 3,000 km.

Population

Kazakhstan has a population of 20,033,546. The population density is 7.3 people per km².

The majority ethnic group is Kazakhs, comprising more than 70% of the population. The remaining 30% includes Russians (15.2%), Uzbeks (3.3%), Ukrainians (1.9%), Uighurs (1.4%), Germans (1.2%), Tatars (1.1%), Azerbaijanis (0.8%), Koreans (0.6%), Turks (0.5%), Belarusians (0.4%), Kyrgyz (0.2%), Poles (0.2%), Armenians (0.1%), and other groups. In total, there are more than 120 ethnic groups in the country.

The largest cities, with the status of national significance, are the capital of Astana (1,430,163 people), Almaty (2,228,515 people), and Shymkent (1,222,597 people).

According to 2023 data, the average life expectancy is 75.09 years; the birth rate is 20.7 per 1,000 population; and the infant mortality rate is 7.7 cases per 1,000 births.

Religion

According to the Constitution, Kazakhstan is a secular state.

The majority of the population (about 70%) are Sunni Muslims, while 26% are Christians, including Orthodox, Catholics, and Protestants. The remaining 4% comprise adherents of other religious movements, those who are undecided, or atheists. Overall, there are approximately 4,000 registered religious organizations representing 18 religious denominations in the country. There are mosques, churches, synagogues, Buddhist temples, etc.

Civil sector

Currently, more than 18,000 non-governmental organizations (NGOs) operate in Kazakhstan. Most of these NGOs are based in Almaty, Astana, Shymkent, Karaganda, and Kyzylorda regions.

Visa-free regime

As of May 2, 2024, citizens of Kazakhstan can enjoy a visa-free regime with 33 countries based on bilateral agreements, with agreements with 6 additional countries pending entry into force. Furthermore, 9 countries have unilaterally granted visa-free entry to citizens of Kazakhstan.

In turn, Kazakhstan offers visa-free travel to citizens of 85 countries, including 33 under concluded agreements and 52 on a unilateral basis, encompassing all OECD member states.

Diplomatic representation

The Republic of Kazakhstan has established diplomatic relations with 187 states.

Kazakhstan maintains 114 diplomatic missions in 75 countries around the world, including 70 embassies, 24 general consulates, 9 consulates, 8 permanent missions to international organizations, and 3 other diplomatic missions.

There are 128 diplomatic missions of foreign states and international organizations based in Kazakhstan. These include 71 embassies, 24 general consulates, 1 consulate, and 32 representations of international organizations.

Security and multilateral diplomacy

Kazakhstan is a full member of virtually all key international organizations responsible for maintaining global security and stability. Its notable achievements include chairing the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) in 2010, the Organization of Islamic Cooperation (OIC) in 2011, and membership in the UN Security Council during 2017-2018.

In 2024, Kazakhstan holds the chairmanship of the Shanghai Cooperation Organization (SCO), Collective Security Treaty Organization (CSTO), Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA), Islamic Organization of Food Security (IOFS), International Fund for Saving the Aral Sea (IFAS), and the Organization of Turkic States (OTS). It also significantly contributes to the International Atomic Energy Agency (IAEA) and the Organization for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW).

Gross domestic product (GDP)

According to IMF data, the GDP per capita of Kazakhstan (in purchasing power parity) is **\$14,700** in April 2024. This indicator outpaces the indices of countries such as Russia (\$14,390), China (\$13,140), Georgia (\$8,830), Armenia (\$8,580), Azerbaijan (\$7,640), Belarus (\$7,560), Uzbekistan (\$2,670), Kyrgyzstan (\$1,920), and Tajikistan (\$1,270).

At the end of 2023, the GDP reached \$264 billion. It is projected that by 2029, the GDP will amount to \$450 billion, requiring an average annual growth of 6%. GDP growth rates were 5.1% in 2023, 3.3% in 2022, and 4.3% in 2021.

Foreign trade

In 2023, Kazakhstan's foreign trade volume amounted to **\$139.8 billion** (exports of 78.7 billion, imports of 61.1 billion) marking a 3.2% increase year-on-year.

The major trading partners are China – 31.5 billion dollars (22.5%), Russia – 26 billion (18.6%), Italy – 16.1 billion (11.5%), South Korea – 6 billion (4.3%), Türkiye – 6 billion (4.3%), the Netherlands – 4.4 billion, Uzbekistan – 4.4 billion, France – 4.2 billion, the USA – 4.1 billion, and Germany – 3.9 billion.

Main **export items** include oil – \$42.3 billion dollars (53.8%), uranium – \$3.4 billion (4.4%), copper products – \$3.2 billion (4.1%), copper ore – \$3 billion (3.9%), ferroalloys – \$2.3 billion (3%), natural gas – \$2.1 billion (2.6%), wheat – \$1.8 billion (2.4%), and petroleum products – \$1.1 billion (1.4%).

Main **import items** are equipment and electrical machinery – \$15.5 billion dollars (25.3%), motor vehicles and their parts – \$7.8 billion (12.7%), non-precious metals – \$5.6 billion (9.2%), food products – \$4.8 billion (7.8%), and textiles – \$4.8 billion (7.8%).

Investments

Since 1993, Kazakhstan has attracted a total of **441 billion dollars** in foreign direct investments. Top 10 investors since 2005 are: The Netherlands, USA, Switzerland, China, Russia, France, the UK, Belgium, the Republic of Korea, and Japan.

In 2023, the gross inflow of foreign direct investment (FDI) into Kazakhstan amounted to \$23.4 billion. Key investors are the Netherlands – \$6 billion, Russia – \$2.8 billion, Switzerland – \$2.1 billion, China – \$1.7 billion, South Korea – \$1.2 billion, the USA – \$1 billion, Belgium – \$1 billion, France – \$884 million, UAE – \$868.8 million, and the UK – \$794.5 million.

Transportation

In 2023, Kazakhstan handled a total of **980.7 million tons** of cargo, a 4.4% increase from 2022. The breakdown is as follows: rail transport accounted for 416.4 million tons (+2.8%), road transport – 287.1 million tons (+10.6%), pipelines – 275 million tons (+0.8%), sea and coastal transport 1.3 million tons (+11%), inland water transport 762,200 tons (+9.5%), and air transport 23,800 tons (-2.8%).

A total of **13** international transport corridors cross Kazakhstan, including **5** railroad and **8** road corridors. In 2023, **transit traffic volume reached 32 million tons**. By 2029, there is a plan to increase this to **35 million tons**.

The "**Middle Corridor**" (TITR) has a throughput capacity of 6 million tons, including 100,000 TEU, over a length of 6,180 km.

In 2023, 2.76 million tons of cargo were transported along the TITR route, a 65% increase from 2022 (1.7 million tons) and three times the volume in 2021 (840,000 tons).

Foreign partners are interested in further developing this route, which aims to connect Europe and Central Asia. The EU has committed to investing **€10 billion** in interconnectivity in Central Asia at the Global Gateway Investment Forum held in Brussels in January 2024. The European Investment Bank and EBRD signed MOUs totaling **€1.47 billion** with the governments of Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan, as well as with the Development Bank of Kazakhstan.

Furthermore, Kazakhstan Temir Zholy national railway company, Georgian Railway and Azerbaijan Railways inked an agreement to create a joint venture to develop multimodal service on the TITR in 2023 to provide services on a one-stop-shop basis on the China – Europe/Türkiye – China route.

Industry and energy

In 2023, Kazakhstan experienced a production growth of 4.3%, with industrial products valued at 103.1 billion tenge being produced.

The country produced 90 million tons of oil, marking an increase of 6.9% from the previous year's 84.2 million tons. Additionally, 58.8 million cubic meters of natural gas and 107.8 million tons of hard coal were produced. At the start of 2024, oil production averaged 1.6 million barrels per day (bpd), an increase of 15,000 bpd, while production of liquefied natural gas and condensate was 0.4 million bpd, a decrease of 10,000 bpd. **The oil production target for 2024 is set at 90.3 million tons**. Kazakhstan's estimated oil reserves stand at 78 billion tons.

Kazakhstan ranks 18th globally in **gold reserves**. In 2023, the country produced 132.8 tons of unprocessed and semi-processed precious metals, a 2.3% increase from the previous year. Gold refining remained stable at 73 tons.

The production of **all types of ores**, except for iron and lead-zinc ores, showed an increase. Notably, manganese ore production reached 907,900 tons, a 2.6-fold increase, aluminum ores 4.6 million tons (+9.2%), and chrome ores 6.1 million tons (+6.8%).

The country is rich in various solid minerals, including iron, copper, uranium, zinc, molybdenum, tungsten, manganese, gold, and aluminum. Kazakhstan holds significant shares of the world's reserves in tungsten (63%), chromium (48%), uranium (14%), silver (6%), and copper (more than 4%).

Kazakhstan is the world's largest producer and exporter of **natural uranium**, accounting for over 40% of global production and exports.

Kazakhstan has 15 rare **earth metal** deposits across three regions: Turkestan, Mangistau, and Kostanai. The country possesses significant ore manifestations of tantalum, niobium, and rare earths of yttrium and cerium groups. The raw material base includes tungsten (2.2 million tons), molybdenum (1 million tons), lithium (75,600 tons), tantalum (4,600 tons), niobium (28,100 tons), beryllium (58,000 tons), among others.

Kazakhstan produces 18 of the 34 types of raw materials identified as "critical materials" by the EU.

Agro sector

Kazakhstan has **200 million hectares** of agricultural land, with about **100 million hectares** being regularly utilized.

In 2023, the country harvested 17.1 million tons of grain, a 22% decrease, including 12.11 million tons of wheat, a 26% decrease. The sown area for wheat was 13.8 million hectares, a 6.8% increase, roughly the area of Greece.

Livestock production grew by 3.3%, with meat production increasing by 4.6%, cow's milk by 2.9%, and egg production decreasing by 2.2%. From 2018 to 2023, livestock dynamics showed increases in horses (53%, from 2.6 million to 4 million), cattle (21%, from 7.1 million to 8.6 million), sheep (17%, from 18.7 million to 21.9 million), and poultry (27%, from 44.3 million to 56.5 million).

Astana International Financial Center (AIFC)

At year-end 2023, **more than 2,500 companies from 78 countries** registered at AIFC: the official Astana International Exchange (AIX) list includes 150 securities issues from 94 different issuers, 37 trading members, and about 15 custodial companies. Total trading volume on the AIX exchange in 2023 was \$582 million (equity trading \$130 million, debt trading \$452 million), up 236% from 2022.

Since 2018, more than \$11 billion of investments have been raised through the AIFC platform.

Official Development Assistance (ODA)

In total, Kazakhstan has provided over **\$600 million in humanitarian and ODA** since independence.

In 2023, Kazakhstan provided ODA and humanitarian assistance totaling over \$11.8 million (Türkiye – \$1 million, Palestine – over \$1 million, Pakistan – \$0.5 million, Tajikistan – \$4.6 million, Afghanistan – \$4.5 million, Syria – \$174,700).

In December 2020, a non-profit joint stock company Kazakhstan Agency for International Development "KazAID" was established.

Ratings

Kazakhstan is ranked **67th out of 193 countries** in the **Human Development Index 2023/2024** and has been classified under the "very high level" of human development category for the last several years. In comparison, Belarus is ranked 69th, China 75th, Azerbaijan 89th, Ukraine 100th, Uzbekistan 106th, and Kyrgyzstan 117th. This index, calculated by the UN Development Program, measures standards of living, literacy, education, and longevity.

In the **2023 IMD World Competitiveness Ranking**, Kazakhstan placed **37th** with a score of 66.11 points, climbing 6 positions from 2022. This study evaluates factors such as Economic Performance, Government Efficiency, Business Efficiency, and Infrastructure.

According to the international rating agency **FitchRatings**, Kazakhstan's sovereign credit rating is at "BBB", outlook "**stable**".

Rating agency **S&P Global Ratings** affirmed Kazakhstan's long-term and short-term sovereign credit ratings on foreign and local currency liabilities at "BBB-/A-3" in 2024. The outlook on the ratings remains "**stable**".

At the end of 2023, the international rating agency **Moody's** improved Kazakhstan's outlook from "stable" to "**positive**", confirming the sovereign credit rating at "Baa2".

In the **Social Progress Index**, Kazakhstan ranked **63rd out of 170** countries, surpassing Russia (76th), Uzbekistan (81st), Kyrgyzstan (86th), Azerbaijan (99th), Turkmenistan (104th), and Tajikistan (116th).

In the **World Happiness Report 2024**, Kazakhstan took **49th position out of 143 countries**. The rating assessed the quality of life of the population by various criteria (GDP, life expectancy, level of corruption, etc.).

In the **2024 Global Soft Power Index**, Kazakhstan was ranked **80th out of 193 countries**, leading among Central Asian states according to this barometer.

According to the fDi Intelligence ranking of **the best markets for investment** in emerging markets in 2024, Kazakhstan took **6th place** in terms of the dynamics of attracting foreign direct investment.

According to the international ranking in the field of sustainable development **ESG Index 2022**, Kazakhstan ranked **53rd out of 183 countries** (1st place among Central Asian countries).

Kazakhstan ranked **32nd out of 113** countries (1st place among CIS countries) in the **Global Food Security Index 2022**. The index assesses food security in countries on four parameters: availability, assortment, quality and adaptation.

In the **UN Global E-Government Development Index**, Kazakhstan ranks **28th** for the development of e-government, the highest position among landlocked developing countries. The UN experts assess the development of electronic services, human capital, and telecommunications infrastructure when compiling this rating.

At the end of 2023, Kazakhstan ranked **54th out of 76** countries (1st place among CIS countries) in the **Green Future Index 2023**. This rating takes into account the progress of countries in transitioning their economies to green technologies in various spheres.

In the 2024 **Global Firepower ranking**, Kazakhstan took **58th place out of 145 states** in terms of military power, an improvement of 5 positions from 2023. Following Kazakhstan are Azerbaijan (59th), Belarus (64th), Uzbekistan (65th), Turkmenistan (83rd), Kyrgyzstan (100th), Armenia (102nd), and Tajikistan (107th).

In the ranking of the World Economic Forum **Travel&Tourism Development Index 2024**, Kazakhstan took **52nd place among 119 countries**. Our country received high scores in categories such as health and hygiene, price competitiveness and the socio-economic impact of tourism. In the previous ranking for 2021, Kazakhstan ranked 66th among 117 countries.

In the 2024 **Henley & Partners International Passport Index**, Kazakhstan advanced to **68th place** (from 73rd in 2022), attributed to an increase in the number of countries that allow visa-free entry for its citizens.

In **the Passport Index by Arton Capital**, Kazakhstan is ranked **53rd** in 2024, improving from 56th in 2023.

Embassy of the Republic of Kazakhstan in Georgia

МЕЖНАЦИОНАЛЬНОЕ СОГЛАСИЕ И МЕЖКОНФЕССИОНАЛЬНЫЙ ДИАЛОГ КАЗАХСТАНА

Каждой стране важно стабильное внутривнутриполитическое положение, тем более если страна многонациональная. Одним из главных достижений Казахстана являются прочные межнациональные отношения. В стране, где проживают более 130 наций и народностей, где представлены практически все основные конфессии, добиться межнационального и межрелигиозного мира и согласия – непросто. Для этого проводится большая и системная работа государственных органов, общественных организаций.

В современном мире ни у кого не вызывает сомнения тот факт, что основа благосостояния страны – в единстве народов. Сегодня модель общественного согласия и общенационального единства Казахстана – это пример для многих мировых держав. Вопросы дружбы народов и их мирного проживания на одной территории в некоторых странах сейчас стоят особенно остро.

В этом отношении Казахстан сделал конкретные и практичные шаги, одной из таких является Ассамблея народа Казахстана. Уникальность этого института признана во всем мире.

Целью Ассамблеи является обеспечение общественного согласия и общенационального единства в Республике Казахстан на основе казахстанского патриотизма, гражданской и духовно-культурной общности этносов Казахстана при консолидирующей роли казахского народа.

В настоящее время в Казахстане проживает более пять тысяч грузин. На сегодняшний день есть восемь культурных центров и объединений грузинской диаспоры в разных городах, которые регулярно проводят разнообразные мероприятия. Как активный член Ассамблеи народа Казахстана грузинская диаспора вносит весомый вклад в межнациональное культурное единение страны.

Еще одним вкладом Казахстана в мир и согласие, и уже мирового уровня является **Съезд лидеров мировых и традиционных религий**, который проводится каждые три года. Это уникальное событие, когда за одним столом собираются представители всего религиозного мира.

Миссия Съезда лидеров мировых и традиционных религий:

- Поиск общечеловеческих ориентиров в мировых и традиционных формах религий.
- Функционирование постоянно действующего международного межконфессионального института для осуществления диалога религий и принятия согласованных решений.

В работе Съездов также регулярно принимает участие делегация грузинской патриархии. В прошедшем в 2022 году Съезде побывали протоиерей *Бидзина (Гуния)* и Элгуджа Гамкрелидзе (**архиепископ Эфраим**).

Зураб Бобохидзе
Специальный гость из Казахстана,
председатель этнокультурного объединения «Иверия» Атырауской области

Зураб Папаскири
(Грузия)

Натиг Гумбатов
(Азербайджан)

КИПЧАКСКАЯ ПРИНЦЕССА – ЦАРИЦА ГРУЗИИ

Прежде всего, позвольте поприветствовать наших уважаемых гостей. Хочу особо отметить, ваше пребывание в Сухумском государственном университете, который вот уже 30 лет как находится в изгнании, отнюдь не рядовое событие – оно, безусловно, выходит за рамки чисто академических контактов и несёт определённую политическую нагрузку. Эта очередная демонстрация поддержки со стороны Республики Казахстан, братского казахского народа суверенитета и территориальной целостности нашей страны. Конечно, в этом нет ничего необычного и сверхъестественного, ведь наши народы всегда проявляли самые искренние дружеские чувства друг к другу. Так было и в период нахождения Грузии и Казахстана в единой структуре СССР, так и есть и в постсоветскую эпоху, когда наши страны обрели государственную независимость.

Именно за годы независимости отношения между Казахстаном и Грузией стали наиболее многосторонними и тесными. Более того, без всякого преувеличения можно констатировать, что наше стратегическое партнёрство является образцовым для всего региона. Будем надеяться, что и наш сегодняшний форум внесёт свою лепту в деле дальнейшего укрепления этого партнёрства. Также хочу выразить надежду, что эта наша встреча будет иметь своё продолжение и не только в Тбилиси, или в Астане, но в ближайшем будущем и в нашем родном Сухуми.

Прежде чем приступить к изложению основного содержания доклада, немного о предыстории. В первые кипчакская тематика вошла в круг исследовательских интересов одного из авторов данной публикации ещё на заре его научных изысканий – в 70-ые годы прошлого столетия, когда, будучи аспирантом МГУ, приступил к работе над кандидатской диссертацией. Она была посвящена к изучению северного направления внешней политики Грузии в XI-XII веках. Центральной темой данной диссертационной работы, естественно, была проблема взаимоотношений Грузии с Киевской Русью. Но в ходе работы, по рекомендации научного руководителя Анатолий Петровича Новосельцева (известного учёного-востоковеда, впоследствии директора Института Истории СССР АН СССР, чл.-кор. АН СССР),¹ географический ареал был расширен и он наряду с Киевской Русью охватил *Деиш-и-Кипчак* и Северный Кавказ [2]. В результате, в диссертационном труде появился достаточно объёмистый раздел по грузино-кипчакским отношениям [3, 78-102.]. Вот тогда и пришлось достаточно основательно заняться кипчакской проблематикой. Были проштудированы почти все основные научные публикации, среди которых были и капитальная монография крупнейшего казахского учёного-кипчаковеда, академика Булата Ешмухамбетовича Кумекова [4], а также

---

¹ О нём см. Роин Метревели, Зураб Папаскири. Видный ученый, большой друг Грузии. К 70-летию Анатолия Петровича Новосельцева. Грузинская дипломатия. Ежегодник. Научно-исследовательский Центр Истории грузинской государственной и гражданской дипломатии. Тбилисский государственный университет им. Иване Джавахишвили, т. 11. Тб., Издательство Тбилисского Университета, 2004, с. 724-729.

некоторые статьи не менее авторитетного исследователя истории кипчаков Сержана Мустаевича Ахинжанова. Именно благодаря стараниям этих учёных в настоящее время в Казахстане создана целая школа, представители которой занимают ведущие позиции в кипчаковедении.

Подбирая тему доклада для данной конференции (учитывая научно-практическую направленность), авторы особенно не задумывались – тем более, что, как оказалось, в последнее время, наши казахские коллеги, а также журналисты проявляют живой интерес к персоне кипчакской принцессы, царицы Грузии. Создано несколько полудокументальных, полухудожественных видеороликов, посвященных дочери предводителя (дословно – «главнейшего») кипчаков» царице Гурандухт. Причём, эти видеоролики к сожалению, порой тиражируют не совсем проверенную информацию. Много мифов, фантазий. Например, как царь Давид лично отправился в Степь, где, узрев свою будущую жену, сразу же влюбился в неё. Или же рассуждения вокруг имени кипчакской принцессы – якобы её звали Турандухт, что означает «дочь Турана» и т. д.¹ Но об этом и других оплошностях видеороликов как-нибудь в другой раз.

Кто такая кипчакская принцесса и каким образом оказалась она на грузинском престоле. Единственный источник, который донёс до нас уникальную информацию о династическом браке между грузинским царским домом и родом кипчакского предводителя, это сочинение историка Давида Строителя: *«Жизнь царя царей Давида»* [5]. Как известно, в начале XII в. царь Давид одержал ряд ярких побед над сельджукскими дружинами, осевшими в восточных регионах Грузии и освободил от них несколько городов и крепостей (Самшвилде, Гиши, Лоре др.) [6]. Однако, эти победы стране стоили больших жертв. Воинский ресурс Грузии постепенно истощался. А для достижения главной цели – победоносного завершения начатого им полного освобождения Грузии (в целом Южного Кавказа) от турок-сельджуков – нужна была дополнительная военная сила. Поэтому царь Давид *«замыслил... призвать кипчаков»* [7, 189].

По сообщению историка данное решение грузинского монарха мотивировалось следующими обстоятельствами: *царь «хорошо знал их многочисленность, храбрость в боях, быстроту в походах, ярость в атаке, легкоуправляемость и готовность во всем подчиняться его воле; вместе с тем, их было легко призвать как из-за их близости, так и из-за их бедности, и еще потому, что за много лет до этого привел он оттуда достойную, известную всюду своей добродетелью Гурандухт, дочь предводителя кипчаков Атрака, сына Шарагана; она стала его законной супругой и царицей всей Грузии»* [8].

Женитьба грузинского царя на дочери «главнейшего кипчаков» свидетельствует о тесных связях Грузии с Кипчакской степью ещё до их переселения на Кавказ. Возможно, что этот брак и соответственно военно-политический союз с кипчаками изначально был рассчитан на укрепление грузинского влияния на Северный Кавказ [9, 26], хотя не исключено, что грузинский царский двор уже тогда готовил почву для осуществления и другой цели – привлечения кипчаков на военную службу [3, 84]. Сопоставление сведений историка Давида Строителя с сообщением Галицко-Волынского летописца об изгнании Вла-

---

¹ На самом деле, не должно вызывать никакого сомнения, что именем – Гурандухт супругу Давида Строителя нарекли здесь – в Грузии, где оно было довольно популярной особенно в царской семье (царица Гурандухт – дочь царя «абхазов», Гиоргия II-го /922-957/, она же мать первого царя объединённой Грузии Баграта III-го Багратиони /978-1014/; также Гурандухтом звали и сестру Баграта IV-го /1027-1072/ и т. д.).

димиром Мономахом «Отрока во обези за железныя врата» [10, 236], дало возможность отождествить Атрака Шараганисдзе грузинского источника с Отроком – сыном Шарукана Старого, древнерусских летописей [11]. Шарукан Старый – влиятельная фигура среди кипчаков т.н. Донецко-Донской группы), основатель известной династии кипчакских предводителей (Шарукан-Отрок-Кончак-Юрий Кончакович) [12], последний раз в летописи упоминается под 1107 годом, когда его войска терпят неудачу от Владимира Мономаха а он «едва не попадает в плен» [13, 186-187]. К этому времени, вероятно, и относится установление династических связей между грузинским царем и родом Шарукана, который уже возглавлял его сын Отрок – «главнейший (умтавреси) кипчаков». Точнее, женитьба Давида Строителя на дочери Отрока могла произойти между 1107-1109 гг. На чем основано данное предположение?

Грузинский царский двор очевидно зорко следил за событиями на Севере, что позволило Кутаисскому престолу быть в курсе и политической обстановки в Степи. С 1107 г. (после разгрома войсками Мономаха отрядов Шарукана Старого), когда стало вырисовываться преимущество объединенных войск древнерусских князей, в Кутаиси могли принять решение использовать отступающих кипчаков в своих интересах и для осуществления этой цели пойти на сближение с ними. Одним из самых значительных политических шагов грузинского царя в этом направлении, безусловно, следует признать женитьбу Давида Строителя на дочери «главнейшего кипчаков», которая последовала, по-видимому, сразу же после 1107 года, но не позднее 1109 г. когда «какая-то» вдова грузинского даря Давида находилась в Иерусалиме и имела возможность передать кантору святой гробницы Христа французу Анселусу крест, которому «Давид, царь грузин, при жизни приносил свое глубочайшее преклонение и любовь». «Тот Давид, – пишет Анселус в письме в Париж архиепископу Галону, – который, как и его предки, владел и защищал врата Каспия, сын которого и теперь продолжает выполнять эту миссию» [14].

Из сообщения армянского автора Маттеоса Урхаеци выясняется, что матерью сына Давида Строителя, будущего царя Деметре являлась не половчанка Гурандухт, а другая жена царя Давида по происхождению армянка [15], которая «неизвестна» официальному историографу грузинского царя и другим грузинским источникам. Интересно, что в своем, носящем историко-литературный характер, произведении «Покаянный канон» (*„გადაცხადებო ბოძებულობებო“*) Давид Строитель как будто раскаивается за нарушение им правил брака («Восстал я против всех законов, греховными сквернодействиями **осквернил я ложе своё, дав худой пример своему народу, обесчестил его, как Израиль обесчестили цари Израильские**») ¹ [16]. Если к этому добавить цитату из «Жизни царя царей...», где подчеркнута законность Гурандухт как супруги царя и царицы всея Грузии («привел он... достойную, известную всюду своей добродетелью Гурандухт, дочь предводителя кипчаков Атрака, сына Шарагана; **она стала его законной супругой и царицей всея Грузии**») ² [8], а также какой-то «грех», совершенный Давидом в молодости («Главою же добродетель – святость – проявил он в той же мере, что и великий Антоний. **Не говори мне о [его] прегрешениях] молодости, о которых и сам Бог не воспомянет!**») ³ [7, 197], то можно подгадать, что в семейной жизни царя не все было благополучно. Предполагается, что

---

¹ курсив наш – З. П., Н. Г.

² курсив наш – З. П., Н. Г.

³ курсив наш – З. П., Н. Г.

Давид Строитель развелся с первой женой и только затем женился на дочери Атрака Шараганисдзе [17, 219-220]. Вторая женитьба Давида Строителя рассматривается как средство политического союза с кипчаками, жертвой же этого брака стала первая жена царя, нашедшая утешение в монастыре [9, 26]. Что касается того, что в письме французского монаха жена царя Давида названа (уже в 1109 г.) вдовой, то это, видимо, вызвано стремлением автора поднять авторитет бывшей царицы Грузии в глазах своих соотечественников. Так или иначе, мы не видим в сообщении Анселуса полного отсутствия исторической правды и считаем возможным прибытие в Иерусалим в 1107-1109 гг. «вдовы» царя грузин Давида. На основании этого думаем, что женитьба Давида Строителя на половецкой принцессе могла произойти между 1107, когда начался закат кипчакского могущества, и 1109 годом, когда в Иерусалиме появилась «вдова» грузинского царя Давида [3, 84].

Вместе с тем, и после фиаско 1107 года, кипчаки оставались достаточно сильными, и древнерусским князьям приходилось считаться с ними [18, 20]. Начались новые столкновения, последним аккордом которого стал поход В 1116 г. Владимир Мономах, уже официально ставший к этому времени (с 1113 г.) главой Киевского государства – великим князем Киевским, предпринял новый поход в глубь степи. На этот раз его войска, возглавляемые сыном великого князя Ярополком, взяли половецкие города Шарукан, Сугров, Балин и отбросили кипчаков далеко на юг, до Ясской границы, где, видимо, и вступили в контакт с осетинами, *«приведе (Ярополк – З. П., Н. Г.) себе жену красну вельми, ясского князья дшер полонив»* [19]. Т. е. кипчаки были отброшены далеко на юг к границам Овсетии. В историографии неоднократно высказывалась мысль о том, что походы Владимира Мономаха в степи и изгнание кипчаков до ясской границы сыграли отнюдь не последнюю роль в успешном осуществлении Давидом Строителем переселения многочисленной половецкой орды в Грузию [20], и что сообщение галицко-волынского летописца об изгнании Владимиром Мономахом *«Отрока во Обези за Железные врата»* является своего рода отражением реальных событий начала XII века, т. е. отражением успешной борьбы Киевского великого князя против кипчаков [21].

Переселение кипчаков и создание сорокатысячной регулярной армии принесла большую пользу грузинскому царю: *«И тесть и братья царицы не зря потрудились, и не зря переселил их (Давид). С их рукой уничтожил он силы всей Персии, (и) навел страх на царей многих стран, и с их помощью он совершил дела невероятные»* – пишет автор *«Жизни царя царей Давида»* [22]. Кипчаки сыграли значительную роль в усилении могущества грузинского государства, они являются достойными участниками военных побед Грузии в I пол. XII столетия. Однако нельзя в то же время переоценивать их значение в усилении Грузинского царства.¹ Как выясняется из источников, Давид Строитель, хотя и создал 40-тысячную армию из переселенных кочевников, однако в решающих сражениях он опасался целиком воспользоваться этой силой. Подтверждением этого является генеральное сражение против сельджукских коалиционных войск под Дидгором, где вместе с 40-тысячью грузин воевали лишь 15 тысяч кипчаков [23, 82]. Свидетельством того, что кипчаки не всегда сохраняли верность грузинскому царю, являются слова историка Давида Строителя: *«Сколько раз замыслили измену его же кипчаки: подсылали к нему храбрых людей, одних – с мечами, других – с копьями, третьих – со стрелами. Было же это не раз, и не два, и не три, а много*

---

¹ Подобная переоценка наблюдается, напр., у С. Т. Еремяна (см. С. Т. Еремян. Юрий Боголюбский..., с. 391).

раз» [24]. О предательских действиях кипчакского войска сообщает также арабский автор Ибн ал-Асир, который говорит «о раздорах и вражде, посеянных между курджами (грузинами) и кипчаками» накануне наступления на Шемаху в 1123 году, спасшего султана Махмуда и его подчиненных от разгрома [25, 124-125]. После смерти Давида Строителя, как видно из сообщения галицко-волынського летописца, небольшая часть кипчаков во главе с тестем царя Отроком возвратилась в степь: «По смерти же Володимера (Мономаха – в 1125г. З. П., Н. Г.), оставило у Сирчана единому гудцю же Ореви, посла и во Обези, река: Володимер умерл есть, а воротиса, брате, поиди в землю свою...» «И приде (Отрок) во свою землю от него родившюся Кончакоу» [26]. Грузинские источники ничего не говорят о возвращении Атрака Шараганисдзе, но тот факт, что со смерти Давида Строителя, и вплоть до 70-х годов XII в. о кипчаках нет никаких упоминаний, вроде бы подтверждает правильность сообщений галицко-волынського летописца.¹

Что же касается дальнейшей судьбы царицы Гурандухт, о ней, к сожалению, ничего не известно. Надо полагать, что она пережила своего венценосного супруга и до конца жизни пользовалась привилегиями вдовствующей царицы. Не исключено, что отдельные лица из её окружения выдвинулись по карьерной лестнице и заняли видные посты при грузинском царском дворе. Может быть, тот же «кипчак бывший» [27, 63] Кубасар – «амирспасалар и мандатуртухуцеси», т. е. одновременно глава сразу двух важнейших ведомств (военного и охраны общественного порядка и государственной безопасности) в администрации царя Георгия III-го (1156-1184) был потомком потомком одного из братьев царицы Гурандухт, переселившихся в Грузию вместе с отцом [3, 98].

Во второй половине XII в. грузино-кипчакские отношения обрели новые очертания. К этому времени кипчаки прочно обосновались на Северном Кавказе и создали здесь сильное объединение с центром в Сундже, который, по мнению специалистов, находился на реке Сунже [28]. Кипчакия-Кивчакети с этого времени начинает фигурировать в грузинских летописях как одна из важнейших политических единиц на Северном Кавказе [29, 123]. Отсюда, по словам летописца Лаша-Георгия, призывал их царь Георгий III [30]. Отсюда Занкел Зорабавел доставил в Грузию Юрия Андреевича – будущего мужа царицы Тамар, который в то время находился у кипчакского царя Севинджа [31].

В период своего наивысшего могущества грузинское государство продолжало привлекать кипчакскую военную силу, однако на этот раз, как нам представляется, грузинский царский двор не переселял кочевников в Грузию, а нанимал их на военную службу. Во всяком случае, в источниках нет указания о переселении кипчаков с семьями в эпоху Георгия III и царицы Тамар.² Кипчаки участвуют в усмирении восстания за возвращение первого мужа царицы Тамар Юрия Андреевича в царский дворец в 1191 году [32]. Нака-

¹ З. В. Папаскири. У истоков грузино-русских политических взаимоотношений..., с. 99. Возвращение части половецкой орды в прежние места Д. К. Степнадзе связывает с неудачей заговора против царя Деметре в 1130 г. По сообщению армянского историка Вардана, в этом заговоре участвовал брат царя Д. К. Степнадзе считает, что братом царя мог быть Цвата, сын Давида Строителя, внук Отрока, на стороне которого постарались бы выступить Отрок и его окружение. После раскрытия заговора и репрессии в отношении его главарей, Отрок со своей свитой мог вернуться в степь. Д. К. Степнадзе. Политические взаимоотношения Грузии с народами Кавказа в XII в. Тб., Издательство «Мецниереба», 1974, с. 128 (на грузинском яз.).

² К. Ш. Шаниязов допускает неточность, когда, летописцу Лаша-Георгия приписывает слова «о переселении десятков тысяч осетин и кипчаков» в годы правления Георгия III (К. Н. Шаниязов. К этнической истории узбекского народа..., с. 58).

нуне Шамхорской битвы (1195 г.) в Грузии находился «на службе брат кипчакского царя Севинджа – Савалт» [33]. Его войска – «кипчаки новые» вместе с овсами и открывают, по-видимому, военный парад в честь прибытия в Тбилиси ширваншаха Агсартана [34]. Эти же кипчаки принимают участие в Шамхорской битве, где они составляют авангард грузинского войска. Об этом косвенно свидетельствует историк царицы Тамар, когда отмечает, что «начались бои и сражения, но только не всего войска, а передовых лишь частей, которые по-кипчаки назывались «чалаш» и «дасначтда» [35].

Такова, вкратце, история кипчакской принцессы, ставшей супругой самого могущественного грузинского царя Давида Строителя и связанных с ней политических событий.

Литература:

1. Метревели Р., Папаскири З., Видный ученый, большой друг Грузии. К 70-летию Анатолия Петровича Новосельцева. Грузинская дипломатия. Ежегодник. Научно-исследовательский Центр Истории грузинской государственной и гражданской дипломатии. Тбилисский государственный университет им. Иване Джавахишвили, т. 11. Тб., Издательство Тбилисского Университета, 2004, с. 724-729;
2. Папаскири З. В., Грузия и Восточная Европа в XI-XII вв. Из истории международных отношений. Автореферат кандидатской диссертации. М., Издательство МГУ, 1978.
3. Папаскири З. В., У истоков грузино-русских политических взаимоотношений. Тб., Издательство Тбилисского Университета, 1982, с. 78-102.
4. Кумекон Б. В., Государство кимаков IX-XI вв. по арабским источникам. Алма-Ата: Издательство «Наука» Казахской ССР, 1972.
5. Историк Давида Строителя. Жизнь царя царей Давида. Картлис цховреба. Т. I. Грузинский текст подготовил по всем основным рукописям проф. С. Г. Каухчишвили. Тб., Госиздат, с. 335-336; Жизнь царя царей Давида. Картлис цховреба. Главный редактор Роин Метревели. Тб., Издательство «Меридиани», «Артануджи», 2008, с. 318-320 (на грузинском яз.); Жизнь царя царей Давида. Картлис цховреба (История Грузии). Перевод и комментарии М. А. Шанидзе. Главный редактор Роин Метревели. Тб., Издательство «Артануджи» 2008, с. 189-190.
6. См. об этом: Месхия Ш. А., Дидгорская битва. Тб., Издательство: «Мецниереба», 1974, с. 64-72; Лордкипанидзе М. Д., История Грузии в XI-начале XIII в. Тб., Издательство «Мецниереба», 1974, с. 102- 103; и др.
7. Жизнь царя царей Давида. Картлис цховреба (История Грузии). Перевод и., М. А. Шанидзе., с. 189.
8. Жизнь царя царей Давида. Картлис цховреба., 2008, с. 318-319; Жизнь царя царей Давида. Картлис цховреба (История Грузии). Перевод и комментарии М. А. Шанидзе., с. 189.
9. Авалишвили З., Со времен крестоносцев. Четыре исторических очерка. Париж, 1929, с. 26 (на грузинском яз.).
10. Полное собрание русских летописей – ПСРЛ. Том 2. Ипатьевская летопись. Издание второе. С.-Петербургъ, Типографія М. А. Александрова, 1908, столб. 716; Галицко-Волынская летопись. Подготовка текста, перевод и комментарий О. П. Лихачевой. Памятники литературы Древней Руси: XIII век. М., 1981, с. 236.
11. Цинцадзе Я. З., Разыскания по истории русско-грузинских взаимоотношений (X-XVI вв.). Тб., Издательство Тбилисского государственного университета, 1956, с. 194-195 (на

- грузинском яз.); Еремян С. Т., Юрий Боголюбский в грузинских и армянских источниках. Научные труды Ереванского гос. университета. т. XXIII. Ереван: Издательство государственного университета, 1946, с. 391-392.; Котляр Н. Ф., Половцы в Грузии и Владимир Мономах. Из истории украино-грузинских связей, I. Тб., Издательство «Мецниереба», 1968, с. 23; Папаскири З. В., У истоков грузино-русских политических взаимоотношений..., с. 84.
12. Расовский Д. А., Половцы. *Seminarium Kondakovianum*, т. X. Прага. 1938, с. 174; Расовский Д. А., Половцы. В кн. Д. А. Расовский. Половцы. черные клобуки: печенег, торки и берендеи на Руси и в Венгрии (работы разных лет). Серия: «Материалы и исследования». Том I. «Исследования по истории кочевников восточноевропейских степей». М., Цивои, с. 187.
  13. Повесть временных лет, ч. I. Часть первая. Текст и перевод. Подготовка текста А. С. Лихачева, перевод Д. С. Лихачева и Б. А. Романова. Под редакцией члена-корреспондента АН СССР В. П. Адриановой-Перетц. Москва-Ленинград, Издательство Академии наук СССР, 1950, с. 186-187.
  14. Авалишвили З., Со времен крестоносцев..., с. 29; Месхия Ш. А., История Грузии. Тб., Издательство и типография Тбилисского университета, 1968, с. 16.
  15. Давлианидзе Л. С., Сведения Маттеоса Урхаецы о Давиде Строителе. Грузия в эпоху Руставели. Тб., Издательство «Мецниереба», 1966, с. 249 (на грузинском яз.); Бартикян Р. М., Хронографин Матфея Эдесского о Грузии и грузинах, Византиноведческие этюды. Тб., Издательство «Мецниереба», 1978, с. 145.
  16. Покаянный канон (на грузинском, русском и немецком языках). Предисловие Л. Григолашвили, редактор Г. Тевзадзе. Тб., Издательство Тбилисского университета, 1989, с. 34; Джавахишвили И. А., История грузинского народа, кн. II. Сочинения в двенадцати томах, т. II. Тб., Издательство «Мецниереба», 1983, с. 219-220 (на грузинском яз.).
  17. Джавахишвили И. А., История грузинского народа, кн. II, с. 219-220.
  18. Котляр Н. Ф., Половцы в Грузии и Владимир Мономах. Из истории украино-грузинских связей, I. Тб., Издательство «Мецниереба», 1968.
  19. ПСРЛ. II, столб. 284. Нам кажется правильным предположение Д. А. Расовского о возможности русско-аланского союза против половцев (Д. А. Расовский. Военная история половцев..., с. 111). Следует отметить, что ко времени переселения кочевников в Грузию они находились во враждебных отношениях с аланами-овсами. З. В. Папаскири. У истоков грузино-русских политических взаимоотношений..., с. 84.
  20. Цинцадзе И. З., Разыскания по истории русско-грузинских взаимоотношений..., с. 194-195; Еремян С. Т., Юрий Боголюбский в грузинских и армянских источниках..., с. 391-392; Котляр Н. Ф., Половцы в Грузии и Владимир Мономах..., с. 23; Мургулия Н. П., К вопросу о переселении половецкой орды в Грузию. Из истории украино-грузинских связей. Киев, 1971, с. 47; Папаскири З. В., У истоков грузино-русских политических взаимоотношений..., с. 91; Джичонаия И. Р., «Картлис Цховреба» о грузино-северокавказских политических взаимоотношениях в VII-XII веках. Тб., Издательство «Меридиани», 2012, с. 87 (на грузинском яз.).
  21. Цинцадзе И. З., Разыскания по истории русско-грузинских взаимоотношений..., с. 201; Федоров Я. А., Федоров Г. С., Половцы-кипчаки на Северном Кавказе. В кн.: «Вопросы истории Дагестана» (досоветский период), т. III, Махачкала, 1975, с. 151.

22. Историк Давида Строителя. Жизнь царя царей Давида. Картлис цховреба. Т. I. с. 336; Царствование Давида IV (Из «Истории царя Давида». Подготовил текст Ш. А. Месхия, перевод М. Д. Лордкипанидзе). Хрестоматия истории СССР. Под ред. М. Н. Тихомирова. М., Издательство социально-экономической литературы, 1960, с. 336.
23. Месхия Ш. А., Дидгорская битва., 1974.
24. Жизнь царя царей Давида. Картлис цховреба., 2008, с. 346; Жизнь царя царей Давида. Картлис цховреба (История Грузии). Перевод и., М. А. Шанидзе., с. 202.
25. Материалы по истории Азербайджана из «Тарих-ал-камилъ» (Полного свода истории) Ибн-ал-Асира. Перевод П. К. Жузе. Баку, Издательство АзФАН, 1940.
26. ПСРЛ, II, столб. 716.
27. Леон Меликсет-Бек. Грузинская версия «Истории Орбелов» Стефана Сюнийского. Исторический вестник, VI, Тб., 1952 (на грузинском яз.).
28. Анчабадзе З. В., Кипчаки., с. 125; Шаниязов К. Н., К этнической истории узбекского народа., с. 58.
29. Анчабадзе З. В., Кипчаки...
30. Летопись времен Лаша Георгия. Картлис цховреба. Главный редактор Роин Метревели. Тб., Издательство «Меридиани», «Артануджи», 2008, с. 353; Летопись времен Лаша Георгия. Картлис цховреба (История Грузии). Перевод и комментарии М. Д. Абашидзе. Главный редактор Роин Метревели. Тб., Издательство «Артануджи» 2008, с. 214.
31. История и восхваление венценосцев. Картлис цховреба. Главный редактор Роин Метревели. Тб., Издательство «Меридиани», «Артануджи», 2008, с. 411; История и восхваление венценосцев. Картлис цховреба (История Грузии). Перевод и комментарии К. К. Кекелидзе. Главный редактор Роин Метревели. Тб., Издательство «Артануджи» 2008, с. 258-259.
32. История и восхваление венценосцев. Картлис цховреба., 2008, с. 425; История и восхваление венценосцев. Картлис цховреба (История Грузии). Перевод и К. К. Кекелидзе., с. 265.
33. История и восхваление венценосцев. Картлис цховреба., 2008, с. 435; История и восхваление венценосцев. Картлис цховреба (История Грузии). Перевод и К. К. Кекелидзе., с. 270.
34. История и восхваление венценосцев. Картлис цховреба., 2008, с. 436; История и восхваление венценосцев. Картлис цховреба (История Грузии). Перевод и К. К. Кекелидзе., с. 271.
35. История и восхваление венценосцев. Картлис цховреба., 2008, с. 441; История и восхваление венценосцев. Картлис цховреба (История Грузии). Перевод и К. К. Кекелидзе., с. 273; Анчабадзе З. В., Кипчаки..., с. 118. О значении этих терминов см. Д. К. Степнадзе. К уяснению одного места в «Истории и восхвалении венценосцев». Грузинское источниковедение, III. Тб., Издательство «Мецниереба», 1971, с. 148-151 (на грузинском яз.); В. Н. Габашвили, Грузия и тюркский мир в XI-XII вв. Восточная филология, III. Тб., Издательство «Мецниереба», 1973, с. 93 (на грузинском яз.).

ზურაბ პაპასკირი, ნატიგ გუმბატოვი
ყივჩაყი პრინცესა – საქართველოს დედოფალი
რეზიუმე

ბოლო დროს ყაზახეთში გაჩნდა ცხოველი ინტერესი გურანდუხტ დედოფლის – დავით აღმაშენებლის თანამეცხედრის, „ყივჩაყთა უმთავრესის“ ათრაქა შარაღანის ასულის (daughter of the Q’ipchaks’ leader Atrak, son of Sharaghan) პერსონის მიმართ. ესაა, ძირითადად, ნახევრად დოკუმენტური, ნახევრად მხატვრული ვიდეო რგოლები, რომლებიც შეიცავენ მცდარ, ხშირ შემთხვევაში მოგონილ, ინფორმაციას საქართველოს დედოფლის შესახებ. სწორედ ამან განაპირობა გურანდუხტ დედოფლის შესახებ არსებულ უნიკალურ ქართულ წერილობით მემკვიდრეობაზე (სხვა რაიმე მასალა მასზე, უბრალოდ, არ არსებობს) კიდევ ერთხელ ყურადღების გამახვილება. სტატიაში საქართველოს მეფისა და ყივჩაყთა უმთავრესის დინასტიური ქორწინება, ზოგადად, ურთიერთობები ყივჩაყთა სტეპთან (Dasht-i Qipchaq) განხილულია დავით აღმაშენებლის ჩრდილოური პოლიტიკის ფონზე.

Zurab Papaskiri, Natig Humbatov
Kipchak Princess – Queen of Georgia
Summary

Recently, there has been a crucial interest toward the person of Gurandukht queen – Davit Aghmashenebeli's companion, daughter of the Q’ipchaks' leader Atrak, son of Sharaghan in Kazakhstan. These materials are mostly semi-documentary, semi-artistic video clips that contain false, in many cases fabricated information about the Queen of Georgia. This is what caused the unique Georgian written heritage about Queen Gurandukht (there is simply no other material) to be drawn attention to once again. In the article, the dynastic marriage of the king of Georgia and the leader of the Q’ipchaks’, in general, the relations with the Q’ipchaks’s dynasty (Dasht-i Qipchak) are discussed related to the background of Davit Aghmashene-nebli's northern policy.

Саттар Мажитов
(Казахстан)

КЫПЧАКИ В ГРУЗИИ: НОВЫЙ ВЗГЛЯД

Классик сказал: «Возвысим степи, не унижая гор!». Так и кыпчаки проводили этапы своей жизни и средневековой истории в перемещениях, освоении новых земных пространств, проходя путь от положения рабов до обладателей тронов. Кыпчаки были глобалистами своего времени, размышляя и действуя географически пространственно. Они становились правителями и повелителями мира, роднясь с другими народами, широко развивая традиции дипломатических браков. Везде, где были, они оставляли неизгладимый след, создавая новую эпоху, влияя на изменение хода истории целых народов, стран и государств.

Встречу степи и гор, положившую начало новому витку казахско-грузинской истории, ныне принято называть как «Золотой век». Это было время выхода на историческую арену потомков кыпчака Йасина – Сарыхана (Шарукан), Артыка (Атрак. Отрок), Сарыжана (Сырчан), и конечно же, принцессы Турандухт (Турандот, Урандухт, Гурандухт), а также эпоха правления царя Давида IV Строителя (Агмашенебели) и царицы Тамары в Грузии. «Именно благодаря тюркам-кипчакам в XII-XIII веках, Грузия стала одним из самых сильных и культурных государств на Кавказе. Эпоха Давида Агмашенебели с помощью тюрков кипчаков объединившего страну и вернувшего Тбилиси, Георгия III и его дочери Царицы Тамары вошла в историю как Золотой век Грузии» [1].

Темы и сюжеты, связанные с кыпчаками, внешне известны широкой аудитории. Однако, необходимость в объективной оценке роли и места кыпчаков в грузинской истории и современность породили потребность в новых подходах, взглядах, интерпретациях и фактах. Основная новизна предпринимаемого подхода состоит в том, что история приглашения кыпчаков в Грузию и их участие в грузинской истории рассматриваются впервые на уровне отдельного исследования с казахстанской стороны и научно-популярного изложения его результатов.

Существующий спектр материалов по теме кыпчакского присутствия в истории средневековой Грузии достаточно широкий – от рукописных источников, документов, серьезных монографических исследований до популярных видеофильмов и сенсационных репортажей. Поэтому созрела необходимость в обобщении и создании цельного труда по истории пребывания и жития кыпчаков на холмах Грузии. Нами исследован широкий пласт материалов, документов, книг, документальной и популярной кинохроники, информации из социальных сетей. Отдельный и важный пласт информации был получен по результатам полевых и экспедиционных исследований, которые позволили верифицировать известные сведения на предмет их достоверности и сопоставимости с реальной исторической ситуацией.

В основу исследований положены принципы комплементарной, правдивой, но в то же время справедливой логики изложения истории прошлого и ее сравнения с настоящим. В свою очередь, это предопределило научно-популярный жанр предполагаемого повествования и самого издания. Все сведения, интерпретации и версии, излагаемые в нем, имеют под собой научные основания и подкреплены информацией из собранного комплекса материа-

лов. Исследования проводились в большинстве своем на той части территории Грузии, которая непосредственно связана с историей прибытия и расселения кыпчаков в средневековой Грузии. Главный акцент сделан на периоде правления Давида Агмашенебели, который в 1118-1120 гг. пригласил кыпчаков для защиты Грузии.

Поскольку работа такого плана делается впервые, основной целью было проведение системной научно-исследовательской работы и донесение простым и понятным языком до массового общественного сознания и конкретного читателя факта о глубоких корнях казахско-грузинских отношений. Много из того, что было собрано и изучено еще предстоит осмысливать. А это требует времени и ресурсов. Поскольку данное исследование не претендует на исчерпывающее изложение всей имеющейся информации по истории кыпчаков в Грузии, то авторы оставляют ряд вопросов для домысливания самого читателя и определения им своей версии, точки зрения или подвигают к новым поискам.

Процесс работы был основан на системном анализе и своде в единое исследование разрозненных историко-культурных, этнографическо-топонимических сведений и информации о кыпчакско-грузинских отношениях в средневековый период. Систематизация архивных, библиографических, информативных сведений о кыпчакско-грузинских политических и историко-культурных связях в средневековый период позволила создать цельную картину реальных событий и конкретизировать отдельные их аспекты с акцентом на видение со стороны казахстанских авторов.

Вся работа сопровождалась научными консультациями со стороны ученых, экспертов и специалистов по средневековой истории Грузии. Часто имели место дискуссии и споры, которые обретали форму конструктивных предложений и решений в рамках научности и объективности.

Проведение эмпирических, эвристических, полевых и этнографических работ по выявлению новых материалов и верификации известных сведений позволило собрать большой пласт материалов, которые выходят за пределы названной темы и могут стать основой для более обширных исследований и источником для появления на свет монографических трудов. Что мы и предполагаем в будущем. Предпринятый проект как бы готовит читателя к более серьезному и сложному прочтению казахско-грузинской истории периода правления царя Давида, Георгия III и царицы Тамары.

Тесные связи грузин и кыпчаков приходятся на время правления Давида IV Строителя и царицы Тамары. Это время вошло в историю Грузии как «Золотой век». О том, как начинались и как продолжались и крепились эти взаимоотношения рассказывается во многих источниках и документах. Перечислить их все невозможно, да и не ставится здесь такая задача. Но, прежде чем эта книга была написана, необходимо было изучить большое количество летописей, исторических хроник, рукописей, памятников материального и нематериального культурного наследия Грузии. Больше всего о присутствии кыпчаков на грузинской земле говорят все же сами артефакты, которые разбросаны по всей современной Грузии.

«Жизнь царя царей Давида». Сочинение, имя автора которого до сих пор неизвестно. Поэтому его называют анонимом. Хроники описателя жизни царя Давида сообщают ряд подробностей грузинско-кыпчакских взаимоотношений. Этот источник признают многие прошлые и современные исследователи. При этом последние ссылаются на авторитет Иванэ Александровича Джавахишвили (Джавахов, 1876-1940 гг.).

Писание «Жизнь царя царей Давида», дошло до наших дней благодаря тому, что оно было в составе сборника исторических сочинений «Картлис цховреба». Правда есть споры и разные доводы относительно времени возникновения древнегрузинского письменного памятника. Академик, ныне Президент Национальной академии наук Грузии Роин Викторович Метревели считает, что он появился на свет после 1130 года. Согласно мнениям Ф. Д. Жордании, С. Н. Какабадзе, К. С. Кекелидзе, А. Богверадзе, которые много изучали историю Грузии периода правления Давида IV и, в частности, Дидгорскую битву, где участвовали кыпчаки, «Картлис цховреба» был создан в 30-е годы X века. В последнем издании 2018 года «Картлис цховреба» приводится версия о создании его в XI-XII веках. В него вошло десять сочинений.

«Жизнь царя царей Давида» анонимного автора – одно из них. Считается, что составление сборника продолжалось с XI по XIV в. Сборник не раз, переписывали. «Древнейшая из сохранившихся до нашего времени рукопись была переписана в XV в. (рукопись царицы Анны). Естественно, что это – и древнейшая рукопись сочинения анонимного историка царя Давида IV» (Мелита Мургулия и др. «Половцы, Грузия, Русь и Венгрия в XII-XIII веках»).

Автор «Картлис цховреба», написавший «Жизнь царя царей Давида» описывается как «самый достоверный и основательно знающий свое дело». Его даже называют историком Давида Строителя и личностью высокопросвещенной, тонким знатоком западной и восточной культур.

Особенность сведений анонима определяется тем, что его автор отразил эволюцию внутренней и внешней политики Давида IV (1189-1125) и в целом Грузии того времени. Главным является вопрос о решении царя Грузии пригласить кыпчаков хана Атрака и их дальнейшая роль в истории этой страны, особенно в период 1118-1125 годов. Важно и то, как складывалась судьба Атрака и его дочери Гурандухт (Турандот).

«Жизнь царя царей Давида» не единственный источник, который сообщает о присутствии кыпчаков на земле грузинской. Такие сведения встречаются во многих грузинских источниках.

Тайна спора отца и сына

Шио-Мгвимский монастырь, что на северном берегу реки Мтквари (Куры) в 30 км от Тбилиси. В узком ущелье из известняка часто бывал царь Давид Строитель, называя его своим «прибежищем». Говорят, что именно здесь он принял решение о призыве половцев-кыпчаков. Это скорее всего был результат серьезной внутривластной борьбы. Она имела свои особенности. Об этом можно узнать из «Завещания» царя Давида IV Шиомгвимской лавре в 1123 году. Как признавал сам царь: «При этом монах Арсений, надежда и просветитель мой, приказал мне написать это завещание. А недостающее в нем произошло от поспешности». Это был пергаментный свиток размером с в 3 аршина длины и 6 с лишним вершков ширины. С дозволения цензуры его опубликовал собиратель древностей Федор (Тедо) Жордания в 1895 г. в Тифлисе и посвятил Преосвященному Александру, Епископу Горийскому. Он благословил издание «Завещания» и возобновил древний храм. В опубликованной Ф. Д. Жордания версии «Завещания» царь назван как Давид Возобновитель.

Это сегодня «Zedazeni» известный бренд и любимый многими лимонад. Никто и не помнит, что в бытность Зеда-Задени был крепостью, что напротив Мцхеты на горе. Его

история содержит много тайн. И одна из них связана с присутствием тюрков, а позже их потомков – кыпчаков, которых царь Давид снова призвал на защиту земли грузинской.

По разным сведениям, то ли в 1086 или 1087 годах эту крепость отбил у царей Георгия II и его сына Давида кахетинский правитель Агарстан. Его имя по-тюркски означает «Белый лев», а по-казахски звучит так же и пишется как «Ақ арыстан». Некий вельможа Дзагам, изменив двум царям, отдал Агарстану крепости Зеда-Задени и Мухран. Хроники утверждают, что с 1089 года Георгий II поделился тронem с 16-летним сыном Давидом, возложив на него царский венец.

Борьба отца и сына за эти крепости будет продолжаться еще некоторое время. Однако, вопреки настояниям сына, Георгий II оставит Зеда-Задени за Дзагамом, а местом его проживания определит Шио-Мгвимский монастырь. И после смерти отца Давид позволит Дзагаму пожизненно пользоваться церковными владениями. Но в «Завещании» скажет, чтобы после смерти Дзагама церковные вотчины и имения были возвращены церкви. В 1101 году произойдет взятие Давидом Зеда-Заденской крепости. Есть версия о том, что в этой битве участвовал и отец его Георгий II. И произошло между ними несогласие относительно судьбы изменника Дзагама. Очередной спор закончился тем, что Георгий II помиловал его и дал ему владения. Через два года Давид созвал в окрестностях Руиси и Урбниси собрание церковных деятелей, что вошло в историю под названием «Русисско-Урбнисский собор». Он сыграл решающую роль в исправлении проблем в управлении церковью, подвергнув отдельных епископов лишению кафедр и анафеме. Однако главным на Русисско-Урбнисском соборе был вопрос о силе царского слова и повеления.

«Завещание Давида Возобновителя» было составлено в канун его похода на Ширванское царство в 1123 году. Оно занимало восточную часть обоих сторон Кавказского хребта до реки Куры и Каспийского моря. Ширван, объединившись с сельджукским султаном выставил против царя грузин серьезную силу. Это вызвало опасения в душе Давида, что и нашло отражение в его Завещании. Поэтому Давид Строитель, согласно сведениям академика Мари Броссе и Федора Жордания, пригласил 50 тысяч половцев. Их грузинские летописцы называли кыпчаками. Как доказал М. Броссе, половцы суть кыпчаки.

Очевидно, что при составлении «Завещания» кыпчаки присутствовали на территории Шио-Мгвимского монастыря. Они же населяли окрестности поблизости и доходили до холмов Тбилиси. И были они сподвижниками Давида IV до конца дней его.

Дешт-и-Кипчак – Великая степь – Ёлы дала...

«Дешт-и-Кипчак, Большой Кипчак, или Татарская степь, Половецкая степь, Кипчакская степь, в западной Европе Кумания (*перс.* دشت قیچاق [dašt-i qirčāq], *тадж.* Дашти Қипчоқ «Кыпчакская степь», *крымскотат.* Deşt-i Qırçaq, *кирг.* Дашт-и-Кыпчак, *каз.* Дешті Қыпшак; *баишк.* Дәште Қыпса; *тат.* Дәште Кыпчак, Däšte Qırçaq; *узб.* Dashti Qırchoq, Дашти Қипчоқ; *кум.* Дешт-и Къыпчакъ) – исторический регион Евразии, представляющий собой Великую Степь от низовий Дуная до Иртыша и озера Балхаш. И от Нижней Сырдарьи и Крыма до Болгарии Волжско-Камской» [2]. Таковую эволюцию в своем названии прошла земля великих кыпчаков в истории средневековья.

Пожалуй, правы все, кто так или иначе интерпретирует название Страны кыпчаков. Однозначно, что это был достаточно обширный и известный регион между Азией и Евро-

пой. Земли кыпчаков в разное время прострились от территории их древних предков – тюрков на Алтае до степей Северного Кавказа, Приазовья и Северного Причерноморья. При этом по реке Урал проходила граница между Западным и Восточным Дешт-и-Кипчаком. Западную часть русские источники называли «Половецой землей» или «Диким полем».

В период XI-XVI веков в отношении жителей этой страны использовались такие названия как *Кибчак*, *Хихчак*, *Киччак*, *Кипчак*, *Хифчак*. Самоназвание кыпчаков никогда не менялось, они продолжали так именовать себя несмотря на то, что в их состав вливались представители других этнических сообществ и родов. «Половцы – так называли их русские современники в XI-XIII вв. Византийцы, а за ними и вся Западная Европа именовали этот народ команам. Об этом хорошо знали русские летописцы, которые иногда считали нужным разъяснить в своих записках: «...половцы, рекше команы», т. е. половцы, именуемые еще и команам. Восточные орды этого этноса, кочевавшие в заволжских и приуральских степях, вплоть до Иртыша, назывались кипчаками. Под этим именем они вошли на страницы арабских и персидских рукописей. Китайцы же транскрибировали слово «кипчак» двумя иероглифами: «цинъ-ча» [3, 3] – народ «сеяньто».

Корни кыпчаков восходят к более раннему времени, о чем известный этнолог Ю. А. Евстигнеев пишет так: «До недавнего времени в тюркологии прочно бытовало мнение А. Н. Бернштама, что этноним «кыпчак» является исконным названием соответствующего этноса (группы племен) и впервые упоминается в китайской династийной хронике в 201 г. до н. э. под названием «кюеше» (Бернштам, 1951). В настоящее время принято мнение С. Г. Кляшторного о том, что исконным этнонимом кыпчаков было их древнетюркское наименование «сиры», упоминаемое в рунических надписях VI-VIII вв. и известное в китайских источниках IV-VIII вв. под наименованием «се», а затем – «сеяньто» (в V в., когда сиры названы вместе с покоренным ими племенами ямтар или яньто). Кыпчаками же сиры / сеяньто стали позже» [4].

На древнеславянском языке «половец» означало «половый», то есть бледно-желтый, соломенный цвет. Отсюда видно, что этимология слова «кыпчак» восходит к описанию внешнего вида. И с этим согласны многие исследователи. Подтверждают это и лингвистические данные и письменные источники. К примеру, китайский хронист писал: «В 30 тысячах ли к северо-западу от Китая проживал народ, очень богатый лошадьми и быками, по имени кыпшак. Люди были голубо-зеленоглазыми и рыжеволосыми».

КЫПЧАКИ В «КАРТЛИС ЦХОВРЕБА»

2.1. Кыпчаки

Половцев, которых пригласил Давидом для увеличения своего войска и создания новых военных структур, летописец назвал «кипчаками». Это было их самоназвание или автоэтноним (эндоэтноним). Такое же имя сохранилось за ними и в других письменных источниках и языке грузинском.

Термин «половцы» был аллоэтнонимом или экзоэтнонимом. Так кыпчаков обозначали древнерусские источники. Это те наименования племен и родов, которые присваивали соседние страны.

Кыпчаки под этнонимом «*кипчаки*» упоминаются на пятнадцати страницах «Картлис цховреба» [6, 20, 70, 118, 190, 193, 194, 201, 209, 215, 259, 265, 297, 402, 406, 409]. Они встре-

чаются как в текстах самих летописей, так и в комментариях и примечаниях современных авторов к ним. Сюжетов, связанных с историей и деяниями кыпчаков на грузинской земле несколько больше. Приведем некоторые из них в аутентичном виде и в пределах, как это нашло отражение в источниках. Дополним их лишь авторскими трактовками отдельных фрагментов. В скобках указаны страницы «Картлис цховреба» 2018 года издания. При этом отдельные события найдут более полное освещение в соответствующих разделах настоящей книги.

Сюжет первый: бунтурки и кыпчаки

Сюжет этот много раз подвергался критике из-за того, что грузины пытаются начинать свою историю из легенд и мифов прошлого. Впрочем, все народы начинают с этого.

На самом деле Александр Македонский никогда не был на территории Грузии. Однако, задавшись целью показать величие Давида IV Агмашенебели (Строителя), которого он считает не менее великим, чем Александр Македонский и даже более величественным, летописец пишет: «Сей Александр появился в Греции, в стране, называемой Македония. Он был сыном Никтанибы, египтянина, как написано о нем в книге греков. Александр завоевал все четыре края света. Он вышел с запада и проник на юг; пришел сюда на север, перешел Кавказ и вступил к нам в Картли. Он нашел веру грузин поганой по сравнению с верой всех прочих народов. Потому что в деле бракосочетаний и прелюбодеяний родство у них пренебрегалось. Говорить об их нравах непристойно. Увидевши этот свирепый языческий народ, которого мы называем бунтурками и кипчаками, Александр, осевший у реки (Куры) вдоль её изгиба, удивился, потому что никакой другой народ не делал этого. Александр пожелал истребить его (этот народ) во всех городах, но тогда он не смог, потому что крепости были прочные, а города мощные. Кроме того, вышел с юга ещё народ – халдейцы, и они также поселились в Картли» [6, 20].

Непристойность, что приписывается некоему свирепому языческому народу, который назван бунтурками и кипчаками вызывает большие сомнения и споры. К тому же, вопрос о бунтурках считается не решенным в науке до сих пор. Авторы «Комментариев» к новому изданию «Картли цховреба» пишут: «Рассказ о бунтурках имеется и в «Обращении Картли». В настоящее время в научной литературе имеется несколько попыток объяснения слова «бун», но окончательного решения данного вопроса пока еще нет. В «Картлис цховреба» бунтурки названы «свирепым языческим народом». Создается впечатление, что для Мровели термин «бунтурки» наполнен довольно конкретным содержанием и предполагает народ тюркского происхождения, проживающий на севере, поскольку кипчаки и их происхождение были хорошо известны Мровели» [6, 70].

Впечатления авторов «Комментариев» к документам «Картлис цховреба» склонны быть солидарными с мыслями летописца о тюркской принадлежности бунтурков и даже больше – бунтурки представлены здесь как идентичные с кыпчаками. С этим согласиться никак невозможно. Во-первых, бунтурки и кыпчаки здесь называются раздельно. Во-вторых, в качестве довода очевидно достаточно сказать о том, что в тюркской генеалогической традиции «в деле бракосочетаний и прелюбодеяний» родство имело первостепенное значение. Общеизвестно в науке, что тюрки никогда не признавали браки до седьмого колена. И эта традиция была особенно живучей среди казахов – потомков тюрков и кыпчаков. Есть мно-

жество примеров того, как даже влюбленные внутри одного рода из-за ближайшего родства подвергались жестокой смертельной казни. Достаточно вспомнить историю Енлик и Кебека – казахских Ромео и Джульетты, которые были заброшены камнями.

Сюжет второй: Выбор двух сторон

Переселение кыпчаков состоялось в 1118-1119 годах [6, 208].

До сих пор остается полностью не раскрытым вопрос о расселении кыпчаков, которых пригласил Давид Агмашенебели. Летопись утверждает лишь о том, что расселены они были в местах для них удобных. Если учесть, что их было не менее двухсот тысяч и были они кочевниками, то возникает много вопросов. И первый из них – как и где их могли расселить? Существуют разные версии. Одна из них гласит, что преимущественно они были расположены в Борчалы. Если иметь ввиду, что прибывшие гости были полукочевниками, то для выпаса стад лошадей и овец нужны были пастбища, водоемы, в целом места, удобные для ведения хозяйства. И это было – главным условием жизнедеятельности кыпчаков. Ведь они изначально покидали Великую степь именно в поисках новых земель. Как говорила С. А. Плетнева: «Огромный массив кипчакских орд в первое десятилетие XI в. Поднялся с насиженных мест в длительный и тотальный поход – нашествие. Целью его было отнюдь не мирное переселение (отселение) части кипчакского населения на новые земли – целью был *захват* новых пастбищ, где-то в далеких западных областях» [3, 37]. По ее мнению, кыпчаки и другие кочевые племена всегда стояли перед выбором «необходимости нашествия». Нельзя сказать, что Давид Строитель, приглашая кыпчаков и заключая с ними союз, не знал об этих глубинных вещах. Если это взять за основу, то выбор двух сторон был всесторонне оговорен и взвешен.

Историк Давида сообщает и о структуре войска кыпчакского. Из общего числа воинов сорок тысяч человек были боеспособными и отборными. Давид «полностью обеспечил их конями и доспехами. И еще было у него отборных слуг, наученных брани, пять тысяч человек (мона-спа – постоянное войско, царская личная гвардия)».

Особым был вопрос об обращении прибывших кыпчаков в христианство. Вопрос веры определялся прежде всего тем, что по мнению хрониста кыпчакам были «достойные доверия, испытанной доблести». Поэтому «большинство кыпчаков день ото дня становились христианами, и бесчисленное множество вступало в лоно Христово» [6, 190].

Сразу же по прибытии своих родственников, грузинский царь-зять принялся за осуществление своих задуманных планов. «Собрав их (кыпчаков) и расположив по родам, он поставил над ними спасаларов (перс. военачальник, командующий военным отрядом) и командующих. А также (были у него) войска со своего царства, отменные и оснащенные, на добрых конях, не знающие отступления в бою. Среди них – он сам, бесподобный военачальник и воин, похожий на героя древнего сказа о Кайхосро (герой поэмы Фирдоуси «Шахнаме»), предводительствовал ими. И начал он устраивать набеги на Персию, Ширван и Великий Сомхити. Не зная устали и не считая обременительным [это занятие], он держал их в порядке, делал все своевременно, управлял и распоряжался ими по своему великому разумению» [6, 190].

Задаваясь вопросом: «И кто бы мог противостоять ему, либо идти на него с войной, либо поднять оружие против него?», – летописец Давида показывает, что с пополнением войска

грузинского новыми силами, он не просто укрепился. Кыпчаки, будучи потомками тюрков, отныне выступали на международной арене в новой ипостаси. Они показали миру образец умения выступить в защиту равного и созданию силового баланса. Альянс гор и степей стал давать свои реальные результаты. И самым главным из них было установление мира для мирной жизни и созидания. Тем же, кто противился этому, совместное грузинско-кыпчакское войско, основанное на доверии, давало достойный отпор.

Достоинства воинского было недостаточно для поддержания здоровых и чисто человеческих взаимоотношений с новыми союзниками. Они дополнялись и обстоятельствами родства, что было немаловажно. Поэтому Давиду как зятю хана Атрака и муже кыпчакской принцессы, важно было выдерживать все нюансы, связанные с этой объективностью. Не случайно, хронист его приводит именно после описания бытовых и военных вопросов, личные характеристики правителя Грузии. Он сравнивает его с Александром Македонским, который «уподобляется крылатому барсу из-за яростности в атаке, быстроты в походах по странам и великого многообразия деяний и замыслов». Называя Давида «наш венценосец», историк пишет: «... Новый Александр, хотя и живший после него, ни в действиях, ни в помыслах, ни в храбрости не уступал ему: даже в делах, в которых (Александр) превосходил других, этот (Давид), как думается мне, был не ниже, но намного выше. Насколько тот был выше и величественнее своих ровесников и современников в делах мирских и плотских, настолько этот превосходил первого (Александра) в делах божеских и следующих завету Христа вместе со своими мирскими (достоинствами). Ибо не дал сна очам своим, ни дремания веждам своим, ни покоя плоти своей; не склонялся он ни к наслаждению, ни к плотским похотям, ни к чревоугодию, ни к играм и праздному пению: не предавался он ничему дьявольскому и плотскому, тому, что сковывает разум и склоняет волю к бездействию и лени; но следовал он всему божескому и духовному» [6, 190-191].

Манглиси или Дидгори?

Правитель Персии, увидев прибывших, принял решение о походе против царя Грузии. «Тогда султан призвал царя арабов Дурбеза, сына Садаки, дав ему [в помощь] своего сына Малика и все его воинство, назначил спасаларом Иль-Гази, сына Ардуха, мужа отважного и хитроумного; отдал приказ всем боеспособным туркманам, всюду, где бы они ни были, всем от Алеппо и Дамаска, и вместе с ними – атабагу Гандзы с его войском и всем амирам Сомхити; собрались все они, сговорились и твердо сплотившись, многочисленные, как морской песок, двенадцатого августа пришли в Триалети, Манглиси и Дидгори, и даже стоящим было им тесно в тех местах». Это был канун великой битвы, битвы за независимость Грузии. И приняли в нем участие никто иной как предки современных казахов – кыпчаки.

Перефразируя известное выражение, можно сказать, что это был бой не ради славы, а ради жизни на земле грузинской. Предстояло решить судьбу Грузии на многие столетия вперед. Впереди будут еще большие испытания, потери и новые победы.

О Манглиси и Дидгори как местах, где развернулись военные действия, в примечаниях к источнику, где также упонимаются кыпчаки, сказано следующее. «Манглиси – местность на южном склоне Триалетского хребта, на высоте 1200 м, на левом берегу р. Алгоги в исторической Квемо Картли. Бывший ранее во владении клдекарских правителей, с XI в. был в составе царского домена, в современном Манглиси сохранился собор, окончательный вид

которому был придан при отце Давида Георгии II (1014-1027). Дидгори – к северо-востоку от Манглиси, на склоне одноименной горы, на высоте около 1600 м. Здесь 12 августа 1121 г. произошла Дидгорская битва. Коалиционные войска, войдя в Грузию несколькими потоками, сконцентрировались в Триалети. Об общей численности нападавших не существует единого мнения (от тридцати тысяч до шестисот тысяч), однако, численность врагов, безусловно, превосходила количество войск Давида в несколько раз. Давид вывел в бой около 40 тысяч грузин, 15 тысяч кипчаков, 500 аланов (осетин) и несколько десятков франков. Заняв выгодные позиции и вынудив врагов сражаться в узких долинах и густых лесах, Давид смог преодолеть их численное превосходство. По свидетельству Ибн-ал-Асира, Тогрул, Иль-Гази и Дубайс спаслись бегством».

Ниже приведем отрывки из летописи, которые важны для понимания того, в каких местах Давид расселял часть кипчаков. «И внезапно, подобно взмывающему ввысь орлу, в мае взял крепости в Сомхити; Гаг, Терунакал, Кавазин, Норбед. Манасгом и Талинджакар».

Последующее повествование вновь подтверждает масштабность планов Давида Агмашенебели и является подтверждением глубинных замыслов. Это и подвергло его на союз с кипчаками. Объективно, благодаря ему были защищены не только Грузия, но и проходы на Кавказ. «Кто же, если не он, мог столь верно взвесить все (обстоятельства) дел, кто так знал сущность людскую, если не тот, под сенью которого собирались народы, племена и языки, цари и государи Осетии, страны кипчаков, Армении, земли франков, Ширвана и Персии».

2.2. Страна кипчаков и ее герои

Кроме этнонима «кипчаки» в «Картлис цховреба» семь раз встречается понятие «Кипчакская страна». Эпизоды, связанные с ней разные и в основном относятся к периоду монгольских завоеваний. Поэтому можно уверенно сказать, что транзитный статус Грузии между Азией и Европой окончательно оформился в этот период. И во многом это совпало с «золотой эпохой», начало которой положил Давид Строитель. «Кто же, если не он, мог столь верно взвесить все (обстоятельства) дел, кто так знал сущность людскую, если не тот, под сенью которого собирались народы, племена и языки, цари и государи Осетии, страны кипчаков, Армении, земли франков, Ширвана и Персии, подобно видению Навуходоносора, сказавшего: «Я видел среди земли дерево, достигающее высотой до неба, и ветви его до краев земли, листья его прекрасны, и плодов на нем множество, и пища на нем для всех. Под ним обитали полевые звери, и в ветвях его гнездились птицы небесные, и от него питалась всякая плоть». Вот образ – не отличающийся, но весьма соответствующий – нашего самодержца, выражающий словами все то, что мы видели своими глазами, ибо жаждущие узреть его благость, добролюбие и мудрость собирались пред ним со всех концов земли», – сообщает историк царя царей [6, 201].

Великая Кипчакия

Следующий эпизод, где называется уже не просто Страна кипчаков, а «Великая Кипчакия», дает подтверждение тому, что еще до прихода монголов, там была оформившаяся государственность со всеми ее атрибутами. И с ней считались все известные в том регионе и за ее пределами страны и государи. Данный отрывок из «Картлис цховреба» является доказательством того, что если бы не монгольские завоевания и их последствия, то страна, что

ныне называется Казахстан, называлась бы не иначе как «Кыпчакия». Не случайно все знающие историки, называли ее «Дешт-и-Кипчак» или «Страна Великой степи». В этом отношении казахское источниковедение и историография должны быть комплементарны и благодарны за то, что в грузинских, армянских и других источниках Предкавказья сохранились подобные положения. **Шарукан – Сарыхан**

Ясин... Первое, что напоминает прочтение этого слова – «Йа-Син». Йа-Син по словам Его Светлости Пророка Мухаммеда – сердце и душа Священного Корана. Вполне возможно, что такое имя было дано главному предводителю кыпчаков, сын Сарыхан и внуки которого Атрак и Сырчан прославляют его имя вплоть до дня сегодняшнего. Очевидно, позже в источниках имя Ясин стали писать, как Ясинь, Асень, Осень...

Известны почти точно годы жизни кыпчакского хана, отца и деда известных ханов – около 1020-1082 годы. Отличился он набегами на южнорусские земли. Известны имена его братьев, которые в источниках названы как Бегубарс и Сакз. Скорее всего их настоящие имена были Бекбарыс и Сагыз и они тоже были ханами.

«Повесть временных лет» сообщает об истории нападения кыпчаков на дружину Владимира Мономаха, в результате которого кыпчаки потерпели поражение. Погибло 900 воинов-кыпчаков, а их предводители – Ясин и его брат Сагыз оказались в плену. Вскоре Ясин скончался. Его сыновья Боняк, Шарукан, Таз, Аела, Сугр были известными по тем временам государственными деятелями и полководцами из среды кыпчаков. Более того, они имели серьезное влияние на международные отношения и с ними считались правители других стран. Больше всего их имена остались в истории в связи с русско-кыпчакскими противоречиями и войнами. Они использовали в своей международной дипломатии брачные союзы. Так, например, дочь хана Аепы в 1107 году стала женой Юрия Долгорукого. А город Шарукань называли по имени Ясина как Осенев.

Историю того, как кыпчаки согласились на переселение в Грузию очень трудно понять, если не иметь представления о том, какую роль в этом сыграл Шарукан или как правильно его называть – Сарыхан, что на кыпчакском или современном казахском языке означает «желтый хан». Вообще в кыпчакской и позже казахской традиции часто в отношении ханов использовался эпитет «желтый» или «сары». Последний казахский хан в XIX веке Кенесары тоже имел в своем имени приставку «сары».

Иногда Шарукана называют Шарук хан или Харук хан. Годы его жизни датируются до 1050 и после 1107 года. Осенью 1068 года состоялась битва на реке Альте. В ней Сары хан одержал победу над объединенными силами русских князей, которых возглавлял киевский князь Изяслав Ярославович. Считается, что в том же 1068 году князь Святослав Ярославович пленил Сарыхана. Известно о совместных набегах его вместе с Боянком на Русь в мае 1107 года в районе Переславля. В дальнейшем он дошел до дубны на реке Суле. В августе 1107 года Святополк Изяславович Киевский вместе с князьями дал отпорный поход половцам и напал на ханскую ставку. Как сказано в летописи, они одержали «победу великую» и Сарыхан спасся бегством. При этом летописец упоминает его двух сыновей – Атрака (Артыка) и Сырчана (Сарыжана).

В исследованиях подчеркнуто говорится о поражении от русских в 1111 году, и отступлении кыпчаков Атрака и Сырчана в нижнее Подонье и северо-кавказские степи. Однако, ряды войск Атрака и его политического объединения, негативно называемого в источни-

ках в значении «дикая орда», пополнились новыми силами. Союзниками Атрака стали аланы, противостоявшие Руси.

Накануне заключения союза с Грузией, в 1117 году кыпчаки взяли Саркел (Белую Вежу), из которой племена печенегов и торков ушли на территорию Руси. В начале XII века определились границы между аланами, адыгами и вайнахами вдоль рек Кубань, Нижняя Малка и Терек. Считается, что грузинский царь Давид IV примирил кыпчаков и аланов. Очевидно, в этот момент он посетил стан кыпчаков и обратился к Сарыхану, женившись на его внучке и дочери хана Атрака. Ибо именно Сарыхан решал вопросы династических браков и позже дал согласие на участие кыпчаков в войне Давида IV против сельджуков. Не случайно, после ухода Атрака к нему, Русь ликвидировала Аланское княжество на Северском Донце.

Здесь следует сказать несколько слов о Белой Веже – Саркеле. Традиционно считается, что это хазарская крепость на Дону. Как сообщает император Константин Багрянородный: «Саркел» же означает у них «Белый дом»; он был построен спафарокандидатом (придворный византийский титул) Петроной, по призванию Каматир, так как хазары просили василевса Феофила построить им эту крепость»¹. Если иметь в виду, что в греческом языке нет буквы «ш», то предположительно крепость называлась «Шаркил». Если интерпретировать это слово на казахском языке, то оно будет звучать как «Шахар қыл», что может быть переведено как «Преврати в город» или «Город конской гривы и хвоста».

Собственно «Белый дом» на казахском звучит как «Ақ үй» или «Ақ орда». И в этом был серьезный смысл. Как отмечает С. А. Плетнева: «Вежа – это скорее всего поставленные в круг (как у гуннов) юрты... Юртами пользовались также горожане... Именно такие юрты стояли в становище хана Кончака, привезшего туда пленного Игоря... Были известны половцам и жилища с глинобитными стенами. Пока мы знаем только одно зимовище с такими постройками – Белую Вежу. Обычно неразборные дома сооружались кочевниками, переходящими уже к третьей (полуоседлой) стадии кочевания. Думается, появление у половцев глинобитных домиков объясняется тем, что Белая Вежа после ухода оттуда русских осталась городком со сложившимися уже «градостроительными» традициями: следует помнить, что хазарское население города продолжало жить и даже заниматься некоторыми ремеслами в этом поселении, со всех сторон окруженном кочевьями до последних десятилетий XII в.» [3, 119].

Умеющие молчать: Хан Артык и Гурандухт

В этот раз он был особенно молчалив. Царь Давид Агмашенебели стоял меж двух кипарисов, что были посажены самим святым монахом Шио и долго размышлял. Он был статен сам, подобно кипарису. Молчание и собранность, присущие ему, казалось невозможно было нарушить. Тем более узнать, что у него было на душе и сердце. По глазам, что смотрели на самый пик двух зеленых пирамид. Они соединялись в зените солнца, радужные круги которой окаймляли тающие облака. Наблюдавший за правителем летописец смог прочесть в утомленном взгляде терзающие его мысли. Спустя время царский хронист

---

¹ Об управлении империей Архивная копия от 5 марта 2016 на Wayback Machine. Обращение: 03.02.2023.

напишет: «Видя столь многие, исходящие свыше милости и помощь, победы и успехи, дарованные ему Богом царства, страны, города и крепости, (видел и то), что в его царстве недоставало войск, чтобы их хватило и на то, чтобы располагались они в городах и крепостях, удерживая их, и на то, чтобы они сопровождали (царя) в постоянных и неустанных его разъездах зимою и летом, либо в военных походах».

Правитель задался целью увеличить войско, дабы закрепить итоги побед и усилить безопасность страны. Из этого сообщения анонимного автора видно и то, что армия Давида была небольшой и ослабла. Он нуждался в помощи и верном союзнике. Причем силы эти должны были быть не многочисленными, но в то же время сведущими в искусстве войны и обороны.

Бесстрашные и способные преодолевать большие расстояния кыпчаки оказались самыми подходящими. Они находились рядом и могли пройти через горные перевалы и тропы. Что самое главное – кыпчаки умели молчать. Тот момент у кипарисов был решающим. Царь царей принял окончательное решение – призвать на помощь кыпчаков. И ситуация была располагающей. Между кыпчаками и князем русским Владимиром Мономахом случился конфликт, в котором пострадали первые. Да и дочь кыпчакского хана стала к тому времени «его законной супругой и царицей вся Грузии», – как сообщает анонимный историк.

И тогда, «призвав на помощь разум, добропослушный, как у (ветхозаветного) Давида, Святому Духу, поднял ввысь свою голову и обозрел оком своего разума, хорошо увидел и осмыслил своим царским умом, что (войск) его царства не хватало для того, чтобы во всем следовать движениям и желаниям его души. Тогда вздохнул он, подобно Александру, когда, как рассказывают, некий философ сказал ему: «Есть несметное количество владений, где даже не слышали твоего имени», он, вздохнув, сказал: «Если останутся (незавоеванными) они, то каковым будет владычество мое?».

В ханской ставке князя из государств сопредельных и дальних – гости частые, вот и царь Грузии – Давид IV почтение засвидетельствовал. Чисто внешне, он приезжает вроде к хану Артыку с предложением о военном союзе, а в результате берет себе в жены его дочь.

Первоначально Давид Строитель обратился за помощью к Сарыхану, в свою очередь он отправил своего сына Артыка, который был известен своими доблестями и гибкостью дипломата. Предстояло установить взаимное доверие с правителем соседней страны. Чтобы подтвердить его – согласился на династийный брак, выдав за Давида свою дочь Турандот, что после крещения станет называться как Гурандухт. За этим последует еще один решающий шаг – Атраку предстоит привезти в Грузию 40 тысяч соплеменников кыпчаков вместе с женщинами, стариками и детьми. Это был настоящий символ доверия, который оставил его в истории грузинской на века.

Момент истины, когда власть предержажие, стремятся не только удержать ее, но и преумножить. Пределов мысли завоевать весь мир – не было границ со времен появления человека на земле. Не чуждо было это и для Давида, продолжателя дел отцовских и заветов предков держать во власти весь покорный мир. Поэтому не случайно летописец прозвал его вторым Александром, что был царем македонским и завоевал весь известный ему мир. «Поэтому он, второй Александр, замыслил – ибо не было иного выхода – (призвать кыпчаков), так как хорошо знал их многочисленность, храбрость в боях, быстроту в походах, ярость в атаке, легкоуправляемость и готовность во всем подчиняться его воле: вместе с тем,

их было легко призвать как из-за их близости, так и из-за их бедности, и еще потому, что за много лет до этого привел он оттуда достойную, известную всюду своей добродетелью Гурандухт, дочь предводителя кипчаков Атрака, сына Шарагана».

Давид собирает тайное совещание. На нем, очевидно, присутствовала и Гурандухт. Без ее совета трудно было объяснить доверенным людям, коих выбрал царь, как призвать кипчаков и уж тем более, пригласить ее отца – величественного Атрак хана со всем его многочисленным семейством и родственниками.

Среди тех, кому доверились царь и царица был некий Зубайра из рода конырат. Это имя и ныне встречается только среди современных коныратов и кавказских народов. Не случайно в древнетюркской традиции кият-коныраты и кият-кыпчаки упоминаются вместе. Они проживали на окраинах после их вытеснения огузами из-за пределов Сырдарьи и возможно были в союзнических отношениях между собой. В том, что академик Мухтар Ауэзов называл потомков Чингисхана – «кият-кыпчак», а академик Алькей Маргулан – «кият-конырат» есть серьезный смысл. Очевидно, это были ранние кыпчаки и коныраты, которые позже станут упоминаться вместе с монголами.

Атрак принял гонцов как подобает сватьям. Он долго думал над предложением своего зятя и передал через прибывших лиц условия своего согласия.

Нотр дам де Пари: воскрешение памяти

И все-таки этот военно-династийный союз был заключён на небесах. Иначе как объяснить это случайно обнаруженное исследователями письмо епископу, в архивах Нотр дам де Пари. Документ отправили вместе с частицей Креста Господня из Иерусалима.

«Давид, царь Георгианов, который со своими предшественниками Врата Каспийские держал и сторожил, этот, крест, доколе был жив, с величайшим благоговением и тщанием сохранил. Со смертью жена его, почитаемая более за святость, постригла главу и образом благочестия облеклась и, взяв крест тот и много золота, в Иерусалим с немногими прибыла, не для возвращения, но, чтобы там в мирном молчании и молитве окончить жизнь» (Письмо Анселла, кантора Гроба Господня, из Иерусалима).

По просьбе сестер и патриарха Гурандухт приняла управление общиной, раздала на нужды все, что привезла с собой, умирала от голода, но этот крест отдала в дар последним, он был дорог ей как память о муже...

Кыпчаки Атрака

Восточный Казахстан. Один из старейших музеев в стране основан в 1915 году. Уникальная археологическая коллекция, почти семьдесят лет собиралась. Модернизированные луки, палаши – оружие кимаков занимает целых две витрины.

Здесь, на востоке страны, что сейчас называется Казахстан и юге Западной Сибири, Алтай, что относится к России и простирается до берегов Или, некогда была территория Кимакского каганата.

О том, что вдоль большой реки Иртыш была их столица и множество других городов, сообщают древние авторы.

Существование Кимакского или как сейчас принято говорить – Кимекского государства, ученый мир признал только в 70-х годах XX века. Частью этой загадочной страны и

были кыпчаки, а также куманы. На этой основе и возникнет Кимако-Кыпчакская конфедерация.

Три разных этноса – кыпчаки, кимеки, куманы – соединенные одной степью создадут великую державу – Дешт-и-Кипчак, она же Кумания, Степь Половецкая, Степь Великая... «Кыпчакская страна» или «Страна кыпчаков» как сказано в бессмертном памятнике истории – «Картли цховреба – Истории Грузии».

В домонгольский период население Великой степи называли «кыпчаки». А древнерусичи их называли «половцы».

История гор и степей, которая поистине удивительна и богата на сенсации международного масштаба.

Противостояние кыпчаков и огузов в первой трети XI века в бассейне другой большой реки на территории Казахстана, что называется Сырдарья, закончилось уходом вторых. Кыпчаки умело использовали экономический и военный потенциал Кимекского каганата и Огузской державы. Окрепнув, они двинулись на Запад. Впереди войска кыпчакского были куманы, составив их авангард.

Прибыв на причерноморские степи, кыпчаки разделили свои обширные владения на две части – восточное и западное крыло. Ими управляла кыпчакская аристократия – на тот момент Шарукан с сыновьями Атраком и Сырчаном. К тому моменту племена уже и сами себя стали именовать просто кыпчаки. Тюрки был их языком. На нем вели переговоры государи разных стран и общались многие этносы.

В ханской ставке князя из государств сопредельных и дальних – гости частые, вот и царь Грузии – Давид IV почтение засвидетельствовал. Чисто внешне, он приезжает вроде к хану Атраку с предложением о военном союзе, а в результате берет себе в жены его дочь.

Первоначально Давид Строитель обратился за помощью к Шарукану, и Шарукан отправил своего сына Атрака. Он был известен своими доблестями и гибкостью дипломата. Предстояло установить взаимное доверие с правителем соседней страны. Чтобы подтвердить его – согласился на династийный брак, выдав за Давида свою дочь Турандот, что после крещения станет называться как Гурандухт. За этим последует еще один решающий шаг – Атраку предстоит привезти в Грузию 40 тысяч соплеменников кыпчаков вместе с женщинами, стариками и детьми. Это был настоящий символ доверия, который оставил его в истории грузинской на века.

40 тысяч воинов-кыпчаков – информация, которая вот уже более 900 лет будоражит умы всех, кто проявляет к ней интерес. От летописцев до современных академиков и потомков кыпчаков спорят по этому поводу. На самом ли деле их было именно 40 тысяч или меньше или больше. Вопрос актуальный и вечный. Кто-то говорит о сакральности цифры 40 тысяч, утверждая, что для кыпчаков цифры 4, 40, 40 тысяч имели сакральный смысл. Во всяком случае грузинские источники и авторы воспринимают эту цифру как данность, которая позволяет подчеркнуть судьбоносное решение царя Давида IV. всегда говорят вот именно такими цифрами.

Сорок тысяч воинов с семьями, а если по методике Сириуса умножить на 5, то есть не меньше 200 тысяч человек. Источники утверждают, что кыпчаков было много. С переселением такого количества людей, конечно, возникли трудности. Особенно на приграничной стороне.

Как раз в это время происходили там тяжбы и были там столкновения с осетинскими племенами, потому что кипчаки пришли с севера, с Дона и осетинам это было неприятно, потому что они отнимали у них и пастбища и места многие, которые они до этого занимали.

С обеих сторон были взяты заложники, гарантирующие мирный переход, так что новоселье обошлось без жертв. «Хан Атрак стал придворным фаворитом. Его влияние опиралось не только на силу воинов, но и на родственные отношения с царем», – так пишет летописец.

Половцев же поставил на местах удобных с женами и детьми их, с которыми было идущих в ополчение отборных сорок тысяч. Их снабдил он конями и снаряжением. И дал рабов, каких имел отборных и наученных в подвиге, около пяти тысяч человек». «Житие царя царей Давида».

Загадки брака Тамары

Вопрос о замужестве царицы цариц Тамары уже много лет обсуждается в научной и популярной литературе. Много об этом сказано и в социальных сетях. Немало среди них домыслов и легенд. И все же сюжеты, и версии, что в «Картли цховреба» заслуживают особого внимания.

В жизни царицы Тамары важную роль сыграл Абуласан (1185-1188 гг.). До сих пор неизвестна его этническая принадлежность. Можно лишь предположить, что был он из кипчаков. Дело в том, что он принадлежал к партии Кутлу-Арслан в момент, когда последний выступил с Программой ограничения царской власти в Грузии. Поскольку положение изменилось в сторону того, что главные «новые кипчаки» в лице Кубасара и Кутлу-Арслана были отстранены царицей Тамарой от государственной власти, это не могло означать того, что все кипчаки полностью покинули царский двор. Очевидно с этим следует связывать развернувшуюся интригу между двумя группировками по вопросу брака царицы Тамары. «Каждая группа стремилась выбрать и обеспечить принятие своего кандидата, чтобы укрепить свои позиции и влияние при дворе. Две основные фракции боролись за влияние при дворе Тамары: клан Мхаргдзели и Абуласан» [5].

Тамара, как продолжательница дел Давида Строителя не могла в одночасье отказаться от помощи кипчаков. С целью избежать новых выступлений со стороны кипчаков, она назначила Абуаслана амиртамиром – мэром города Тбилиси. Считается, что он также был представителем от купцов в дарбази – царском совете. Абуласан в своем кратком выступлении на дарбази сделал предложение пригласить Юрия и привел очень емкую, весьма обширную информацию относительно будущего мужа Тамары, сказав: «Я знаю царевича, сына великого князя русского Андрея (Боголюбского), он остался малолетним после отца и, преследуемый дядею своим Салаватом (Всеволод Большое гнездо. – М.С., М.М.), удалился в чужую страну, теперь находится в городе кипчацкого «царя Севенджа» [6, 258-259].

Столь доказательное выступление дало тут же свой результат. Фракция Абуласана победила во время выбора Юрия, сына Андрея Боголюбского в качестве жениха царицы Тамары. За Юрием было решено направить «одного из влиятельных лиц, великого купца Занкана Зоровавеля». Есть версия, что этот «великий купец» издавна был связан с людьми Абуласана. «Меня в пути лошадей, он не замедлил явиться туда, забрал с собою и доставил раньше условленного времени юношу доблестного, совершенного по телосложению и

приятного для созерцания. Видя все это, патриарх, дидебулы, визири и рыцари доложили об этом Тамар и, не получив ее согласия, стали готовиться к свадьбе» [6, 259].

Поддержанный Юрием, Абуласан был назначен мечурчлетухуцеси (1187-1188 гг.) Грузии и был также назначен эристави Картли. Так Абуласану удалось выполнить свою историческую миссию в важном государственном вопросе о браке царицы Тамары. Однако, положение его было предрешено. Брак Юрия с Тамарой вскоре распался, и он был изгнан из Грузии. Абуласана сняли со всех должностей и все его имущество было конфисковано.

Кроме тех, что были кыпчакской крови, были и другие претенденты на сватовство с грузинским царским двором. Как пишется в «Картлис цховреба»: «В то время там находился Алексей, который был по отцу племянником греческого царя, близким ее родственником. Некоторые, правда, с горечью в душе, предлагали выдать Тамар за него. Она же, твердая в вере истинной, упорно отказывалась от брака и просила освободить ее вообще от необходимости выйти замуж. Но царица Русудан и военные настояли на своем, выудили у нее согласие и устроили свадьбу, сообразную с ее олимпийским величием и царственностью, беспримерную и трудно представимую многочисленными зрелищами, подношения драгоценных камней, лоскутов, золота кованного и в слитках, дорогих тканей, сшитых и в отрезках, веселье, развлечению, подношения и подношения продолжались целую неделю» [6, 259].

Исследователь древностей Кавказа и Крыма Александр Гадло приводит интересную версию относительно подтекстов кыпчакского брака Тамары. «В 1184 г. состоялся брак царицы Грузии Тамар и Георгия (Юрия) Андреевича, брак во многих отношениях странный, если учесть, что Георгий был изгоем и после 1177 г. русские летописцы либо ничего не знали, что сомнительно, либо ничего не хотели писать о нем, что непонятно и труднообъяснимо. В Грузию Георгий был привезен из Кипчакии, как свидетельствует «История и восхваление венценосцев», причем привезен не посольством, состоявшим из государственных лиц, а купеческим караваном, правда, специально посланным за ним по решению государственного совета, который предпочел его другим претендентам на руку и трон молодой царицы в обход ее родственников – племянника византийского императора Андроника I Комнина (в первой половине 70-х годов с отцом Тамар ходившего в Ширван) и двух осетинских (аланских) царевичей, и вопреки креатуре ближайшей родственницы царицы – ее тетки по отцу царевны Русудан... Для нашего сюжета особенно существенно, что в Грузии о Георгии хорошо были осведомлены и что с тем пунктом Кипчакии, где он находился, купеческая корпорация Тбилиси имела прямые контакты. Этот пункт в источнике назван «городом кипчакского царя Севенджа». Где находился этот «город», источник не говорит, но о царе Севендже упоминает еще раз в связи с пребыванием в Грузии брата царя – Салавата, который, по-видимому, во главе кипчакских (половецких) войск на стороне царицы Тамар участвовал в военных действиях, ведшихся ее вторым мужем Давидом Сосланом в Арране в середине 90-х годов. Русские источники знают половецкого хана по имени Севендж (по-тюркски – радость, веселье), но этот хан, сын Боняка, предводителя западных половцев, погиб под Киевом еще в 1151 г. Севендж грузинского источника – это глава кипчакских (половецких) родоплеменных объединений Предкавказья, и поскольку на территории степного Предкавказья, где в 80-х годах XII в. кочевали эти объединения, никаких городов, кроме Тмутороканя, не существовало, как можно судить по всем имеющимся в настоящее время

археологическим и письменным материалам, остается предполагать, что городом Севенджа грузинский источник называет Тмуторокань» [7].

Вся эта история с калейдоскопом претендентов на руку царицы Тамары показывает, что чья-то неведомая рука правила ситуацией. В особенности, в момент ее первого брака. За внешней завесой чисто семейной и личной драмы стояли серьезные вопросы, связанные с интересами части грузинского общества. И это были сторонники, либо сами тюрки-кыпчаки.

Победы боговенчанной

Став царицей, Тамара проложила в военном деле традиции своего отца – Давида Строителя. Старалась вести военные действия так, чтобы было как можно меньше потерь. Очевидно, приемы отрабатывались вместе с кыпчаками. «Воины Тамар, обратив неприятелей в бегство, убивали, ловили и забирали их в плен. Среди них не было урона ни убитыми, ни ранеными, разве только ранили Ивана, сына Сарписа. После этого они возвратились веселые и радостные: пленным не причинили никакого вреда, напротив, дали им волю, вследствие их просьбы и обещания не наносить ущерба патронессе. Победители предстали пред ликом боговенчанной царицы. Воздав благодарение Богу, Тамар устроила смотр своим войскам с сияющим лицом, полными любви глазами и спокойным сердцем» [6, 265].

Победы Тамары мгновенно облетали всю страну. Порой было так, что эти новости опережали события до их исхода. «Еще до того, как узнали об этой победе, до прибытия вестника, Сарписа, сына Варама, находившиеся там устроили совет. Чиаббер, мандатуртухуцес, ары и каки, дидебулы и ванауры вместе с кыпчаками, и соединения картлийских эриставов и дидебулов под предводительством царя Давида (мужа Тамары. – М.С.) напали на бывших в Картли неприятелей, к которым присоединились некоторые из картлийцев и множество кавказских горцев. Когда они узнали о поражении и бегстве войск неприятеля, находящихся в Верхней Картли, явились пред царицей и попросили у нее разрешению выступить из Сомхити и направиться против мятежников и отступников. Государыня, привыкшая к милостям божьим, дала согласие на это» [6, 265].

Однако, со временем, и в особенности, когда в царском дворе стала брать верх антикыпчакская оппозиция, успех военных действий стал не столь частным, как это было во времена Давида Агмашенебели. Надежды пали на мужа царицы Тамары – царя Давида Сослана, что переводится как «прекрасный». О нем летописец писал: «Давид супруг Тамар, был царем осетин, из рода Багратионов, витязь и лев, соучастник всех ее побед и деяний, отважный и искусный воин, заслуживающий хвалебного слова» [6, 215].

Стоило Давиду отвлечься на время или покинуть пределы Картли, начинались проблемы. «И потому как царь Давид не доверился татарам, лето он проводил в Мтиулети, а зиму в Картли, потому и разлагалась страна Картлийская. А мтавар Бакатар усилился и разорял Картли, Трилети и сгонял с вотчин азнауров, и были беды великие среди жителей картлийских. Царь Давид собрал всех мтиулов, выступил и прибыл в Тбилиси, имея при себе воинство конное и пешее около пятнадцати тысяч, и сразился с кыпчаками, шедшими на летние стойбища. Но часть кыпчаков отошла в город, часть же бежала вдоль берегов Куры» [6, 402]. Это эпизод, когда к былой безупречной службе кыпчаков фортуна обернулась стороной. Вера же их к царскому двору стала постепенно давать сбои.

Этой ситуацией не преминули воспользоваться противники царской власти. Весть о непростых отношениях ее с кипчаками стала распространяться по всей стране и за ее пределами. «Узнав об этом, Вахтанг, стоявший в Табахмеле, пришел с немногими мужами, прошел мост и Сахидабели и прибыл в Махату, потому как Давид со своим войском стоял в Махате, на гребне до хребта. И подступил Вахтанг с подножия (гор) и стал, но не схватился из-за превосходства войска Давида. Тогда некоторая малость (воинов) спустилась и здесь немногие (из воинов Вахтанга) пошли на них, схватились и обратили в бегство сторонников Давида, и убили двух братьев и детей их. Когда же бой усугубился, отряд из тысячи беглых кипчаков собрался при Вахтанге. Тогда постиг гнев Божий, и бежал Давид и рать его огромная осталась вне боя. Ушел Давид, не давший боя, по следам его ступали кипчаки и грузины и преследовали его до (самого) Джачуа, истребили людей неисчислимо. Но Вахтанг не был врагом Давиду, а схватился с ним из страха пред татарами» [6, 402].

Летописец несколько пристрастен в рассказах о том, как одно поражение заменяло другое. Если в случае с нападением Вахтанга он старается оправдать его, объясняя это объективными обстоятельствами боязни от татаров, то далее – он переходит на субъективные факторы как здоровье царя Давида. «Узнав, что Давид бежал, Бакатар стал нещаднее разорять Картли, а царь Давид не мог сопротивляться. Тем временем вошел в него злой недуг – подагра рук и ног, и стал он недееспособным. Был он человеком неверным и небогобоязненным, потому и, впав в злой надуг обессилел» [6, 402].

Амирспасалар Кубасар

Воцарение Тамары на престол, перед которым отец ее Давид присягнул ей в верности, навсегда запомнилось в грузинской истории. Не успел отец благословить дочь как произошла невосполнимая потеря. Радость отца, счастье дочери, ликование народа затмил гром внезапной трагедии. Скончалась мать Тамары. Это было настолько безвременно, что летописцу не оставалось ничего как сказать, что «наступило время уплаты долга миру сему» [6, 253].

Весть о смерти матери Тамары словно выломала двери ее дворца в Исани на том самом холме, где расположен современный район Авлабари в Тбилиси. Громкие крики от страшной вести были слышны по всему Исанскому полю, которое простиралось до оврагов в нижней части реки Куры. Фундаменты ветхих домов, которым сотни лет и сохранились до сих пор, возможно слышали рыдания трисятельной от царя царей царицы. Словно вечное напоминание о горьких слезах Тамары текут ручьи по Плачущей скале на Метехском подъеме. «...Обиталище ее, во всем подобное раю, превратилось в ад. Вместо радости, и развлечений стали там раздаваться голоса плача и вздыханий, вместо света незатененного воцарился мрак. Тамар же, это солнце, воздух чистейший, свет без тени, села во мраке и дем на себе волосы, при этом поток ее крови опережал поток слез ее».

В Самшвилде, что в южной Картли жила тетя Тамары – царица Русудан. К ней направились патриарх и знатные дидебулы – крупные феодалы, чтобы довести трагическую весть и привести ее к Тамаре. «Обнимая друг друга и обливаясь слезами, смешанными с кровью, они вошли в царский дворец. Подняв глаза вверх, они увидели, что до небес вознесенный престол, это седалище светлее солнца гаваонского и лучей аелонских, – волею судеб пуст и свободен».

Вместо царицы здесь стоял патриарх Михаил. Рядом находились епископы, визирия Антоний, амирспасалар Кубасар и другие вельможи. Был здесь и мулоподобный мечурчлехуцес Кутлу-Арслан. «Каким языком выразить или как изобразить день этот невоспроизводимый. Какая печаль, какой плач, какие вздыхания, какие потоки слез, смешанных с кровью, какие причитания и воспоминания от времен Адама до праведного Авеля, от Якова до Иосифа, от Давида до Ионафана? О безутешность (положения), о, отказ от телесных доспехов, облачение в власяницу и воздержание от всего съестного!», – так описал историк траур царского двора [6, 254].

Кыпчак амирспасалар Кубасар был воспитан в духе царских традиций и требований. Будучи преданным, человечным и храбрым воином-батыром, он поднялся при дворе до самых высоких должностей. Амирспасалар – глава военного ведомства, военный министр, верховный главнокомандующий. Говорят, что должность эту ввел Давид IV, когда реформировал военную и гражданскую администрацию Грузии. В начале XI в. должность амирспасалара закрепилась за родом Орбели. Однако, в 1155 году, Давид, сын Деметре I, сверг своего отца и попытался избавиться от влияния Орбели. Он передает этот пост их врагу Тиркашу Абулетидзе. После возвращения к власти Деметре, пост снова вернулся к роду Орбели до тех пор пока они не приняли участие в мятеже против Георгия III в 1176-1177 году, когда он перешёл к Кубасару. В момент правления Тамары это была третья по счету должность в грузинском государстве.

Выходец из Страны кыпчаков занимал и должность мандатуртухуцеса. В XI-XV вв. в Грузинском царстве это была должность министра внутренних дел и почты, протомандатора – чиновника по особым поручениям.

Все это говорит о том, что кыпчаки были в почете и доверии в царском дворце. Однако, как всегда, бывает в жизни, нашлись те, что пошатнули эту веру и дружбу. В самый неподходящий момент, когда Кубасар серьезно заболел и его парализовало, будучи лишенным дара речи, движений рук и ног, наступил момент предательства. «Царице Тамар предложили лишить его всего его достоинства и отобрать имущество и богатство. Но намерение их осталось тщетным, так как Тамар, будучи благой, вспоминала любовь, службу и воспитание его и потому, кроме должности и Лори, ничего у него не отобрала, напротив, до дня смерти держала его в любви великой и почете».

Такая участь коснулась и других приближенных царицы цариц. Как гласит летопись: «По воле и желанию рыцарей низложен был также и Афридон, который из азнаурской челяди, милостью богоподобного, стал человеком и, достигши должности мсахуртухуцеса, стал владельцем Тмогви и других крепостей и земель. Заговорщики, из-за власти и влияния, стали препираться между собою. Страшно даже вспомнить: Кутлу-Арслан, это мулоподобное существо, происходившее их низших слоев и одаренное коварным умом, сочинил какой-то проект на персидский лад и потребовал поставить палатку на Исанском поле, при этом говорил: «Сидя в этой палатке, будем выслушивать, отвечать и ведать делами помилования и наказания; свои решения будем докладывать царице Тамар, которая будет приводить их в исполнение». План этот означал конец царствования Тамар; последняя – сокровищница ума и мудрости, – поняла это, удивилась и обиделась. Она решила захватить главу заговорщиков...» [6, 256].

Спустя некоторое время мечурчлетухуцес Кутлу-Арслан предъявил составленный им план реорганизации государственного управления и ограничения царской власти: в Исани рядом с царским дворцом должен быть основан т. н. «карави» – собор, на котором должны были решаться основные вопросы управления государством, а царице лишь докладывали бы о принятом решении и она должна была «исполнить» это решение. Осуществление подобного плана подразумевало резкое ограничение царской власти и, естественно, царица Тамар не могла принять его. Она приказала арестовать Кутлу-Арслана. Однако у него оказалось много сторонников из высшей городской знати, которые требовали его немедленного освобождения, в противном случае они грозили вооруженным нападением.

Тамар освободила Кутлу-Арслана и послала к его единомышленникам на переговоры двух почтенных дам: Краваи Джакели и Хвашак Цокали. Переговоры дали свои плоды: идея создания «карави» провалилась, однако права Дарбази – царского совета были расширены. Отныне все важные решения царица принимала «в единстве и с согласия» Дарбази.

По мнению Иванэ Джавахишвили, Кутлу-Арслан был представителем низкого сословия, которого после восстания царевича Демны Георгий III выдвинул на высокий пост. Сторонники же Кутлу-Арслана были в основном представителями третьего сословия. Их главным требованием была передача законодательной власти «карави», с сохранением царице лишь исполнительной власти («карави» был органом, сходным с парламентом). Нико Бердзенишвили придерживается мнения, что Кутлу-Арслан и его сторонники были знатного происхождения. Их требования были типичными для азнауров – они требовали ограничения царской власти [8].

Среди родовитых азнауров, как и следовало ожидать, началась борьба за освободившиеся места. Как раз в это время на политическую арену выступил один из везиров царя – мечурчлетухуцес Кутлу-Арслан, который намеревался занять должность амирспасалара и выдвинул четкую политическую программу управления государством. Кутлу-Арслан требовал, чтобы в Исани (нынешний Авлабар), вблизи царского дворца, было построено специальное здание – карави (палата) в качестве места для заседаний дидебулов. В этой палате должны были разбираться важнейшие вопросы, связанные с государственным управлением и верховным правосудием, например, пожалование и отчуждение высших должностей, передача земель в управление и др. Царь не должен был присутствовать на заседаниях дидебулов, и за ним оставалась только исполнительная власть: ему предоставлялось право «совершать», т. е. проводить в жизнь решения, принятые на заседаниях палаты.

Целью политических требований Кутлу-Арслана было создание такого государственного строя, который раз и навсегда передал бы реальную власть в руки родовитых азнауров, чтобы не было больше страха перед самодержавными устремлениями царя, чтобы интересы родовитых азнауров были надежно защищены, а «безродным», «новичкам» был закрыт путь к возвышению и продвижению, чтобы, наконец, царь стал зависимым от родовитых азнауров.

Эта политическая программа Кутлу-Арслана была дальнейшим развитием, высшей ступенью той вековой борьбы, которую вела феодальная оппозиция против самодержавных устремлений царя.

Царский двор правильно оценил смысл требований Кутлу-Арслана: осуществление этих требований явилось бы «концом власти» царя Грузии. После совещания со своими ближайшими и преданнейшими людьми царица Тамара велела взять под стражу Кутлу Арслана.

Арест главаря вызвал сильное брожение среди его сторонников, дидебулы поклялись начать военные действия против царского двора в том случае, если Кутлу Арслан подвергнется наказанию, и потребовали освобождения их вождя из-под стражи.

В этот критический момент двор царицы Тамары принял единственно правильное решение. Арестом главаря движения он внес колебание в азнаурскую оппозицию, сделав ставку на отсутствие единства среди оппозиционеров. И действительно, родовитые азнауры не были единой, сплоченной группировкой. Различие в происхождении и древности рода, а также зависть, порождаемая богатством одних и бедностью других, разжигали постоянную борьбу всех против всех, и поэтому по вопросу ограничения царской власти у них не было единого мнения.

Царский двор повел переговоры с группой Кутлу-Арслана. Царица Тамара послала к восставшим двух придворных дам: Хошак Цокали, мать родовитого азнаура эристава эриставов Рати, и Краваи Джакели, также мать родовитого азнаура – Самдзивари. Женщинам удалось уговорить восставших. Обе стороны пошли на уступки. Кутлу-Арслан избежал наказания, идея о создании палаты родовитых была отвергнута, но и царица утрачивала право единолично решать государственные дела. С того дня важнейшие вопросы должны были решаться «совместно и по единой воле» всеми ими – царицей и участниками государственного совета дидебулов.

Таким образом, царица поделила власть с советом родовитых азнауров. Правда, это было значительным ограничением царской власти, но, используя различие интересов родовитых домов, царица Тамара имела возможность значительно ограничивать права дарбаза.

Ни одна из сторон не была удовлетворена этим компромиссным решением. Царицу тяготило вмешательство родовитых азнауров в такие дела, которые, «по божьей воле» спрашивались, как утверждала традиция, только с неё. Родовитые азнауры, со своей стороны, в подобном половинчатом решении не видели достаточных для себя гарантий, боясь, что царица снова начнет выдвигать безродных, возвышать представителей служилых родов.

Но главное зло заключалось в несоответствии принятого решения с уровнем и тенденциями общественного развития Грузии. Кастовые устремления родовитых азнауров искусственно тормозили рост творческих сил страны. Поэтому компромиссное решение по вопросу государственного управления в Грузии не могло надолго сохранить силу. Страна, стоявшая на пути быстрого социально-экономического развития, нуждалась в коренном изменении способов управления. Борьба продолжалась.

Литература:

1. Тюрки в Картлис Цховреба // <https://kavkazplus.com/news.php?id=199>.
Обращение: 04.04.2024.
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Дешт-и-Кипчак>. Дата обращения: 07.01.2024.
3. Плетнева С. А. Половцы. М., Изд-во «Наука», 1990.
4. Евстигнеев Ю. А. Кипчаки / половцы / куманы и их потомки: к проблеме этнической преемственности.
<https://edq.kz/2018/04/26/сыры-сеяньто-кыпчаки/> Дата обращения: 10.01.2024.
5. Lordkipanidze M. Georgia in the 11th-12th centuries // Essays on Georgian history. Tbilisi, Metsniereba, 1994.

6. Картлис цховреба.
<http://science.org.ge/old/books/Kartlis%20cxovreba/Kartlis%20Cxovreba%202012%20Rus>.
7. Гадло А. В., Предыстория Приазовской Руси. Очерки истории русского княжения на Северном Кавказе. Изд. С.-Петербургского Гос. Университета, 2004.
<https://www.labyrinth.ru/books/599209/>
8. История Грузии (с древнейших времен до наших дней). Часть 1: Грузия при царице Тамар.
<https://www.allgeo.org/index.php/ru/624-istoriya-gruzii-s-drevnejshikh-vremen-do-nashikh-dnej>.

სატარ მაჟიტოვი
ვიზაჟები საქართველოში: ახლებური ხედვა
რეზიუმე

კვლევა ეფუძნება წარსულის ისტორიის გადმოცემის კომპლემენტარული, მართალი და, ამავე დროს, სამართლიანი ლოგიკის პრინციპებსა და აწმყოსთან მის შედარებას. თავის მხრივ, ამან განსაზღვრა განზრახული ნარატივისა და თავად პუბლიკაციის სამეცნიერო-პოპულარული უანრი. მასში გადმოცემულ ყველა ინფორმაციას, ინტერპრეტაციასა და ვერსიას აქვს მეცნიერული საფუძველი და გამყარებულია შეგროვებული მასალით.

Sattar Mazhitov
Kipchaks in Georgia: A New Look
Summary

The research is based on the principles of complementary, truthful, but at the same time fair logic of presentation of history past and its comparison with the present. In turn, this predetermined the popular science genre of the intended narrative and the publication itself. All information, interpretations and versions presented in it are based on scientific basis and supported by information from the collected complex materials.

მერი გაბელავა
(საქართველო)

**ცენტრალური აზიის კვლევის ცენტრი სოხუმის სახელმწიფო
უნივერსიტეტში – როგორც სამეცნიერო დიპლომატიის ინსტრუმენტი**

შესავალი

ისტორიულად საქართველოს სამეფოს მჭიდრო საგარეო-პოლიტიკური და სა-
ვაჭრო ურთიერთობები ჰქონდა ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან. დიდი აბრეშუმის
გზა წარმოადგენდა იმ მაგისტრალს, რომელიც საქართველოს აკავშირებდა აზიურ
და ევროპულ ცივილიზაციებთან. ხაზართა ხაკანატმა, ხორეზმშაჰებისა და მონ-
ღოლთა იმპერიებმა დიდი დადი დაასვეს საქართველოს სამეფოს სოციალურ-ეკ-
ონომიკურ და პოლიტიკურ სტრუქტურას. შუა საუკუნეების ეპოქაში ცენტრალური
აზიის სახელმწიფოებთან საქართველოს ურთიერთობები განსაკუთრებული კვლე-
ვის საგანს წარმოადგენს და ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერ კიდევ ბევრი რამ
არის გასაკეთებელი ამ მიმართულებით.

გლობალიზაციის პირობებში სამხრეთ კავკასიამ და ცენტრალურმა აზიამ
ახალი გეოპოლიტიკური სიბლი შეიძინა, განსაკუთრებით, შუა დერეფნის განვითა-
რების პირობებში. შექმნილი გეოპოლიტიკური რეალობიდან გამომდინარე, აუცილ-
ებელია საქართველოსა და ცენტრალური აზიის სახელმწიფოებთან კულტურული
დიპლომატიის გააქტიურება, კულტურული კავშირების გაღრმავება სამეცნიერო და
საუნივერსიტეტო დიპლომატიის დონეზე, რათა შეიქმნას მყარი საფუძველი ამ
ქვეყნების ხალხებს შორის ურთიერთაგებისა და ურთიერთთანამშრომლობის მიზი-
დულობის ცენტრის შესაქმნელად. სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ცენტრა-
ლური აზიის შემსწავლელი ცენტრის შექმნას, უდავოდ, ამ ფუნქციის შესრულება
შეუძლია.

სამეცნიერო დიპლომატია

ბოლო წლებში საერთაშორისო ურთიერთობების დისკურსში მნიშვნელოვან
ადგილს იკავებს სამეცნიერო დიპლომატია, როგორც საერთაშორისო ურთიერთო-
ბების ერთ-ერთი ინსტრუმენტი. სამეცნიერო დიპლომატიის მოქმედების არეალი
ორდონიანია: ერთი მხრივ, ის გულისხმობს ქვეყნის ეროვნული ინტერესების ხელ-
შეწყობას, ხოლო, მეორე მხრივ, გლობალური გამოწვევების გადაწყვეტას [3].

კრასნიაკისა და რუფინის (Krasnyak, Ruffini) მიხედვით, სამეცნიერო დიპლო-
მატია მჭიდროდაა დაკავშირებული ქვეყნის პოლიტიკურ სისტემასთან, რადგანაც
მას მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს ქვეყნის ძალისა და გავლენების ზრდაში რო-
გორც მსოფლიო პოლიტიკაში, ასევე საერთაშორისო ურთიერთობებში. იგი ხელს
უწყობს მიზიდულობისა და თანამშრომლობის რბილი ძალის გენერირებას.

სამეცნიერო დიპლომატიის კონცეფციის უწყვეტი ევოლუცია აისახა სამეცნი-
ერო დიპლომატიის მადრიდის დეკლარაციაში, რომელიც შედგენილია მეცნიერები-

სა და სამეცნიერო დიპლომატიის პრაქტიკოსების მიერ [6]. დეკლარაციის მიხედვით, სამეცნიერო დიპლომატია განხილულია მეცნიერების, ტექნიკისა და საგარეო პოლიტიკის თანაკვეთის ჭრილში. ის სცილდება წმინდა სამეცნიერო თანამშრომლობის ჩარჩოებს და მისი საბოლოო მიზანი დიპლომატიური მიზნების რეალიზებაა.

ეტაპობრივად სამეცნიერო დიპლომატიის კონცეფციამ მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის, მათ შორის, ევროპის სახელმწიფოების ნაციონალურ სტრატეგიასა და ინსტიტუციურ სივრცეში.

სამეცნიერო დიპლომატია არ არის ორიენტირებული ახალი ცოდნის მიღებაზე, თუმცა არ გამორიცხავს მას. სამეცნიერო დიპლომატიას, რა დონეზეც არ უნდა ხორციელდებოდეს ის (სამთავრობო, საუნივერსიტეტო, სამოქალაქო საზოგადოება), აუცილებლად სჭირდება შესაბამისი ინსტიტუციური მექანიზმი.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ცენტრალური აზიის ქვეყნების კვლევის ცენტრის შექმნა ხელს შეუწყობს ამ მიმართულებით ინსტიტუციურ განვითარებას შესაბამისი დეპარტამენტის ჩამოყალიბებით, უნივერსიტეტსა და ცენტრალური აზიის ქვეყნების, კონკრეტულ შემთხვევაში, ყაზახეთისა და თურქმენეთის სასწავლო-საგანმანათლებლო და სამეცნიერო-კულტურულ ინსტიტუტებთან მჭიდროს თანამშრომლობის დამყარებით.

შუა დერეფანი და მისი ეკონომიკური პოტენციალი

ტრანსკავკასიური საერთაშორისო სატრანსპორტო გზა (TITR), ანუ იგივე „შუა დერეფანი“ წარმოადგენს სავაჭრო გზას, რომელიც ერთმანეთთან აკავშირებს ჩინეთსა და ევროპას ცენტრალური აზიისა და სამხრეთ კავკასიის გავლით. ის უნდა განვიხილოთ როგორც ჩინეთის ეკონომიკური პროექტის – „ერთი სარტყელი, ერთი გზა“ – განუყოფელი ნაწილი. ამ გზის მნიშვნელობა და გეოსტრატეგიული დანიშნულება განსაკუთრებით გაიზარდა მიმდინარე რუსეთ-უკრაინის ომის ფონზე. პროექტის რეალიზებაში აქტიურად არიან ჩართული რეგიონის მთავარი აქტორები – აზერბაიჯანი, საქართველო და თურქეთი.

მნიშვნელოვანი პროგრესი იქნა მიღწეული შუა დერეფნის განვითარების თვალსაზრისით ყაზახეთს, აზერბაიჯანს, საქართველოსა და თურქეთს შორის. კერძოდ, 2022 წელს ხელი მოეწერა შუა დერეფნის „საგზაო რუკას“, რომელიც ითვალისწინებს მთელი რიგი ინფრასტრუქტურული და ლოგისტიკური პროექტების რეალიზებას, მათ შორის, საზღვაო ინფრასტრუქტურის განვითარებას. სატრანსპორტო კორიდორისა და სატრანზიტო პოტენციალის განვითარების ერთიანი ძალისხმევის ჭრილში უნდა განვიხილოთ ანაკლიის ღრმაწყლოვანი პორტის მშენებლობის საკითხიც.

მსოფლიო ბანკის მიერ მომზადებული ანალიზის მიხედვით, საქართველოს, როგორც სამხრეთ კავკასიის ევროპასთან დამაკავშირებელ ისტორიულ კარიბჭეს, რეგიონული „ჰაბის“ პოზიცია უკავია ვაჭრობისა და ტრანზიტის თვალსაზრისით, რომელიც შუა დერეფნის განვითარების შემთხვევაში კიდევ უფრო გაძლიერდება

[7]. ანგარიშში განისაზღვრა ის ძირითადი პოლიტიკა და ინვესტიციები, რომლებიც საჭიროა ყაზახეთში, აზერბაიჯანსა და საქართველოში ტრანსპორტზე არსებულ მოთხოვნაზე რეაგირებისთვის და ეკონომიკური განვითარების მხარდასაჭერად, რაც გულისხმობს დერეფნის ლოგისტიკურ განვითარებას ოპერაციების შეუფერხებელი წარმოებისთვის და სხვ.

ამასთანავე, მსოფლიო ბანკმა დაამტკიცა საქართველოსთვის ენერგეტიკული უსაფრთხოების გაძლიერებისთვის ელექტროკავშირისა და განახლებადი ენერჯის პროგრამის (ESPIRE Program) პირველი ფაზის დაფინანსება, რომლის დანიშნულებაა შავი ზღვის წყალქვეშა კაბელის პროექტის განვითარებისთვის საქართველოს ინსტიტუციური შესაძლებლობების გაუმჯობესება, ადგილობრივი ელექტროგადამცემი სისტემის გაძლიერება და პირდაპირი ელექტროკავშირის დამყარება სამხრეთ კავკასიასა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპას შორის. პროექტით გათვალისწინებული პარალელური ციფრული კავშირი შეამცირებს ინტერნეტის ხარჯებს, გააუმჯობესებს მის გამტარუნარიანობას და, ზოგადად, გააძლიერებს საერთაშორისო ციფრული კავშირების შესაძლებლობას შავი ზღვის გასწვრივ. ESPIRE პროგრამა შექმნილია შავი ზღვის წყალქვეშა კაბელის (BSSC) პროექტის მხარდასაჭერად, რომლის მიზანია შავი ზღვის გასწვრივ ელექტროენერჯისა და ოპტიკურ-ბოჭკოვანი პარალელური წყალქვეშა კაბელის კავშირების განვითარება, დანიშნულების პუნქტებით საქართველოსა და რუმინეთში.

მსოფლიო ბანკის პროგნოზით, ბაზრების დამაკავშირებელ შუა დერეფანს შეუძლია რეგიონული ვაჭრობის გამოცოცხლება, კერძოდ, 2030 წლისთვის ვაჭრობის მოცულობის გასამმაგება, ხოლო დერეფნის გასწვრივ მდებარე ქვეყნებისთვის კავშირების გაძლიერება. დერეფანი, ასევე, უზრუნველყოფს ჩინეთი-ევროპის საკონტეინერო ვაჭრობის მდგრადობასა და მარშრუტების დივერსიფიკაციას, გეოპოლიტიკური შოკებისგან ქვეყნების და მიწოდების ჯაჭვის დაცვით [2].

ზემოთ აღნიშნული ფართო მასშტაბიანი ეკონომიკური პროექტები საზოგადოების მხრიდან სერიოზულ მზაობას მოითხოვს, რადგანაც დღის წესრიგში დგება განსხვავებული კულტურული იდენტობის ხალხთა მჭიდროდ დაკავშირება და ურთიერთთანამშრომლობა. სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში შექმნილ ცენტრალური აზიის ქვეყნების კვლევის ცენტრს, როგორც სამეცნიერო დიპლომატიის ინსტრუმენტს, შეუძლია დადებითი როლი შეასრულოს ხალხთა შორის ურთიერთგაგების გაზრდის, მათი ურთიერთდაახლოების თვალსაზრისით კულტურულ და საგანმანათლებლო სფეროებში მჭიდრო თანამშრომლობის გზით.

რატომ სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი და რა უნდა გავაკეთოთ

2010-2013 წლებში შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი მონაწილეობდა ევროკავშირის კვლევისა და ტექნოლოგიური განვითარების მე-7 ჩარჩო პროგრამის (FP7) მიერ დაფინანსებულ პროექტში „ცენტრალური აზიისა და სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების საერთაშორისო თანამშრომლობის ქსელი მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების განვითარების სფეროში“ (INCONET CA/SC). პროექტი მიზნად

ისახავდა სამხრეთ კავკასიისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნების მეცნიერთა კო-ოპერაციის გაღრმავებას ევროკავშირის ქვეყნებთან, მეცნიერების პოლიტიკის ჰარ-მონიზაციას, ერთობლივი კვლევების ხელშეწყობას (პირველ რიგში – FP7-ის ფარ-გლებში). ასეთი თანამშრომლობა საქართველოსა და ცენტრალური აზიის ქვეყნე-ბის აკადემიურ წრეებს შორის დღემდე ერთ-ერთ გამოწვევად რჩება.

წლებია სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ფუნქციონირებს ყაზახი პო-ეტისა და განმანათლებლის აბაი კუნანბაიულის სახელობის კაბინეტი (ხელმძღვა-ნელი – პროფესორი ბადრი ნაჭყებია), რომელმაც არაერთ საინტერესო ღონისძიებ-ას უმასპინძლა. უნივერსიტეტის საერთაშორისო ურთიერთობებისა და კულტურა-თაშორისი კავშირების დეპარტამენტის ინიციატივით (ხელმძღვანელი – პროფესო-რი ინდირა ძაგანია), რომელიც მჭიდროდ თანამშრომლობს ყაზახეთისა და თურ-ქმენეთის საელჩოებთან საქართველოში, ჩატარდა არაერთი ერთობლივი საერთა-შორისო კონფერენცია და შეხვედრები. ამჟამად მიმდინარეობს მუშაობა თურქმენე-თის სასწავლო კაბინეტის გასახსნელად. ერთი სიტყვით, სოხუმის უნივერსიტეტში უკვე ჩაყრილია საფუძველი ცენტრალური აზიის ქვეყნების უმაღლეს საგანმანათ-ლებლო დაწესებულებებთან მჭიდრო კულტურულ-საგანმანათლებლო თანამშრომ-ლობისთვის.

ცენტრალური აზიის კვლევის ცენტრმა კოორდინირება უნდა გაუწიოს კვლე-ვითი პროექტების განხორციელებას, სემინარების, პანელური დისკუსიების ორგა-ნიზებას, სასწავლო გეგმებისა და კურსების შემუშავებას, რეგიონის შესახებ ციფ-რული რესურსების შექმნას, სტუდენტებისა და მოწვეული მეცნიერების კვლევების ხელშეწყობას, ასევე, სხვა კულტურულ ღონისძიებებს. ჩემი აზრით, ერთ-ერთ მნიშვნელოვანი საკითხია ცენტრალური აზიის კვლევების სამაგისტრო პროგრამის შემუშავება და იმპლემენტაცია სოხუმის უნივერსიტეტში.

სწავლის სფეროების კლასიფიკატორი, რომელიც განსაზღვრავს სწავლის თითოეულ სფეროში მისანიჭებელ კვალიფიკაციას, ითვალისწინებს კვალიფიკაცი-ის მინიჭებას ისეთ სფეროებში, როგორებიცაა: ევროპის მცოდნეობა, ბრიტანეთის კვლევები, ამერიკის მცოდნეობა და ა.შ. შესაბამისად, საქართველოს უმაღლესი სა-განმანათლებლო დაწესებულებები საგანმანათლებლო ბაზარს სთავაზობენ სხვა-დასხვა ინტერდისციპლინურ პროგრამებს უმაღლესი განათლების სამივე საფეხურ-ზე. სოხუმის უნივერსიტეტში უნდა შეიქმნას ცენტრალური აზიის კვლევების დე-პარტამენტი, როგორც უნივერსიტეტის დამხმარე სტრუქტურული ერთეული და შე-მუშავდეს ცენტრალური აზიის კვლევების უმაღლესი განათლების დარგობრივი მახასიათებელი უმაღლესი განათლების მეორე საფეხურისთვის (მაგისტრატურა). პროცესში აქტიურად უნდა იყვნენ ჩართული ჩვენი უნივერსიტეტის პარტნიორი უმ-აღლესი სასწავლებლები ყაზახეთიდან და თურქმენეთიდან, მათი აკადემიური და სამეცნიერო პერსონალი. სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ ინიცირებულ უნდა იქნეს სათანადო ცვლილებების განხორციელება სწავლის სფეროების კლა-სიფიკატორში, სადაც ცენტრალური აზიის კვლევების კვალიფიკაცია (მაგისტრა-ტურის საფეხური) იქნება გათვალისწინებული.

აღსანიშნავია, რომ ანალოგიური სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრები ფუნქციონირებენ და საგანმანათლებლო პროგრამები ხორციელდება აშშ-ისა და ევროპის წამყვან უმაღლეს სასწავლებლებში [1; 4; 5].

საქართველოში ცენტრალური აზიის კვლევების სამაგისტრო საგანმანათლებლო პროგრამის დანერგვა ხელს შეუწყობს არა მხოლოდ მეცნიერების ახალი დარგის განვითარებას, არამედ საქართველოსა და ცენტრალური აზიის ქვეყნების უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და სამეცნიერო საზოგადოებას შორის თანამშრომლობის გაღრმავებას, კულტურული დიპლომატიის გაძლიერებას, სახალხო დიპლომატიის გააქტიურებას.

დასკვნა

რეგიონში მიმდინარე გეოპოლიტიკურმა პროცესებმა, შუა დერეფნის განვითარებამ პოზიური ნიადაგი შეუქმნა საქართველოსა და ცენტრალური აზიის სახელმწიფოებს შორის კულტურული დიალოგის შემდგომ გაღრმავებას, სამეცნიერო თანამშრომლობის განვითარებასა და სამეცნიერო დიპლომატიის გააქტიურებას.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ცენტრალური აზიის კვლევის ცენტრი უნიკალური იქნება, რადგან ის იქნება ცენტრალური აზიის შემსწავლელი პირველი სამეცნიერო-კვლევითი და საგანმანათლებლო ცენტრი საქართველოში.

ცენტრალური აზიის კვლევების შეტანა სწავლების სფეროს კლასიფიკატორში ხელს შეუწყობს ამ დარგის შემდგომ განვითარებას საქართველოში.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და მისი პარტნიორი ცენტრალური აზიის ქვეყნების, კერძოდ, ყაზახეთისა და თურქმენეთის უმაღლეს სასწავლებლებს შორის არსებული მჭიდრო კავშირები არის წინაპირობა და გარანტი, რომ უზრუნველყოფილი იქნება ამ ცენტრის მდგრადი განვითარება და ნაყოფიერი საქმიანობა.

ლიტერატურა:

1. Master's in Central Asian Studies – Faculty of Humanities (unibe.ch).
2. Middle Corridor press-release.pdf (worldbank.org).
3. Olga Krasnyak, Pierre-Bruno Ruffini, Science Diplomacy – International Relations – Oxford Bibliographies <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0277.xml>.
4. Other Programs and Centers (Central Asia) | Institute of East Asian Studies (berkeley.edu).
5. Program on Central Asia | Davis Center (harvard.edu).
6. The Madrid Declaration On Science Diplomacy, February 2019 (<https://www.s4d4c.eu>).
7. World Bank. Middle Trade and Transport Corridor: Policies and Investments to Triple Freight Volumes and Halve Travel Time by 2030. Washington, DC: World Bank, 2023.

Meri Gabedava
Sokhumi University's Central Asian Studies Center:
an Instrument of Scientific Diplomacy
Summary

The growth of the Middle Corridor and the geopolitical processes that are still going on in the area have created an atmosphere that is favorable to the advancement of scientific cooperation, the revival of scientific diplomacy, and the fortification of Georgia's cultural ties with the Central Asian republics.

The Central Asia Research Platform, established by Sokhumi State University, will be unique since it is the first scientific research and educational center for studying Central Asia in Georgia.

The inclusion of Central Asian studies in the Learning Fields Classifier will promote the development of this field in Georgia.

Strong relationships that Sokhumi University has with the universities of its partner Central Asian nations, particularly Kazakhstan and Turkmenistan, are a prerequisite and guarantee for the center's long-term growth and fruitful operation.

Мери Габедава
Центр центральноазиатских исследований Сухумского университета
как инструмент научной дипломатии
Резюме

Рост «Среднего коридора» и продолжающиеся в регионе геополитические процессы создали благоприятную атмосферу для развития научного сотрудничества, возрождения научной дипломатии и укрепления культурных связей Грузии с республиками Центральной Азии.

Исследовательская платформа Центральной Азии, созданная Сухумским государственным университетом, будет уникальной, поскольку это первый научно-исследовательский и образовательный центр по изучению Центральной Азии в Грузии.

Включение исследований Центральной Азии в классификатор областей обучения будет способствовать развитию этой области в Грузии.

Прочные отношения, которые Сухумский университет поддерживает с университетами стран-партнеров Центральной Азии, в частности Казахстана и Туркменистана, являются предпосылкой и гарантией долгосрочного роста и плодотворной работы центра.

Guram Markhulia
(Georgia)

GEO-ECONOMIC PROJECTS AND ISSUES OF GEOPOLITICAL SECURITY OF KAZAKHSTAN AND GEORGIA

Introduction. At the turn of the 19th-20th centuries, the South Caucasus and Central Asia turned into a "labyrinth" of world politics, in which there was an inevitable clash of interests of great powers seeking to fill the region with their influence. This policy continued at the turn of the 20th and 21st centuries. The USSR as a world power, whose global leadership began to erode in the 80s of the 20th century, and by the end of the century it completely collapsed. The new Russia, in search of a lost balance, unleashed bloody wars in the former geopolitical space in order to maintain its influence.

The South Caucasus, having a unique geopolitical position, represents a kind of micro-model of the world, in which borders and bridges in all these areas are intertwined into a complex historical and geopolitical knot. In this context, this region, as a point of contact between the international interests of Western and Eastern countries, is of particular importance. The rapid transformation of the countries of the South Caucasus from objects into subjects of international relations became the military-political collapse of Russia.

Destruction of the world order

The geopolitical unrest that arose after the collapse of the socialist system benefited all leading geopolitical players in international relations. The new Russia also took advantage of the state of chaos in the hope that it would retain the countries of the post-Soviet space. For this purpose, Russia inspired all the conflicts that are not resolved today. Initially, the United States and the West as a whole did little to oppose Russia in their geopolitical game; it happened that Moscow acted with their tacit consent, and sometimes in a veiled form, even in conjunction with it. This policy led to the occupation of Georgian and Azerbaijani regions.

The world order established after the Second World War was destroyed, and those powers that created this organization were in no hurry to be guided by the UN Charter, since they themselves were somehow involved in all this.

Georgia and Kazakhstan as a whole is a region located at the epicenter of dominant geopolitical flows. The main geopolitical forces – the United States and Russia – are fighting for both the South Caucasus and Central Asia to acquire their own geopolitical and geo-economic space, where natural resources are priority aspects of their policies. After Russia's occupation of the historical regions of the country, the Georgian government was forced to take a foreign policy course towards the West, naively believing that civilized Europe with its military-political bloc would help the country with the issue of restoring the territorial integrity of the state. However, the geopolitical confrontation between the United States and Russia led to the fact that the occupied regions of Georgia were recognized by Russia as "independent states" in 2008, this was a response to the recognition of Kosovo by the West. The Kremlin believed that Georgia was being punished by this act, but Moscow did not take into account that for the Georgian people it does not matter what status the occupied regions of the country will be under, their liberation is only a matter of time!

The silence and inaction of the world community led to the fact that Russia, without shame and conscience, occupied Crimea and created the so-called Ukrainian regions. DPR and LPR, and then completely openly started a war with the goal of capturing Ukraine.

Thus, the issue of Georgia was sacrificed to the geopolitical games of the Powers. Georgian society is well aware that the problem of justice and a fair state is one of the "eternal problems" that run through the entire history of human society. In different eras of the development of human civilization, this issue worries individuals, entire nations and states. Unfortunately, today in the 21st century the states of the world have not yet reached the level of development where it was possible to establish fair international relations. It is not for nothing that the classic of English essayism William Haelite once wrote: "If humanity had strived for justice, it would have achieved it long ago".

For big geopolitics, human suffering is like the pranks of a small child; "civilized" Europe boasted that they had created universal states, but they were indifferent to the suffering of Georgians or other peoples of the post-Soviet or post-socialist space. We believe that it is not surprising that Georgian and the entire post-Soviet society is drawn towards the European community, so as not to fall again under the influence of an unchanging Russia.

Over time, the role and importance of Central Asia and the South Caucasus have grown significantly. The main advantages of the regions were their unique capabilities for the transit of hydrocarbons and other goods from Asia to Europe via the Caspian and Black Seas. Hence all the geopolitical steps that do not correspond to the interests of the Russian Federation!

Today there is a struggle for a new system of international relations, for a new international order, and the People's Republic of China is taking an active part in this geopolitical struggle, offering its geo-economic projects that will balance the relations of the Powers.

Central Asia and the South Caucasus in the contour map of geopolitics

Georgia, in its struggle for state independence, collided with the geopolitical interests of Russia, as a result of which 22% of the country's territory was occupied, and then the regions of Georgia were recognized as "independent states"; all this was accompanied by growing tensions in both political and economic relations. If we add to this the interference of many external players, as well as the impact of oil politics, the picture becomes extremely complex. All this poses very large-scale tasks for the Georgian leadership.

Against the backdrop of growing interconnection and interdependence between states in the modern world, there is an intensification of the political activity of subjects of international life, aimed at realizing national interests. As a result, geopolitical confrontation is intensifying, changing the nature of the balanced relationship between political, military and economic relations, and the struggle between individual countries for the possession of natural resources and achieving a higher standard of living for their citizens is intensifying.

Geopolitical contradictions between great powers and alliances of states, if not resolved in a timely manner, can lead to global geopolitical confrontation. It is the geopolitical interests of the great powers that are the cause of the wars that are taking place today before our eyes, and it is these wars that are the way to resolve global geopolitical contradictions between them.

The geopolitical position of the South Caucasus and the Central Asian states in general and its influence on modern geopolitical confrontation indicate that our countries retain objective parameters that allow them to occupy a special place in the system of global spatial power rela-

tions. However, its effectiveness can and should be increased if the necessary structural, organizational and substantive measures are taken. For this, our states have all the necessary resources, and much will depend on the political will of the state leadership, the active position of citizens, whose interests are realized, first of all, in the process of ensuring the national security of the states of Central Asia and the South Caucasus.

In modern conditions, any geopolitical subject is involved in one form or another of confrontation. Leading subjects, great powers, and regional leaders use all possible forms of geopolitical confrontation to achieve their national goals and objectives. Modern geopolitical confrontation is by its nature objective-subjective, where natural-geographical factors independent of the consciousness of social subjects are intertwined with factors of a subjective nature, the meaning of which is the unity of geographical, political, military and economic aspects.

Analysis of the retrospective and contemporary components of the system of modern geopolitical confrontation allows us not only to most accurately characterize certain political, economic, cultural and other steps of the state in relation to other states, but also to predict the most likely scenarios for the further development of geopolitical processes.

In recent years, Georgia has developed and is pursuing a balanced policy in relations between geopolitical centers, since it is necessary to focus, first of all, on finding methods for solving long-term political and economic issues, of course, in the complex of the state's international policy.

When designating foreign policy priorities, Georgia proceeds from a unique combination of geopolitical factors that determine the nature of the region's development and require increased attention to the development of comprehensive relations with neighboring countries – Azerbaijan, Russia, and Turkey. In this policy, Georgia is guided by the values of world civilization – democracy, personal freedom and the rule of law. This is where the concept of the country's foreign policy comes from, aimed at building equal and mutually beneficial relations with all states of the world and providing its own geopolitical space for many geo-economic projects.

At the same time, it should be noted that the Georgian leadership is not going to sign a new Treaty of Georgievsk with Russia, although it has made an attempt to improve relations with Russia, however, without the deoccupation of the territory of Georgia, normal relations between Georgia and Russia cannot be expected. Hence the geopolitical orientation towards the West.

The South Caucasus, Georgia in particular, is a small region in terms of area and population, which has now turned into one of the zones of geopolitical struggle. Moscow's policy in this region is dictated by the fact that the processes taking place here are important for the Russian Federation, since Georgia is the key to the Caucasus and the Black Sea region, therefore Russia under no circumstances can voluntarily give up control over the space of Georgia. Georgian government and academic circles understand this very well, but without restoring territorial integrity, normalization of political relations is impossible.

One of the consequences of the collapse of the Soviet Union was the proclamation and international recognition of the state independence of the republics of Central Asia and Kazakhstan, which became the beginning of the formation of their foreign policy subjectivity and opened the center of the Eurasian continent for international political interactions. Through the "chaos" of multi-vector and sometimes contradictory international processes that unfolded in the early 1990s. both within the Asian "fragment" of the former USSR itself, and in the adjacent and intertwined complexes of interstate interactions, over time, the contours of a main trend emerged – the formation in the Asian part of the post-Soviet space, called "Central Asia", of a regional subsystem of international relations. The variability and instability of the international situation in Central Asia,

the transformation of the region into a field of intersection of interests of neighboring countries and distant "centers of power", the increasing tendency of the Central Asian states to pursue an active foreign policy and balance between multidirectional external influences determine interest in the region both economically and geopolitically plan.

The relevance of Kazakhstan and the region as a whole is determined, first of all, by the growing importance that Central Asia plays in modern international relations, being the point of intersection of the interests of the world's largest actors – Russia, the USA, China, the EU, and, at the same time, a field of contact, interpenetration and clashes of values of the world's largest civilizations:

Central Asia is not only a key region on the world map, the establishment of control over which makes it possible to manage the global transit of hydrocarbons and other types of strategic raw materials for the largest developing economies (primarily China) and, as a result, influence their economic growth, overall power and directions expansion. Central Asia is a crossroads of civilizations, control of which was believed for centuries to allow one to dominate the world. The region retains this exceptional geopolitical significance today.

It is known that Europe does not have strategic hydrocarbon reserves, so it is striving with all its might to ensure that the flow of Caspian energy resources goes not east to China, not north to Russia, not south to Iran, but west through Azerbaijan, Georgia and Turkey weight. All this allows us to assert that Central Asia is gradually turning into an independent and important factor in world politics and economics. This objective reality can serve as a starting point in determining the role and place of the Central Asian states in the system of modern international relations.

The formation and development of the foreign policy of the Republic of Kazakhstan took place against the backdrop of the devastating consequences of the collapse of the Soviet Union, but thanks to President N. Nazarbayev, Kazakhstan was able to maintain peace and order within the country, which made it possible for the country to develop.

Tokaev K. K. believes: "The geopolitical location of the Republic of Kazakhstan at the junction of Asia and Europe, economic and military-political goals and interests have determined Kazakhstan's place in the system of international relations as a large regional state interested in creating a good-neighborliness zone in its environment on the principles of mutual security, respect for sovereignty and territorial integrity. For these purposes, the Kazakh diplomatic service is tasked with including the country in global and regional structures of economic and political interaction".

As one of the world's largest producers and exporters of energy resources, Kazakhstan is attracting increased attention from Western partners. They are interested in the sustainable economic development of the country and maintaining internal political stability in it. Therefore, Washington and Brussels attach great importance to strengthening political contacts with Astana.

Kazakhstan's foreign policy, especially in security matters, has never descended to the level of mechanical reflection on emerging situations. Kazakhstan's foreign policy is characterized by such aspects as multi-vector, balanced, peaceful, and a spirit of compromise without compromising long-term national interests. From the very beginning of its existence, Kazakhstan declared its desire to develop multilateral and mutually beneficial cooperation with neighboring states, primarily with Russia and China, which undoubtedly contributed to strengthening its position in the world community. At the same time, Kazakhstan understands the importance of developing ties with the West.

Now the Republic of Kazakhstan, an active member of the world community, is an authoritative subject of international relations. Positive results of economic growth, political stability,

interethnic harmony, and the activities of public and non-governmental organizations have become a kind of symbol of the democratic and sustainable development of Kazakhstan. In such a short period by historical standards, political, economic, and social reforms were successfully carried out, which are assessed as a clear example of the effective domestic and foreign policy of the country's leadership.

Through the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline, Azerbaijan and Georgia gained access to European energy markets, which laid the foundation for our geopolitical union. In addition, Azerbaijan and Georgia are creating the South Caucasus Corridor for the resource-rich countries of Central Asia. Kazakhstan is slowly but surely moving towards using this route to export its oil to Western markets.

Oil and gas export routes to the West are in Kazakhstan's national interests, as they provide access to lucrative European markets. They also strengthen the country's position in its trade with Russia and provide opportunities for partnership with the West. The South Caucasus Energy Corridor plays a special role in this regard. It makes it possible to transport Kazakh oil and potentially gas to Europe, bypassing Russia.

The CPC pipeline, which delivers Kazakh oil to the West through Russia, is not capable of handling the increasing volume of supplies. Increases in pipeline capacity have long been hampered by Russia's position as the Kremlin sought to control the pipeline. The Kazakh government, as well as oil companies operating in Tengiz and Kashagan, concerned about the lack of progress on this issue, turned to the trans-Caspian option. In 2007, Kazakhstan launched the KKTS project, creating infrastructure for transporting oil by sea to Azerbaijan by tankers and barges. National Company of Kazakhstan

KazMunayGas began buying assets in the Black Sea in order to gain access to European markets; probably for the same purpose, the Batumi port with a terminal was purchased "KazTransOil".

The Kazakh government has gradually increased investment in the Georgian economy, primarily in the energy, construction and telecommunications sectors. Kazakhstan has become the third largest investor in Georgia and maintains very good relations with Tbilisi.

Türkiye is willing and able to contribute to resolving the conflict and strengthening regional security in the South Caucasus. Ankara's interests correspond to those of the EU and Kazakhstan, and it also seeks to reach an agreement with Russia.

At the same time, a certain level of determination is required to continue to develop energy projects. The EU has significantly more resources (financial, technical and organizational) at its disposal than Russia, so it can better provide support for its projects. Both the EU and Kazakhstan are deeply interested in the development of the South Caucasus corridor. The infrastructure and connections that have already been built and that will be created will not only satisfy the needs of producing companies, transit states and oil consumers, but will also contribute to improving relations and strengthening security in both Central Asia and the South Caucasus.

It is especially important for the EU to transport Central Asian and Kazakh gas to Europe as part of the planned Southern Gas Corridor project, which is given priority. The likelihood of these projects being implemented is very high, which will strengthen the geopolitical security of the two regions in international relations. Moreover, the PRC is proposing a very interesting "one belt and one road" project, the implementation of which will further increase the importance of our regions, which will strengthen the geopolitical security of the countries in our regions.

Growing geopolitical tensions and the need to diversify trading partners and routes should push Kazakhstan and Georgia towards even greater cooperation. The intensification of bilateral meetings at the level of political elites, business communities and the institutionalization of economic cooperation in the form of the Kazakh-Georgian economic union and the cooperation road map contribute to the dynamics of growth in trade turnover, investment and even tourist flows between the countries. However, cooperation between Georgia and Kazakhstan is not fully realized due to global and regional restrictions.

Today, bilateral cooperation is important for the two countries, going beyond the common historical past of the past decades of Soviet power, which should be based on the further strengthening of trade, economic and even cultural bilateral relations.

Diplomatic relations between Georgia and Kazakhstan were established on July 23, 1992, after both countries gained independence in 1991. The search for a further model of cooperation must go beyond the common "post-Soviet" past, which is now assessed more critically than ever before, following numerous statements by Russian officials questioning the territorial integrity and sovereignty of both countries.

One of the most important pillars of diplomatic relations between the two states is Kazakhstan's clear position on the non-recognition of Georgian regions occupied by Russia, which Georgian society appreciates and is grateful to the government of Kazakhstan and the Kazakh people.

It should be noted that Georgian-Kazakh relations have always been friendly, economic ties between Kazakhstan and Georgia have significantly strengthened. 2022 marks the 30th anniversary of the establishment of diplomatic relations between the countries. Economic ties began to develop only in 2006, when Kazakhstan began investing in the Georgian economy. In 2021, with the emergence of the Kazakh-Georgian economic union, trade and economic relations between the two countries received a new impetus; these events forced the countries to reconsider their supply chains. New challenges and new opportunities – this is how the economic partnership between Kazakhstan and Georgia can be characterized; last year, in 2022, trade turnover between the two countries increased seven times; this year this trend is gaining strength and promises the development of grandiose plans.

It is known that Europe does not have strategic hydrocarbon reserves, so it is striving with all its might to ensure that the flow of Caspian energy resources goes not east to China, not north to Russia, not south to Iran, but west through Azerbaijan, Georgia and Turkey weight. All this allows us to assert that Central Asia is gradually turning into an independent and important factor in world politics and economics. This objective reality can serve as a starting point in determining the role and place of the Central Asian and South Caucasian states in the system of modern international relations.

In this context, the geo-economic and geopolitical puzzle is the construction of the new deep-sea port of Anaklia. The decision to build a deep-water port in Anaklia was made by the Georgian authorities to increase the country's transit potential and to connect to the New Silk Road project, which was supposed to connect East and West back in 2016. The Port of Anaklia is an important infrastructure project for Georgia, as it will open the way for the transfer of goods from Central Asia to Europe and vice versa. The construction of this port would turn Georgia into a logistics hub, and the country would finally emerge as a maritime state.

Construction of a new port in Anaklia began in December 2017, but six months later, when the deepening of the water area had already begun, the work was frozen. The Georgian government suspended work on the construction of the port due to geopolitical problems.

The fact is that Anaklia is located a stone's throw from the Russian occupation forces in Abkhazeti, so it is clear, firstly, that the construction of the port is not in the interests of Russia, moreover, the port will become a competitor to Russian ports. Secondly, the United States believes that Anaklia should be built by American investors, that is, the West, and should not include Chinese companies due to the political danger of China's deep penetration into the region. In 2019, US Secretary of State Mike Pompeo stated that the Anaklia port "will help Georgia establish relations with developed economies, which will allow it to avoid the influence of Russia and China... ". Thirdly, American-European competition around Eurasian ports and other important infrastructure.

It must also be taken into account that there is a broader Eurasian dimension to the geopolitical significance of Anaklia, which will ensure that the project is likely to remain on the agendas of major regional actors. Although Beijing and Washington have made progress on trade issues recently, geopolitical competition between them is unlikely to subside. In all likelihood, Washington's imperative is to limit Beijing's increasing expansion in the center of Eurasia. One expression of this confrontation is that the US is limiting Chinese moves to gain control of critical infrastructure such as roads, ports and railways. As a strategically located port, Anaklia has become part of this competition, which is well reflected in the above statement by US Secretary of State Mike Pompeo.

Because the US and China have fundamentally different views on the future modeling of Eurasia, it is often argued that this competition is undermining the prospects for Anaklia's construction. However, the same geopolitical struggle and the possibility of the port of Anaklia falling into the hands of the PRC will also contribute to maintaining US interest in the port. Time will tell how events will develop in the future, but it is clear that the geopolitical puzzle around the port of Anaklia has not yet been resolved. Today there is a war going on in the world for control of trade routes and it is an interesting time for Georgia to acquire an important function. We perfectly understand global processes and the world economic situation. Today there is a real war for control of trade routes. I hope that the Europeans and Chinese will create a corridor passing through our country. This is what will provide Georgia with a strategic function.

In its current configuration, Georgia has the opportunity to become a bridge between Europe and Asia. Moreover, this is of mutual importance for both global projects.

China is interested in all infrastructure projects carried out in Georgia. These include the construction of the first Georgian deep-sea port in Anaklia. In general, the infrastructure projects "One Belt, One Road" and "Middle Corridor" are the subject of priority interest from Chinese companies.

Today, geopolitics is once again in the spotlight, and Georgia is eager to take advantage of the emerging opportunities as a transit country. The renewed discussion around the Anaklia port has not yet led to concrete results, but the rapidly changing geopolitical landscape and the implementation of projects that previously seemed unlikely signal that nothing is impossible.

Thus, a comprehensive analysis of the place and role of the geopolitical interests of the states of Central Asia and the South Caucasus in the modern political process showed that the priority in their content is to ensure national-state security, political stability and fair international relations while maintaining the desire of individual countries to control territories and resources of strategic importance.

A common feature of geopolitical confrontation and consolidation at the present stage of development is that they are based on the intersection of geopolitical interests as the main determinants of the modern political process.

The existing socio-economic and military-political potential of the Central Asian states allows them to secure a worthy place in the world; active participation in geo-economic projects will allow Georgia to secure its geopolitical space.

The geopolitical interests of powers are, as a rule, pragmatic, if not selfish. In the struggle of interests for survival, for the security of the nation, goals are achieved through violence, bloodshed, and war. State security is the dominant geopolitical interest. National security is one of the elements of the national interest of the state, providing it, along with other elements, with optimal existence, therefore the geopolitical and geo-economic security of the states of Central Asia is the key to the security of the states of the South Caucasus.

Literature:

1. Semedov S. Geopolitics of Kazakhstan. *Ablaikhan Bulletin*. UDC 13, DOI 10.48371/ISMO.2022.48.2.004.
2. Tokaev T. Kazakhstan and the West in the context of globalization. M., 2009
3. Tokaev K. K. Kazakhstan in the world community // *International life*, №7, 2001.
4. Abdulpataev S.I. The first steps of Kazakh diplomacy // *Akikat*, 1995, No.3.
5. Kydyrbekuly D. B. The role of the USA in world politics: influence on Kazakhstan. Almaty: Complex LLP, 1999.
6. Marina I. Geopolitics of separatism. Caucasus and the World. *International scientific journal*, No.25, Tb., 2022.
7. Bondar Y. Aggression against Georgia and Ukraine: context and parallels. Caucasus and the World. *International scientific journal*, No.25, Tb., 2022.
8. Markhulia G. The USA and the Russian Federation in the geopolitical struggle for the South Caucasus. *International scientific journal. Caucasus and the World*, No.23, Tb., 2021.
9. Semin A. Geopolitics of Central Asia and Kazakhstan. Available at <https://www.star.com.tr/acik-gorus/orta-asya-jeopolitigi-ve-kazakistan-haber-1743032/>. Access date 09/22/2023.
10. Burk-White W. Kazakhstan holds the keys to a new geopolitical balance in Asia. <https://thehill.com/opinion/international/3539707-kazakhstan-holds-the-keys-to-a-new-geopolitical-balance-in-asia/>. Access date 10/08/2023.
11. Erol M. S. Kazakhstan: the heart of the "geopolitical triangle", 2021. Available at <https://www.ankasam.org/kazakistan-jeopolitik-ucgenin-kalpgahi/#:~:text=%E2%80%9CBar%C4%B1%C5%9F%20Kurucu%E2%80%9D%20%C3%9Clike%E2%80%A6,tercih%20edilen%20ana%20g%C3%BCzerg%C3%A2hlardan%20biri>. Access date 09/22/2023.
12. World-nan.kz. Natural resources of Kazakhstan. Available at <https://world-nan.kz/blogs/prirodnye-resursy-kazakhstana>. Access date 09/22/2023.

გურამ მარხულია
გეოეკონომიკური პროექტები და ყაზახეთისა და საქართველოს
გეოპოლიტიკური უსაფრთხოების საკითხები XIX-XX სს.
რეზიუმე

საუკუნეების განმავლობაში სამხრეთ კავკასია და ცენტრალური აზია წარმოადგენდნენ მსოფლიო პოლიტიკის „ლაბირინთს“, რომელშიც გარდაუვალი იყო იმ დიდი სახელმწიფოების ინტერესების შეჯახება, რომლებიც ცდილობდნენ რეგიონში თავისი გავლენის მოპოვებას. ეს პოლიტიკა გაგრძელდა მე-20 და 21-ე საუკუნეების მიჯნაზეც. სსრკ, როგორც მსოფლიო ძალა, რომელიც გლობალურ მმართველობაში იღებდა მონაწილეობას, ნელ-ნელა თმობდა თავის პოზიციებს, მეოცე საუკუნის ბოლოს დაიშალა.

დაკარგული ბალანსის ძიებაში ახალმა რუსეთმა ყოფილ გეოპოლიტიკურ სივრცეში სისხლიანი ომები გააჩაღა, რათა თავისი გავლენა შეენარჩუნებინა.

უნიკალური გეოპოლიტიკური პოზიციის მქონე სამხრეთ კავკასია წარმოადგენს მსოფლიოს ერთგვარ მიკრომოდელს, რომელშიც საზღვრები და ხიდები გადაჯაჭვულია რთულ ისტორიულ და გეოპოლიტიკურ კვანძში. ამ კონტექსტში ეს რეგიონი, როგორც დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ქვეყნების საერთაშორისო ინტერესების შეხების პუნქტი, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების სწრაფი ტრანსფორმაცია, ობიექტებიდან საერთაშორისო ურთიერთობების სუბიექტებად, რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკურ კოლაფსად იქცა.

მსოფლიო წესრიგის ნგრევამ და არეულობამ, რომელიც წარმოიშვა სოციალისტური სისტემის დაშლის შედეგად, საერთაშორისო ურთიერთობების წამყვან პოლიტიკურ მოთამაშეებს იმედი ჩაუსახა ახალი გეოპოლიტიკური სივრცის მოსაპოვებლად.

ახალმა, ვითომ დემოკრატიულმა რუსეთმა სისხლიანი კონფლიქტები გააჩაღა ყოფილ საბჭოთა სივრცეში იმის იმედად, რომ მოსკოვი ამით შეძლებდა თავისი გავლენის შენარჩუნებას ამ მნიშვნელოვან სივრცეზე.

თავდაპირველად, აშშ და, ზოგადად, დასავლეთი არაფერს აკეთებდნენ რუსეთის დასაპირისპირებლად მის გეოპოლიტიკურ თამაშში; პირიქით, მოსკოვი მოქმედებდა მათი ჩუმი თანხმობით.

საქართველო მთლიანად სამხრეთ კავკასიის რეგიონში და ყაზახეთი ცენტრალურ აზიაში დომინანტური გეოპოლიტიკური ნაკადების ეპიცენტრში მდებარეობენ. ამის გამო მთავარი გეოპოლიტიკური ძალები – შეერთებული შტატები, რუსეთი და ჩინეთი – იბრძვიან იმისთვის, რომ სამხრეთ კავკასიასა და ცენტრალურ აზიაში მოიპოვონ საკუთარი გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური გავლენა.

წარმოდგენილ ნაშრომში განიხილება სწორედ გეოპოლიტიკისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ეს მნიშვნელოვანი საკითხები.

Гурам Мархулия
Геоэкономические проекты и вопросы геополитической
безопасности Казахстана и Грузии
Резюме

На рубеже XIX-XX веков Южный Кавказ и Центральная Азия превратились в «лабиринт» мировой политики, в котором происходило неизбежное столкновение интересов великих держав, стремившихся наполнить регион своим влиянием. Эта политика продолжалась и на рубеже XX и XXI веков. СССР как мировая держава, глобальное лидерство которой начало размываться в 80-е годы 20 века, а к концу столетия полностью распалось. Новая Россия в поисках утраченного баланса развязала кровопролитные войны на бывшем геополитическом пространстве, чтобы сохранить свое влияние. Южный Кавказ, имея уникальное геополитическое положение, представляет собой своеобразную микромодель мира, в которой границы и мосты на всех этих территориях переплетены в сложный историко-геополитический узел. В этом контексте этот регион как точка соприкосновения международных интересов стран Запада и Востока приобретает особое значение. Быстрое превращение стран Южного Кавказа из объектов в субъектов международных отношений стало военно-политическим крахом России.

Разрушение мирового порядка Геополитические волнения, возникшие после распада социалистической системы, пошли на пользу всем ведущим геополитическим игрокам международных отношений. Новая Россия также воспользовалась состоянием хаоса в надежде сохранить за собой страны постсоветского пространства. С этой целью Россия инспирировала все конфликты, которые сегодня не решены. Первоначально США и Запад в целом мало что делали для противодействия России в их геополитической игре; случалось, что Москва действовала с их молчаливого согласия, а иногда и в завуалированной форме,

Грузия и Казахстан в целом – регион, расположенный в эпицентре доминирующих геополитических потоков. Основные геополитические силы – США и Россия – борются за то, чтобы как Южный Кавказ, так и Центральная Азия обрели собственное геополитическое и геоэкономическое пространство, где природные ресурсы являются приоритетным аспектом их политики. В представленной статье рассмотрены эти важные вопросы геополитик и международных отношений.

Marina Izoria
(Georgia)

THE MIDDLE CORRIDOR IS A CHALLENGE FOR KAZAKHSTAN AND GEORGIA

In the structure of international relations, against the backdrop of the current geopolitical upheavals, the regional positioning of countries has completely changed. In these conditions, the Middle Corridor opens up important opportunities for the countries of the Caucasus and Central Asia to diversify transport and logistics routes and strengthen trade ties with China and Europe. The idea of promoting the Middle Corridor as opposed to Russian transit routes is not new in itself, but the war in Ukraine has given this initiative new political will both in the states of the region and in the West. The level of cooperation between the countries participating in the corridor, especially Kazakhstan, Azerbaijan and Georgia, has increased sharply in terms of simplifying customs procedures and unifying tariffs and regulations.

Recently, the Trans-Caspian International Transport Route, or the Middle Corridor, as this route passing through Central Asia and the Caucasus is also called, has become of particular importance for ensuring connections between Europe and Asia.

The corridor runs through Kazakhstan, Azerbaijan and Georgia to Turkey and further to Bulgaria, Romania, Hungary and other EU countries. Crossing the Caspian and Black Seas, it serves as an alternative to the "Northern Corridor" China - Kazakhstan - Russia - Belarus - Poland - Germany.

The rapid development of transport, the widespread introduction of modern transport technologies, close cooperation with China and other neighboring countries will allow Kazakhstan in the coming years to become a serious player in the container transport market between Europe and Asia.

The demand for transit services is constantly growing, and accordingly, the market for these services is expanding. To a first approximation, the volume of transit traffic is directly dependent on the number of states in the world, the volume of world trade, the share of highly processed products in it, and inversely – on the share of transport (transit) costs in the cost of transported goods.

Crossing state borders and using the communications of a transit country requires significant costs from countries dependent on transit, which increases the cost of their foreign trade turnover. More expensive access to the world market hinders the development of inland countries, which for the most part are among the poorest in the world (countries of Central Africa, Afghanistan, Kyrgyzstan, Laos, Nepal, Tajikistan, etc.). In addition to the transport and geographical location, the costs of such countries are influenced by the value of the transit tariff and the rules of transportation through communications of transit countries. The length and complexity of customs procedures may divert transit flows away from shorter but more costly transport routes.

Transit costs, as a component of transport costs of international trade turnover, significantly increase the cost of foreign trade operations of transit-dependent countries, especially if their exports are dominated by goods with low cost per unit of weight. This was very evident in past centuries, when unit transport costs and fees for crossing borders were much higher. Hence the desire of states in the past to gain access to the sea, overcome feudal fragmentation, control global and regional communications, and in the present, through processes of regional integration, gain

unlimited access to communications of transit countries, unify transport tariffs and minimize transit costs.

The economic importance of transit is not limited to the balance of income and expenses of countries on transit operations. Its volumes reflect the level of development of transport and its international competitiveness, which is important for the national economy. The activities of related sectors are closely related to it: insurance, logistics, energy, etc. The transit attractiveness of communications is an important factor in the development of adjacent regions. In this sense, the volume of international transit is an indicator of the level of development of transport and logistics, and national rules governing transit transportation.

Economics and politics are closely intertwined in transit, so after the First World War the world community began to make efforts to streamline transit and ensure free access to the world market for landlocked countries. The Treaty of Versailles of 1919 included several articles affecting transit communications, primarily from the point of view of freedom of their implementation. At an international conference in 1921 in Barcelona, the final version of the Convention on Freedom of Transit was adopted. In 1965, the UN adopted the Convention on the Transit of Landlocked Countries. This Convention, in addition to freedom of transit transportation and choice of means of transport, prohibits countries along whose routes transit is carried out from introducing customs and other additional payments of a discriminatory nature.

The adoption in 1975 of the "Customs Convention on the International Transport of Goods Using a TIR Carnet" is of great importance in the matter of regulating the international transport of goods. The provisions of this convention are aimed at facilitating the international transportation of goods, improving transportation conditions, simplifying and harmonizing administrative (including customs) formalities when crossing state (customs) borders. The development of containerization processes for transportation required the introduction of numerous additions to the text of the convention. However, transit-dependent countries are seeking to diversify their options for connecting with the global market so that transit countries compete for their cargo and passengers. By doing this, they reduce transit risks and tariffs for themselves. Risks are associated with possible problems in the transport of transit countries (accidents, natural disasters, social unrest), as well as with the use of transit dependence as a means of political and economic pressure, generating additional income, etc. The more transit options for communication with foreign markets, the less vulnerable the country is. And vice versa, when there is only one such option, the transit country can receive a monopoly transit rent from the states dependent on it.

Countries that have the appropriate prerequisites are striving to make money on transit by offering new options for international communication through their territory or improving the quality of transit service, primarily through its acceleration and increasing the degree of safety of cargo in transit, and for passengers – the comfort of travel. For this purpose, new transport routes are created and old ones are modernized, new transportation technologies are introduced, preferential tariffs are provided, etc. Competition among transit routes largely regulates tariffs and simplifies transit regulations.

The development of transit today is determined not so much by the peculiarities of the transport and geographical position of the countries of the world and the geography of their foreign trade, but by the pace of implementation of modern transport and logistics technologies. The second half of the past and the beginning of the new century were marked by unprecedented technological progress in the main modes of international transport, especially sea and air, which significantly transformed the overall picture of the world economy. The global economic space has

become more accessible and convenient for development and profitable use. The most important role in the "compression" of world space was played by the "container revolution", which made it possible to significantly reduce the time and costs of cargo transshipment. Currently, about 90% of so-called "general cargo", i.e. industrial products – instruments, non-bulky equipment, household appliances, food, textile products, semi-finished products, technological components, etc. – transported in containers.

An important factor in strengthening the transit potential of Kazakhstan is the rapidly growing volume of mutual trade between the EU and China, which in 2014 exceeded \$615 billion. Another component is the nature of the transit policy pursued in the country. In the years since independence, Kazakhstan has gradually transformed from a transit-dependent country into a transit country. At the first stage, in the 1990s and the first half of the 2000s, the country resolved the issues of ensuring transit transportation of main export goods, primarily oil, to foreign markets.

Large delays at border checkpoints and transit costs forced Kazakhstan to build a series of railway lines that bypass Russian territory. In 2001, in the northeast of the republic, the 185-kilometer Aksu-Degelen road was put into operation, which directly connected the Pavlodar and East Kazakhstan regions, bypassing the Altai Territory. Then the Altynsarino-Khromtau railway, 402 km long, was built, connecting the Kostanay and Aktobe regions.

A key role in the development of Kazakhstan's transit potential is played by the Caspian port of Aktau, through which the country has access to the Black Sea (via Azerbaijan and Georgia, as well as the inland waterways of Russia), the Indian Ocean and the Persian Gulf (via Iran). The port occupies an important place in the program for the development of transportation along the Europe-Caucasus-Central Asia corridor. It was built in 1963 and inherited from Soviet times the capacity for transshipment of oil (12 million tons), metals and grain, as well as a railway-ferry complex serving the transportation of wagons between Aktau and Baku (capacity 2 million tons). The expansion of the port began in 2006 and is due to be completed in 2015. To improve its transit position, a number of railways were built: in 2009-2012. – Zhetygen – Khorgos, which provided the second connection between the railways of Kazakhstan and China. In 2014, the laying of the Zhezkazgan-Beinau railway was completed, which will shorten the route and significantly speed up transportation through Kazakhstan from China to Europe.

"Western China", which became a development of the "New Eurasian Transport Initiative" project, approved in 2005 and aimed at international road transport through the creation of a transport corridor along the route Beijing – Bakhty (border point on the Kazakh-Chinese border) – Berlin. The project provides for the construction of road bridges, road maintenance complexes, stopping areas, livestock runs, and service facilities for drivers and passengers. Simultaneously with the construction of the highway, repairs and construction of roads in nearby areas of the regions located along the highway are planned. It is expected that the construction of the Western Europe – Western China highway on the territory of Kazakhstan will be completed in 2015. The total length of the new road is 925 km, including in Kazakhstan – 140 km and Turkmenistan – 700 km.

In May 2012, at a meeting of the Council of Foreign Investors, the President of Kazakhstan N. Nazarbayev proposed the "Kazakhstan – New Silk Road" project, which should become a kind of bridge between Europe and Asia and be based on the 4C principle: speed, stability, safety and modernity. As part of this project, work has begun to establish regular container trains between China and Kazakhstan. After several test flights in 2012-2013. in 2014, a railway container service was opened between the Chinese cities of Wuhan, Zhengzhou, Chengdu and the European cities of

Madrid, Duisburg and Lodz. At the beginning of 2015, a regular container train Lianyungang – Urumqi – Almaty was launched, which covers a distance of 4.8 thousand km in six days.

At the end of 2014, in the context of a sharp drop in world oil prices, N. Nazarbayev announced a new state policy "Nurly Zhol", the core of which will be an infrastructure development plan for five years. In this regard, a number of logistics companies in Kazakhstan and transport business associations (in particular, KazLogistics) put forward an initiative to implement the program, which consists of the construction and operation of a new high-speed railway from China to Europe through the EAEU countries (the Nurly Zhol Transit project) with a length of 4500 km.

It should be noted that this project is fully consistent with the idea of the "Silk Road Economic Belt" put forward at the end of 2013 by Chinese President Xi Jinping, which involves deepening cooperation between China and the states of Central Asia.

As noted above, in connection with Russia's war against the Ukrainian state, the West sees in Kazakhstan a necessary geographical element of the "Middle Corridor" – the Trans-Caspian international transport route connecting China and the EU, bypassing Russia and Belarus. The corridor runs through Kazakhstan, Azerbaijan and Georgia to Turkey and further to Bulgaria, Romania, Hungary and other EU countries. Crossing the Caspian and Black Seas, it serves as an alternative to the "Northern Corridor" China – Kazakhstan – Russia – Belarus – Poland – Germany. In Warsaw and Berlin they hope that goods will go along the "Middle Corridor" to Hungary, from there to Austria, from Austria to Germany and from there to Poland. The meaning of such logistics is clear: to deprive Moscow and Minsk of transit status and the financial profits that this status provides.

There is hidden competition here with Moscow and Minsk, Astana and Baku. The heads of foreign policy and transport departments of Kazakhstan, Azerbaijan and Turkey discussed the development of the Trans-Caspian International Transport Route and the Middle East-West Transport Corridor. "Existing regional communications, issues of the development of the Trans-Caspian International Transport Route, the Middle East-West Transport Corridor, and the possibility of strengthening transport and communication ties between the three states were considered", the first meeting of this kind became an extremely important event. The possibility of expanding the potential of the Baku-Tbilisi-Kars railway and the significance of the projected Zangezur corridor from the point of view of diversification of the Middle East-West transport corridor were considered. An agreement was reached to create a tripartite working group to study issues of developing cooperation in the field of transport. A meeting in this format becomes important in the context of existing challenges, in particular the food crisis, which dictates the need to develop communications in the region, noted Turkish Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu.

Thus, we are talking not just about trade, but about the geopolitical background of such trade. The significance of the "Middle Corridor" goes beyond economic boundaries, and the project itself serves as a tool for economic imbalance in the post-Soviet space and weakening the transport and logistics integration of the CIS countries.

Among the beneficiaries of this project are states with an openly anti-Russian position (Romania, Poland). For them, the "Middle Corridor" is not about trade at all, it's about politics. Let's show it using the example of Romania. Bucharest has a dream to become the main transshipment point for Asian goods and Caspian gas across the Black Sea to EU countries. To do this, he is in a hurry to take control of the Black Sea region, and since he is not able to do this himself, he is actively inviting NATO and American troops here.

NATO and the US reciprocate. The grouping of US troops in Romania is increasing, and French soldiers have arrived to reinforce them. Paris will supply the Romanian Navy with Scor-

pene attack submarines and help with the modernization of naval equipment. Bucharest does not hide that all this is being done to confront Russia on the Black Sea as part of a strategy to strengthen NATO's eastern flank.

Let's take Poland, which dreams of reviving the Polish-Lithuanian Commonwealth "from sea to sea", adapting this project to the geopolitical realities of the 21st century. As the implementer of the Three Seas project, Warsaw wants to become a distribution hub for the supply of liquefied gas from the USA to the EU through the port of Świnoujście. Warsaw hopes in this way to oust cheaper Russian gas from Europe and take away Ukraine's status as a transit country, so that gas would not flow from Ukraine to Europe, but from Poland to Ukraine and Europe. The Three Seas project was invented by the minds of the undesirable Atlantic Council (USA); Poland is its local operator. All this fits into the general outline of Warsaw's anti-Eurasian policy.

The "Middle Corridor" project cleverly fits here as an economic boost in the general context of Western pressure on Russia. For Bucharest, this is a chance to become, if not the main liaison in trade between China and the EU, then one of such liaisons. And if some CIS states agree to participate jointly with the West in such projects, they are therefore ready to take advantage of the complicated geopolitical situation near Russia's borders to their own advantage and to the detriment of Russia.

Moscow understands perfectly well that the West hides behind the principles of multi-vector policy and the slogan "Business is business", since this is not only about the economic "splitting" of the post-Soviet space, which Russia for some reason considers its geopolitical space, so the Kremlin is doing everything to ensure that the project did not materialize. However, these projects are beneficial to all countries of the post-Soviet space, since they can strengthen the state security of the countries, first of all, it will strengthen the geopolitical position of Kazakhstan and Georgia, of course, in the compartment of those countries through which transit will take place.

Russian geopoliticians never tire of asserting that "The West's active attention to the "Middle Corridor" once again confirms this. The West comes to Eurasia not to unite it, but to split it into mutually competing fragments". However, in fact, we are all observing what selfish goals Russia has in relation to the country of the former union; Moscow's policy against Georgia and Ukraine is evidence of this. The reason for the increased attention of the West is also eloquent – Russia's war against Ukraine.

Kazakhstan is in an advantageous position: both sections of the Trans-Caspian international transport route run through its lands. The role of the republic in increasing transit along the Northern Corridor was discussed in Brussels at the international conference "Transport Cooperation between Kazakhstan and the EU", organized by the Kazakh Embassy. "Trade in the region has decreased by 40%, possibly more. We need to improve the efficiency of the Middle Corridor. Not with the goal of replacing the Northern Corridor, but to intercept some of the flow of merchandise. This can give a lot to Kazakhstan", one of the foreign participants emphasized at the conference.

For the West, the "Middle Corridor" is part of the Global Gateway project, aimed at depriving the Chinese "One Belt, One Road" project of a monopoly on world trade. The Global Gateway budget will reach €300 billion by 2027.

China is in an interesting position: its goods will travel to Europe along a route launched as part of the West's anti-China strategy. But by allowing such a turn of events, the West will achieve that it will partially sever the logistics link between China and Russia. The launch of the "Middle

Corridor" will not shake China's position, but will reduce the scale of its logistics cooperation with Russia.

In the long term, the formats of cooperation offered to Kazakhstan by Brussels may transform from economic to geopolitical and require completely different solutions that lie in the plane of ideology and foreign policy, not trade, and depend on the degree of tension between the collective West and Russia. It is in the interests of the West that this tension has the maximum impact on Russian-Kazakh relations. Both in Kazakhstan and in Georgia they are well aware of the consequences that such a policy may have, but of course, the threat comes not from the West, but from Russia, therefore the speedy consolidation of forces of both post-Soviet countries and the West in relation to the post-Soviet geopolitical space will finally force Russia abandon primitive methods of struggle against independent states.

It should be noted that within the framework of the Tbilisi Silk Road Forum, in order to strengthen the transit corridor of Georgia, in particular to stimulate transport between China, Europe and Turkey, between Georgia, Kazakhstan and Azerbaijan, an agreement on the joint venture Middle Corridor Multimodal was signed on October 26, 2023. The heads of the railways of the mentioned countries signed a founding agreement and signed the Charter of the new company, which defines issues of mutual cooperation of the founders, common approaches and principles for the creation and operation of the enterprise.

"The goal of the joint company is to promote the growth of container traffic in the middle corridor. The railways of partner countries plan to attract new route carriers through active work and measures and offer cargo owners a "one-stop shop" service. Fast and transparent service along the entire route is the main goal of Middle Corridor Multimodal.

In addition, Kazakhstan and Azerbaijan signed an agreement on the creation of a logistics company for the development of the Trans-Caspian International Transport Route (TITM). Georgia has also joined it. The logistics company will deal with issues of tariff policy, cargo processing, and simplification of transport processes on the TITM. Thanks to this mechanism, the transit time for goods from China to Europe and back will be reduced from 18-23 days to 10-15. In addition, Georgia, Kazakhstan and Azerbaijan agreed on a five-year roadmap for the development of the Trans-Caspian (Middle) transport corridor. The Trans-Caspian International Transport Route, or Middle Corridor, is an international transport corridor connecting China and European countries through Kazakhstan, the Caspian Sea, Azerbaijan, Georgia and Turkey. The route's throughput capacity is 10 million tons of cargo per year. It allows you to transport goods between Europe and China, bypassing Russian territory.

Among other things, it should be noted that the 11th package of sanctions prohibits the transit through Russian territory of a larger number of goods and technologies that could contribute to the development of the Russian military-technical complex, as well as goods and technologies suitable for use in the aviation or space industry, exported from EU to third countries. Against the background of these and other restrictions in relation to the Russian Federation, the desire to more actively use delivery routes from China alternative to the Trans-Siberian Railway is quite understandable.

The three main ports on the Caspian Sea – Aktau, Baku and Turkmenbashi – have insufficient capacity, as does Romania's Constanta, through which European transit passes. There are also not enough cargo ships. To attract more ships, cooperation between European and Chinese companies needs to be developed.

Even if the port problems are resolved, the railway problems will remain. According to some experts who claim that the routes between Azerbaijan, Georgia and Turkey are overloaded due to events in Ukraine and the consequences of pandemic bans. Turkish Railways has allocated additional freight trains, but the volume of traffic is too high. All this leads to increased delivery times. So the majority of transit cargo from China and Europe cannot yet bypass Russia.

Russia is not yet participating in the Trans-Caspian route, but this cannot be ruled out in the future. Market participants started talking about the North-South corridor, which had been half-forgotten since the 2000s. True, this is the path not to China, but to the Middle East and India. But it is precisely in this route network that the Caspian Sea can become an important hub – and here Moscow's partnership with Turkey and the EAEU plays a significant role.

The issue is already being monitored by both transport companies and authorities. In particular, the government ordered the modernization of several checkpoints on the southern border: the port of Kavkaz, the Upper Lars automobile border on the Russian-Georgian border, and Yarag-Kazmalyar on the Russian-Azerbaijani border.

China is convinced that the strategic initiative "One Belt, One Road", which involves land routes (two out of three through Russia), is the shortest route from Asia to Europe, which is also more reliable when compared with shipping routes.

Currently, the PRC is very far from refusing to transport goods via Russian Railways. Quite the contrary: a new transport and logistics hub with a capacity of 52 trains per day was opened at the Zabaikalsk border station. In addition, they promise to launch the first Russian-Chinese cross-border railway. It is being built with the participation of Mongolia.

At the same time, it should be noted that China will partially bypass Russia in order to reduce the risks of possible secondary sanctions. Beijing is restructuring its route network to separate Russian and European cargo.

But it will not be possible to quickly rebuild logistics, nor will it be possible to exclude the largest land transit country, Russia, from it. That is why there is no talk of a complete ban by Europe on rail transit through our territories. In addition, this will create a global problem for logistics, which China will not allow.

The issue of the new geo-economic puzzle in international relations has not yet been finally resolved, therefore our countries should consistently take a position consistent with the state security system of Kazakhstan and Georgia.

Literature:

1. Brzezinski Z. The Great Chessboard. American dominance and its geostrategic imperatives. M., International relations, 1998.
2. Butaev A. M. Caspian: why does the West need it? M., MGUL, 2004.
3. Zhiltsov S. S., Zonn I. S., Ushkov A. M. Geopolitics of the Caspian region. M., International relations, 2003.
4. Platonova E. China is bypassing Russia. [Electronic resource] // Gazeta.ru.
5. Aliyev I. G. Caspian oil of Azerbaijan. M., Izvestia, 2003.
6. Savitsky O. Port of Anaklia is the key for Georgia to the new "Silk Road" of the 21st century. [Electronic resource] // Frontnews.eu. 08/06/2017.
7. Izoria M. Geopolitics of separatism. Caucasus and the World. International scientific journal. No.25, Tb., 2022.

8. Alieva N. North-South, One Belt – One Road – can also harm the region [Electronic resource] // Caspian Energy. 03/29/2017.
9. Frolova I. Yu. Chinese project "Economic Belt of the Silk Road": development, problems, prospects. // Problems of national strategy. 2016. No.5 (38).
10. Shustov A. Trans-Caspian dead end. [Electronic resource] // Stoletie.ru. 02/03/2016. URL: http://www.stoletie.ru/geopolitika/transkaspiskij_tupik_912.htm (access date: 10/15/2017).
11. Markhulia G. The USA and the Russian Federation in the geopolitical struggle for the South Caucasus. International scientific journal. Caucasus and the World. No.23, Tb., 2021.
12. Main indicators of foreign trade of the Republic of Kazakhstan for 2014. URL: http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/
13. The volume of oil exports through the CPC terminal in 2014 amounted to 39.958 million tons. URL: <http://www.transport-nefti.com/news/4321/> (access date: 05/10/2015).
14. Buyanov S. The Atasu-Alashankou oil pipeline reaches full capacity // Kazakhstanskaya Pravda, 2013, December 15.
15. The Chinese Silk Road and Nurly Zhol will go the same way // Forbes. 2015, May 12. URL: <http://forbes.kz/finances/integration/>

მარინა იზორია

შუა დერეფანი – გამოწვევა ყაზახეთისა და საქართველოსთვის რეზიუმე

საერთაშორისო ურთიერთობების სტრუქტურაში, მიმდინარე გეოპოლიტიკური რყევების ფონზე, მთლიანად შეიცვალა ქვეყნების რეგიონალური პოზიციონირება. ამ პირობებში „შუა დერეფანი“ უსუნის მნიშვნელოვან შესაძლებლობებს სამხრეთ კავკასიისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნებს სატრანსპორტო და ლოგისტიკური მარშრუტების დივერსიფიკაციისა და სავაჭრო კავშირების გაძლიერებას ჩინეთსა და ევროპას შორის. რუსეთის სატრანზიტო მარშრუტებისგან განსხვავებით „შუა დერეფნის“ პოპულარიზაციის იდეა თავისთავად ახალი არ არის, მაგრამ უკრაინის ომმა ამ ინიციატივას ახალი პოლიტიკური ნება შესძინა როგორც რეგიონის ქვეყნებში, ასევე დასავლეთში. პროექტში მონაწილე ქვეყნებს, განსაკუთრებით ყაზახეთს, აზერბაიჯანსა და საქართველოს შორის თანამშრომლობის დონე მკვეთრად გაიზარდა საბაო პროცედურების გამარტივების, ტარიფებისა და რეგულაციების ერთიანობის კუთხით.

ბოლო დროს ევროპასა და აზიას შორის კავშირების უზრუნველსაყოფად განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა ტრანსკასპიურმა საერთაშორისო სატრანსპორტო მარშრუტმა, ანუ „შუა დერეფანმა“, როგორც მას ასევე უწოდებენ. დერეფანი გადის ყაზახეთის, აზერბაიჯანისა და საქართველოს გავლით თურქეთამდე და შემდგომ ბულგარეთში, რუმინეთში, უნგრეთსა და ევროკავშირის სხვა ქვეყნებში. კასპიისა და შავი ზღვების გადაკვეთისას ის ემსახურება მხრდილოეთის დერეფნის ალტერნატიულ მარშუტს – ჩინეთი – ყაზახეთი – რუსეთი – ბელორუსი – პოლონეთი – გერმანია. უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე სატრანსპორტო ტექნოლოგიების სწრაფი განვითარება, ჩინეთთან და სხვა მეზობელ ქვეყნებთან

მჭიდრო თანამშრომლობა საშუალებას მისცემს ყაზახეთს და საქართველოს უახლოეს წლებში გახდნენ სერიოზული გეოეკონომიკური მოთამაშეები. სწორედ ამ მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური საკითხების განხილვას ისახავს მიზნად წინამდებარე ნაშრომი.

Марина Изория
Средний коридор – вызов для Казахстана и Грузии
Резюме

В структуре международных отношений на фоне нынешних геополитических потрясений полностью изменилось региональное позиционирование стран. В этих условиях «Средний коридор» открывает важные возможности для стран Южного Кавказа и Центральной Азии по диверсификации транспортно-логистических маршрутов и укреплению торговых связей с Китаем и Европой. Идея продвижения «Среднего коридора» в противовес российским транзитным маршрутам сама по себе не новая, но война на Украине придала этой инициативе новую политическую волю как в государствах региона, так и на Западе. Уровень сотрудничества между странами-участницами коридора, особенно Казахстаном, Азербайджаном и Грузией, резко возрос в плане упрощения таможенных процедур и унификации тарифов и правил.

В последнее время особое значение для обеспечения связей между Европой и Азией приобрел Транскаспийский международный транспортный маршрут, или «Средний коридор», как еще называют этот маршрут, проходящий через Центральную Азию и Кавказ. Коридор проходит через Казахстан, Азербайджан и Грузию в Турцию и далее в Болгарию, Румынию, Венгрию и другие страны ЕС. Пересекая Каспийское и Черное моря, он служит альтернативой «Северному коридору» Китай – Казахстан – Россия – Белоруссия – Польша – Германия. Бурное развитие транспорта, широкое внедрение современных транспортных технологий, тесное сотрудничество с Китаем и другими странами-соседами позволят Казахстану и Грузии в ближайшие годы стать серьезным игроком на рынке контейнерных перевозок между Европой и Азией. Именно рассмотрение этих важных геополитических вопросов является целью данной работы.

Давид Махатадзе
(Грузия)

ОЧЕРКИ ГРУЗИНСКОГО ПУТЕШЕСТВЕННИКА, ДИПЛОМАТА И ПИСАТЕЛЯ РАФАИЛА ДАНИБЕГАШВИЛИ О КАЗАХАХ

Грузино-казахстанские отношения до их вхождения в состав Российской империи не существовали, если не принять во внимание яркий след в истории Грузии кипчаков, позднее участвующих в этногенезе казахской нации.

С конца XV века Грузия уже не была единым государством и вела преимущественно оборонительные войны. Внешние политические, экономические и культурные связи Грузинских царств, за редким исключением, ограничивались соседними странами.

Основы Казахского государства (в большинстве времени своего существования разделенного на Старший, Средний и Младший жузы) были заложены во второй половине XV века путем выделения отдельных племен под предводительством Жанибека и Керей из состава Узбекского ханства [13, 195]. Новообразованное государство было вовлечено в трудный процесс самоутверждения и её внешние связи не доходили до Кавказа.

Такая ситуация продолжалась в течение трех веков. Положение Казахских ханств и Грузинских царств коренным образом изменились с появлением нового колонизатора Кавказа и Средней Азии – Российской империи. Вхождение в единое политическое пространство позволило наладить связи между нашими народами.

Первый пример таких взаимоотношений путешествия грузинского дворянина, купца и дипломата Рафаила Данибегашвили (в русской исторической литературе – Данибегов) в Индию и страны Средней Азии, включая Казахстан. Он пять раз ездил в Индию (1795-1827), трижды из Грузии и дважды из России. О первых трех путешествиях Данибегашвили нам известно из собственного рассказа путешественника, который был записан им в 1815 году, при приезде в Москву. Первоначальный текст рассказа на грузинском языке не сохранился. Русский перевод был опубликован в том же 1815 году известным русским ученым, профессором Иваном Двигубским, под названием «Путешествие грузинского дворянина (Азнаури) Рафаила Данибегова в Индию» [16].

Тираж книги неизвестен, но, в начале издания указано, что, перед поступлением в продажу, по одному экземпляру должны быть переданы в Цензурный комитет, Министерство просвещения, Императорскую Академию наук, а два экземпляра – в Императорскую Публичную библиотеку. Известный картограф (грузинолог) Мари Броссе в 1837 году включил рассказ Рафаила Данибегашвили в каталог личной библиотеки грузинского царевича Теймураза Батонишвили. С помощью этой книги у грузин, проживающих в России, должно было сложиться представление не только об Индии, но и о Казахстане и казахах. Книга Рафаила Данибегашвили «Путешествие в Индию» несколько раз издавалась на грузинском и русском языках с исследованиями Соломона Иорданишвили, Левана Маруашвили, Григола Зардалишвили, Кобы Харадзе. Также был издан трёхязычный текст «Путешествия» на русском, хинди и английском языках [19]. В этих исследованиях путешествия Данибегашвили рассматривались в разрезе отношений с Индией и близлежащими странами [2; 4; 3; 6; 12]. В контексте взаимоотношений с Китаем исследована путешествия Рафаила Данибегашвили в вышедшем в 2022 году диссертации Лии Габлишвили «Грузия и Китай – исторические связи от «Великого шелкового пути» до современности [1].

Семья Данибегашвили находилась на службе у царей Грузинских царств Картли и Кахетии, начиная с его деда (также Рафаил). Его Отец, Йосиф сначала служил царю Картли Теймуразу II, а затем выполнял тайную дипломатическую миссию царя объединенного Картли-Кахетинского царства Ираклия II к богатому армянскому купцу и общественному деятелю Шаамиру Шаамиряну (Шамир-ага), проживающему в Индии (город Мадрас). Шаамирян поддерживал идею создания Грузинско-армянского царства. Согласно этому начинанию, объединенное государство должен был возглавить сам Ираклий II. Рафаил продолжил миссию, начатую отцом, и дважды посетил Индию по указанию Ираклия II (1795-96, 1797-98 года).

Этой же цели служило третье путешествие Данибегашвили (1799-1813 года), о чем свидетельствует грамота наследника Ираклия II, последнего царя Картли-Кахетии Георгия XIII, отправившего его в Индию к сыну Шамир-аги. Во время третьего путешествия Рафаила в истории Грузии произошел коренной перелом. После смерти царя Георгия (декабрь 1800г.) Картли-Кахетинское царство было присоединено Российской империей. Очевидно, что после этого события государственная миссия Данибегашвили завершилась. Тем не менее, он провел в Индии еще 14 лет, близко познакомился с коренными народами, с их занятиями и традициями.

В третьей поездке Данибегашвили обогнул Индийский полуостров, посетил остров Цейлон, Бирму. Последнюю часть своего третьего путешествия в Индии он в основном провел в северной части страны и даже послужил правителю Дели в сборе налогов.

Вторая часть этого путешествия Данибегашвили начался с Кашмира, крупного торгового города на крайнем северо-западе Индии. Вместо того, чтобы возвращаться в Грузию, Рафаил решил отправиться через Тибет в Российскую империю – в крепость Семипалатинск¹ или как обозначает сам автор – «Семипалат».

В рассказе Данибегашвили нет никакой мотивации изменения маршрута. Надо полагать, что в Индии он уже обладал более или менее полной информацией о вхождении царства Картли-Кахетии в состав Российской империи. Исходя из данных обстоятельств посещение России соответствовало политическим, общественным и торговым интересам Данибегашвили. Сведения о России он также мог получить от соратников Шаамира Шаамиряна, имеющих определенные связи с Россией [11, 259]. Также, рассказывая о Тибете, Рафаил упоминает, что «русский золототканый шелк пользуется там спросом и может продаваться в больших количествах» [3, 34].

Как опытный путешественник, Данибегашвили указывает как общую длину дороги от Кашмира до Семипалатинска – 3000 верст, так и расстояние между отдельными участками маршрута. После 20-дневного путешествия из Кашмира в Тибет и 40-дневного трудного перехода из Тибета, он прибыл в город Яркант.² Яркант вследствие разгрома Джунгарского ханства вошел в состав Китайской империи Цинь. Это событие отражено в «Путешествии». Данибегашвили рассказывает, что «пятьдесят лет назад Яркант принадлежал татарам, потомкам Чингиз-хана, но сейчас им владеют китайцы». Рафаил подчеркивает, что население страны мусульманское, а правительство (также, как и армия) китайское. В «Путешествии» перечислены семь городов, принадлежавших китайцам в этом районе, в том числе Или (Кульжа, Кульджа), который в 13 веке был столицей владений сына Чингисхана, Чага-

¹ Областной центр Семей в Республике Казахстан.

² Яркэнд-уезд в Синьцзян-Уйгурском автономном районе Китая.

тая. Все эти населенные пункты сегодня находятся в Синьцзян-Уйгурском автономном районе Китайской Народной Республики.

Покинув Яркант, Данибегашвили через 13 дней прибыл в город Ахсу, а оттуда через 3 дня в город Турфан. Относительно последнего путешественник отмечает, что в 20 верстах от города находится граница киргизской (казахской) земли. От границы современного Казахстана до города Турфан около 600 километров. Отсюда видно, насколько далеко простиралось владычество кыргызов (казахов) в южном направлении в начале XIX века.

По пути из Турфана в Семипалатинск он встретил представителей разных народов: калмыков, киргизов, казахов (в рассказе применяется название «козаки»). По повествованию Данибегашвили, «они кочуют в полях и живут в палатках, главное их богатство – скот, земледелием они вообще не занимаются, питаются коровьим и конским молоком, а из последнего делают творог.¹ Они не употребляют деньги в торговле и удовлетворяются натуральным обменом. У них нет постоянного места жительства, где они находят хорошее место, там и остаются со своим добром, поэтому часто меняют место жительства. Путешественникам встречать их опасно, потому что часто здесь находится место грабежу» [3, 34]. Из этого описания хорошо видны как образ жизни предков Казахов, так и нестабильная обстановка (грабежи) на их землях в начале XIX века.

Данибегашвили указывает, что город Семипалат, расположенный на берегу реки Иртыш, отделяет границы России от этих кочевых народов. Там же упоминается, что от Семипалат до Кохана (город Коканд в Узбекистане) на две тысячи верст простирается «Земля кыргызов», и там же приводит затем указано расстояние от Кохана до Бухары (также в Узбекистане), Кабула (в Афганистане), Пешавара (в Пакистане) Кашмира (в Индии). Дорога от Семя до Кохана, т. е. до сегодняшнего Коканда в Узбекистане, приблизительно соответствует расстоянию, приведенному в «Путешествии», что еще раз доказывает осведомленность автора, но значимы в этом отчете и другие сведения. От исторического Кохана (Коканда) до современной казахстанско-узбекской границы около 150 километров. Таким образом, как и в случае с Семиречья, в описанное Данибегашвили время, территория кыргызов (казахов) была более обширной в южном направлении.

Интерес автора к альтернативному маршруту в Индию, не через высокогорный Тибет, а через Бухару и Афганистан не случаен, его он использовал в своем пятом путешествии.

Третье путешествие Данибегашвили завершилось 7-дневной поездкой из Семипалатинска в Омскую крепость, где его принял генерал Глазенап.² Оттуда Рафаил после посещения знаменитого Макарьевского базара (в городе Нижний Новгород в России) прибыл в Москву.

Маршрут третьего путешествия Данибегашвили стал основой для его последующего четвертого путешествия, о котором стало известно почти полтора века спустя.

Известный киргизский историк Владимир Михайлович Плоских в 60-х годах прошлого века нашел в архивах Семипалатинска и Омска несколько документов о четвертом путешествии Данибегашвили [15, 82-85]. Среди них самое важно письмо коменданта Семипалатинска подполковника Кемпена от 28 июля 1820 г. о донесении, полученного от самого путешественника. Данибегашвили назван в ней, как «грузинский дворянин бывший по торговым делам за границей». В письме упоминается время начала путешествия – октябрь

---

¹ Подразумевается «Курт» – сухой кислomолочный продукт, распространенный среди кочевников.

² Григорий Глазенап – губернатор Сибири в 1815-1819 годах.

1815 года, исходный пункт – Семипалатинск, откуда Рафаил по разрешению и паспорту, выданному начальником крепости, выехал с товарами для торговли в город Кашмир (Северо-западная Индия). Согласно сообщению, начало пути в страну «диких кыргызов» путешественник прошел в сопровождении российского отряда. Как мы упоминали в описании третьего путешествия, Данибегашвили называет территорию от Китайского Туркестана до Семипалатинска и от Семипалатинска до Коканда «Землей кыргызов», а кочевые народы на ней – калмыками, киргизами, казахами (козаками). Очевидно, путешественник должен был взять эти названия из этнонимов встреченных им народов. При описании четвертого путешествия в рассказе Данибегашвили появляется название новой этнической единицы – «Дикие кыргызы». Примечательно, что это же название рядом с кыргыз-кайсаками (казахами), встречается в первом специальном труде о казахах под авторством известного российского исследователя Ивана Григорьевича Андреева – «Описание средней орды кыргызов-кайсаков» [8, 71]. Андреев, военный инженер и капитан, поселился в Семипалатинске в 1796 г. и жил там до своей смерти в 1824 г., т.е. в период посещения крепости Рафаилом. Рассказ Данибегашвили о четвертом путешествии в Индии позволяет разграничить понятия «дикие кыргызы» (предки современных киргизов) и «киргиз-кайсаки» (казахи).

Уладив торговые дела в Индии, Рафаил на обратной дороге прибыл в Кульджу через Тибет, Яркент, Ахсу. По рассказу Данибегашвили, он обратился к султану Аблаю на реке Или с просьбой о благополучном путешествии. И Аблай-султан направил письмо на имя китайского губернатор, чтобы позволить путешественнику добраться до их границы. Эти сведения характеризуют пригранично-дипломатические отношения казахских султанов с империей Цинь. В специальном труде, посвященном путешествиям Данибегашвили, «Двадцать семь лет в странах Азии», Григол Зардалишвили отождествляет султана Аблая с ханом средней орды (жуза) киргиз-кайсаков Аблаем [3, 75]. Эта информация неверна, поскольку хан Среднего жуза Аблай (Абылай) умер в 1780 году [17, 132].

Очевидно, что здесь подразумевается другой Аблай. Более того, Данибегашвили использует слово «Султан», а не «Хан». Звание султана у казахов было ниже звания хана. Султаном мог быть любой потомок Чингисхана (торе), а хан был верховным выборным правителем отдельного жуза, или одновременно всех трех жузов. Упомянутый в путешествии султан, очевидно был внуком вышеупомянутого Абылай (Абилая) хана, сыном его сына Адила. Этот Аблай-Абылай султан (его второе имя-прозвище «Кулан», Данибегашвили не знает) часто упоминается в китайских источниках, в связи с посольствами казахских правителей в империю Цинь [18, 269-277].

В отличие от третьего путешествия, которое имело больше ознакомительный характер, в четвертой поездке Данибегашвили совместил роль посредника между казахами и Российской империей. При проходе через Семиречье (Жетысу) он участвовал в приеме в подданство Российского императора 569 киргизских кочевников «по реке Ил в Кипчакской волости». В подтверждение Рафаил получил письмо-прощение от Суюк Султана на имя командующего Сибирским корпусом. Упомянутым Суюк (Суюк) Султаном мог быть, один из детей Абылай-хана, дядя вышеупомянутого Аблай-султана, который после смерти отца вместе с братом Адилем возглавил казахов-кочевников Старшего жуза.¹

---

¹ Суюк султан – на казахском языке «Сок Тёре». Султан Старшего жуза. Жыл в1779-1853 годах.

Рафаил продолжал эту деятельность и в Среднем жузе. С его участием 2904 души кыргызов из разных общин на реке Чар-Гурбан,¹ под предводительством своего вождя Дондука, в присутствии мулл поклялись на Коране подчиниться России. Соответствующее обращение Данибегашвили взял с собой в Семипалатинск. Это письмо в виде оригинала, написанного арабской графикой, и русского перевода также было обнаружено и исследовано В. М. Плоских.

Согласно упомянутому письму, Дондук Ишантиурин, пришедший 49 лет назад от калмыцких торгутов на кыргызскую землю вместе со своим народом, просит покровительства России. Письмо сопровождается тамгами (печатами) Дондука и подчиненных ему казахских биев: Синжи, Буран, Уси, Кидирал, Чумак, Юлак, Бурабай. По словам калмыка Дондука, кыргызские (казахские) бии доверили ему быть главой общин Найман, Сибак, Ярашкули, Табулми, Увак. Здесь отражено знаменитое событие XVIII века, так называемое «Бегство торгутов»² – массовый исход калмыков Поволжья (в основном торгутов) из Российской империи в Империю Цинь, через территорию Казахстана. По разным данным, из 140-170 тысяч калмыков дошло около половины, большинство из них умерло в пути, а часть осталась в Казахстане, как и знатный калмык Дондук Ишантиурин [9, 98].

В 1964 году советский индолог Ева Яковлевна Люстерник обнаружила в Оренбургском архиве документ, написанный на русском языке главой Оренбургской пограничной комиссии Григорием Феодоровичем Генсом о пятом путешествии Рафаила Данибегашвили в Персию и Индию (1822-1827 года). Данибегашвили упоминается в протоколе как «грузинский дворянин, губернский секретарь Рафаэль Иосифович Данибегов». Из этого видно, что Данибегашвили сохранил титул грузинского дворянина и одновременно поступил на российскую государственную службу, в чине коллежского секретаря.³ Это путешествие проходило по новому маршруту. Прибыв в Персию морем из Астрахани и посетив Индию (Бомбей), путешественник обратно вернулся также другим путем: через Кашмир и Кабул прибил в Бухару, а оттуда через Западный Казахстан (Младший жуз) направился в Орск и Москву. К сожалению, описание этой поездки не содержит сведения о казахах и в основном касается положения англичан в Индии, которое было очень важно для властей Российской империи. После 1827 года след Рафаила Данибегашвили теряется, что, вероятно, связано с его смертью.

Можно сделать вывод, что казахстанская часть путешествий Рафаила Данибегашвили является важным источником для изучения ситуации в Казахстане в XIX веке, а также для истории грузинско-казахских межнациональных отношений.

Литература:

1. გაბლიშვილი ღ., საქართველო და ჩინეთი – ისტორიული ბმულები ძველი „აბრეშუმის დიდი გზიდან“ თანამედროვეობამდე, თბ., 2022.
2. დანიბეგაშვილი რ., მოგზაურობა ინდოეთში. თარგმანი, წინასიტყვაობა და დამატებანი შენიშვნებითურთ ს. იორდანიშვილისა, საბჭოთა მწერალი, თბ., 1950.
3. ზარდალიშვილი გ., ოცდაშვიდი წელი აზიის ქვეყნებში, საბჭოთა საქართველო, თბ., 1971.

¹ Река в Абайской области, в Восточном Казахстане, левый приток реки Иртыш.

² На казахском языке «Шанды Жорык» – «Пыльный побег».

³ Третий снизу ранг из четырнадцати действовавших в то время в Российской империи чинов.

4. მარუაშვილი ლ., თვრამეტი წელი აზიის ქვეყნებში: რაფიელ დანიბეგაშვილის მოგზაურობა, საბჭოთა საქართველო, თბ., 1963.
5. მარუაშვილი ლ., ქართველი მოგზაური რაფიელ დანიბეგაშვილი და მისი ცნობები ინდოეთის, ბირმისა და ჩინეთის შესახებ, ტექნიკა და შრომა, თბ., 1956.
6. ხარაძე კ., ოცდათორმეტი წელი აზიის ქვეყნებში, რაფიელ დანიბეგაშვილის უჩვეულო მოგზაურობანი (1795-1827 წწ.), თბ., 2008.
7. Акимбеков С., Краткая история Казахоv. От первых источников до наших дней, ТОО «Институт Азиатских исследований», Алматы, 2023.
8. Андреев И. Г., Описание Средней орды киргиз-кайсаков, Алтын кітап, Астана, 2007.
9. Асфендиаров С. Д., История Казахстана (с древнейших времен), Алма-Ата – Москва, 1935.
10. Люстерник Е. Я., Русско-индийские экономические, научные и культурные связи в XIX веке, Наука, М., 1966.
11. Иоаннисян А. Р., Иосиф Эмин, Издательство АН АрмССР, Ереван, 1989.
12. Маруашвили Л. И., Путешествие Рафаила Данибегашвили, Государственное издательство географической литературы, Москва, 1961.
13. Материалы по истории казахских ханств в XV-XVIII вв. (Извлечения из персидских и тюркских сочинений), Наука, Алма-Ата, 1969.
14. Орбели Р. Р., К литературной истории «Путешествия в Индию» Рафаила Данибегова. Сб. «Страны и народы Востока». выпуск V. Индия – страна и народ, Наука, М., 1967.
15. Плоских В., К истории забытого путешествия. Простор, №5, 1971.
16. Путешествие в Индию грузинского дворянина Рафаила Данибегова, Типография С. Селивановскаго, М., 1815.
17. Сулейменов Р. Б., Моисеев В. А., Из истории Казахстана XVIII века: (О внешней и внутренней политике Аблая), Наука, Алма-Ата, 1988.
18. Хафизова К. Ш., Степные властители и их дипломатия в XVIII-XIX веках, КИСИ при Президенте РК, Нур-Султан, 2019.
19. The travels of Rafail Danibegashvili in India, Burma and other Asian countries, 1795-1827, Progress, M., 1969.

დავით მახათაძე
ქართველი მოგზაურის, დიპლომატიისა და მწერლის რაფიელ დანიბეგაშვილის
ნარკვევები ყაზახებზე
რეზიუმე

ქართველმა აზნაურმა რაფიელ დანიბეგაშვილმა მეფე ერეკლე II-ის დავალებით ორჯერ (1795-1796, 1797-1798 წლებში), იმოგზაურა ინდოეთში, იქ მცხოვრებ მდიდარ სომეხ ვაჭარ შაამირ შაამირიანთან ურთიერთობის დასამყარებლად.

რ. დანიბეგაშვილი ინდოეთში მესამედ 1799 წელს გაემგზავრა ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის, ერეკლე II-ის მეგვიდრის, გიორგი XIII-ის მისიით. ამ მოგზაურობის დროს მან 14 წელი გაატარა ინდოეთსა და მეზობელ ქვეყნებში (კუნძული ცეილონი, ბირმა), ახლოს გაიცნო მეგვიდრი მოსახლეობა, მათი საქმიანობა და ტრადიციები.

ინდოეთიდან რ. დანიბეგაშვილი საქართველოში არ დაბრუნებულა, რუსეთში გაემგზავრა მაღალმთიანი ტიბეტის, აღმოსავლეთ ჩინეთისა (სინძიანი) და ყირგიზეთის (ყაზახეთი) მიწების გავლით. მისი ანგარიში მოგზაურობის შესახებ 1815 წელს მოსკოვში გამოქვეყნდა. წიგნში მოგზაურმა დეტალურად აღწერა გზა საქართველოდან ინდოეთში, ინდოეთიდან რუსეთში, ინდოეთის ნახევარკუნძულის ქვეყნები, მომთაბარეების ცხოვრება დღევანდელი ყაზახეთის ტერიტორიაზე. „მოგზაურობა ინდოეთში“ რამდენჯერმე გამოიცა რუსულ და ქართულ ენებზე, სოლომონ იორდანიშვილის, ლევან მარუაშვილის, გრიგოლ ზარდალაშვილის, კობა ხარაძის გამოკვლევებით. ამ კვლევებში რ. დანიბეგაშვილის მოგზაურობები განიხილებოდა ინდოეთთან ურთიერთობის კონტექსტში.

გასული საუკუნის 60-იან წლებში სემიპალატინსკისა და ომსკის არქივებში აღმოჩნდა რამდენიმე დოკუმენტი დანიბეგაშვილის მეოთხე მოგზაურობის შესახებ რუსეთიდან ინდოეთში (1815-1820 წლები). ამ წყაროების მიხედვით, ინდოეთიდან დაბრუნებისას დანიბეგაშვილმა ურთიერთობა დაამყარა ყირგიზ-კაისაკების შუა ურდოს (ჟუზის) ცნობილი ხანის – აბლაის შთამომავლებთან, უფროსი ჟუზის სულთნებთან, აბლაისთან და სუიუკთან. შვიდმდინარეთის (ჟეცისუ) და აღმოსავლეთ ყაზახეთის გავლისას, მან მონაწილეობა მიიღო რუსეთის იმპერატორის ქვეშევრდომობაში რამდენიმე ათასი ყირგიზი (ყაზახი) მომთაბარის მიღებაში. დანიბეგაშვილის მონაწილეობით შედგენილი იქნა ყაზახეთის დღევანდელი აბაის ოლქის ტერიტორიაზე მომთაბარეების შესაბამისი მიმართვა და მის მიერვე გადაეცა რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებას.

რუსულ არქივში, ასევე, ნაპოვნია დოკუმენტი რაფიელ დანიბეგაშვილის მეხუთე მოგზაურობის შესახებ სპარსეთსა და ინდოეთში (1822-1827 წწ.). ამ მოგზაურობის აღწერა რუსეთის იმპერიისთვის საინტერესო პოლიტიკურ და სამხედრო ასპექტებს ეხება, კერძოდ, ბრიტანეთის პოზიციებს ინდოეთში.

რ. დანიბეგაშვილის მოგზაურობის შესახებ ცნობები და დოკუმენტები ქართულ-ყაზახური ურთიერთობების მნიშვნელოვანი წყაროა.

David Makhatadze
Essays by the Georgian Traveler, Diplomat and Writer
Rafail Danibegashvili about the Kazakhs
Summary

Georgian nobleman Rafail Danibegashvili traveled to India twice (1795-1796, 1797-1798) on behalf of Georgian King Irakli II at the end of the 18th century to establish political relations with the rich Armenian merchant Shahamir Shahamirian living there.

The third time Danibegashvili traveled to India in 1799 to fulfill the assignment of the heir of Irakli II, the last king of Kartli and Kakheti, George XIII.

At the end of 1800, after the death of King George, the Georgian kingdom was forcibly annexed by the Russian Empire. During this trip, Danibegashvili spent 14 years in India and neighboring countries (Ceylon Island, Burma) and became closely acquainted with the indigenous peoples and their traditions.

From India Danibegashvili did not return to Georgia, but instead traveled to Russia through Tibet, eastern China (Xinjiang) and the lands of the Kyrgyz (Kazakhs). His report of these travels was published in Moscow in 1815. In it the traveler described in detail the road from Georgia to India, from India to Russia, the countries of the Hindustan peninsula, the way of life of nomads in the territory of today's Kazakhstan. "Journey to India" was published several times in Russian and Georgian languages with studies by Solomon Iordanishvili, Levan Maruashvili, Grigol Zardalashvili, Koba Kharadze. In these studies Danibegashvili's travels were discussed in the context of relations with India.

In the 1960s in the archives of Semipalatinsk and Omsk several documents about Danibegashvili's fourth journey from Russia to India (1815-1820) were found. According to these documents, on the way back from India Danibegashvili met sultan's of the senior zhuz of Kazakhs Ablai and Suyuk, descendants of the famous khan of the middle horde (zhuz) of Kirghiz-Kaisaks Ablai. When passing through Semirechye (Zhetysu) and eastern Kazakhstan, he participated in accepting several thousand Kyrgyz (Kazakh) nomads as subordinates of the Russian Emperor. The appeal of nomads on the territory of the present-day Abai region of Kazakhstan, drawn up with the participation of Danibegashvili and handed over by him to the authorities of the Russian Empire is a valuable source of the history of Kazakhstan.

A document about the fifth journey of Rafail Danibegashvili to Persia and India (1822-1827) was also found in the Russian archive. The description of this trip includes political and military aspects, in particular the position of the British in India, which was very important for the authorities of the Russian Empire.

The stories and documents about Danibegashvili's travels are a valuable source of Georgian-Kazakh relations.

ტიტე მოსია
(საქართველო)

ალექსანდრე ბარამიძე „ვეფხისტყაოსნის“ რელიგიაზე

ალექსანდრე ბარამიძე ნარკვევში „რუსთაველის ჰუმანისტური მრავალმხედველობის შესახებ“ თავის შეხედულებებს წარმოგვიდგენს „ვეფხისტყაოსნის“ რელიგიაზე. იმეორებს რუსთაველოლოგთა ერთი ნაწილის მტკიცებულებას, რომ რუსთაველი გამოკვეთილად არ ამჟღავნებს თავის მიდრეკილებას რომელიმე რელიგიური სისტემისადმი. თუმცა პოეტი გულგრილი სრულებითაც არ არისო სარწმუნოებრივადმსარებლობითი საკითხისადმი. პრობლემის გარშემო გამოთქმულა არაერთი მიუღებელი თვალსაზრისი. მათ კრიტიკას ავტორი იწყებს, უწინარესად, ნიკო მარის კონცეფციათა განსჯით. მხედველობაშია მიღებული რუსთაველის მაჰმადიანობის ნ. მარისეული თეორია, რომელსაც ეს ბუმბერაზი მეცნიერი სიკვდილამდე შერჩა.

ა. ბარამიძე მკითხველს შეახსენებს ნ. მარის მტკიცებულებებს, თითქოს „ვეფხისტყაოსანი“ თავიდან ბოლომდის გამსჭვალული იყოს მუსულმანური სარწმუნოებრივი სულისკვეთებით. თითქოს პოეტი ყოფილიყო ქართველი მუსულმანი. ამ აზრის საპირისპიროდ მეცნიერი შენიშნავს: „დაუჯერებელია, ვითომც დამპყრობელთა რჯულზე გადასულსა და გადაგვარების გზაზე დამდგარ პოეტს ეროვნული შემოქმედების სწორუპოვარი ძეგლი შეექმნა. ამასთან, შეუძლებელია რუსთაველი მუსლიმანი ყოფილიყო და წინასწარმეტყველ მუჰამედის სახელი დაეიწყო და პოემაში არ მოესხენიებინა“ [1, 182].

რუსთაველოლოგი მკითხველს მოაგონებს ნ. მარის ურთიერთგამომრიცხველ თვალსაზრისს. ნ. მარი ერთ შემთხვევაში წერდა: „მთელ ვეფხისტყაოსანში ვერ მიუთითებთ ვერც ერთ ადგილზე, ვერც ერთ სიტყვაზე, თუ საქმე ისლამს შეეხება, რომ ავტორი რამდენადმე სახუმარო კილოს ამჟღავნებდეს მუსლიმანობის მიმართ“ [1, 183]. სხვა დროს კი იგი ირწმუნებოდა, რომ ტარიელი „დასცინის მაჰმადიანური კულტის სწავლულ მსახურთა უძღურებას, დაეხმაროს მას სარწმუნოებრივი სამკურნალო საშუალებით“.

ნ. მარი შეეხო ავთანდილის პიროვნებასაც. მიუთითებს მის მუსლიმანობაზე, თუმცა ღოცულობსო მიზგითში, მაგრამ ასეთი ღოცვისთვის მუსლიმანს, უეჭველად, მოელოდაო მუსლიმანობისაგან განკვეთა. ეს ღოცვა არისო სარწმუნოებრივი უარისმყოფლობა „წინასწარმეტყველი მუჰამედისა და მის ერთგულ მიმდევართა სარწმუნოების გამასხარავება“. ამას ა. ბარამიძე დაამატებს: „რუსთაველი ირონიულად ჰკილავს მუსლიმანთა შორის ღვინის სმის აკრძალვის წესს. ვაჭრებმა ავთანდილს უთხრეს: „ჩვენ ვართო მობაღდადენი ვაჭარნი, მაჰმადის სჯულის მჭირავნი, აროდეს გვისვამს მაჭარნი“ [1, 183].

ვფიქრობთ, ავთანდილის ლოცვაში ნ. მარი თვალნათლივ ხედავდა ქრისტიანი პიროვნების ლოცვას, ვიდრე მუსლიმანისა, მაგრამ იგი ვერ დაღატობდა ხელოვნურად აკვიატებულ აზრს რუსთაველისა და „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟების მაჰმადიანური აღმსარებლობის შესახებ. ეს ხომ გარკვეულწილად მის დრომდე და განსაკუთრებით მისი სიკვდილის შემდეგ ამ მიმართულებით წარმართულმა კვლევა-ძიებამ უწყევად დაადასტურა. ამ მხრივ ნ. მარისა და მის მიმდევართა თავგანწირული მცდელობანი მარცხით დასრულდა.

ა. ბარამიძე იმ რუსთაველოლოგთა შორისაა, რომლებიც საკვებით სამართლიანად და არგუმენტირებულად უარყოფენ რუსთაველისთვის მიწერილ მიუღებელ თეორიებს რუსთაველისა და „ვეფხისტყაოსნის“ ქრისტიანად აღიარების სასარგებლოდ.

ა. ბარამიძე წერს: „რუსთაველი პირდაპირ არ ახსენებს არც ქრისტიანულ ღმერთს, ქრისტეს, ღვთისმშობელს, წმინდანებს. თუმცა მისი ერთი მთავარი გმირი თავყვანისმცემელია „ერთ-არსება ერთი“ ღვთაებისა, რაც ქრისტიანულ სამებას გულისხმობს. „ვეფხისტყაოსანი“ უდავოდ ცხადყოფს მისი ავტორის, შოთა რუსთაველის, საქრისტიანო საღვთო წერილში ნაკითხობას“ [1, 183]. ამ სიტყვებს მოსდევს მეცნიერის მხრიდან შესაბამისი პარალელების მოხმობა ბიბლიიდან. პირველ რიგში, სახელდება პოემაში ნესტან-დარეჯანის აღზრდის შესახებ ნათქვამი: „მუნ იზრდებოდეს ტანითა გაბაონს განაზარდითა“. ეს შედარება აშკარად ბიბლიურიანია, – აცხადებს მეცნიერი. სხვათა შორის, ა. ბარამიძეს რაც პარალელები მოაქვს ბიბლიიდან, თითქმის ყველა ნიმუში დაფიქსირებული აქვს ვ. ნოზაძეს 1963 წელს პარიზში გამოცემულ „ვეფხისტყაოსანის ღმრთისმეტყველებაში“. შეუძლებელია დაეჭვდეთ იმაში, რომ ამ წიგნს ა. ბარამიძე არ იცნობდა. თუმცა იგი ვერ დაიმოწმებდა დასახელებულ წიგნს, როგორც ემიგრანტი რუსთაველოლოგისა. იგი ხომ სასტიკად იკრძალებოდა ბოლშევიკური რეჟიმის დროს, ისევე როგორც სხვა ქართველი ემიგრანტების ნაწერები.

ჩვენც გავიმეორებთ ა. ბარამიძის მიერ მოტანილ პარალელებს: ავთანდილი აფრთხილებდა ტარიელს: „არას გარგებს სწავლულება, თუ არა იქმ ბრძენთა თქმულსა, არ იხმარებ, რას ხელსა ჰხდი საუნჯესა დაფარულსა“. ავთანდილის ამ შეგონებას კავშირი უნდა ჰქონდეს ძველი აღთქმის შემდეგ სიტყვებთან: „სიბრძნე დაფარული და საუნჯე გამოუჩენელი რა სარგებელ არს ორთავე შინა“. „შიში შეიქმს სიყვარულსა“ პარალელს ჰპოულობს ბიბლიაში: „შიში დადგენს გზათა ზედა სიყვარულისათა“; რუსთაველის „შემცოდესა ყველაკასა, ვითა ცვილსა დაადნობდეს“ ესმაურება ფსალმუნს: „და ვითარცა ცვილი რა დადნის წინაშე ცეცხლსა“.

ა. ბარამიძე, ასევე, პარალელებს ავლებს „ვეფხისტყაოსანსა“ და ახალ აღთქმას შორის, სადაც ზოგიერთ დებულებათა სიახლოვეს ხედავს: „ბოლოდ ყოვლი დამალული საქმე ცხადად გამოცხადდეს“; „არა არს დაფარული, რომელი არა გამოჩნდეს და არცა საიდუმლოდ, რომელი არა გამოცხადდეს“.

რუსთაველოლოგი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს სააღდგომო დღესასწაულის დამოწმებას პოემაში:

„მოედანს დავდგი კარვები წითლისა ატლასებისა,

მოვიდა სიძე, გარდახდა, დღე ჰგვანდა არს აღვსებისა“.

„აღვსება“ ძველი ქართულით ეწოდებოდა აღდგომას. „ვეფხისტყაოსანში“ სი-
უხეტურად აღწერილია მუსლიმანური ქვეყნის ამბები. შესაბამისად, პერსონაჟები
მაჰმადიანები არიან, მაგრამ რუსთაველმა თავის გმირს ჩაუსახა ქრისტიანული
წარმოდგენა. ეს დეტალი მეცნიერს მიანიშნებს ეროვნულ-სარწმუნოებრივ მიდრე-
კილებაზე პოემის ავტორისა. აქვე დამოწმებულია ვახტანგ მეექვსის ნათქვამი:
„აღვსება აღდგომა არის და ქართველის კაცის გულისთვის უთქვამს“.

ა. ბარამიძე შენიშნავს: „მიუხედავად ზემოთ თქმულისა, რუსთაველმა სავსე-
ბით დაძლია კონფესიურ-რელიგიური შეზღუდულობა, რითაც დაიმსახურა ეკლე-
სიურ-კლერიკალური საზოგადოების რისხვა“ [1, 184]. მისი თქმით, შემთხვევითი
არ უნდა იყოს, რომ პოემის ავტორი ირონიულ დამოკიდებულებას იჩენს ქრისტი-
ანულ წარმოდგენათა ზოგიერთი მხარის მიმართ. მხედველობაშია მიღებული აფ-
ორიზმი:

„თქმულა: ქრთამი საურავსა ჯოჯოხეთსა დაიურევს“.

რუსთაველს არ გამოპარვიაო სამღვდლოების წრეში ფართოდ დამკვიდრებუ-
ლი მექრთამეობა. პოეტი დაეჭვებული ყოფილაო „საამქვეყნო ზღვევის მიუდგომელ
სამართლიანობაში“.

ა. ბარამიძე განიხილავს შალვა ნუცუბიძის დებულებას არეოპაგიტული ქრის-
ტოლოგიის გავლენის თაობაზე „ვეფხისტყაოსანში“. პირველ რიგში, წინ წამოწე-
ულია კეთილისა და ბოროტის საკითხი, „ღმერთი აბსოლუტური კეთილდღეობაა
(სიკეთეა), რომლისგანაც არ წარმოიშობა ბოროტება. კეთილდღეობა მარადიულია,
ხოლო ბოროტება დროებითი, წარმავალი და ხრწნადი“. მეცნიერს ამოუწერია შე-
საბამისი ციტატანი არეოპაგიტკიდან: ბოროტის ბუნება „გახრწნად და წარწყმედად
არს“, ხოლო კეთილისა – „დაბადებად და ცხოვნებად“; „ბოროტი არცა არს არს“.

არეოპაგიტული მოძღვრებით, ყველაფერი, რაც ღმერთისაგან გამოდის, კეთი-
ლია, კეთილი ყველაფრის დასაბამია და დასასრული: „ყოველსა არსთა პირსა
საქმისასა დასაბამად და აღსასრულად კეთილ აქუს“; „კეთილისა მიერ არიან ყო-
ველნი შემოკრებანი და მეგობრობანი და ზიარებანი“; „კეთილისა ძალით შეიქნა
ყოველი“; „კეთილი და სახიერი (ე. ი. ღმერთი) ერთ არს“; ბოროტება სიკეთის ნაკ-
ლია მხოლოდ. იგი, ვითარცა დაბრკოლება, ხერგავს სიკეთის გზებს, მაგრამ მას
მომავალი და გამარჯვება არ უწერია. გამარჯვება და მარადისობა სიკეთის ნიშა-
ნია. რუსთაველიც ხომ სახეიმოდ ასკვნის: „ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება
მისი გრძელია“; „ვცან სიმოკლე ბოროტისა, კეთილია მისი გრძელი“; „ღმერთი
კარგსა მოაგვინებს და ბოროტსა არ დაბადებს“.

მკვლევარი გადმოსცემს რუსთაველის ღმერთისთვის დამახასიათებელ თვისე-
ბებს: „შემწე ყოველთა მიწიერთა“; „ნუ გეშის, ღმერთი უხვია“; „კაცსა ღმერთი არ
გასწირავს“. მიჯნურობის დამბადებელი, „წესსა მისსა“ დამწესებელი. ა. ბარამიძის
დაკვირვებით, „ვეფხისტყაოსანი“ არ უარყოფს საიმქვეყნო სამყაროს არსებობას,
პოემის გმირები ზოგჯერ ფიქრობენ საიქიო ცხოვრებაზე. თვითონ პოეტი პრო-
ლოგში ღვთაებას სთხოვს „ცოდვათა შესუბუქებას“ იქ (საიმქვეყნო ცხოვრებაში)
„წასატანად“. თუმცა რუსთაველმა უკუაგდო ადამიანის გრძნობების ჩამხშობი და

გონების გამყინავი საეკლესიო-ადმსარებლობითი დოქტრინა. რუსთაველის ღმერთი ადამიანობისა და სიყვარულის ღმერთია“ [1, 187].

რუსთაველოლოგი შეგვახსენებს შ. ნუცუბიძის მიერ გარკვეულ იოვანე პეტრიწის სიყვარულის თეორიას: „სდევს წადილი მეწადლისად საწადსა და მეტრფისად სატრფოსად“. მეტრფეს ადამადლებს სატრფოსადმი „ტრფიალობითი“ წადილი [2, 171]. აქედან ა. ბარამიძეს შესაძლებლად მიაჩნია პარალელის გავლება რუსთაველის დებულებასთან – „სიყვარული აგვამადლებს“.

ა. ბარამიძე „ვეფხისტყაოსანში“ ამჩნევს ბედისწერის იდეის ელემენტებს. პოემის გმირებს ზოგჯერ სწამთ ბედისწერა, თუმცა ეს რწმენა მათ არასოდეს ხდის ბედისწერის მონად. პირიქით, თხზულების პერსონაჟები ებრძვიან ბედის მკაცრ განაჩენს და იმარჯვებენ. მეცნიერი აქცენტს აკეთებს რუსთაველის საგულისხმო ფორმულაზე: „ბედი, ცდა და გამარჯვება“. პოეტს სჯერა, რომ ცდით, მოქმედებით, ბრძოლით სავსებით შესაძლებელია ბედის განაჩენის დაძლევა. რუსთაველის თვალსაზრისით, ყოველი გამარჯვების, მათ შორის, ბედისწერაზე გამარჯვების, საწინდარია აქტიური ბრძოლა [1, 188].

აქტიური ბრძოლის საკითხს ა. ბარამიძე უკავშირებს აქტიური შრომის სულისკვეთებას, რაც „ვეფხისტყაოსანში“ მკვეთრად არის აქცენტირებული: „ვარდი უეკლოდ არავის მოუკრებიან“; „მარგალიტი არვის მიჰხედეს უსასყიდლოდ, უვაჭრულად“; „მაშა, ღხინსა ვინ მოიმკის პირველ ჭირთა უმუშაკო“; „მაშინდაა ღხინი ამო, რა გარდიხდის კაცი ჭირსა“.

ა. ბარამიძე განიხილავს სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ პანთეიზმის თეორიას. ამ თეორიის გამზიარებელნი იყვნენ შ. ნუცუბიძე, შ. ხიდაშელი, მორის ბოურა. ასახელებს პირველ რიგში შ. ხიდაშელს, რომელმაც პანთეიზმი მიიჩნია „ვეფხისტყაოსანში“ ასახული ჰუმანიზმის ფილოსოფიურ თეორიად. იხსენებს ინგლისელ ლიტერატურათმცოდნეს მორის ბოურას, რომლის თანახმად, რუსთაველი ძალიან ახლოსაა პანთეიზმთან [1, 188].

უფრო ვრცლად ეხება რუსთაველოლოგი შ. ნუცუბიძის გამოკვლევას, სადაც რუსთაველის მხატვრული ენის საშუალებით თანმიმდევრულად განვითარებულია პანთეისტური მატერიალიზმის თვალსაზრისი. ა. ბარამიძის ენით: „შ. ნუცუბიძის მოსაზრებით, „ვეფხისტყაოსნის“ პირველივე სტროფი („რომელმან შექმნა სამყარო“) პანთეისტური მატერიალიზმის სულისკვეთებით არის გამსჭვალული. ამ სტროფის მიხედვით, ღმერთი დგას ყველაფერში და ყველაფერი ღმერთში“. რუსთაველს აქ შეგნებულად არ დაუსახელებიაო ღმერთი.

ამაზე ა. ბარამიძე შენიშნავს, რომ პოემის პირველ სტროფში ღმერთი პირდაპირ არ არის დასახელებული, მაგრამ ნაცვაღსახელი „რომელმან“ სწორედ ყოვლის შემოქმედ ღმერთს გულისხმობს, როგორც ეს ჩვეულებრივ მიღებული იყო ჰიმნოგრაფიაში [1, 189]. ყოვლის შემოქმედ ძალად გვევლინება რუსთაველის ღმერთი პოემის პროლოგის მეორე სტროფშიც („ჰე, ღმერთო, ერთო, შენ შექმენ სახე ყოვლისა ტანისა“). ყოველივეს შემქმნელი, ყოვლის შემოქმედი ღმერთის აღიარება საფუძველს აცლის რუსთაველის პანთეისტობის თეორიას, როგორც ეს ა.

ბარამიძემდე შენიშნული იყო რუსთველოლოგიურ მეცნიერებაში (გ. ნადირაძე, ე. ხინთიბიძე, გ. ჯიბლაძე და სხვ). ცხადია, იგივე აზრისაა ა. ბარამიძეც.

ბუნებრივია, ა. ბარამიძე გვერდს ვერ აუვლიდა პ. ინგოროყვას მიერ XX საუკუნის 20-იან წლებში წამოყენებულ რუსთაველის მანიქველობის თეორიას, რაც არაერთი რუსთველოლოგის კრიტიკული განხილვის საგანი ყოფილა. მართალია, პ. ინგოროყვამ შემდეგში შეარბილა მანიქველობის თეორია, მაგრამ არსებითად იგი არ მოუხსნია.

ა. ბარამიძე სვამს კითხვას: რა არის „ვეფხისტყაოსანში“ მანიქური? ავტორი იმეორებს რუსთველოლოგიაში მრავალჯერ ნათქვამს, რომ რუსთაველის რელიგიურ-ფილოსოფიური მსოფლხედვა დიამეტრალურად ეწინააღმდეგება მანიქური მოძღვრების საფუძვლებს. ა. ბარამიძე შეგვახსენებს პ. ინგოროყვას შეხედულებას, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ იგრძნობა „ასტრალიზმის სული“, სოლარიზმი, „სუფიზმის განშტოების“ გამოძახილით, „ვეფხისტყაოსანს“ დასტყობიან ნეოპლატონიზმის ზემოქმედებაც. პოემაში ჩაქსოვილი ყოფილა პანთეისტური მსოფლგაგება. დასასრულს, პ. ინგოროყვას მოსაზრებით, რუსთაველი აღიარებს ქრისტიანობის რელიგიურ-ფილოსოფიურ არსს, მაგრამ საეკლესიო დოგმატებს უარყოფს. თუმცა, რუსთაველი ქრისტიანობის არსს ღებულობსო არეოპაგიტული ფილოსოფიის ასპექტში. უფრო მეტიც, „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორს შესაძლებლად მიაჩნიაო შეათავსოს და შეათანხმოს ქრისტიანიზმის იდეები ფილოსოფიასთან, სხვა რელიგიურ-ფილოსოფიურ მოძღვრებათა იდეებთან [1, 197].

სწორად შენიშნავს ა. ბარამიძე, რომ პ. ინგოროყვას ნააზრევის მიხედვით ძნელდება იმის გარკვევა, თუ რა რელიგიურ-ფილოსოფიურ მრწამსს აღიარებდა „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი. ა. ბარამიძე მოკლედ ეხება საკითხს: მანიქეიზმის კონკრეტულ ნაკვალევად „ვეფხისტყაოსანში“ პ. ინგოროყვა თვლის იმას, თითქოს პოემაში „მზე წარმოდგენილია, როგორც ღვთაება, ღვთაებრიობის მატარებელი“. „მზე არის სრულყოფილი ებანაცია ღვთაებისა და ამდენადვე არის ღმერთი“. ამასთან დაკავშირებით ა. ბარამიძე შენიშნავს: 1. ჩვენთვის გაუგებარია, ერთდროულად მზე იყოს ღვთის ემანაცია და თვითონ ღმერთიც; 2. „ვეფხისტყაოსნის“ კონცეფციით, მზე არის არა ღმერთი, არამედ „ხატი ღმრთისა“: იტყვის: ჰე, მზეო, ვინ ხატად გთქვეს მზიანისა ღამისად“; 3. არც ერთ განვითარებულ რელიგიას, რომელიც ბუნების ძალთა გაღმერთებას გაშორდა, მზე ღმერთად აღარ ჰყავს. რასაკვირველია, მზეს ღმერთად არც მანიქეიზმი აღიარებს. ამრიგად, რუსთაველის მანიქველობის მთავარი არგუმენტი უნდა მოიხსნას [1, 199].

ა. ბარამიძე უბრუნდება „ვეფხისტყაოსნის“ ერთ-ერთ ტაეპში მოცემული სიტყვის „მზეო“ შეცვლას „ღმერთო“-თი პ. ინგოროყვასეულ მცდელობის საკითხს. პ. ინგოროყვა მოითხოვდა აღდგენას „რუსთაველის ძველი წაკითხვისა – „აჰა, ღმერთო, გეაჯები“... რომელიც R ხელნაწერს შემოუნახავსო. ეს მას სჭირდებოდა თავისი „ვეფხისტყაოსნის“ სოლარიზმის თეორიის გასამართლებლად. ა. ბარამიძეს ეს ლაფსუსად მიაჩნია, ვინაიდან ამგვარი წაკითხვა („აჰა, ღმერთო, გეაჯები“) გვხვდება H ხელნაწერში. მისი თქმით, H ხელნაწერის ვარიანტი გადამწერის უნებლიე შეცდომის ნაყოფია.

ა. ბარამიძე ამის დასამტკიცებლად შენიშნავს: „ვეფხისტყაოსნის“ სათანადო კონტექსტიც ამას ადასტურებს. მულღაზანზარისკენ მიმავალი ავთანდილი თავის გულისწუხილს უზიარებს შვიდ მნათობს, თხოვს მათ დახმარებას. ეს მნათობებია: მზე, ზუალი, მუშთარი, მარიხი, ასპიროზი, ოტარიდი და მთვარე“. მეცნიერი იმოწმებს პოემიდან შესაბამის სტროფს:

„აჰა, მმოწმობენ ვარსკვლავნი, შვიდნივე მემოწმებიან:
მზე, ოტარიდი, მუშთარი და ზუალ ჩემთვის ბნდებიან.
მთვარე, ასპიროზ, მარიხი მოვლენ და მოწმედ მყვებიან,
მათ გაიგონენ, რანიცა ცეცხლი უშრეტი მდებიან“.

რუსთველოლოგი განაგრძობს: „მოყვანილი ტექსტის მიხედვით, მზეს უჭირავს თავისი ბუნებრივი ადგილი, იგი პირველია მნათობთა შორის. საანალიზო ტექსტი-სათვის მზის სახე აუცილებელია, უამისოდ ამ ნაწევებს დაეკარგება თანამიმდევრულად განვითარებული მკაფიო, ნათელი აზრი, დაირღვევა ტექსტის მთელი სახეობრივი სისტემა“ [1, 200]. ამ სიტყვების ავტორი ერთმნიშვნელოვნად აცხადებს, რომ უარყოფითად გადასაწვევია საკითხი „ვეფხისტყაოსნის“ სოლარიზმის ან მზის თავისებური წარმართული კულტის შესახებაც. უცნაური იქნებოდა რუსთაველის მიზნება წარმართად. წარმართობა, ქრისტიანობასთან შედარებით, ჩამორჩენილი რელიგიაა, კაცობრიობის განვითარების შედეგად დაძლეული და უკუგდებულია.

თავისი ნარკვევის დასკვნისკენ მიმავალი ა. ბარამიძე აცხადებს, რომ რუსთაველმა უარყო ასკეტიკური მორალი, საიმქვეყნო ნეტარების მოპოვებისათვის ხორციელი სურვილების თვითნახშობა, რელიგიური ფანატიზმი და შეუწყნარებლობა, ცრუმორწმუნეობრივი სიბეცე; იმოწმებს ერთ გამონათქვამს, რომელსაც ეთანხმება: „რუსთაველმა ჩაახშო შუა საუკუნეების ბნელეთის მოციქულთა კაცთმოძულე ღრიანცელი და იმღერა მგზნებარე სიმღერა ადამიანზე, თავისუფლების, სიყვარულის და ბედნიერების მის უფლებებზე“.

ლიტერატურა:

1. ბარამიძე ა., შოთა რუსთველი, თბ., 1975.
2. ნუცუბიძე შ., „ვეფხისტყაოსნის“ ლიტერატურული წყაროები, „რუსთაველის კრებული“, ტფ. 1938.

Tite Mosia *Aleksandre Baramidze on "The Knight in the Panther's Skin" Religion* Summary

Academician Aleksandre Baramidze shares and develops the views on Rustaveli's Christianity established in special literature. He considers the Bible as an important literary source of "The Knight in the Panther's Skin". He repeats the evidence of a section of Rustavelologists that the genius poet does not clearly show his inclination to any religious system. However, this does not mean his indifference to the religious issue.

The scientist finds the Niko Maris theory of Rustaveli's Islam unacceptable. Also, the theory of the poet's pantheism, which belongs to Shalva Nutsubidze and Shalva Khidasheli. The Manichaeism theory of Pavle Ingorokva Rustaveli has been severely criticized. Aleksandre Baramidze brings eloquent parallels from the relevant sources to show that the author of "The Panther" was a creator brought up on Georgian Christian culture.

In Aleksandre Baramidze's essay "About Rustaveli's humanistic worldview" it is emphatically stated that Rustaveli rejected ascetic morality. Self-suppression of carnal desires for worldly happiness, religious fanaticism and intolerance, superstitious cowardice, man-hating whining. He passionately sang about man, his love, freedom, happiness.

Тите Мосия

Александр Барамидзе о религии «Витязя в тигровой шкуре»

Резюме

Академик Александр Барамидзе разделяет и развивает взгляды на христианство Руставели, сложившиеся в специальной литературе. Важным литературным источником «Витязя в тигровой шкуре» он считает Библию. Он повторяет свидетельства части руставеллологов о том, что гениальный поэт не проявляет явно своей склонности к какой-либо религиозной системе. Однако это не означает его безразличия к религиозным вопросам.

Ученый считает неприемлемой теорию Нико Мара об исламе Руставели. Также теория пантеизма поэта, принадлежащая Шалве Нуцубидзе и Шалве Хидашели. Теория манихейства Павле Ингороква также подверглась резкой критике. Александр Барамидзе приводит красноречивые параллели из соответствующих источников, чтобы показать, что автор «Витязя в тигровой шкуре» был творцом, воспитанным на грузинской христианской культуре.

В эссе Александра Барамидзе «О гуманистическом мировоззрении Руставели» решительно говорится, что Руставели отверг аскетическую мораль. Самоподавление плотских стремлений к мирскому счастью, религиозный фанатизм и нетерпимость, суеверная трусость, человеконенавистническое нытье. Он страстно пел о человеке, его любви, свободе, счастье.

მადონა შელია
(საქართველო)

**ჰეტიროგენულ გამონათქვამთა
სამანტიკური აკვივალენტობა მხატვრულ ლიტერატურაში**
(ინგლისური და ქართული ლიტერატურული ტექსტების მასალაზე)

ფილოლოგიის იმ სფეროებს შორის, რომლებსაც უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ, მაგრამ რომლებიც აქამდე არ დამუშავებულა სათანადოდ იმისთვის, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო შესაბამისი ცოდნის ჩამოყალიბება სასწავლო კურსების საგნებად, დღემდე რჩება ფილოლოგიური ჰერმენევტიკა, ანუ მეცნიერება მეტყველების, ამ სიტყვის ყველაზე ფართო მნიშვნელობით გაგების, შესახებ.

აღნიშნული პრობლემატიკის იმ ნაწილს, რომელიც ჩვენ შევარჩიეთ შესწავლისათვის, წარმოადგენს საკითხი ენისა და მეტყველების ნაწილებისა და ელემენტების მიმსგავსებისა და განსხვავების პრინციპების შესახებ. ამასთან დაკავშირებით უნდა შევნიშნოთ, რომ ტოლმნიშვნელოვნობის პრობლემა არ შემოისაზღვრება მეტყველებით. ყველაფერი, რაც მეტყველებაში არსებობს, ადრე თუ გვიან, პოულობს თავისთვის ადგილს ენაში. მაგრამ ამ პრობლემის კვლევისას ჩვენ მივუძღვით დასკვნამდე, რომ მისი ნაკლებად დამუშავებულობის გამო აუცილებელია სწორედ მეტყველების ნაწარმოებებიდან დავიწყოთ.

მხატვრული ლიტერატურის ენაში საოცრად მწვავედ აღიქმება ენობრივი ურთიერთობის სოციოლინგვისტური ასპექტები, ერთი და იგივე შეიძლება გამოიხატოს განსხვავებული სოციალური და ტერიტორიული დიალექტებით, მეტყველების ჟანრული სახესხვაობებით და სხვ. ინტელექტურ და მხატვრულ ურთიერთობას შორის არის გარკვეული კავშირები – კერძოდ, იქაც და აქაც სიტყვებს შეიძლება ახლდნენ განსაზღვრებები. მაგრამ თუკი მეცნიერულ მეტყველებაში გამონათქვამის ტოლმნიშვნელოვანი ნაწილების ურთიერთმიმართების ძალიან გავრცელებულ და მნიშვნელოვან სახესხვაობას წარმოადგენს მეცნიერული განსაზღვრება, მხატვრულ ლიტერატურაში იგი არაფრით არ შეიძლება ჩაითვალოს ტოლმნიშვნელოვნად საზღვრულთან მიმართებით. შინაარსი-განზრახვა (purport) ამ სრულიად უნიკალურ სტილში ხომ შეცვლილია ინტელექტურ ურთიერთობასთან შედარებით. მთელი მხატვრული ლიტერატურა ტრანსპონირებულია სხვა სიბრტყეში – მეტაფორები, წარმოსახვა, შემოქმედება, გრძნობათა გამოხატვა, სახეებით აზროვნება და ა.შ.

დავიწყოთ იმ მასალის განხილვით, რომელშიც განსაზღვრებათა სპეციფიკა გახსნილია სიტყვიერ-მხატვრული შემოქმედების ნაწარმოებებში. აქ გამოირჩევა სამი საკმაოდ მკვეთრად განსხვავებული შემთხვევა:

განსაზღვრება, როგორც გამოვლინება მეტყველების საკუთრივ მეტაენობრივი ფუნქციისა;

სტილისტურად თავისებური განსაზღვრება;

განსაზღვრება, როგორც საბავშვო მეტაენა, საბავშვო ლიტერატურაში ფართოდ გამოყენებული ხერხი.

პირველი ზემოთ აღნიშნული სახესხვაობიდან ფართოდაა ცნობილი და წარმოადგენს საფუძველს თვით მეტყველების „მეტაენობრივი ფუნქციის“ ცნებისათვის. მაგალითად:

"... I've heard Jeeves use the word ... pusillanimity, that's it, meaning broadly that a fellow is suffering from a pronounced case of cold feet".

(P. G. Wodehouse, "Stiff Upper Lip, Jeeves")

"In affairs of this description, madam, the first essential is to study the psychology of the individual".

"The what of the individual?"

"The psychology, madam".

"He means, the psychology", I said.

"And by psychology, Jeeves, you imply..."

"The natures and dispositions of the principals in the matter ..."

(P. G. Wodehouse, "All about Jeeves")

როგორც მასალიდან ჩანს, განსაზღვრებანი მხატვრულ ტექსტში მეცნიერული დეფინიციებისაგან პრინციპულად იმით განსხვავდებიან, რომ ისინი მიმართული არიან არა ზუსტი, მკაფიო, მეცნიერულად განზოგადებული ინფორმაციის შესატყობინებლად სპეციალური ცნების შესახებ, არამედ აშკარად იმისთვის არიან შექმნილი, რათა გარკვეული ზემოქმედება მოახდინონ მეტყველების აღმქმნელზე, გამოიწვიოს მასში გარკვეული ემოციურ-ექსპრესიულ-შემფასებლური რეაქცია. მეცნიერული განსაზღვრებანი მხატვრულ-სიტყვიერი შემოქმედების კონტექსტში წარმოგიდგებიან „მხატვრული სახეცვლილი“ ფორმით. თვით ისეთი განსაზღვრებაც კი, როგორცაა მაგალითად, "the smooth wall of the rumen (the large first stomach) lay exposed..." კონტექსტის გარეშე აღებული, სამეცნიერო ლიტერატურიდან აღებულ ნაწყვეტს ჰგავს. მიუხედავად ამისა, თუკი ეს წინადადება შეტანილია მხატვრული ნაწარმოების შემადგენლობაში, აქ მას პრინციპულად სხვა ადგილი უჭირავს, მთლიანად ახლებურადაა გააზრებული, ტრანსპონირებულია მხატვრულ მეტყველებაში.

"Flag-dipping was a form of friendly and respectable salute which consisted in bringing the flag on a stick closer to the ground, then raising it up again".

(Kurt Vonnegut, "Breakfast of Champion")

"An anchor is a forged piece of iron admirably adapted to its end. It holds the shin with its arms and throat full of sand".

(J. Conrad, "The Mirror of the Sea")

ძალიან ხშირად განსაზღვრებები მხატვრულ ლიტერატურაში, მეცნიერულისაგან განსხვავებით, წარმოადგენენ თავისებურ პარადოქსს. კავშირი გამონათქვამსა და მისთვის მინიჭებულ შინაარსს შორის გართულებულია მასში არსებული ყოველგვარი (ხშირად განზრახ მოტანილი) გადახრებით, დამატებითი კონოტაციებით, აუცილებელი მეტასემიოტიკური დატვირთვით. ესაა განსაზღვრებათა მეორე სახეობა, ანუ სტილისტურად თავისებური განსაზღვრება. მაგალითად:

"It's all due to the pancreas, they say. That's a thing that lies under your stomach like a fish under a stone".

(Monica Dickens, "The Winds of Heaven")

"Childhood is sunlight encountered later only in one's dreams".

(J. Baldwin, "The Fire Next Time")

"Games of any sort are tests of human behavior under stress".

(W. Saroyan, "The Poor and Burning Arab")

მიუხედავად იმისა, რომ წინამდებარე ნაშრომი არ შეიცავს „საბავშვო ლიტერატურის“ სპეციფიკური ჟანრების გამოკვლევას, რომელსაც, რა თქმა უნდა, თავისი კანონზომიერება გააჩნია, მაინც მიგვაჩნია, რომ ინტერესმოკლებული არ იქნება იმის ჩვენება, თუ როგორ არის გამოყენებული ეს ხერხი მხატვრულ-სიტყვიერი შემოქმედების ამ სახეში:

"The atmospheric conditions have been very unfavourable lately", said Owl.

"The what?"

"It has been raining", explained Owl. "The flood-level has reached an unprecedented height".

"The who?"

"There's a lot of water about". Explained Owl.

A. Milne, Winnie-The-Pooh)

"My dear Pooh", said Owl in his superior way, "Don't you know what an Ambush is?"

"An Ambush", said Owl, "is a sort of Surprise".

A. Milne, Winnie-The-Pooh)

ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს ე.წ. „ბავშვურ“, ანუ „გულუბრყვილო“ სემიოტიკას, რომელიც დამახასიათებელია კეროლის, მილნისა და სხვათა წიგნებისათვის. მაგალითად:

"That's the reason they are called lessons" the Gryphon remarked: "because they lessen from day to day".

(Lewis Carrol, "Alice in Wonderland")

"Have you seen the Mock Turtle yet?"

"No", said Alice, "I don't even know what a Mock Turtle is".

"It's the thing Mock Turtle soup is made from", said the Queen.

(Lewis Carrol, "Alice in Wonderland")

ამ წიგნების თანამედროვე მკვლევრების აზრით, წიგნში – „აღისა საოცრებათა ქვეყანაში“ მოცემული გულუბრყვილო სემიოტიკა თითქმის უტოლდება „ზოგადი სემანტიკის“ მოკლე კურსს.

განსაზღვრებები შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც თავისებური გრადაცია; საეხებით სერიოზული განსაზღვრებები ლექსიკონში, განსაზღვრებანი ტექსტში – დაწყებული განსაზღვრებებიდან სამეცნიერო ტექსტში, შემდეგ მოულოდნელი განსაზღვრებანი მხატვრულ ლიტერატურაში და ბავშვური განსაზღვრებები. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, განსაზღვრებები, რომლებსაც „სერიოზული“ დეფინიციები შეიძლება ვუწოდოთ (მათ გააჩნიათ მოცემული ცნების შინაარსის ობიექტურად გახსნის რეალური უნარი), შემდეგ „მეტასემიოტიკური“, სტილისტურად თავისებური „განმარტებები“ და დასასრულ, განსაზღვრებანი საბავშვო ლიტერატურაში,

რომლებიც სპეციალურადაა გათვალისწინებული ბავშვის გულუბრყვილო დამოკიდებულების გამოვლენა განსასაზღვრის სიტყვის ფორმისა და შინაარსისადმი.

მივმართოთ ქართულ მასალას:

გვანჯე აფაქიძე აღტაცებული მიუახლოვდა თარაშს. ... შემოაბრუნა: „ბედანი ჩამოჩაჩული გქონიაო“ ჩაიბუტბუტა.

„ბედანი რაღაა, ძია გვანჯე?“

„ბედანი ჩოხის ნაწილია, უკანა ბეჭიდან წელამდის“.

(კ. გამსახურდია, „მთვარის მოტაცება“)

ხის ძირას, ჩრდილში, პატარა კაცი იწვა...

არ გამიგია ასე სახალხოდ ძილი მე!...

იყო ერთი ასეთი კაცი და რომ ჩაეიდა პაპუასებში, წამოწვა და დაიძინა კოტად, მაგრამ ამას რად უნდა ასეთი მოქცევა, პაპუასები ვართ ჩვენ, აღზრდილ-განათლებული ხალხი?

ვინაა ეს პაპუასები? ...

პაპუასებია ბევრი პაპუასი ერთად.

ვინ არიან, ამოდერღე, რას გვაყვედრი ცოდნას?...

ველურებია ბატონო.

(გ. დოჩანაშვილი, „ჩემი ბუჭუტა, ჩვენი ტერეზა“)

ბოდიშს ვიხდი, მაგრამ, – ველარ მოვითმინე, – თუ არ ვცდები, რესპოდენტი თქვენ ბრძანდებით და არა მე.

რესპოდენტი რა არის? – მსუბუქად დაინტერესდა.

ვისაც ეკითხებიან.

აა, და თქვენ კი გემატებათ „კო“ ოღონდ თავში – კორესპოდენტი.

(გ. დოჩანაშვილი, „კაცი, რომელსაც ლიტერატურა ძლიერ უყვარდა“)

მამიკო რა ჰქვია მატარებლის წამყვანს? – ჰკითხა მიშიკომ მამას.

მემანქანე, – უპასუხა მამამ.

რატომ მატყუებ? მემანქანე მანქანის წამყვანს ჰქვია. მატარებლის წამყვანს მემატარებლე ერქმევა.

***

მამა ხმამაღლა კითხულობდა ნოდარ დუმბაძის პაროდია-გამოკვლევას – „ცოტა რამ ვეფხისტყაოსნის გარშემო: „მე ის მაინტერესებს, საიდან გაჩნდა ნაბადი? ვის უნდა ვენდოთ ტარიელს თუ შოთას?“

გიორგი ეკითხება: – ნაბადი რა არის?

ნაბადი არ იცი, რა არის? უკვირს მამას.

ცოტა ხნის ფიქრის შემდეგ გიორგი ამბობს: – ვიცი, ნაბადი არის ის, რაც დაიბადა.

***

დედიკო ფუტკრები რას აკეთებენ? – ეკითხება ირმა დედას.
თაფლს.
ბუხები?
ბუხები არაფერს, გაკეთებულს ჭამენ.
რატომ, ისინი სტუმრები არიან?

***

პატარა დათუნამ ახალ გაზეთს ცალი მხარე მოახია და მამიკო გააჯავრა. და-
თუნას უფროსი და ანა შორიდან უცქეროდა ამ სცენას და თან თავისთვის ღიღი-
ნებდა: „მოხვეის ქალო თინაო“... უცებ გაჩერდა, ჩაფიქრდა და ცოტა ხნის შემდეგ
იკითხა:

- მოხვეის ქალი რატომ ჰქვია, იმანაც გაზეთები დახია?

ტოლმნიშვნელოვნობის პრობლემის კვლევაში დიდ ინტერესს იწვევს „მეტა-
ლინგვისტური დიალოგების“ ლიტერატურული ხერხი, განსაკუთრებით ის შემ-
თხვევები, როდესაც კომიკური ეფექტის მიღწევის მიზნით თანამოსაუბრენი ტოლ-
მნიშვნელოვან შინაარსს გამოსატყვევებელი მეტყველების სხვადასხვა რეგისტრებისადმი
მიკუთვნილი გამოსატყვის ხერხებით. განსაკუთრებით ამგვარი თავისებური მეტა-
ლინგვისტური სავარჯიშოების მკაფიო მაგალითს წარმოადგენს ბერტისა და ჯივ-
ზის დიალოგები პ. ჯ. ვუდჰაუსის რომანებში, მდიდარი არისტოკრატის ბერტი
ვუსტერის მეტყველება ამუღავნებს სალაპარაკო, სლენგური გამოთქმების გამოყე-
ნების ტენდენციას, მაშინ როდესაც მსახურ ჯივზის მეტყველება წიგნური და მა-
ღალფარდოვანი ლექსიკითაა გადატვირთული. მაგალითად:

"... It's the above kleptomaniac".

"The what?"

"... Wilbert's a pincher".

(P. G. Wodehouse, "Jeeves in the Offing")

"It's all very well for her to say ... glibly?"

"Or airily, sir. The words are synonymous".

(P. G. Wodehouse, "Stiff Upper Lip, Jeeves")

ამ ამხრივ მეტად ტიპურია ბერტი ვუსტერის ცდაც თავისი მეგობრის დეიდას-
თან გასაუბრებისა:

Bertie – "We were strolling along on Boat-Race Night and I advised him to pinch a
policeman's helmet".

Miss Sipperley – "I don't understand".

Bertie – "...I thought it might cheer him up if he stepped across the street and
collared a policeman's helmet".

(P. G. Wodehouse, "Carry on, Jeeves")

რეპლიკა – "I don't understand" გვიჩვენებს, რომ მისი მომდევნო ფრაზა მიეკ-
უთვნება მეტყველების სწორედ იმ სახესხვაობას, რომლის საგანსაც ისევ მეტყვე-

ლება წარმოადგენს. თუმცა, "to collar a policeman's helmet" ისევე გაუგებარია მისს სიპერლისთვის, როგორც "to pinch".

Bertie – "Oliver sloshed him".

Miss Sipperley – "Sloshed him?"

Bertie – "Biffed him, smote him a blow in the stomach".

Miss Sipperley – "My nephew Oliver hit a policeman in the stomach?"

(P. G. Wodehouse, "Carry on, Jeeves")

აქ ჩვენ ვხედავთ ისეთი სიტყვების შეკავშირებას, რომელთაგან პირველ ორს (slosh და biff) ლექსიკონში აქვთ აღნიშვნა "slang", მესამე (smote) არქაიზმებს მიეკუთვნება, ხოლო უკანასკნელი (hit) – ენის ნეიტრალურ სტილს.

რა თქმა უნდა, ამგვარი დიალოგები არც თუ ყოველთვის და არც აუცილებლად არ შეიცავენ სემანტიკურად ტოლმნიშვნელოვან სიტყვებსა და გამოთქმებს. ამას გარდა, პ. გ. ვუდჰაუსი ამ შემთხვევაში სულაც არ ისახავდა მიზნად ერთი გამოთქმის ახსნას მეორის საშუალებით, შესაბამისი გამოთქმების დაპირისპირება მას, პირველ ყოვლისა, ესაჭიროება კომიკური ეფექტის შესაქმნელად. ამიტომ ეს არაა შეგნებულად განხორციელებული მეტყველების მეტაენობრივი ფუნქცია. მიუხედავად ამისა, ამ მასალას მნიშვნელობა აქვს აქ განხილული საკითხების შესწავლისათვის იმ განსაკუთრებული ინტერესის გამო, რომელსაც ვუდჰაუსი – "the performing flea of English literature" – ამჟღავნებს ენისადმი საერთოდ, მისი გატაცების გამო ქარაგმებისა და ენობრივი პარადოქსების უსაზღვრო გამომსახველობითი შესაძლებლობებით. ასე, მაგალითად, ქვემოთ მოტანილ კითხვა-პასუხში საერთოა მხოლოდ განყენებულად გააზრებული საგანი – „კინო“.

"Did you ever see film called "The Vanishing Lady" Jeeves?"

"No, sir. I rarely attend cinematographic performances".

(P. G. Wodehouse, "Carry on, Jeeves")

ეს რომ ჯივზი კი არა, ვინმე სხვა ყოფილიყო, იგი უბრალოდ იტყოდა, რომ იშვიათად დადის კინოში, ნაცვლად უჩვეულოდ პედანტური გამოთქმისა – "attend cinematographic performances" – რომელსაც წარმოათქმევენებს მას ავტორი.

ნაშრომში ჩვენი ძირითადი ამოცანა იყო იმის გარკვევა, თუ როდის და რა პირობებში ხდება ხოლმე მხატვრულ ლიტერატურაში არსებითი ნათქვამის გამეორება, უკვე გამოსატყული შინაარსის გადმოცემა იმავე ენის სხვა საშუალებებით.

მხატვრულ-სიტყვიერ შემოქმედებაში სიტყვების განსაზღვრება და განმარტება წარმოგვიდგება როგორც განსაკუთრებული სტილისტური ხერხი, რომელიც მოწოდებულია გაამრავალფეროვნოს მონათხრობი და ამით შემოქმედება მოახდინოს მკითხველთა წარმოსახვაზე, გაამდიდროს ტექსტი მნიშვნელობათა ამა თუ იმ დამატებითი კონტრაცეპითა და წახნაგებით, ვინაიდან მხატვრულ ტექსტში განსაზღვრებებისათვის ყოველთვისაა ნიშანდობლივი სტილისტური შეფერვა.

ლიტერატურა:

1. Michael H. Short; Geoffrey N. Leech. *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. Routledge. 2015.
2. Bradford R. *Stylistics*. Taylor & Francis. 2013.
3. Warner A. *A Short Guide to English Style*. Oxford University Press. 2006.
4. Greenough J.B. and Kittredge G.L. *Words and Their ways in English Speech*. New York. 1961.
5. Wodehouse P.G. *Stiff Upper Lip; All about Jeeves; Carry on Jeeves*. 1995.
6. Vonnegut K. *Breakfast of Champion*. 2000.
7. Milne A. *Winnie. The-Pooh*. 2002.
8. Lewis C. *Alice in Wonderland*, 2015.
9. გამსახურდია კ., მთვარის მოტაცება, თბ., 1996.
10. დონანაშვილი გ., კაცი, რომელსაც ლიტერატურა ძლიერ უყვარდა, თბ., 1998.

Madona Shelia

On the Semantic Equivalence of Heterogeneous Expressions in Fiction (Based on the Material of English and Georgian Literary Texts)

Summary

Sociolinguistic aspects of language relations are perceived very acutely in the language of fiction, the same thing can be expressed in different social and territorial dialects and others. There are certain similarity between the intellectual style and fiction – in particular, both there and here words can be accompanied by definitions. The content-intention (purport) in fiction is changed compared to the intellectual relationship. All fiction is transposed into another plane – metaphors, imagination, creativity, expression of feelings, etc.

Definitions can be thought of as a kind of gradation. Quite serious definitions in dictionary, definitions in text – starting with definitions in scientific text, then unexpected definitions in fiction and childish definitions. In other words, definitions that can be called "serious" definitions (they have a real ability to reveal objectively the content of a given concept), then "metasemiotic", stylistically peculiar "definitions", and finally, definitions in children's literature, which are specifically provided for the child's naïve attitude to the form and content of the target word.

Мадона Шелия

Семантическая эквивалентность разнородных выражений в художественной литературе

(на материале литературных текстов английского и грузинского языков)

Резюме

В языке художественной литературы очень остро воспринимаются социолингвистические аспекты языковых отношений, одно и то же может выражаться в разных социальных и территориальных диалектах и так далее. Между интеллектуальным и художественным

отношением существуют определенные связи – в частности, и там, и здесь слова могут сопровождаться определениями. В художественной литературе смысл (rapport) заменяется интеллектуальными отношениями. Вся художественная литература переносится в другую плоскость – метафоры, воображение, выражение чувств и т. д.

Определения можно рассматривать как своего рода градацию; Довольно серьезные определения в словаре, определения в тексте – начиная с определений в научном тексте, затем неожиданные определения в художественной литературе и детские определения. Иными словами, определения, которые можно назвать «серьезными» определениями (они обладают реальной способностью объективно раскрывать содержание данного понятия), затем «мета-семиотически», стилистически своеобразные «определения» и, наконец, определения в детской литературе, которые специально предусмотрены для наивного мироощущения ребенка, воздействия на форму и содержание изучаемого слова.

Лала Ахмедова
(Азербайджан)

ПРОБЛЕМА НРАВСТВЕННОГО ВЫБОРА В РОМАНАХ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА

В наше сложное и противоречивое время, когда в общественном сознании происходит переосмысление многих ценностей, появляется новый взгляд на факты, события и явления прошлого, возникает насущная необходимость уже с новых позиций обозреть культурное наследие прошлого, объективно оценить достигнутое, в частности, в области художественной литературы.

Пафос разоблачения, отрицания всякого рода ложных или несправедливых социальных структур и установлений стали характерны для прозы второй половины XX века. В отличие от идеологии общества, которая в период так называемой «оттепели» то возвращалась к запретам, канонизированной доктрине «сдерживания», то вновь совершала рывок «влево», в искусстве и литературе уже дискредитировавшие себя подходы и методы вернуть назад было практически невозможно. К штампам и стереотипам сталинско-брежневских времен художественная литература уже не вернулась, начав в 1970-1980-х годах трудные поиски отображения жизни в разных направлениях. Прямолинейный разоблачительный подход постепенно сменяется в исследуемый нами период более вдумчивым, глубоким и объективным анализом исторической ситуации, попыткой дойти до корней, до истоков современных процессов, обуславливающих поведение человека и его морально-этический выбор.

Как показывает исторический опыт, переоценке ценностей подверглась, прежде всего, идеологическая и духовная сферы общественной жизни. А проблема нравственного выбора личности, по нашему убеждению, одна из стержневых, отражающая часть сферы духовной жизни и находящей художественное воплощение в ряде литературных произведений.

В статье данная проблема исследуется на материале произведений Ю. Бондарева, Ю. Самедоглу, Ч. Айтматова, Анара и других. Если рассматривать нравственный выбор как социальную категорию, раскрытие и осмысление которой невозможно без учета конкретных условий, временного фактора и той среды, в которой действуют герои, следует подчеркнуть, что философская суть указанных произведений своевременно доходила отнюдь не до каждого критика и читателя. Однако сам факт работы над животрепещущими темами, когда русский, азербайджанский и киргизский прозаики заведомо вступали в конфликт с политической конъюнктурой, чтобы сказать правду о реалиях XX века, представляется нам и сегодня актуальным для исследования и чрезвычайно показательным.

Несмотря на разноплановость и разнохарактерность избранного материала, анализируемые художественные произведения объединяют многое в тематическом отношении. Прежде всего, они наполнены актуальным нравственным содержанием: общие беды и тревога за судьбы людей недалекого будущего требуют единения всех человеческих сил. Так, подчеркивая актуальность изучения названных художественных произведений для современной литературоведческой науки, критик Владимир Куницын отметил: «Это романы-предупреждения, я бы даже сказал,

романы-угроза. Их мысль совершенно определена: люди, если вы уже сейчас, сегодня, немедленно не прекратите самоуничтожение, насилие, грехопадения, не услышите голос собственной совести и разума пресечется род ваш навеки» [8, 3].

Вступив в XXI столетие, мир окончательно убедился в приоритете общечеловеческих, духовных начал над любыми другими. И потому очевидно, что в поисках моральных ориентиров в художественной литературе проблема личности, ее нравственных исканий выдвинулась на первый план. И сегодня современно и актуально звучит высказывание Ф. Кузнецова середины 1970-х годов: «Центральной проблемой литературного развития минувшего десятилетия, равно как и главной проблемой литературных и публичных дискуссий и споров, стала проблема духовных и нравственных ценностей, духовного бытия человека и общества» [9, 221].

В прозе анализируемого нами периода человек исследуется уже не как точка механического приложения социальных сил и тенденций, но в первую очередь именно как личность, способная при всей своей детерминированности ходом истории, времени и местом, на нравственный выбор и, скажем более того, призванная самой историей к такому выбору. К примеру, находящийся под гнетом прошлого, душевно и морально искалеченный Илья Рамзин Ю. Бондарева под конец жизни также ощущает присутствие в мире высших нравственных ценностей, обретение которых порою мучительно, но всё-таки возможно.

Подобные ощущения моральной раздвоенности и неудовлетворённости высшего порядка отчасти присущи и филантропу-правдоискателю Авдию Каллистратову (Ч. Айтматов «Плаха»), и Больному (Ю. Самедоглу «День Казни»).

Важнейшая особенность прозы Ю. Бондарева, Ю. Самедоглу, Ч. Айтматова, Анара и др. – стремление выяснить, проанализировать и дать собственную оценку взаимоотношений человека со временем, пространством и природой. В последние десятилетия XX века эти извечные вопросы приобрели особую остроту и актуальность, ибо угроза самому существованию жизни на Земле стала реальностью. Социальные или экологические проблемы писатели стремятся постичь, прежде всего, как проблемы состояния души человеческой. Разрушение мира природного, разрыв привычных социальных связей оборачивается опасной деформацией морального облика человека. Скажем, то, что совершается в Моюнкумской пустыне, это срез с нашей реальности; одновременно с тем это некая модель того, что нравственные проблемы глобального, а не местного значения возникают перед людьми повсеместно.

Пласт взаимоотношений человека и среды также один из важнейших в нравственных поисках представителей азербайджанской прозы. Хоть и под другим углом зрения, но он явственно прослеживается в романе «День Казни». Стержень нравственного конфликта в том, что человеческое в человеке неистребимо. Таким он сотворен, как частица природы. Разрыв привычных связей человека со средой – это растаптывание его достоинства, и это никогда не проходит бесследно.

Юрий Бондарев ставит проблему нравственного выбора на военном и послевоенном материале. Однако жанровые и стилистические расхождения отнюдь не отдаляют русского писателя от Ю. Самедоглу и Ч. Айтматова в тематическом отношении. Ведь принципиальные цели и задачи совпадают. Попытка проследить, как они реализовываются с точки зрения интересующей нас проблемы, позволяет

утверждать следующее: Юрия Бондарева, прежде всего, волнуют не подробности военных событий, не их детализация, а суть, правда пережитого, достоверность психологии личности, нравственно-этические последствия сделанного выбора.

Нам представляется, что особо актуальное значение приобретает исследование своеобразия авторского повествования намеренный отказ от широкого, панорамно-объемного описания событий и, напротив, художественное изображение микросреды, которая позволяет реальнее сформировать черты характера человека, глубже проанализировать внутреннее состояние личности, оказавшейся перед нравственной дилеммой в экстремальной ситуации.

Попытка основательно разобраться в закономерностях движения даже одного жанра (в нашем случае роман) всегда сопряжена с трудностями. Ведь национальные литературы более полувека развивались, образно выражаясь, под единой «крышей» общего дома, а идеология советского общества накладывала на художественную литературу неизгладимый отпечаток. Русская, азербайджанская и киргизская литературы шли своим путем, имели свою неповторимую национальную специфику, особенности, художественную преемственность. В национальных литературах находили отражение разнообразные жизненные уклады, реалии, нравы и традиции. Тем не менее, русскую, азербайджанскую и киргизскую литературы исследуемого нами периода объединяли целый ряд идеологических и нравственно-этических проблем внутри единого государства. Отсюда, на наш взгляд, общность исканий, нравственных поступков литературных героев, большей частью не вымышленных, а выхваченных из действительности и «переплавленных» через творческое «я» писателей.

Следует отметить, что проблема нравственно-этического выбора, показанная в русской, азербайджанской или инонациональной литературе на примере наиболее ярких, приметных персонажей, уже становилась предметом пристального наблюдения, критического исследования острых дискуссий в монографиях и на страницах журналов. Однако избранная нами тема, думается, «выгодно» отличается тем, что широкоизвестные романы Юрия Бондарева, Юсифа Самедоглу, Чингиза Айтматова и Анара под таким углом зрения сквозь призму нравственных поисков, сравнений и сопоставлений моральных проблем в художественных произведениях еще не становилась предметом специального исследования.

Основная цель статьи состоит в исследовании литературного процесса второй половины XX века, анализе творчества наиболее видных представителей русской, азербайджанской и киргизской прозы (романистики). Причем, художественные произведения этих писателей проанализированы нами с точки зрения нравственно-эстетических поисков героев в контексте общесоюзной литературы, а также новых веяний и прогрессивных тенденций в прозе означенного периода. В контексте анализа проблемы нравственного выбора мы считаем необходимым дать наиболее общее представление о сущности романов «предостережение» XX века, обстоятельно показав при этом решающую роль среды и окружения в формировании нравственных принципов и духовного мира современного человека.

В нашу задачу также входит показ идейного родства морально-эстетических позиций русского, азербайджанского и киргизского писателей, обусловленный кон-

кретными социально-историческими условиями их деятельности, своеобразием народных традиций.

На наш взгляд, если внимательно проследить идейные связи, к примеру, Ю. Бондарева, Ю. Самедоглу, Ч. Айтматова и Анара под углом зрения переклички тем, проблем и мотивов этих бесспорно выдающихся мастеров пера, то можно с успехом выявить общие «точки соприкосновения», немало типологических параллелей в постановке и разрешении нравственной проблематики. Прозаики, творчество которых в поле нашего зрения, настолько ярки, неповторимы и самобытны, что нравственные идеи, высказанные ими, не укладываются в «прокрустово ложе» строго официального, трафаретного критического подхода.

Каждая из национальных литератур наделена комплексом специфических отличий от литератур других народов. Соответственно тому можно утверждать, что и формы поведения людей каждая нация трактует в связи с национальными, идеологическими, географическими, культурными и иными специфическими факторами исторического пути своего народа. Однако широкая палитра художественно-образовательных средств в современной литературе опирается не только на национальное своеобразие, но и на единое идейно-методологическое основание. Таким основанием мы считаем трезвый реалистический анализ действительности, представляющий собой органический сплав создаваемых и утверждаемых прогрессивными писателями духовно-нравственных ценностей.

Человек и Время, Пространство и Природа, Общество и Среда – эти извечно волнующие нас и в XXI столетии проблемы находятся в центре внимания Юрия Бондарева, Юсифа Самедоглу, Чингиза Айтматова, Анара и др. Также передовых писателей беспокоит боль за поруганное человеческое достоинство, которая стала причиной того, что моральные формы поведения людей, бытующие в их родном обществе, подвергаются ими объективной нравственной оценке.

В то же время нельзя не подчеркнуть подлинно национального своеобразия писателей, чье творчество подвергнуто литературно-критическому анализу в монографии. Военный и послевоенный материал определяет круг интересов русского писателя; тема войны входит в кровь и плоть Юрия Бондарева. Проблема «выбора» ставится и разрабатывается в самом глубоком смысле этого слова, когда человек ищет свое место в жизни во время войны и после нее, определяет свою «линию» поведения относительно самого себя и окружающих.

Новаторский композиционный подход – повествование, заключённое в трёх временных пластах, облекается Юсифом Самедоглу в символическую форму с многочисленным использованием местных реалий, национального колорита. Моральный облик человека напрямую связывается с его делами и предназначением на земле.

Суровая реальность наших дней – наркомания, бандитизм, долгие годы замалчиваемые конъюнктурным советским обществом, получили у Ч. Айтматова яркое и достоверное воплощение в искусстве.

Анализ общности и своеобразия таких масштабных по своей общечеловеческой проблематике художественных произведений, как «Выбор» Ю. Бондарева, «День казни» Ю. Самедоглу и «Плаха» Ч. Айтматова, также органически входит в задачу исследования.

В статье уделяется особое внимание анализу означенных художественных произведений современных представителей русской, азербайджанской и киргизской прозы, которые ставят, трактуют извечные по своей сути вопросы нравственной ответственности человека перед другими людьми и, шире, обществом, морального долга перед своим временем и будущим, а также межличностных нравственных отношений. По нашему представлению, этические вопросы, поднятые Юрием Бондаревым, Юсифом Самедоглу, Чингизом Айтматовым, Анаром и др. по сути своей явились новаторскими, так как под давлением официальной бюрократической идеологии они в художественной литературе бывшего Советского Союза никогда так остро и своевременно не ставились.

Литერатура:

1. Бондарев Ю., Выбор. Роман. Собр. соч. в VI-ти тт., Т. У. М., Художественная литература, 1986.
2. Козьмин М. К., Познание героя. Литературная Россия, 1981, 2 янв.
3. Асадуллаев С. Г., Русская классика и азербайджанская литература. Баку, Ганун, 1988.
4. Андреев Ю. А., Советская литература. М., Просвещение, 1988.
5. Жуков И. И., Испытание жизнью. Комсомольская правда, 1981, 13 дек.
6. Михайлов А. К., Роковой выбор. Литературная учеба, 1981, №5.
7. Гулиев Г. М., Азербайджанская литература. Очерк развития. Баку, Издательско-полиграфическое объединение «Азербайджанская энциклопедия», 1997.
8. Куницын В., «...И поднимается ветер». Литературная газета, 1987, 25 марта, №13.
9. Кузнецов Ф. Ф., Гуманистическая проза века. Новый мир, 1976, №2.
10. Самедоглу Ю., День казни. Роман. Баку, Язычы, 1987.

ღალა ახმედოვა

მორალური არჩევანის პრობლემა მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრის რომანებში რეზიუმე

სტატიაში ყურადღება ეთმობა რუსული, აზერბაიჯანული და ყირგიზული პროზის წარმომადგენლების იმ მხატვრული ნაწარმოებების ანალიზს, რომლებშიც აქცენტი გაკეთებულია მარადიულ კითხვებზე პიროვნების მორალური პასუხისმგებლობის შესახებ სხვა ადამიანისა და საზოგადოების წინაშე; მორალურ მოვალეობაზე თანამედროვეობისა და მომავლის მიმართ, ასევე – ინტერპერსონალურ მორალურ ურთიერთობებზე. იური ბონდარევის, იუსიფ სამედოღლუს, ჩინგიზ აიტმატოვის, ანარისა და სხვების მიერ წამოჭრილი ეთიკური საკითხები, არსებითად, ინოვაციური იყო, რადგან ოფიციალური ბიუროკრატიული იდეოლოგიის ზეწოლის ქვეშ, ისინი არასოდეს ყოფილა ასე მწვავე და დროულად წამოჭრილი ყოფილი საბჭოთა კავშირის მხატვრულ ლიტერატურაში.

Lala Akhmedova

The Problem of Moral Choice in Novels of the Second Half of the Twentieth Century

Summary

The article pays special attention to the analysis of the indicated artistic works of modern representatives of Russian, Azerbaijani and Kyrgyz prose, which pose and interpret the inherently eternal questions of a person's moral responsibility to other people and, more broadly, to society, moral duty to one's time and future, as well as interpersonal moral relations. In our opinion, the ethical issues raised by Yuri Bondarev, Yusif Samedoglu, Chingiz Aitmatov, Anar and others were essentially innovative, since under the pressure of official bureaucratic ideology they were never raised so acutely and timely in the fiction of the former Soviet Union.

კობა წურწუშია
(საქართველო)

პოსტმოდერნისტული ტრავმა ჯონ ფაულზის
რომანში „კოლექციონერი“

„კოლექციონერი“ ("The Collector", 1963) პოლიმორფული ტექსტია, სადაც მწერალი თხრობის განსაკუთრებულ მეთოდს მიმართავს. რომანში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება პერსონაჟთა ფსიქოლოგიას, ქალისა და მამაკაცის ურთიერთობას, შინაგან მონოლოგს. ტექსტში ეპისტოლარული ჟანრის ნარატივებიც გამოკვეთილია. ხშირია ფემინისტური მღელვარება. ტექსტში ნაჩვენებია პოსტმოდერნისტული კრიზისი, ძველი და ახალი ეპოქის დაპირისპირება. ამავე დროს, ეს არის რომან-გროტესკი ვიქტორიანულ ეპოქაზე. მასში დისტოპიური ჟანრის რომანის ჩანასახიცაა. იქნება ანტიუტოპიური რომანია თავისი ქვეტექსტებით! ფაულზის რომანის მნიშვნელობა პრობლემის ახლებურად დასმაში ვლინდება. მწერალი არ ცდილობს მარადიული თემები გადაჭრას, ან ახალი გამოსავალი გვიჩვენოს. მან ძველი თემები ახლებურად შეავსო და მოიტანა ჩვენამდე.

„კოლექციონერი“ ჯონ ფაულზის (John Robert Fowles 1926-2005) პირველი რომანია. ცხადია, მწერალმა საინტერესო სიუჟეტს მიაგნო, მაგრამ ეს სიუჟეტი ნაცადი და კულტივირებულია. თითქოს, ნაცნობია ტექსტის ქსოვილი. მასში სხვადასხვა ეპოქისა და ქვეყნის გამოცდილებამ მოიყარა თავი. ეს არაა ჰომეროსის სტილი – კლასიკური, ეს პოსტმოდერნისტული სტილია, თავდაყირა მეტაფორებით. ამ სახის მხატვრულ ტექსტებში ხშირია მითოსური კვალი; რეტროსპექტული თხრობა, ძველი სიუჟეტების რეკონსტრუქცია.

ჯონ ფაულზმა ახლებურად გახსნა კვანძი. ამ საკრალურ ტექსტში მკითხველი შეიგრძნობს წარსული და თანამედროვე ცხოვრების პლასტებს, დიფერენციაციას, ტრადიციების რღვევას. ტექსტში ვერსად ნახავთ უსამართლობასთან ასოცირებულ პერსონაჟებს, არც პროტაგონისტებს და არც ანტაგონისტებს (ზოგადად ტექსტი პერსონაჟთა სიმცირით გამოირჩევა). აქ ვეცნობით მხოლოდ ქალისა და კაცის „შინაგან მონოლოგს“, მათ სუბიექტურ სურვილებს, განცდებს, განსხვავებულ მისწრაფებებს, არგუმენტებსა და კონტრარგუმენტებს. რომანში ორი პიროვნების მსგავსება-არამსგავსებაზე კი არა – შეუთავსებლობაზეა საუბარი, რომელიც ტრაგიკულად სრულდება. იქნებ ეს ყველაფერი – გაუზიარებელი სიყვარულის ჩათვლით – პარანოიაა, ფსიქიკური დარღვევებია. მთელი რომანის მანძილზე მწერალი ორი პიროვნების ტიპოლოგიურ განსხვავებაზე გვესაუბრება.

ტექსტიდან ჩანს, რომ დარღვეულია პარიტეტი ქალსა და კაცს შორის. უძველესი ტრადიციების თანახმად, ქალისა და კაცის შეუღლება საკრალურ ქორწინებად მოიაზრებოდა. საქორწინო რიტუალი, მეტაფორულად, ცისა და მიწის კავშირს აღნიშნავდა: „საქორწინო რიტუალებს თავიანთი ღვთაებრივი მოდელი გააჩნიათ; ადამიანთა დაქორწინება ჰიეროგრაფიის განსახიერებაა, სახელდობრ ეს არის ცისა და მიწის კავშირი, მე – ცა, – წარმოსთქვამს ქმარი, და შენ – მიწა... ქმარი და ცოლი ცასთან და მიწასთან არიან გათანაბრებული“ [1, 45]. ასევე ძველი ტრა-

დიციების თანახმად, საქორწილო რიტუალი „მეფისა და ქალღმერთის ურთიერთკავშირის იმიტაციაა... ყოველი საკრალური ქორწინების განმეორებისას სამყაროს განახლება ხდება“ [1, 47].

კაცისთვის ქალი არის მარადიული მეუღლე, ისევე როგორც ქალისთვის – კაცი, მაგრამ ეს კავშირი ჯონ ფაულზთან დარღვეულია, რადგან მუდმივად კრიზისი და განხეთქილებაა ქალსა და კაცს შორის. საქორწილო იმიტაციის რღვევას გარდაუვალი ტრაგედია მოსდევს. იქნებ, ყოველივე ეს სქესთა შორის უაზრო ბრძოლაა. დღეს უამრავი „ადამი და ევა“ ცხოვრობს ერთად, მაგრამ ფაულზთან ამ ორი „არქეტიპის“ დამაკავშირებელი ძაფები არ არსებობს, იმიტომ, რომ მათ შორის ძლიერი სოციალური სტერეოტიპებია, რომელთა დაძლევაზე ისინი არც კი ფიქრობენ: „კლასობრივი ბარიერი ჩვენს შორის ყოველთვის არსებობდა“, – არაერთ-გზის მეორდება რომანში.

ჯონ ფაულზის რომანი მითოსურ სქემაზეა აგებული. მითოსური სქემების პარალელურად ტექსტში არაერთი ბიბლიური კონტექსტია (ბადი, ვაშლის ხე, ძველი სახლი), რომლებიც მოითხოვენ განსაკუთრებულ მიდგომასა და ინტერპეტაციას. რომანის პერსონაჟებს ჰყავთ თავიანთი მითოსური არქეტიპები. კლევისა და მირანდას ცხოვრება მითს ემსგავსება. ჯონ ფაულზმა შეძლო თავისი პერსონაჟების „გამითება“, მითოსური არქეტიპების რეკონსტრუქცია. მწერალი შთამბეჭდავ არქეტიპებს სთხზავს და ასე უახლოვდება მითის მარადიულ პირველსახეს (ელიადე). მითის „პირველსახე“ დაჰყვება მირანდას, მითის „ბნელი სფერო“ გამოკვეთილია კლეგში.

ფრედერიკ კლეგი ანდროგენული არსებაა! „აბსოლუტურად უსქესო“. ის ანდროგენული მიდრეკილებებისაგან თავისუფალი არაა. მირანდა აკუმია, ქმრისგან გაუხრწნელი მესამე სქესი. ის თავის მეორე ნახევარს დაეძებს. თავისთავად კლეგიც. პლატონი „ნადიმში“ დაწვრილებით გვესაუბრება იმაზე, თუ როგორ გაჰყო ზევსმა პირველი ცოცხალი არსება ანდროგენი: „უწინ ჩვენ ერთ მთლიან ინდივიდუმს წარმოვადგენდით... და როცა შუა გაკვეთილი აღმოჩნდა კაცის სხეული, თითოეულმა ნახევარმა, მეორის წყურვილით გახელებულმა, ძებნა დაუწყო თავის ტყუპისცალს“. „კაცთა მოდგმა ბედნიერი იქნებოდა მხოლოდ მაშინ, როცა თითოეული ჩვენთაგანი თავის სფეროს იპოვის“, – წერდა პლატონი [6, 35-38]. პლატონის აზრით, უმაღლესი ბედნიერებაა ჰპოვო შენი გულისწორი. ეროსი მათკენ მიგვიძღვის, ვინც ბუნებით გვენათესავება. კლევისა და მირანდას სულიერი ძაფები გაწყვეტილია. ისინი მონათესავე სულები არ არიან. მათ შორის ძლიერი სულიერი და ფიზიკური ლტოლვა არ არსებობს. ამიტომაც მუდმივად განხეთქილებაა მათ შორის. ისინი მთელი რომანის მანძილზე დაკარგული სულიერი საწყისების ძიებაში არიან.

მირანდა გრეი „აფროდიტე ანადიომენეა“ ("Aphrodite Anadyomene"). მას სხვა მითოსური არქეტიპებიც შეესაბამება. ის ერთდროულად არის ამორძალი, კალიფსო, პენელოპა, ევა, ვენერა, ელენა, რეა, ჰეტერა. მირანდაში ერთდროულად რამდენიმე ჰიპოსტასია გაერთიანებული. მასში არის ცოლის არქეტიპი, მაგრამ ცოლის არქეტიპი მასში წაშლილია, ისევე როგორც კლეგში – ქმრის.

იქნებ, მირანდას არქეტიპი მშვენიერი ფსიქეა, რომელიც დაეძებს თავის მარადიულ სატრფოს – ეროსს. იქნებ, ფრედერიკ კლეგი „ჭაბუკი ღმერთი“ იყო და ეშმაკმა ქალი საცდუნებლად მოუვლინა. იქნებ, მირანდა „ჰეტერა ესმერალდაა“ ("Hetaera Esmeralda"), რომელიც განგებამ ფრედერიკ კლეგს მოუვლინა. სწორედ ჰეტერა ესმერალდასთან „ქორწინების“ შემდეგ ფრედერიკ კლეგი, როგორც პიროვნება, იღუპება (თომას მანის გმირი ადრიან ლევერკიუნი „ლოქტორ ფაუსტუსში“ „ჰეტერა ესმერალდას“ მსხვერპლი ხდება). ბუნებრივია, ეს სიუჟეტური არქეტიპები ფიქრისაკენ გვეწევა.

იქნებ, მირანდა ითაკის დედოფალი პენელოპეა, რომელიც მიწისქვეშა აკლდამაში უიმედოდ ქსოვდა (მირანდა სარდაფში ხატავს და ქსოვს). იქნებ, ღამით არღვევდა კიდეც და მოუთმენლად ელოდებოდა „შორეულ სატრფოს“ ("Princesse Lointaine").

მირანდა გრეი ფრედერიკ კლეგს სარდაფში საკრალურ ზღაპარს უკითხავს მოჯადოებულ ურჩხულსა და პრინცესაზე (ურჩხული კლეგია; პრინცესა – მირანდა). ეს არქეტიპული კონსტრუქცია გასდევს მთელ ტექსტს. იქნებ, ჯონ ფაულზის პერსონაჟების არქეტიპები შექსპირის პერსონაჟები – მირანდა და კანიბალია (პიესიდან „ქარიშხალი“). დატყვევებული მირანდა სარდაფში შექსპირის პიესას უღრმავდება და მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ფრედერიკ კლეგი კანიბალია.

სარდაფი – მითოლოგიური ლაბირინთია! იქნებ, კლეგის არქეტიპი დედალოსია. მან ხომ დედალოსის მსგავსად საგანგებოდ „ააშენა“ ლაბირინთი – სარდაფი. იქნებ, ამ ლაბირინთ-სარდაფის მეპატრონე ფრედერიკ კლეგი მინოტავრია! ვინც მოხვდებოდა ლაბირინთში, ვერასოდეს იხილავდა მზის სინათლეს. მხოლოდ დედალოსმა იცოდა ლაბირინთიდან თავის დაღწევის საიდუმლოება, ისევე როგორც კლეგმა – სარდაფის. ლაბირინთი დახლართულ და გაკვანძულ მდგომარეობას აღნიშნავს. მირანდამ თავი ვერ დააღწია სარდაფს, შესაბამისად, დღის სინათლეს ვერ იხილა.

სარდაფი მიწისქვეშა ჰადესია. ტექსტიდან ირკვევა, რომ ადრე აქ სამლოცველო ყოფილა განთავსებული. რწმენა დაკარგული მირანდა უბრუნდება სულიერ საწყისებს. ბოლოს ის იწყებს მზადებას სიკვდილისთვის. მას ეწყება ხილვები და მის ხილვებში მზის მეტაფორა შემოდის. მიწიდან მისი სული ზეცისკენ მიემართება. სიკვდილით მან განახლება უნდა განიცადოს. ის უბრუნდება წინაპართა სამლოცველოს, პირველსაწყისს. მას თანატოსი მიაცილებს ჰადესში, სადაც მას მოელის გარდასახვა.

იქნებ, ეს ყველაფერი ალყაშემორტყმულ ქალაქში ხდება, იქნებ, ჟამიანობაა და კლეგი და მირანდა „დეკამერონის“ პერსონაჟები არიან ერთ ოთახში გამოკეტილები და დროდადრო ერთმანეთს საკრალურ ნოველებს უკითხავენ. იქნებ, კლეგი და მირანდა „ათას ერთი ღამის“ პერსონაჟები არიან და ვერც კი აცნობიერებენ. იქნებ, უდაბნოში დაკარგულები არიან და ცდილობენ, იპოვონ არა მხოლოდ ერთმანეთი, არამედ ოაზისი, სადაც ერთად ბედნიერად იცხოვრებენ. მთლად მართებული არ უნდა იყოს მირანდასა და კლეგის ურთიერთობის დანტესა და ბეატრიჩეს სიყვარულთან შედარება. დანტე არა ხორციელ, არამედ ზეციურ მშვენებას

ეტრფოდა (დანტემ ზეციური სახე გამოძერწა). ფრედერიკ კლეგი კი საშუალო ბურჟუაზიული ოჯახიდან გამოსულ გოგოს ეტრფოდა.

ტექსტიდან ჩანს, რომ ქალი საკრალური ბუნებისაა, კაცი – სტიგმატიზირებული პერსონაა. მირანდა, თითქოსდა, „სრულყოფილი“ არსებაა, კლეგი – უსრული. სწორედ ამ განსხვავებულობის შედეგად ამ ორი მოღუსის – ქალისა და კაცის – გაერთიანება, შერწყმა, გამთლიანება წარმოუდგენელია. ანტიკური ეპოქის ფილოსოფოსები თვლიდნენ, რომ ადამიანისთვის უმნიშვნელოვანესია არა აზროვნების ინტენსიური ზრდა, არამედ – სიღრმე. აზროვნების სიღრმის ნაკლოვანებას განიცდიან ჯონ ფაულზის პერსონაჟები და სწორედ ეს არის მიზეზი იმისა, რომ ისინი ჩიხური მდგომარეობიდან ვერ გამოდიან.

რომანის ექსპოზიციაში ნათლად ჩანს, რომ ფრედერიკ კლეგი მაგიურ ლაბირინთში ტრიალებს. ის ცხოვრების ნაკადიდან ამოვარდნილი „უთვისებო“ კაცია. მისი პერვერსია დარღვეულია. ტრანსცენდენტურია მთელი მისი ცხოვრება. ტრანსცენდენტურია მისი სიყვარული მირანდასადმი. ამავე დროს, ფრედერიკ კლეგი „დერომატიზირებული“ პერსონაა, უკიდურესად აბსტრაქტული.

ფრედერიკ კლეგი „უხერხემლო“ არსებაა! (ენტომოლოგიაც უხერხემლო მწერების შესწავლას გულისხმობს). ის მწერივით მარტოა უზარმაზარ კოსმიურ სამყაროში. ამავე დროს, აჯანყებული და განცალკავებული პიროვნებაა. ის, გარკვეული თვალსაზრისით, ანტაგონისტიცაა! მისი ქცევები – ბრუტალური. ის ზოგჯერ გამოდის „თამაშიდან“ და კანიბალს ემსგავსება (ეს სახელი მას მირანდამ შეარქვა). მას გარემო უჩენს სურვილს გაექცეს რეალობას – ქალაქგარეთ სახლის შექენაც ამას მოწმობს. მისი დისკურსიდან ჩანს, რომ რწმენადაკარგული პიროვნებაა და კაფკას პერსონაჟივით აღიქვამს საკუთარ თავს: „მე ვფიქრობ, რომ ჩვენ მხოლოდ მწერები ვართ, ვცხოვრობთ რაღაც დროის განმავლობაში, შემდეგ ვკვდებით, და ეს არის სულ. არ არსებობს არავითარი გულმოდგინება, არ არსებობს საიქიო. არაფერი არ არ არსებობს“ [7, 35]. აქ უნებლიედ მწერად გადაქცეული ზამზა გვახსენდება („მეტამორფოზა“). ფრედერიკ კლეგი მთელი რომანის მანძილზე სამყაროს დისჰარმონიაზე გვესაუბრება.

ამავე დროს, კლეგი საზოგადოებისაგან „შერისხული“ პერსონაა, ამიტომაც გაექცევა რეალობას, კლერკის მოსაწყენ სამუშაოსა და აბეზარ თანამშრომლებს. მასში არის ბევრი რაღაც, რაც „დაფარულია“ და ზედაპირზე არ ჩანს. მას არ აკმაყოფილებს ის გარემო, რომელშიაც ბედმა „მოამწყვდია“. მას მეტი უნდა. თითქოს, შემეცნებისაკენ მიიღტვის, მაგრამ მას ხელს არ უწყობს არც ოჯახი და არც საზოგადოება. მას ერთი რამ დარჩა – თვითონ უნდა შექმნას, ან გამოიგონოს ახალი რეალობა. ის არჩევანს „ჩაკეტილ“, „იზოლირებულ“ გარემოზე აკათებს. ამით ის ცდილობს დემორალიზირებულ გარემოსა და საზოგადოებას გაექცეს.

როგორ ყალიბდებოდა ფრედერიკ კლეგი? როგორი იყო მისი სიყმაწვილე და სიჭაბუკე, რა ბარიერების გადალახვა უწევდა ცხოვრებაში? გავიხსენოთ მისი ოჯახური დრამა. ტექსტიდან ჩანს, რომ ფრედერიკ კლეგს ყმაწვილობიდანვე ეწყება ეგზისტენციალური კრიზისი. თითქოს, მოტივირებულია მისი რეაქციები. ეს პოსტრავმული სინდრომია, რომელიც მას ბავშვობიდანვე ეწყება.

ფრედერიკ კლეგი ბუდედანგრეული ახალგაზრდაა. დედამ პატარა ასაკში მი-
ატოვა. მამა – ავტოკატასტროფაში იღუპება. ის ნათესაეებს შეხიზნული უსახლკა-
რო კაცია. მთელი რომანის მანძილზე ფრედერიკ კლეგი ვერ გამოდის პოსტრავმი-
ული მეხსიერებიდან. ცხადია, კლეგს ყმაწვილობიდანვე ეწყება სომატური აშლილო-
ბა. ის ძლიერ ტრავმირებულია და საღად აზროვნება უჭირს. მას მუდმივად აკლდა
სიყვარული, თანასწორობისა და თავისუფლების განცდა, ოჯახური იდილია. მას
არასოდეს ჰყოლია მზრუნველი მშობლები, ამიტომაც დესტრუქციულადაა განწყო-
ბილი გარემოს მიმართ. ეს სიმპტომური აშლილობა მასში დღითიდღე ღრმავდება.

ფრედერიკ კლეგი პეპლების კოლექციონერია. ამ მიმართულებით მას საბაზი-
სო ცოდნა აქვს. იცის პეპლებზე ყველაფერი. ტექსტში თხრობა პირველ პირში
ხდება და ტექსტის ექსპოზიციიაში მთავარი გმირი გვანდობს: „ენტომოლოგი ვარ.
პეპლების კოლექციონერი“. მან არ იცის ყველაზე მთავარი – სიყვარულის მართვა.
მირანდა მისთვის მხოლოდ ქალი როდია. ის მასში დედას, ახლობელს, იჯახის
სიმბოლოს ხედავს. სიყვარული გაშვებასაც გულისხმობს! მაგრამ ეს კლეგს არ შე-
უძლია. ის გულახდილია ქალის მიმართ და მკითხველი აცნობიერებს, თუ რა მძი-
მე სულიერ მდგომარეობაშია: „თქვენ არც კი იცით ვინ ხართ ჩემთვის. თქვენ ყვე-
ლაფერი ხართ. მე აღარაფერი დამჩნება, თუ თქვენ წახვალთ“. ამ ყველაფრის შემ-
დეგ რჩება ილუზიური რეალობა, რომელსაც ფრედერიკ კლეგი ებღაუჭება.

იქნებ, მირანდა პატივმოყვარეობამ დაღუპა! ისიც სოციალური სტერეოტიპები-
სა და კლიშეების მსხვერპლია! მისი შეყვარებული, უთუოდ, ხელოვანი ან პრესტი-
ჟული სამხატვრო სკოლის კურსდამთავრებული უნდა იყოს. კლეგი კი „უმრავლე-
სობას“ – „რუს მასას“ განეკუთვნება და ამიტომაც ბუნებრივია, ვერ შეძლო მისი
ვერც გაგება და ვერც შეყვარება. იქნებ, „თამაშს“ და „აღმოსავლელი მონის“ რო-
ლის შესრულებას აჯობებდა ოდნავ მაინც სხვა თვალთ შეეხედა ფსიქიკურად
ტრავმირებული ფრედერიკ კლეგისთვის? იქნებ, მოეტყუებინა, რომ უყვარს – სარ-
დაფიდან თავის დასაღწევად, მაგრამ მირანდა თავის პრინციპებს არ დალატობს.

იქნებ, საერთოდაც, უმჯობესია ზიგმუნდ ფროიდის თეორიების მოშველიებით
განვიხილოთ ფრედერიკ კლეგის პერსონა. ტექსტიდან ჩანს, რომ ფრედერიკ კლეგი
„ფსიქიკური იმპოტენციითაა“ სნეული. მისი მამაკაცური პოტენციალი შესუსტებუ-
ლია. ამ „დარღვევებზე“ ის შიგადაშიგ გვიყვება თავის დისკურსში. მეტიც, მას მა-
მიდას ოჯახში უყალიბდება „ასკეტური“ ცხოვრებისადმი მიდრეკილება, მაგრამ ის
იწყებს თანდათან „გამოღვიძებას“ (იქნის პორნოგრაფიულ ჟურნალებსა და წიგ-
ნებს). ის მთელი რომანის მანძილზე სექსუალური ლტოლვის უუნარობას ამჟღავ-
ნებს.

ფრედერიკ კლეგი შეპყრობილია სიყვარულის დაკარგვის შიშით, ამიტომაც
მირანდას მიმართ განსაკუთრებული დამოკიდებულება აქვს. მთელი რომანის მან-
ჯილზე ის მასთან შერწყმას ცდილობს. მას „ორმაგი დედისგან“ გაქცევა უჭირს.
ამავე დროს, კლეგი ნარცისული ტიპის პერსონაა. უყვარს კოხტად ჩაცმა, რაც მი-
რანდას აღიზიანებს. კლეგი „ნარცისულ-აკვიატებილი“ ტიპია. როგორც ფროიდი
აღნიშნავს, ეს არაა „აბსოლუტური ნორმა“. ამავე დროს, კლეგი „ოიდიპოსური
კომპლექსებითაც“ დაავადებულია. ეს გულისხმობს იმას, რომ მას სურს სამუდა-

მოდ ბავშვად დარჩენა. „დედის მუცელში დაბრუნება“ [10, 39]. „ოიდიპოსის კომპლექსი“, როგორც ფროიდი აღნიშნავს, ადრეული ბავშვობის პერიოდის არაცნობიერი ლტოლვებია. ამით არის განპირობებული კლევის განსაკუთრებული დამოკიდებულება მირანდასადმი. მირანდა თავისი ქცევებით (დაცინვა, ქილიკი) კლეგში ახდენს ამ კომპლექსების განდევნას. კლეგი, თითქოს, თავს აღწევს „ოიდიპოსის კომპლექსებს“ და თანდათანობით „სრულყოფილი“ ხდება, მაგრამ არა ბოლომდე. კლევისთვის მირანდა „ორმაგი დედაა“. ასეთი „მიჯაჭულობა“, ცხადია, მის ბუნებრივ განვითარებას აფერხებს. მირანდას დღიურების გაცნობის შემდეგ კლეგი ნაწილობრივ აცნობიერებს, რომ დედასთან „მიჯაჭულობა“ უნდა შეწყდეს, მაგრამ ის ხელახლა იწყებს ძიებას და ჩნდება „ახალი დედა“. ამდენად, მირანდაში „ორმაგი დედის“ პარადიგმა გამოკვეთილია.

კლეგი ტედი ბიჭი არაა, მაგრამ ეს არ ამართლებს მას! ის არც მოძალადე, არც კრიმინალი და არც მოარშიყე მამაკაცია (მასში ვერსად ვნახავთ ღონეუანურ ქცევებს). მართალია, კლეგმა დიდი სულიერი ტანჯვა გამოიარა, მაგრამ ეს არ აღწევს უფლებას რჩეული ქალი გამოკეტილი ჰყავდეს. შესაბამისად, სამართალდარღვევა იკვეთება კლევის ქმედებაში.

ფრედერიკ კლეგმა მირანდას როდესაც თავის ძირითად საქმიანობაზე – კოლექციონერობაზე უამბო, დასძინა: „ადამიანებს, რომლებსაც ბუნება აინტერესებთ, ყოველთვის კარგები არიან“. მირანდამ ოდნავაც ვერ შეძლო მის სამყაროში შესვლა, დასცინა: „თქვენი მეგობრები არ დაგცინოდნენ? არ ფიქრობდნენ, რომ ეს ბავშვური გართობაა“. ცხადია, ყველა ხელოვანი, თუნდაც მხატვარი ვერ იქნება. არც ეს არგუმენტებია მირანდას მხრიდან მთლად მყარი: „სიტყვები ისეთი უსახურია, არაზუსტი, საშინლად პრიმიტიული ხატვასთან, ფერწერასთან, სკულპტურასთან შედარებით“ (7,179).

სიტყვის ლოგოსურ მნიშვნელობაზე საუბარია იოანეს სახარებაში:

„თავდაპირველად იყო სიტყვა...“

ამ თემებზე სერიოზულად მსჯელობდნენ თვით ანტიკური ხანის სწავლულები – პლატონი, არისტოტელე, ჰორაციუსი. ამ საკითხებით დაინტერესებული იყვნენ: დენი დიდრო, ფრიდრიხ შილერი, გოეთე, ოსკარ უაილდი. ამ მხრივ კიდევ უფრო საყურადღებოა გერმანული დრამისა და თეატრის თეორეტიკოსის ეფრაიმ ლესინგის თეორიული ნაშრომი „ლაოკოონი“ ანუ მხატვრობისა და პოეზიის საზღვრების შესახებ“.

ტექსტის დასკვნით ნაწილში ჩვენ ვხედავთ, რომ კლეგი ყველა ქალში მირანდას ანარეკლს ხედავს, კვანძის გახსნა კი არა, ჩიხური მდგომარეობაა. ირკვევა, რომ კლეგს ფსიქიკური პრობლემები აქვს. მას აშკარად გაორება ახასიათებს. მისი სიმპტომები მომავალში საბედისწერო ხასიათს მიიღებს, მაგრამ ჯონ ფაულზს არ აინტერესებს მომავლის ჩვენება. მან კონკრეტული ადამიანების – ქალისა და კაცის (თანამედროვე ადამისა და ევას) მაგალითზე გვიჩვენა ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრება. ჩნდება კითხვა: უყვარდა თუ არა კლეგს მირანდა? რასაკვირველია, უყვარდა, მაგრამ მისი სიყვარული აბსტრაქტული, უნაყოფო იყო. იმ ყველაფრის შემდეგ, რაც სიყვარულის სახელით ხდება ტექსტში, კლეგი სულიერად გატეხილი

უნდა ყოფილიყო, მაგრამ არა! ის გაუცხოებულ სამყაროსთან აგრძელებს არსებობას. თითქოს, არაფერი მომხდარა; თითქოს, მირანდა სადღაც გაემგზავრა, თითქოს...

მირანდა გრეი ამორფული სამყაროს ნაწილია. მისთვის უცხოა ცხოვრებისაგან განდგომა, პასიურობა, უმოქმედობა, სარდაფში ცხოვრება, დანაშაულზე თვალის დახუჭვა. მისთვის „უმრავლესობა“ ჩღუნგები, სნობები, ჩაცმას გადაყოლილი „რუხი მასაა“. ის პროტესტს გამოთქვამს რასობრივ დისკრიმინაციაზე, სოციალურ, რელიგიურ, კულტურულ უსამართლობაზე (ტექსტში საინტერესოა ის ეპიზოდი, როდესაც ტედი ბიჭები ორ ინდოელს უმოწყალოდ სცემენ, მირანდა პროტესტს გამოთქვამს ამ ყველაფრისადმი). მირანდა გრძნობს, რომ დაირღვა მისი სულის ვექტორები. მას საყრდენი სჭირდება! მას საყრდენად ფრედერიკ კლევი არ გამოადგება. არც ჯ.პ. ის ჯ.პ-ს თეორიებს ბრმად არ ღებულობს. კრიტიკულადაა განწყობილი მის მიმართ. მასში მხოლოდ ხელოვანი მოსწონს, სხვა დანარჩენი – მისი ცხოვრების წესი, რეაქციული თეორიები – მიუღებელია.

იქნებ, მირანდა ფრიგიდული არსებაა! მასში შემცირებული და დაქვეითებულია ინტიმური შეგრძნებები. ის ზედმეტად შებოჭილი და გულგრილია სქესობრივი აქტის მიმართ. მირანდა მთელი რომანის მანძილზე ავლენს ფრიგიდულობას ჯ.პ-სადმი. იქნებ, ეს ფრიგიდულობა არის უსიყვარულობის თავი და თავი! ჯ.პ-მა, ამ გამოცდილმა აპოლონმა, შენიშნა მირანდას სქესის გაორების ნიშნები, ამიტომაც მოულოდნელად ასეთ კითხვას უსვამს: „იუნგი თუ წავიკითხავთ? მან სახელი დაარქვა თქვენი სქესის წარმომადგენლებს“.

რაზეა აქ მინიშნება?

მირანდას ფრიგიდული დამოკიდებულება აქვს ჯ.პ-სადმი: „მე ის ძალიან მომწონდა (უფრო მეტიც, მიყვარდა კიდევ, მაგრამ არა ხორციელად) – ჩემებურად“. ან იქნებ, მართალი იყო ჯ.პ. როდესაც მირანდას უთხრა: „ნამდვილი სიყვარულით არავინ გყვარებით და შესაძლოა ვერც შეიყვაროთ“. ფრედერიკ კლევიზე არაფერს ვამბობთ! ჯ.პ-ს შეყვარება შეძლო?! მირანდამ კიდევ ერთი „შორეული სატრფოს“ – დონალდის შეყვარებაც ვერ შეძლო! იქნებ, „მამა-ქმარი“ მართალი იყო იმაშიც, როდესაც მირანდას ასაკობრივ სხვაობაზე მიანიშნა: „სიყვარულის უნარი ასაკზე არაა დამოკიდებული. სიყვარული თავისით შეგემთხვევა“ [7, 267].

მირანდა აკუშია. ნაყოფიერებისთვის გაჩენილი ქალი არაა! ის თვითონ ირჩევს მავრს – „შორეული სატრფო“! ამ სიყვარულმა სიკვდილის გზაზე შეაყენა მირანდა, თავისთავად კლევიც! მათ მართავთ ეროსი და თანატოსი – სიყვარული და სიკვდილი. აქედან გამომდინარე, მირანდას არქეტები თანატოსია – სიკვდილის ღვთაება, კლევის – ეროსი. ამიტომაც საბედისწერო და საკრალური შეიქმნება მათი „ქორწინება“. იქნებ, ფრედერიკ კლევი თავში ნაჯახის ჩარტყმასაც იმსახურებდა, მაგრამ ეს იმას ნიშნავს, რომ შენც მისი მსგავსი ხარ, მას დაემსგავსე, კანიბალი ხარ! იძულებითი თანაცხოვრება, რასაკვირველია, შეუძლებელია! მაგრამ, იქნებ, ქალს ოდნავ მაინც შეეღო კარი კლევის სამყაროში და იქნებ, მოვლენებიც სულ სხვაგვარად განვითარებულიყო!

რა მდგომარეობაა მირანდას ოჯახში? რა პრობლემების წინაშე დგას ახალგაზრდა ქალი? მირანდა გრეის ოჯახშიც არაა სანიმუშო მდგომარეობა. მწერალი ამ ოჯახის სცენებს საკმაოდ რეალისტურად გვიხატავს. მამა – დოქტორ გრეი, თანამედროვე მეცნიერების სახე და სიმბოლოა, გამოფიტული და უსარგებლო; დედა – ალკოჰოლისტი. ამ ოჯახის დრამა უბრალო, ვიწრო ხასიათის არაა. ოჯახის წევრებს შორის სულიერი ძაფები დიდი ხანია გაწყვეტილია. ისინი ერთმანეთისთვის უცხონი არიან. აქ ფაულზი ნატურალისტი მწერლების მსგავსად რეალისტურად აღწერს ერთი ოჯახის დაცემისა და დაქვეითების ისტორიას. ვთქვათ, დრამატურგ გერჰარტ ჰაუპტმანის მსგავსად. ჰაუპტმანის პიესებს მოგვაგონებს მირანდა გრეის ოჯახი.

იქნებ, მირანდას ტრაგედია მის გაუცხოებაში უნდა ვეძებოთ. მას ოდნავი თანაგრძნობა არ გააჩნია ლოთი დედის მიმართ. როდესაც მირანდას დისკურსს ვეცნობით, უნებლიედ გვახსენდება მერსო, კამიუს პერსონაჟი („უცხო“). აი, რას უყვება მირანდა ფრედერიკს მშობელ დედაზე: „დედაჩემი ძუკანაა. საშუალო ფენის საძაგელი, პრეტენზიული ძუკანა. თანაც ლოთი... ადრე არასოდეს ვფიქრობდი დედაზე ობიექტურად... რომელიც არ მიყვარს და რომელიც მერცხვინებოდა...“ ამ გულგრილობისთვის, უსიყვარულობისთვის ხომ არ ისჯება მირანდა?! რაღაც თვალსაზრისით, მირანდა მერსოსავით იქცევა!

როგორც აღვნიშნეთ, ბიბლიური პარადიგმები გამოკვეთილია ტექსტში.

ტექსტში „ბაღის“ თემა ხშირად მეორდება. ბაღიდან იწყება კაცობრიობის დაცემა და ურჩობა. ფაულზის პერსონაჟები, ბიბლიური ადამისა და ევას მსგავსად, „ბაღში“ მარტო ცხოვრობენ. ეს სიყვარულის ბაღი არაა, არც ედემის ბაღია. ეს არც „დაკარგული ბაღის“ ანალოგიაა. ეს არც ესპერიდების ბაღია, სადაც ოქროს ვაშლის ხე დგას. ეს არაა ეგზოტიკური ყვავილებითა და ხეხილით საესე ბაღი. ეს არც „სემირამიდას დაკიდული“ ბაღებია, არც სახარებისეული გეთსიმანიის ბაღი. ეს ანტიბაღია. „ძველი ბაღის“ ანარეკლი, ემანაცია. ეს ტანჯვისა და სიკვდილის ბაღია. ამ ბაღში დიდი ხანია დაირღვა კოსმიური ჰარმონია. აქ ყველაფერი დრამატულ სახეს იძენს, იმიტომ, რომ ქალი და კაცი არქეტიპული წყვილები არ არიან.

ტექსტში ვაშლის გამოჩენა შემთხვევითი არაა. ქრისტიანული სახისმეტყველებიდან გამომდინარე ვაშლი დიდი ინფორმაციის მატარებელია. ვაშლი ცოდნის, ცდუნებისა და დაცემის სიმბოლოა. მას ღრმა საკრალური დატვირთვა ენიჭება. ტექსტში „ვაშლი“ სამჯერ გამოჩნდება სხვადასხვა კონტექსტში:

1. „აი, – მითხრა და ერთი ფერადი სურათი მაჩვენა – ლანგარი ვაშლებით. ის არა მხოლოდ ამ ვაშლების შესახებ ამბობს ყველაფერს, არამედ საერთოდ ყველა ვაშლის შესახებ“ [7, 71]. 2. „შევხედე, ხელში რაღაც ეკავა და ძველი ნაჯახი ვიცანი. ბაღში ვიყენებდი ხოლმე და სწორედ იმ დილით ვაშლის ხეს ტოტი მოვჭერი, რომელიც წინა ღამით ქარს მოეტეხა“ [7, 108]. 3. „ის ახლა ყუთში იწვა, რომელიც მე შევკარი. ვაშლის ხის ქვეშ“ [7, 357].

„ლანგარი ვაშლებით“ – ედემში „ქორწინებაა“. ამავე დროს, ეს „ცდუნებისა“ და „სიყვარულის“ ვაშლია. ბერძნული მითოლოგიის თანახმად, დიონისე აფროდიტეს ვაშლებს სთავაზობს, რათა მისი სიყვარული მოიპოვოს; ასევე, ვაშლი არის

ნაყოფიერებისა და ბედნიერების სიმბოლო. ზევსმა ჰერას საჩუქრად ვაშლი მიართვა, როგორც ნაყოფიერების სიმბოლო. ამავე დროს, ეს ეპიზოდი ბიბლიური სცენების განმეორება-რეკონსტრუქციაა – ევა ადამს აკრძალული ხის ნაყოფს სთავაზობს, ამით ის ცოდვის თანაზიარი ხდება. ეს მირანდას ქვეცნობიერი ქესტია. მისი „მეხსიერება“ აქტიურია.

„მოჭრილი ვაშლის ხის ტოტი“ – ბალიდან განდევნასა და ადამიანის დაცემას განასახიერებს. ეს „ეპიზოდი“ აპოკალიფსურ დატვირთვასაც იძენს. „ნაჯახი“ – ძველი წარმართული ხანის სიმბოლოა; „ქარიანი ღამე“ – წარღვნის, უსახლკარობის, განდევნის, სიკვდილის სიმბოლოა.

„ის ახლა ვაშლის ხის ქვეშ წევს“ – ადამიანი თიხის მტვერია და თავის წილს უბრუნდება. ეს ის ხეა, რომელსაც დიდი ისტორიული მეხსიერება აქვს და რომლის „სიტკბობამაც“ ადამიანს ბევრი უსიამოვნება მოუტანა. „აკრძალული ხის“ ნაყოფის გასინჯვიდან მოყოლებული დაირღვა ჰარმონიული ძაფი ქალსა და მამაკაცს შორის. სიკვდილი შემოვიდა სამყაროში!

ტექსტის მთელი დრამატული სცენები ქალაქკარეთ ვითარდება. ლონდონის გარეუბანში მდებარე „ძველი სახლი“ ჩვეულებრივი სახლი როდია. მას მეტაფორული დატვირთვა გააჩნია. სტრუქტურულადაც, გოტიკური სტილის სახლია. ედგარ პოს აშერთა სასახლის მსგავსი. ეს სახლი დრო-ჟამისაგან მოძველებული, გახუნებული და ალაგ-ალაგ ხავსმოდებულია, რომელიც რესტავრაცია-განახლებას საჭიროებს. ამ სახლის მიმართ ჟურნალისტები მუდამ ყურადღებას იჩენდნენ, რადგან საგრაფოს ქრონიკებში მას ისტორიული ძეგლის სტატუსი ჰქონდა მინიჭებული. ირკვევა, რომ ადრე ამ სახლში სამლოცველო ყოფილა განთავსებული. სახლის ახალი მეპატრონე არტეფაქტების წაშლას ცდილობს. ერთ-ერთ ცნობისმოყვარე ჟურნალისტს ფრედერიკ კლეგი ასე პასუხობს: „აქ არავითარი სამლოცველო არაა... აა, თქვენ ის ძველი სარდაფი გაქვთ მხედველობაში. ის ახლა ამოქოლილია, აგურითაა ამოშენებული“ [7, 67].

ამ „ძველი სახლიდან“, „სამლოცველოდან“ ადამიანები დიდი ხანია გამოძველებული არიან. არადა ამ სახლში ადამიანებს ისევ დაბრუნება სჭირდებათ. აგურით ამოქოლილი კედლების გარღვევაც შესაძლებელია, მაგრამ გაუცხოებული და რწმენა დაკარგული ადამიანი არ აპირებს დაუბრუნდეს წინაპრთა „ძველ სახლს“. ამ სახლის ბალის კარები ისევ სანახევროდ ღიაა. ამ ბაღში გამავალი ბილიკები ისევ შესამჩნევია. მირანდას სიკვდილით ისედაც დაცარიელებული „ძველი სახლი“ უფრო უდაბური და პირქუში ხდება.

ჯონ ფაულზის პერსონაჟები რწმენის დაკარგვას მძაფრად განიცდიან. მათ სახისმეტყველებაში საღვთო ბუნება დავიწროვებულია. სარდაფში გამოკეტილებს უნდა ეფიქრათ ზეციურ მამაზე. საღვთო წიაღს უნდა მიბრუნებოდნენ. ისინი ღმერთზე ხშირად საუბრობენ, მაგრამ უარყოფით კონტექსტში. რწმენა ლოცვით ძლიერდება. მათ აქვთ საშუალება „ძველ სახლში“ ლოცვისთვის. მით უფრო, ადრე სარდაფში სამლოცველო იყო განთავსებული. მათ სარდაფისთვის პირვანდელი სახე უნდა მიეცათ, პატარა სენაკი უნდა მოეწყოთ და როგორმე დიალოგი დაეწყოთ ღმერთთან. იქნებ, მოვლენებსაც სხვა სახე მისცემოდა.

სამლოცველო საკრალური ნაგებობაა. მირანდას სარდაფის კედლები ჯ.პ-ს ნახატების ნაცვლად ფრესკული ნახატებით უნდა დაემშვენებინა. ამ პატარა სენაკში მათ ერთობლივად საღმრთო ლიტურგია და სხვა საიდუმლოებები უნდა აღესრულებინათ. მაცხოვრის მისტიკური სხეული უნდა გამოესახათ, კანდელი უნდა დაენთოთ.

სარდაფი ჩაკეტილი სივრცეა. მისი გარდევვა მხოლოდ კლევს შეუძლია. მან საკუთარ თავში გაორების ნიშნები აღმოაჩინა, მაგრამ მაინც აგრძელებს სარდაფში ცხოვრებას. ის ორპოლუსოვანი პერსონაა. მისი სახისმეტყველება ბოლომდე გახსნილი არაა. თავისთავად, მას გაუზიარებელი გრძნობა სტანჯავს. ამ შემთხვევაში, ის ყველაზე მგრძნობიარე და ფაქიზია. იქნებ, დამნაშავე საზოგადოებაა! ფრედერიკ კლევი თავის დისკურსში ღიად გვეუბნება: „ყველაფერი ამ ხალხის გამო იყო. მათმა დანახვამ მიმახვედრა, მირანდა იყო ერთადერთი ადამიანი მსოფლიოში, რომელთან ერთად ცხოვრება მსურდა. ამ ხალხის ყურება კი გულს მირევდა“ [7, 340].

„გამოეთხოვე ბავშვობას, მეგობარო, გამოიღვიძე!“ (ჟ. ჟ. რუსო). ფრედერიკ კლეგმა ვერ გამოიღვიძა, ვერ გამოეთხოვა ბავშვობას! ის ისეთივე ნორჩი და ფაქიზი დარჩა, როგორც ყმაწვილობაში. ისევ სიზმრებში დახეტიალობდა, ისევ ყანაყანა, მინდორ-მინდორ პეპლებს დასდევდა... მერე ერთბაშად მიხვდა, რომ უცებ გაიზარდა, თითქოს, რაღაც მომწიფდა მასში, მაგრამ ის ისევ მზრუნველობას დანატრებულ უსახლკარო, ობოლ ბავშვად დარჩა!

ამრიგად, ჯონ ფაულზის რომანში კულტურულ შრეებს ვაწყდებით. ფრედერიკ კლევისა და მირანდა გრეის ცხოვრება მითს ემსგავსება. ამ მითოსური სქემის მიღმა მწერალმა პარალელური რეალობა დაგვიხატა: ქალისა და მამაკაცის მარადიული თემები, სოციალური სტენები, ოჯახური ბუდის ნგრევა, უსახლკარობისა და მარტოობის მძიმე განცდა; ტოტალიზატორისა და ფულის მავნე ზეგავლენა. იქნებ, ეს ყოველივე „სამყაროს მომავლის“ წინასწარმეტყველური ჩვენებაა, როგორც ეს შეძლო ოლდოს ჰაქსლმა თავის დისტოპიურ რომანში „საოცარი ახალი სამყარო“. იქნებ, „კოლექციონერი“ დისტოპიური უანრის რომანია და ეს გაუცხოება ქალისა და კაცის, შემთხვევით არ გასდევს მთელ რომანს!

ლიტერატურა:

1. ელიადე მ., მარადიული დაბრუნების მითი, არქექტიპები და განმეორებადობა. თარგმანი მ. გომელაურის, თბ., 2017.
2. იუნგი კ., მეტამორფოზის სიმბოლოები. თარგმანი მ. ბადრიძის, თბ., 2017.
3. იუნგი კ., თანამედროვე ადამიანის სულიერი პრობლემა, კარენ ჰორნი, კულტურა და ნევროზი, ერის ფრომი, ვართ კი ნორმალურები? თარგმანი ნ. კუჭუხიძის, ქს. 2014.
4. ლესინგი გ., ლაოკონი ანუ მხატვრობისა და პოეზიის საზღვრების შესახებ. თარგმანი ა. გელოვანის, თბ., 1986.
5. ლამანი პ., ზიგმუნდ ფროიდი. თარგმანი მ. ასათიანის, თბ., 2008.

6. პლატონი, ნადიმი. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო ბ. ბრეგვაძემ. თბ., 1964 .
7. ფაულზი ჯ., კოლექციონერი. თარგმანი გ. ბერაძის, თბ., 2017.
8. შოპენჰაუერი ა., სექსური სიყვარულის მეტაფიზიკა. მთარგმნელი ზ. ხასაია, თბ., 2011.
9. Loveday Simon, The Romances of John Fowlws. London, 1985.
10. Otto Rank, The Trauma of Birth. New York, 1993.

Koba Tsurtsunia

Postmodernist Trauma in John Fowles' Novel "The Collector"

Summary

"The Collector" (1963) is the first novel by John Fowles, where the writer uses a special method of narration. The novel focuses on a great importance of the psychology of characters, the relationship between men and women, and the inner monologue. The text also features narratives of the epistolary genre. There is frequent feminist excitement in the novel. The text shows postmodernist crisis and confrontation of old and new era.

Коба Цурцумия

Постмодернистская травма в романе Джона Фаулза «Коллекционер»

Резюме

«Коллекционер» (1963) – первый роман Джона Фаулза, где писатель использует особый метод повествования. В романе большое значение уделяется психологии персонажей, взаимоотношениям мужчины и женщины, внутреннему монологу. В тексте также присутствуют повествования эпистолярного жанра. В романе часто присутствует феминистский азарт. В тексте показан постмодернистский кризис и противостояние старой и новой эпохи.

მანანა ღამბაშიძე
(საქართველო)

სასაუბრო ენის ენობრივი და სოციოლინგვისტური ასპექტები

ცნება *სასაუბრო ენა* გულისხმობს „ყოველდღიურობის ენას“. ის ესმის ყველა თაობის წარმომადგენელს და შესაძლებელს ხდის ყოველდღიურ კომუნიკაციას. ყოველდღიურობა გულისხმობს არამიმართულობას, თემასთან, საგანთან, გარემოებებთან და ინცენციებთან დაკავშირებით ასპეციფიკურობას, სახეა არამარკირებული სტანდარტული მდგომარეობის [1, 96].

სტატიაში სასაუბრო ენის ენობრივი და სოციოლინგვისტური ასპექტები განხილულია გერმანული ენის მასალაზე.

როგორც ჰ. ლიოფლერი აღნიშნავს, სასაუბრო ენასთან ერთად ყოველდღიურობის კომუნიკაცია საკომუნიკაციო და ქცევის თეორიულ თემებად იქცა. განსაკუთრებული ვითარებაა, რომ სასაუბრო ენის ლინგვისტიკა, რომელიც კატეგორიულად ემიჯნება სალიტერატურო ენას, თავის მაგალითებს სწორედ ლიტერატურიდან იღებს, რომელიც შეიცავს ყოველდღიურობის დიალოგების დიდ სიმდიდრეს [1, 97]. რეალური სასაუბრო ენის ემპირიული კვლევები გვხვდება დიალექტოლოგიაში. ყოველდღიურობის სტილი საზოგადოებრივ ურთიერთობებში ასრულებს საჭირო სოციალურ ფუნქციას და აქვს ენობრივი სპეციფიკა, რომელიც მას ყველა სხვა სტილის სისტემებისაგან განასხვავებს [1, 97]. როგორც ჰ. ლიოფლერი აღნიშნავს, ყოველდღიურობის სტილი გულისხმობს ყოველდღიურობის კომპეტენციას, რომელიც იქმნება ხანგრძლივი სოციალიზაციის პროცესში. ყოველდღიურობა და ყოველდღიურობის კომპეტენცია განსხვავებულია ეროვნულ და რეგიონულ დონეზე და არა ცალკე ენობრივ ან მრავალფეროვნულობათა თვალსაზრისით [1, 97]. გერმანიაში 300 დიალექტია და ყოველ 30 კმ-ის რადიუსშია შექმნილი თითოეული მათგანი.

სასაუბრო ენა არის მანერა როგორ ღაპარაკობენ. იგულისხმება ვიღაც ზუსტად ისე არ საუბრობს, როგორც ეს სწორი იქნებოდა, მაგალითად, ამბობენ "kriegen" (მიღება), ნაცვლად "bekommen" ან "erhalten" [2]. სასაუბრო ენა სოციალურ წრესთან ურთიერთობაში, უპირველეს ყოვლისა, პრივატულ ველში (სივრცეში) არაფორმალურ სიტუაციებში გამოიყენება: ოჯახში, სპორტულ წრეებში, მეგობართა გარემოცვაში. ენა მორგებულია ყოველდღიურ გამოყენებასთან, ნეოლოგიზმების წარმოშობაც, რომლებიც ყოველდღიურობის ფენომენებს აღწერენ, არ არის იშვიათი [3].

სასაუბრო ენის წერილობითი კომუნიკაცია ხორციელდება მედია-საკომუნიკაციო საშუალებებით, როგორებიცაა მობილური ტელეფონი, კომპიუტერი, ჩატი, E-mails.

„სასაუბრო ენის“ ცნება იოახიმ ჰაინრიჰ კამპემ შემოიტანა გერმანულ ფილოლოგიაში მე-19 საუკუნის დასაწყისში. სიტყვა „სასაუბრო“ ტერმინოლოგიურად ლათინური სიტყვიდან მომდინარეობს და ნიშნავს „შეჯახებას“, „კავშირს“, „ლაპარაკს“, „მჭერმეტყველებას“ [4].

სასაუბრო ენა, ასევე ყოველდღიურობის ენა, გამოყენებითი ენა (Gebrauchssprache), სტანდარტული და სპეციალური ენების საპირისპიროდ, არ შესაბამება არც ერთ სპეციფიკურ **სოციოლექტს**. სასაუბრო ენის ცნება გულისხმობს „დაუდევარ, დაუსხვეწელ, ფამილიარულ, უხეშობამდე მისულ გამოხატვის მანერას“ [5].

არსებობს მოსაუბრეთა ენა კარგად გამოხატული დიალექტური განსხვავებებით. სასაუბრო ენა არის მეტყველების ფორმა, რომელიც გამოიყენება მოკლე და პირდაპირი საკომუნიკაციო მიზნის მქონე ადამიანთა დიდ უმრავლესობაში. გამოყოფენ სასაუბრო ენის შემდეგ ძირითად მახასიათებლებს [4]: სასაუბრო ენა ყოველდღიურობის ანარეკლია, ამიტომ – **სონტანურობა** მისი გავრცელებული ხასიათებელია ამ თავისუფალია ყოველგვარი კავშირების განქვემდებარება ოდნავ მხოლოდ მათ შეთანხმებას მას იყენებს [4].

- **მეტყველების ბუნებრიობა** არის კომუნიკაციის ამ ფორმის ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული მახასიათებელი, რაც მას ანიჭებს სიხლეს, მოცულობასა და მოქნილობას [4].

- **მარტივი ლექსიკა**. ის, ვინც ამ ენას იყენებს, არ იყენებს დახვეწილ ტერმინებს, არამედ საკომუნიკაციო ფაქტი მცირდება გლობალური მენეჯმენტის საერთო სიტყვებით და, რა თქმა უნდა, გამოყენებული დიალექტის ან ქვედიალექტის დამახასიათებელი ლექსიკით [4].

- **ჟესტიკულაციის** ფართო გამოყენება. ადამიანური კომუნიკაცია რთული და სრული მოქმედებაა. ჟესტიკულაცია და ნიშნები, რომლებიც აძლიერებენ შეტყობინების გამომსახველობას, ფართოდ გამოიყენება სასაუბრო კომუნიკაციაში, რაც იწვევს საუბარში სიტყვების რაოდენობის შემცირებას [4].

- **„ველური ბარათის სიტყვების“** ხშირი გამოყენება. „ველური ბარათის“ სიტყვების, იგივე კომიზმების, როგორებიცაა, მაგალითად, სიტყვები „რამ“, „ის“, მიზანია კომუნიკაციაში დიდი რაოდენობის სიტყვების წაშლა ან ჩანაცვლება. გასათვალისწინებელია, რომ ენაში ამ ტიპის რესურსები შედის კომუნიკაციის „მანკიერებებში“, რადგან მათი ხანგრძლივი გამოყენება ამცირებს მოსაუბრეების ლექსიკონს [4].

ამ ენობრივ გამოხატვასთან დაკავშირებული რესურსების გათვალისწინებით შეიძლება ნათლად შეფასდეს სასაუბრო ენის შემდეგი სამი დონე და მათი გამოვლინებები [4]:

I ფონიკური დონე. ფონაციის თვალსაზრისით შეფასებულია შემდეგი ელემენტები: 1) **ონომატოპეა**. ეს არის სიტყვები, რომლებიც მეტყველებაში ბაძავენ ბუნებრივ ან არაბუნებრივ ბგერებს, არადისკურსიულს და რომლებიც არ არის დამახასიათებელი ადამიანის ენისთვის. ონომატოპოეტიკის მაგალითი შეიძლება იყოს: „და მანქანა გამორთო ფუუნნნ“ [4].

ონომატოპური (მიბაძვითი) სიტყვები: kikireki, wau, miau, quak, peng, bumm, boing, tatütata, ticktack, schwups, zack, ruckzuck. ისინი წარმოქმნილია ზმნებისგან ნაწარმოები უფლექსიო სიტყვებისაგან, როგორებიცაა Plums, Schlepper, klirr [6]. გან-

საკუთრებით ბევრი ონომატოპოეტიკაა კომიქსებში. მათი ფუნქციაა სხვადასხვა შეგრძნებებისა და ხმების გამოხატვა [7].

სასაუბრო ენა არ ექვემდებარება სტანდარტულ ენასთან დაკავშირებულ წესებს. ენობრივი კანონების დარღვევის მიუხედავად, კომუნიკაცია ხდება და მიმდინარეობს.

2) **ინტონაცია.** ინტონაცია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ზეპირ კომუნიკაციაში. კითხვის, ძახილის, მოპატიუების ინტონაციების თვისებაა საკომუნიკაციო კონტექსტთან ადაპტირება. ინტონაცია დამოკიდებულია თანამოსაუბრეებს შორის ურთიერთობებსა და ზეპირმეტყველების განზრახულობაზე [4].

3) **დიალექტის თვისებები.** სასაუბრო ენა არ არის ერთნაირი, მაშინაც კი, თუ მას აქვს ერთი და იგივე ეროვნული ტერიტორია, რეგიონალურ, მუნიციპალურ დონეზე. თითოეულ ადგილს აქვს საკუთარი დიალექტური თავისებურებები, რაც ამ ტერიტორიას ამ დიალექტებთან თანხვედრას ანიჭებს [4]. ენობრივმა გამოკვლევებმა დაადასტურა ქვედიალექტების არსებობა და გაფართოება მოსახლეობის მცირე ჯგუფებშიც კი. საზოგადოების კუთვნილ ინდივიდთა თითოეული ჯგუფი გემოვნების ან ტენდენციების გაზიარებით ხელოვნების, გართობის თუ ვაჭრობის რომელიმე დარგში აერთიანებს ან ქმნის სიტყვებს, რომლებიც შეესაბამება მათ საკომუნიკაციო საჭიროებებს. ენა თავისთავად არის ასოებისგან, ბგერებისგან შექმნილი ცვალებადი სუბიექტი, რომელიც პასუხობს მოსაუბრეების მოთხოვნებს და გარდაიქმნება იმის მიხედვით, რამდენად ხელმისაწვდომია მასში გამოყენებული ელემენტები. ქვედიალექტების ეს სერია მათი რიტმული და მელოდიური ფონაციით წარმოადგენს პიროვნებებს და მათ შემადგენელ ჯგუფებს [4].

სასაუბრო ენის კონკრეტული ენობრივი რეალიზაცია ეროვნულ, ტერიტორიულ, რეგიონალურ და ჯგუფურ ენობრივ დონეზე განსხვავებულია (ქრისტენი, 1994; ზომერფელდი, 1994; ლიოფლერი, 2005; ულბრიხი, 2005). არ არსებობს საყოველთაოდ მიღებული სასაუბრო ენა, რომლის შესწავლაც გარედან არის შესაძლებელი. ერთი და იმავე სიტყვებსა და გამოთქმებს შეიძლება სხვადასხვა მხარეში და კონტექსტში განსხვავებული სტილისტური სტატუსი ჰქონდეთ [1, 99]. შვეიცარიაში, სადაც სასაუბრო ენა ფონეტიკურად და სინტაქსურად ყოველთვის ადგილობრივი დიალექტია, სასაუბრო ენის ნიშნები რთულად აღიქმება, რადგან ისინი ფონეტიკურად დიალექტისაგან არ განსხვავდებიან. თუმცა ლექსიკური და ეკონომიკური კრიტერიუმების უმრავლესობა იქ მოქმედებს [1, 99].

4) **აპოკოპების განანგრძლივებული გამოყენება.** სასაუბრო ენაში ფართოდ გავრცელებულია **ელისები** (შეკუმშვა, ჩახშობილი სიტყვები). მიუხედავად იმისა, რომ სიტყვები ასე ვლინდება, ისინი ჩვეულებრივ კარგად ესმით მოსაუბრეებს შორის კულტურულ-საკომუნიკაციო ასპექტის წინა შეთანხმებების გამო. სიტყვათა შეკუმშვა წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე საერთო მახასიათებელს ყველა ენაში. ისინი კომუნიკაციის ფარგლებში მიიჩნევა ერთგვარ „ენის ეკონომიურ ელემენტებად“ [4].

II მორფოსინტაქსის დონე. სასაუბრო ენის მორფოსინტაქსური ელემენტების ფარგლებში აშკარაა: 1) ძახილის, კითხვის ნიშნის, შემცირების და დამატების სა-

შუალღებების გამოყენება. ძალიან ხშირია მოსაუბრეთა შორის ენის გადაჭარბებული გამოყენების, ინტონაციის ან კომუნიკაციის დროს საგნების ან არსებების თვისებების ზრდის ან შემცირების ტენდენციები. ისინი არ ექვემდებარება რაიმე კანონზომიერებას და ახასიათებთ ექსპრესიულობა [4].

2) **მოკლე ფრაზები** – კომუნიკაცია მოიცავს მოკლე ფრაზების გამოყენებას [4].

3) **ლაიზმი** – იმპროვიზაცია კომუნიკაციაში. ეს მახასიათებელი ზრდის სასაუბრო ენის უზუსტობას, რადგან არა ყველა შემთხვევაში მას პასუხობენ შესაბამისი გზით, ან ისე, როგორც სხვა მოსაუბრე ელის [4].

III ლექსიკურ-სემანტიკური დონე – საერთო ლექსიკა. გამოყენებული სიტყვები მოდუნებული ხასიათისაა, დიდი სირთულე არ ახასიათებთ და საკომუნიკაციო ფაქტს უმარტივესი სახით გადმოსცემენ [4].

- **შეზღუდული და არაზუსტი ლექსიკა.** სიტუაციები ახსნილია ორი სიტყვით, რომლებიც მეტ რაოდენობას მოითხოვს. ზოგჯერ მათი განზრახვაა თანამოსაუბრის გამორჩეულ თვისებაზე დაცინვით ან გართობის მიზნით მითითება. ასე მაგალითად: „შენ ნამდვილი თვითმფრინავი ხარ (თანამოსაუბრის სწრაფი აზროვნების აღნიშვნის მიზნით) (4). ან „შენ სახედარივით ფაქიზი ხარ“ (თანამოსაუბრის განსაკუთრებული მგრძობელობის აღსანიშნავად, ირონიით) [4].

- **პროგრამები.** სასაუბრო ენის გამოყენება ორ კარგად განსაზღვრულ კონტექსტს ექვემდებარება [4].

- **ოჯახის კონტექსტი.** როდესაც ეს სფერო მოიაზრება, საქმე გვაქვს ენასთან, რომლითაც ოჯახის წევრები ურთიერთობენ საკუთარ წევრებთან. ეს ენა მოიცავს ფართო უესტიკულაციურ სიმდიდრეს, რომელსაც ძალიან დიდი გავლენა აქვს ზეპირმეტყველებაზე. ის შემოისაზღვრება თანაარსებობის ძალიან რთული სტრუქტურებით, სადაც ავტორიტეტის ხარისხს გადამწყვეტი როლი აქვს. ამ ასპექტით თითოეული ოჯახი არის ლექსიკური სამყარო, სადაც ყოველი სიტყვა და უესტიკულაცია განპირობებულია თანამოსაუბრეების შინაგანი ურთიერთობებით. ეს ენა მოიცავს იდიომების დიდ სიმდიდრეს და კომუნიკაციები, რომლებიც ხორციელდება, დამოკიდებულია თითოეული ობიექტის მზაობაზე. ეს არის უაღრესად მდიდარი და რთული სტრუქტურა [4].

- **პოპულარული კონტექსტი.** პოპულარული კონტექსტი ეხება სახლის გარეთ არსებულ სივრცეს, სადაც შეიძლება შეფასდეს ქვეჯგუფების არსებობა, რომლებშიც თანამოსაუბრეების ცხოვრება მიმდინარეობს თითოეული თავისი დიალექტური ვარიანტით [4].

სასაუბრო ენის რეალური კონკრეტიზაცია განსხვავებულია მცირესივრცისეული და ჯგუფურსპეციფიკური თვალსაზრისით. ენობრივი ნიშნები მხოლოდ ზოგადააა მოცემული. სასაუბრო ენაში შესამჩნევია, ერთის მხრივ, ფართოსივრცისეული დროის შესაბამისი გემოვნება, ინტერესები, ქცევა, მაგრამ, მეორეს მხრივ, მცირედინებითი განსხვავებები. ისინი სასაუბრო ენის ენობრივი დახასიათებისას მიიჩნევა როგორც „ყოველდღიურობის სტილის“ ენობრივი კორელატი (1, 97).

სასაუბრო ენა მარტივად შეიცნობა დამახასიათებელი ენობრივი ნიშნებით: [1, 97]

- მოკლე წინადადებები, თანწყობა (პარატაქსი), ჩანართი შორისდებულები.

- თავისუფალი სიტყვათაწყობა, შედეგი უგულებელყოფილია. ახსნა-განმარტება ხდება, მაგალითად, გამოთქმით: "**Wie warm das ist, der See!**" [1, 97] სიტუაციურად განპირობებული შემოკლებები. საუბარი „სიმეტრიულად ორიენტირებულია“, ეს ნიშნავს, ჩაირთავს მოქმედებებს და სიტუაციას ვერბალურ დაგეგმვაში. „მომგებიანი ხერხი“, რომელიც ფორმულირების ძიებაში დროს ავსებს, შეიძლება იყოს წინადადება: **Ja, was ich noch sagen wollte...** (ხო, კიდევ რა მინდოდა მეთქვა...) [1, 97].

- ბგერათშემდგენლობაში: კონტრაქციები და ასიმილაციები: "**wir ham**" (=wir haben) [1, 97].

- სემანტიკურ-ლექსიკურ გამოყენებაში. სიტყვათა წამოცდენები: **machen, tun, Ding** [1, 97].

- ენის დიდი გაუმართაობა, დაუხვეწაობა და აფექტური, ემოციური მახვილი, საპირისპიროდ, მაგალითად, მოხსენების ენის [1, 97].

სასაუბრო ენა ადვილად შეიცნობა: 1) შეცდომებით გრამატიკაში: გრამატიკული ფორმების არასწორი გამოყენება, უმეტესად შეცდომები ხარისხის ფორმების წარმოებაში. ზედსართავი სახელები არასწორად აწარმოებენ ხარისხის ფორმებს და მოთხრობითი ბრუნვის (Genitiv) ფორმები არაკორექტულად გამოიყენება. მაგალითად, სიტყვას "**voll**" გერმანულ ენაში არ აქვს ხარისხის ფორმები, მაგრამ სასაუბრო ენაში გამოიყენება "**vollsten**". **Frau Müller hat zu unserer vollsten Zufriedenheit gearbeitet** [8].

ანალოგიურად, სიტყვებს **neu, optimal, einzig, bestmöglich** არ აქვთ ხარისხის ფორმები, თუმცა მათ ვხვდებით სასაუბრო ენაში:

Mein Fahrrad ist **neuer** als deines [8]

Das war aber nicht die **optimalste** Lösung [8]

Das war die **bestmögliche** Idee [8].

გერმანულ სასაუბრო ენაში ხშირად გვხვდება მოთხრობითი ბრუნვის (Genitiv) არასწორი გამოყენება. Genitiv-ის ნაცვლად გამოიყენება მიცემითი ბრუნვა (Dativ).

Ich konnte nicht schlafen **wegen dem Gewitter** (Dativ-ის არასწორი გამოყენება) [8].

Ich konnte nicht schlafen **wegen des Gewitters** (Genitiv-ის სწორი გამოყენება) [8].

2) სასაუბრო ენისთვის დამახასიათებელია ჩანართი სიტყვები. მათ არ აქვთ საკუთარი მნიშვნელობები და სასაუბრო ენაში ახდენენ აზროვნების პაუზის მარკირებას. ასეთი სიტყვებია: eh, hm, also [8].

გერმანული ახალგაზრდების ენაში ერთ-ერთი ასეთი სიტყვაა "**ent**" [9]. გამონათქვამით "**ent viel**" აღინიშნება „რადაციის ძალიან დიდი რაოდენობა“. ამ შემთხვევაში "**ent**" არის სინონიმი სიტყვისა "**sehr**" (ძალიან) [9].

სიტყვებმა შეიძლება მთელი წინადადება შეცვალოს. თუ არის რაიმე შთამბეჭდავი, განსაკუთრებით გასაოცარი ან მოულოდნელი, მაშინ ის ახალგაზრდების მიერ მარტივად კომენტირდება სიტყვით "**krass**" (აღფრთოვანებით კარგი, ღამაზი) [9, 10; 958].

ახალგაზრდების ენაში გრამატიკა ძალიან გამარტივებულია, მაგ., სიტყვა "Lass ma" თავის მოკლე ფორმაში ცვლის არა მარტო გამონათქვამს "Lass uns mal", არამედ ამავე დროს არის შეკითხვის ფორმაც "Hast du Lust?" [9].

როგორც ჩანს, სასაუბრო ენა სტანდარტული ენის კრეატიული და ინოვაციური ვარიანტია. მნიშვნელოვანია, რომ თაობიდან თაობამდე სასაუბრო ენა თავის დახასიათებას იცვლის. მაგალითად, დღეს არავინ გამოიყენებს სიტყვებს **astrein** (ძალიან ლამაზი, კარგი) ან **Fete** (დღესასწაული, ზეიმი ვიწრო წრეში), რომლებიც 80-იან წლებში ხშირად გამოიყენებოდა [9]. ახალგაზრდების ენა გამიჯნავს ასაკობრივ ჯგუფებსაც. 14-17 წლებში საუბრობენ სხვა ენაზე, ვიდრე 20-25 წლებში. გარდა ამისა, განსხვავდება ახალგაზრდების და მოზრდილების ენა. ამიტომ დღევანდელი ახალგაზრდობა არ იყენებს სიტყვებს, რომლებიც მშობლების დროს ითვლებოდა "cool" (იდეალურის შესაბამისი) [9].

3) გერმანულ სასაუბრო ენას ახასიათებს წინადადებების პარატაქტური წყობა – მარტივი მოკლე წინადადებებით და მცირე რაოდენობის დამოკიდებული წინადადებებით, წინადადების წევრთა ადგილმონაცვლეობა, განსაკუთრებით რაოდენობრივად შეზღუდულ დამოკიდებულ წინადადებებში. მაგ., Ich hätte gerne eine Playstation, weil sie ist voll cool (პარატაქტური წინადადება) [8].

Ich hätte gerne Playstation, weil sie voll cool ist (სწორი, სტანდარტული წინადადება).

4) სასაუბრო ენაში ხშირია ცალკეული სიტყვების ან წინადადებების განმეორებები, რომლითაც მოსაუბრეს სურს განსაზღვრული სარგებელი, ან თვალსაზრისი თვალსაჩინო გახადოს [8].

5) სასაუბრო ენაში ხშირად გვხვდება ზუსტი მახვილი გამონათქვამები. წინადადებები არის არა მხოლოდ მოკლე და მარტივი, არამედ განსაკუთრებით ზუსტი და მახვილი, რაც იმას ნიშნავს, რომ თემას არ მოჰყვება შემდგომი დამატებები – შესავალი ან წინასიტყვაობა [8]. ამას გარდა, გერმანულ სასაუბრო ენაში არის სიტყვები, რომელთა მნიშვნელობები ნორმალიზირდა და საყოველთაო გახდა.

მაგ., სიტყვა Kohle, რომელიც ფულს ნიშნავს.

Wann bekommen wir endlich unsere Kohle? [8] როდის მივიღებთ ბოლოს და ბოლოს ჩვენს ფულს?

სიტყვა Tölpel ნიშნავს ზღვის ჩიტს, რომელიც ცნობილია თავისი მოუქნელი, მოუხერხებელი სიარულის მანერით ხმელეთზე. ადამიანები, რომლებსაც "Tölpel"-ს უწოდებენ, არიან მოუხერხებელი და უმწეო. **Wie kann man so ungeschickt sein? Er ist ein Tölpel** [8]

სიტყვა "Prügel" მე-18 საუკუნიდან დაწყებული ნიშნავს „ცემას, ჩხუბს“ (Schläge) ან „სასჯელს“. შუა საუკუნეებში მისი ჩაწერის ფორმა სხვა იყო: Brügel. ის მხოლოდ მრავლობით რიცხვში გამოიყენება, დღეს ეს სიტყვა სასაუბრო მხოლობით რიცხვში "Prügelei" (ჩხუბი) გამოიყენება: **Hast Du von der heftigen Prügelei am Potsdamer Platz gehört?** [8] გაიგე დიდი ჩხუბის შესახებ პოცდამის მოედანზე?

სოციოლინგვისტური ფუნქციებიდან გამომდინარე, სასაუბრო ენა სოციალურად დეტერმინირებულია. სასაუბრო ენის ცნება წარმოშობის ეტაპზე გულისხმობ-

და, უპირველეს ყოვლისა, მოსაუბრეთა სოციალურ ფენას, კერძოდ, პრივილეგიურ ფენას თავისი ამალღებული ურთიერთობებით. მოგვიანებით განიხილებოდა როგორც ბურჟუაზიული კლასის ენა ქალაქებში. ამ თვალსაზრისს ეყრდნობა ვარაუდი, რომ სასაუბრო ენა, ენობრივი კრიტერიუმების მიხედვით, **ენობრივად გაცვეთილი სალიტერატურო ენაა** [1, 99]. ამგვარად აღქმული სასაუბრო ენა სოციალურად დეტერმინირებულია. ამის საპირისპიროდ სიტუაციურად ყოველდღიურობით განსაზღვრული სასაუბრო ენა სოციალურად არამარკირებულია, რადგან ყოველდღიურობა ყველა მოსაუბრეს თანაბრად ეხება. აქედან გამომდინარე, სასაუბრო ენას ყველასთვის აქვს ენობრივი რეალიზაციის შესაძლებლობების ზემოთ ხსენებული მრავალფეროვნება [1, 99].

სასაუბრო ენა როგორც ნეიტრალური ურთიერთგაგებინების ენა მოიცავს ზოგიერთი მოსაუბრისათვის უკვე გამოკვეთილ საკომუნიკაციო რადიუსს და წარმოადგენს ინდივიდუალური ენობრივი შესაძლებლობების საერთო ურთიერთობათა სივრცეს. აქედან გამომდინარე, სასაუბრო ენა ბევრისთვის არის მის განკარგულეობაში მყოფი ერთადერთი **სოციოლექტი** და ამით ჩვეულებრივი ადამიანების ჯგუფური ენის სახე [1, 99].

შემდეგი სოციოლინგვისტური ასპექტი უკავშირდება სასაუბრო ენის კომუნიკაციურ-ინტერაქციულ სფეროს. ყოველდღიური ურთიერთობებისთვის არსებობენ მტკიცე წესები, ეგრეთ წოდებული „**ენობრივი მანერები**“ (**"sprachliche Manieren"** (ლაიზი 1993 „ენის წიგნი – რა და როგორ უნდა ვთქვათ“, ბეში 1998, მაიბაუერი 2006, ლიუგერი 2002).

ამ წესებში გადაცდომებმა შეიძლება გამოიწვიოს კონფლიქტები კომუნიკაციაში.

ყოველდღიური ცოდნა და კომუნიკაცია დაკავშირებულია ჯგუფურ-სპეციფიკურ და მცირესივრცისეულ გამოცდილებებთან და სუბკულტურებთან. პრივატულ სივრცეში ზოგიერთ ურთიერთობათა ხელისშემშლელი ფაქტორი შეიძლება იყოს ყოველდღიურობის სხვადასხვა მონახაზებსა და გამოცდილებათა შორის დაპირისპირება. უმნიშვნელო გამონათქვამები თავის კონოტაციურ ველში და თავის შედეგებში შეიძლება სრულიად განსხვავებულად იყოს ინტერპრეტირებული. მაგალითად, „**დუმილის**“ სხვადასხვა ინტერპრეტაცია [1, 100].

როგორც კ.-ი. ჰერინგერი აღნიშნავს, მნიშვნელოვანი მომენტია დუმილი საუბარში.

რა არის დუმილი კულტურების პირობაზე, რთული განსასაზღვრია. ხანგრძლივი სიჩუმე შეიძლება სხვადასხვა რამეს ნიშნავდეს. დუმილი თუ სიჩუმე? ხანგრძლივი სიჩუმე შეიძლება დუმილს ნიშნავდეს და ურწმუნობამდე მიგვიყვანოს. რა არის დუმილი? ამერიკული, გერმანული, ფრანგული, სამხრეთ-ევროპული და არაბული მმართველი წრეები დუმილს ნეგატიურ რეაქციად მიიჩნევენ. აღმოსავლეთ აზიაში, იაპონიაში, ფინეთში (ამ შემთხვევაში ერთადერთ ევროპულ ქვეყანაში) დუმილი, როგორც პასუხი, სრულიად ნორმალურია [11, 172]. ასევე საქართველოშიც, მით უფრო, თუ დუმილს თავისდაკვრაც ახლავს. ქართულ ენაში შესატყვისი ანდაზაც არსებობს: „დუმილი თანხმობის ნიშანიაო“ [12, 107]. ხოლო ჩი-

ნურ ანდაზაში: „მცოდნე დუმს, უმეცარი ყბედობს“ – დუმილი ნიშნავს, რომ უსმენენ და სწავლობენ. ანალოგიური აზრია ქართულ ანდაზაშიც: „სიტყვა ვერცხლია, დუმილი ოქრო“ [12, 107].

ამ შემთხვევაში სოციოლინგვისტიკის წინაშე დგება დამატებითი ამოცანები. მას შეუძლია თავისი კვლევის ინსტრუმენტებით ფაქტობრივად მოცემული კოდური ვარიანტები და მათი ყოველდღიურობის მარკერები სოციალურ და რეგიონალურ დიფერენციაში აღწეროს [1, 100]. ეს რთული ამოცანაა, რადგან ყოველდღიურობა და პრივატული სფერო არ ექვემდებარება სტანდარტულად სამეცნიერო გამოკვლევებს. აქამდე გარეშე პირთა დაკვირვებების შემცველად გვევლინებოდა მკვლევარი ჯგუფების საკუთარი გამოცდილებები ან გადახრები ლიტერატურული მაგალითებიდან. უკაბელო რადიომიკროფონების შესაძლებლობების საშუალებით ეხლა უკვე შესაძლებელია ყოველდღიური სამუშაო დღის მთლიანი ჩანაწერის განხორციელება გარე პირთა გავლენების გარეშე. ახალი შესაძლებლობები გვთავაზობენ ონლაინ გაფართოებებს [1, 100].

დასკვნა: სასაუბრო ენის შესახებ მნიშვნელოვანი ფორმულირებებია მოცემული კ. ლიოფლერის კვლევებში.

განსაკუთრებული მომენტია, რომ სასაუბრო ენა, რომელიც ცალსახად ემიჯნება სალიტერატურო ენას, თავის მაგალითებს (დიალოგების დიდი სიუხვე) სწორად სალიტერატურო ენიდან იღებს. გერმანიაში 300 დიალექტია და ყოველ 30 კმ-ის რადიუსშია წარმოქმნილი თითოეული მათგანი. და როგორც მკვლევარი აღნიშნავს, განსხვავებულობებს ქმნის არა ცალკე ენობრივი და მრავალფეროვნულობის ასპექტი, არამედ ეროვნული და რეგიონალური განსხვავებები.

ენობრივ დონეზე ენობრივი გამოვლინებების სიჭარბის მიუხედავად, კომუნიკაცია კომუნიკანტებს შორის უპრობლემოდ ხორციელდება. სოციოლინგვისტურ დონეზე, მკვლევრის განმარტებით, სასაუბრო ენა სოციალურად დეტერმინირებულია, მაგრამ სიტუაციურად, ყოველდღიურობით განსაზღვრული სასაუბრო ენა სოციალურად არამარკირებულია, რადგან ყოველდღიურობა თანაბრად ეხება ყველა მოსაუბრეს.

ლიტერატურა:

1. Löffler Heinrich, Germanistische Soziolinguistic, 4., neu bearbeitete Aufgabe, Erich Schmidt Verlag GmbH & Co. KG, Berlin 2010.
2. [google.com/search?q=merkmale+der+umgangssprache&aq=chrome](https://www.google.com/search?q=merkmale+der+umgangssprache&aq=chrome) 30.Juni.2023.
3. [sprachenlernen24.de/blog/was-ist-umgangssprache/](https://www.sprachenlernen24.de/blog/was-ist-umgangssprache/) 30.Juni.2023.
4. [Ra.warbletoncouncil.org/lenguaje-coloqual-585](https://www.ra.warbletoncouncil.org/lenguaje-coloqual-585) 2.09.2023.
5. de.wikipedia.org/wiki/Umgangssprache 1.05.2024.
6. [de.wikipedia/wiki/Partikel-Partikel\(Grammatik\)](https://de.wikipedia/wiki/Partikel-Partikel(Grammatik)) 7.12.2022.
7. Bachelorarbeit-13.11.2012-Ivana-Fukova.pdf Kunkel-Razum, Münzberg, 2005 (DUDEN).
8. studysmarter.de/schule/deutsch/sprachanalyse/umgangssprache/ 31.03.2024.
9. [sprachenlernen24.de/blog/was-ist-umgangssprache/](https://www.sprachenlernen24.de/blog/was-ist-umgangssprache/) 30.Juni 2023.
10. Duden, Deutsches Universalwörterbuch. 5., überarbeitete Auflage, Dudenverlag Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich 2003.

11. Heringer Hans-Jurgen, Interkulturelle Kommunikation. Grundlagen und Konzepte. 2. Aufgabe, A. Franko Verlag Tübingen und Basel 2007.
12. ღამბაშიძე მ., კულტურა ენაში. „საენათმეცნიერო ძიებანი“, XLII, გვ. 95-109. არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, პესარიონ ჯორბენაძის საზოგადოება, თბ., 2021.

Manana Gambashidze
Linguistic and Sociolinguistic Aspects of Colloquial Language
Summary

Important formulations referring the colloquial language are given in the H. Löffler's studies.

A special moment is that a colloquial language, which unequivocally dissociate itself from a literary language, derives its examples (abundance of dialogues) namely from the literary language. There are 300 dialects in Germany, and each of them was originated within the 30 km radius. As the researcher mentions, not separate linguistic and diversity aspects, but national and regional variations make a difference.

Despite the abundant linguistic manifestations existing at the language level, communication between communicants is problem-free. As the researcher explains, the colloquial language is socially determined at the sociolinguistic level, but the colloquial language defined situationally, by everyday life, is not socially marked, as far as the everyday life equally concerns each conversational partner.

Манана Гамбашидзе
Языковые и социолингвистические аспекты разговорного языка
Резюме

Важные формулировки, касающиеся разговорного языка, приведены в исследованиях Х. Лёфлера.

Особым моментом является то, что разговорный язык, который однозначно отмежевается от литературного языка, свои примеры (обилие диалогов) берет именно из литературного языка. В Германии существует 300 диалектов, и каждый из них возник в радиусе 30 км. Как отмечает исследователь, отличия создают не отдельные языковые аспекты и аспекты разнообразия, а национальные и региональные различия.

Несмотря на избыток языковых проявлений на языковом уровне, коммуникация между коммуникантами происходит безо всяких проблем. По толкованию исследователя, на социолингвистическом уровне разговорный язык социально детерминирован, однако ситуативно, повседневностью определенный разговорный язык социально не маркирован, поскольку повседневность одинаково затрагивает всех собеседников.

მადონა შელია
(საქართველო)

**თარგმანის პრაგმატიკული ასპექტები სამეცნიერო
და ლიტერატურულ ტექსტებში**

წინამდებარე სტატია ეძღვნება ტოლმნიშვნელოვნობის შესწავლას, როგორც ფილოლოგიური ჰერმენევტიკის არსებით ნაწილს, რომელიც უნდა ტარდებოდეს არა თავისთავში ჩაკეტილი ემიური სისტემის ფარგლებში, არა როგორც ცალკეულ ერთეულთა (ანდა მათი რთული ეკვივალენტებისა მოცემული ენის სემიოლოგიური სისტემის ფარგლებში) განყენებული სემანტიკური დაპირისპირება, არამედ თანამედროვე ფუნქციურ-კომუნიკაციური მეთოდის საფუძველზე, მეტყველების რეალური ნაწარმოებების სხვადასხვა ფუნქციურ სტილებში.

თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურაში ხშირად გვხვდება ტერმინი „კოგნიტიური“ („კოგნიტიური ფილოლოგია“, „კოგნიტიური სემანტიკა“, „კოგნიტიური სინტაქსისი“ და ა.შ.). ეს ტერმინი, უდავოდ, იმსახურებს მეტად სერიოზულ ყურადღებას, ვინაიდან ენათმეცნიერების საგანი არაერთგზის განიცდის სხვადასხვაგვარ მეტამორფოზას. „კოგნიტიური“ – ესაა ფილოსოფიური ტერმინი და ფილოსოფიურ ლექსიკონში იგი განმარტებულია როგორც „შემეცნებადი“, „შემეცნების შესაბამისი“. ჩვენთვის საინტერესო სემიოლოგიური სისტემა, ე.ი. ბუნებრივი ადამიანური ენა, შეისწავლება, პირველ ყოვლისა, სინამდვილის იმ საგნების შემეცნების თვალსაზრისით, რომლებიც მთელი მსჯელობის საფუძველს წარმოადგენენ. თუკი შევეცდებით ამ ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის გამოთქმას შედარებით უფრო ჩვეულ საენათმეცნიერო ენაზე, ცხადი გახდება, რომ აქ ლაპარაკია იმაზე, რომ ყველა დაკვირვება, რომელიც შეიძლება ჩავატაროთ, ყველა დასკვნა, რომელიც შეიძლება გამოვიტანოთ, აუცილებლად უნდა განვიხილოთ მეტყველების გამოყენების სხვადასხვა რეგისტრების, სხვადასხვა ხერხებისა და სახესხვაობების სრულიად პირდაპირ და უშუალოდ შემეცნებად გარკვეულ ემპირიულ ფაქტებთან ერთობლიობაში, როგორც მოკლე, ისე ვრცელ მეტყველებით ნაწარმოებებში მთელი მათი ფაქტიური მიმართულებით. მკვლევრების ყურადღების ცენტრში ამ შემთხვევაში აღმოჩნდება სრულიადაც არა საგნის წინასწარ განზრახული შეზღუდვა „სტრუქტურებით“, რომლებიც წარმოაჩენდნენ გამოხატვის რომელიმე ყველაზე უფრო ერთმნიშვნელოვან ხერხებს, არამედ თვით სამეტყველო სინამდვილე, ე.ი. ის, თუ როგორ ხდება, რომ რეალურ მეტყველებაში, მეტყველების ნაწარმოებთა მთელ უსასრულო მრავალგვარობაში ერთნაირი და განსხვავებული, ფაქტობრივად, არა მარტო შეეფარდება ერთმანეთს, არამედ ემსახურება ურთიერთობის სრულიად რეალურ და კონკრეტულ მიზნებს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ჩვენ ამოვდივართ იქიდან, რომ ურთიერთობის გარემოებანი და მიზნები შეიძლება სრულიად განსხვავებული, ლოგიკურად გაუთვალისწინებელი იყოს.

თუმცა ძნელია ერთ ენაზე დაწერილი ისეთი ცოტად თუ ბევრად ცნობილი მხატვრული ლიტერატურის ნაწარმოების წარმოდგენა, რომელიც გადმოტანილი ან თითქოსდა ხელახლა შექმნილი არ ყოფილიყოს სხვა ენაზე ან ენებზე, და თუმცა

მოთხოვნილება სამეცნიერო ლიტერატურის თარგმანზე სულ უფრო იზრდება, თარგმანის არსის შესახებ არსებული მრავალი საკითხი ჯერ კიდევ შეუსწავლელია. მართლაც, გაურკვეველია, თუ რამდენად ინარჩუნებს რეალურ თავისთავადობას, რამდენად რჩება უცვლელი ერთი და იგივე ნაწარმოები ორიგინალსა და თარგმანში. მიგვაჩნია, რომ სწორედ ამ პრობლემატიკის განხილვა განსაკუთრებით საჭიროა უფრო დაწვრილებით, ვინაიდან თარგმანებთან ერთად ფართოდაა გავრცელებული მოცემული შინაარსის მრავალფეროვანი ტრანსპოზიციები იმავე – რაც მთავარია – სხვა ენისა, რომლებშიც, როგორც ჩანს, არ წარმოადგენენ თარგმანებს ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით. სამეცნიერო სტილის გადმოსაცემად მთელი ცალკე ტერმინოლოგიური სისტემაც კი არსებობს, რომელიც შექმნილია იმავე შინაარსის სხვადასხვა ტრანსპოზიციების აღსანიშნავად – შინაარსის გადმოცემა, რეფერატი და ანოტაცია. ამ ტერმინებით აღინიშნება მთელი სისტემა გრადაციებისა, რომლებიც პირველდაწყებითი ტექსტის ხასიათის მიხედვით შეიძლება იყვნენ როგორც მეტად ან ნაკლებად გავრცობილი, ისე, პირიქით, მეტად ან ნაკლებად შეკვეცილი. არ შეიძლება არ გავიხსენოთ აგრეთვე ე.წ. დისკრიპტორების დახმარებით ინფორმაციის რედუცირების საშუალებათა ფართოდ გავრცელებული სისტემაც.

და მაინც, რა ხდება ფაქტობრივად, როდესაც მხატვრულ-სიტყვიერი შემოქმედების ნაწარმოები „ითარგმნება“ სხვა ენაზე? როგორც ტერმინის – „თარგმნა“ – განსაზღვრებიდან ჩანს, მხატვრულ ლიტერატურაში ეს არის „სხვა ენაში გამოხატვის ისეთი საშუალებების გამონახვა, რომლებიც უზრუნველყოფენ ამ ენაზე არა მარტო იმ მრავალფეროვანი ინფორმაციის გადაცემას, რომელსაც მოცემული მეტყველებითი ნაწარმოები შეიცავს, არამედ აგრეთვე ახალი ტექსტის რაც შეიძლება სრულ შესაბამისობას თავდაპირველ ტექსტთან ფორმის (როგორც შინაგანი, ისე გარეგანი) მიხედვითაც, ასევე სხვა ენაზე ისეთი ცნებების გადაცემისას, რომლებიც არ არიან მასში დამკვიდრებული მყარი გამოთქმების სახით“.

თარგმანის არსის შესახებ არსებული მრავალი საკითხი ჯერ კიდევ შეუსწავლელია. მართლაც, გაურკვეველია, თუ რამდენად ინარჩუნებს რეალურ თავისთავადობას, რამდენად რჩება უცვლელი ერთი და იგივე ნაწარმოები ორიგინალსა და თარგმანში. თარგმანი რთული და წინააღმდეგობრივი ფსიქოლოგიური ფენომენია. ამავე დროს, უაღრესად ინდივიდუალური და სუბიექტური ფაქტორებით განპირობებული. თითქმის უმეტეს ინგლისურ სიტყვას ქართულშიც რამდენიმე მნიშვნელობა გააჩნია და ეს საკმაო სიძნელეს უქმნის მათ. საუკუნეების განმავლობაში მრავალი აზრი და შეხედულება გამოთქმულა თარგმანის დანიშნულებაზე, მის აუცილებლობასა და მის არსებობაზე. მრავალი თეორიული კვლევა მიეძღვნა თარგმანის ფენომენს და ყველა მათგანი ერთ საკითხზე თანხმდება – თარგმანმა მაქსიმალურად უნდა ასახოს დედანში მოქცეული განცდა და შინაარსი. ასევე, თარგმნის სირთულეების დაძლევისთვის საჭიროა მთარგმნელობითი ჩვევების გამომუშავება, რაც მთარგმნელისაგან სიტყვის მნიშვნელობის მიხვედრის ჩვევის გამომუშავებასაც მოითხოვს. ეს კი მთარგმნელისგან დიდ სირთულესთან შერკინებას გულისხმობს.

თარგმანი თვით მხატვრული ლიტერატურის შემთხვევაშიც კი, არც თუ იშვიათად, დაიყვანება მოცემული მონათხრობის ან მოცემული შინაარსის „მოკლედ

გადმოცემაზე“. ამასთან, ასეთი „გადმოცემის“ ხასიათი განისაზღვრება თვით მთარგმნელის მიერ. თარგმანი „კარგად“ ითვლება, თუკი ის პირი, რომელიც „გად- მოსცემს“ მოცემულ სიუჟეტს ან მოცემულ ფაბულას: 1) თვითონ არის მწერალი, ე.ი. თვითონ შეუძლია ლიტერატურული ნაწარმოების შექმნა თავის ენაზე და 2) საკამრისად ნიჭიერია იმისთვის, რომ შეძლოს ჩაწვდეს ორიგინალის „სულს“, შეძ- ლოს გადმოსცეს მისი როგორც ენობრივი, ისე ექსტრალინგვისტური სპეციფიკა ვერტიკალური კონტექსტის ჩათვლით. იმისათვის, რომ მთარგმნელმა სრულყოფი- ლი თარგმანი მიიღოს, მარტო ენების ცოდნა როდი კმარა. თარგმანის მაღალ დო- ნეზე შესასრულებლად მან უნდა იცოდეს ის გზებიც, რომელთა მეშვეობითაც ხორციელდება ერთი ენიდან მეორე ენაზე გადასვლა. მხოლოდ ამ თვისებების მქონე ადამიანს ძალუძს რამდენადმე მიახლოება ორიგინალთან. ხოლო რაც შეეხ- ება საკუთრივ ენობრივ ტოლმნიშვნელოვნობას, თუ ასე გავიგებთ მთარგმნელთა მიერ ჩვეულებრივ მიღწეულ შედეგებს, ის საერთოდ არ არსებობს, მასზე ლაპარა- კიც ზედმეტია. ამიტომ ნებისმიერი ორი ტექსტის ორიგინალისა და თარგმანის შე- დარება თვალნათლივ ცხადყოფს, რომ მათში სტილი ბევრ რამეში არ არის თან- ხვედნილი, და რომ ტოლმნიშვნელოვნობაზე ლაპარაკი, ფაქტობრივად, გამორიც- ხულია. ასე, მაგალითად, თარგმანში ჩვეულებრივ არ არის დაცული პირველწყა- როს ფუნქციური პერსპექტივა, მაგრამ საკმაო ყურადღება ექცევა ორიგინალის ზოგად რიტმულ აგებულებას; ამასთან, მთარგმნელები, ჩვეულებრივ, ვერ ახერხე- ბენ იმ ზოგადი ლექსიკური და ფრაზეოლოგიური სურათის შენარჩუნებას, რომე- ლიც უზრუნველყოფს დედნის განუმეორებელ მხატვრულ ქდერადობას, ხოლო რაც შეეხება, მაგალითად, მორფოლოგიას, აქ საქმე გაცილებით უფრო ნაკლებად და- მაკმაყოფილებელია, ვინაიდან, როგორც ცნობილია, ორი ენის მორფოლოგიური სისტემები საკმაოდ ბევრად შეიძლება განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისგან (თვით ახლო მონათესავე ენების შემთხვევაშიც კი), რის გამოც მთარგმნელს უძნელდება პირველდაწყებითი ტექსტის მორფოლოგიური აგებულების აღდგენა.

"The studio was filled with the rich odour of roses, and when the light summer wind stirred amidst the trees of the garden there came through the open door the heavy scent of the lilac, or the more delicate perfume of the pink-flowering thorn".

ქართული თარგმანი:

„ვარდის საამური სურნელებით სავსე იყო სასტუმრო სახელოსნო, მაგრამ ბაღში მსუბუქმა ზაფხულის ნიაჰმა ხეთა შორის ჩაიქროლა თუ არა, ღია კარიდან სახელოსნოში იასამნის დამატრობელი თუ კიდევ მასზე უფრო უნაზესი, მიწის- ფრად აყვავებული კუნელის ყვავილთა კეთილსურნელება შემოიჭრა“.

იმისათვის, რათა რეალურად გამოვაგლინოთ მსგავსებანი და განსხვავებანი, ფილოლოგებმა, რომლებიც შედარებით ტექსტოლოგიას სწავლობენ, პირველ რიგ- ში, უნდა განახორციელონ ე.წ. „უკუთარგმანი“, ე.ი. ორიგინალიდან მთლიანად მოწყვეტით საწყის (source) ენაზე გადმოსცენ ის, რაც „პირველდაწყებითი თარგმა- ნის ენაზე“ (target language) იქნა მიღებული. ჩვენს კონკრეტულ შემთხვევაში, „ახა- ლი“ ინგლისური ტექსტი შემდეგ სახეს მიიღებს:

"The studio was filled with the pleasant odour of roses, but when in the garden the light summer wind blew among the trees, an intoxicated scent of lilac or the more delicate perfume of blooming thorn burst into the studio through the open door".

ამაზე ადვილი არაფერი შეიძლება იყოს, მაშინაც კი, თუკი საქმე ინტელექტურ ან ფაქტიურ ინფორმაციას შეეხება. მაგრამ როდესაც ჩვენ „უკუთარგმანებს“ ვუდარებთ ორიგინალს, ვრწმუნდებით, რომ ამგვარი ტექსტები მხოლოდ ღიმილს იწვევენ, ვინაიდან მხატვრულ-სიტყვიერი შემოქმედების თავდაპირველი ნაწარმოებიდან მათში აღარაფერია დარჩენილი.

ქართულიდან ინგლისურ ენაზე შესრულებულ „უკუთარგმანში“ კი ასეთი ვითარებაა: ორიგინალში ნათქვამია: "The studio was filled with the rich odour of roses"..., ხოლო უკუთარგმანში: "rich" დაიკარგა და მის მაგივრად კი არის "pleasant". შემდეგი წინადადება – "the light summer wind stirred amidst the trees" ქართულად ინგლისურ ენაზე თარგმნილია როგორც – "the light summer wind blew among the trees". ზმნა "to stir" შეცვლილია ზმნით "to blow", "the heavy scent of the lilac" ითარგმნება როგორც "an intoxicated scent of the lilac". ორიგინალში ნათქვამია: "there came ... the more delicate perfume of the pink-flowering thorn", ხოლო თარგმანში ქართული ენიდან: "the more delicate perfume of blooming thorn burst into the studio".

ვფიქრობთ, რომ უკვე უბრალო მოკლე აბზაცის „თარგმანიც“ კი საკმარისია იმისთვის, რომ ნათელი გახდეს განსახილველი პრობლემის მთელი სირთულე და განშტოებულობა. ცხადია, რომ „ინტელექტიური“ ინფორმაციის ადექვატურად გადაცემა ხდება ყველა შემთხვევაში: რომელი ენაც არ უნდა ავიღოთ, მივხვდებით, რომ სცენა ხდება სტუდიაში, ზაფხულში, რადგან ვარდების არმატი ბაღიდან ოთახში იჭრება და ყველა ყვავილს, რომლებიც ბაღში ხარობენ, თავისი განსაკუთრებული სურნელი აქვს. მაგრამ ამგვარი „ინფორმაცია“ სულაც არ არის „თარგმანი“ იმ აზრით, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ეს მხოლოდ და მხოლოდ აღწერაა ექსტრაფილოლოგიური სიტუაციისა და იმ გარემოს შეჯამებული გამოსახულება, რომლის ფონზეც იშლება მოცემული სიუჟეტი. „კარგ“ თარგმანად ითვლება ისეთი თარგმანი, რომელსაც ნამდვილად ძალუძს მკითხველის დარწმუნება მოცემული მწერლის იდეებისა და მსოფლგაგების ჭეშმარიტებაში.

„მხატვრული თარგმანი“ სრულიად განსხვავებულია „ინტელექტური პროზის“ თარგმანისაგან. ამ შემთხვევაში „თარგმანი“ – ეს ნამდვილად თარგმანია. ამოცანა აქ იმაში მდგომარეობს, რომ თავდაპირველი ტექსტის აზრი ორიგინალთან რაც შეიძლება ზუსტად და ახლოს იქნეს გადმოცემული. ლიტერატურულ-მხატვრული ტექსტების შემთხვევაში კი, რომ აღარაფერი ვთქვათ პოეზიაზე, ყველაფერი სხვანაირადაა. პოეტური თარგმანის ანალიზისას, ისევე როგორც პროზის შემთხვევაში, აუცილებელია პოეტური ნაწარმოების სტილის, რიტმის, ინტონაციის, სინტაქსური წყობის, მხატვრული სახეებისა და სხვა ლიტერატურული კომპონენტების გათვალისწინება და ყველა ამ ელემენტის პოეზიის კანონების მკაცრად რეგლამენტირებულ ჩარჩოებში მოქცევა.

ჩვენ ყოველთვის ვცდილობთ მკვეთრი ხაზის გავლებას, ერთი მხრივ, „ინტელექტიურ ინფორმაციასა“ და, მეორე მხრივ, ენის, როგორც ისეთი პოეტური საშუა-

აღების გამოყენებას შორის, რომლის დახმარებითაც ხორციელდება ესთეტიკური ზემოქმედება მკითხველზე (მსმენელზე). ეს დიქტომია არა მარტო მეცნიერულადაა დასაბუთებული, არამედ აუცილებელიცაა, მაგრამ რაც არ უნდა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდეს მკვეთრ ზღვარს ტექსტის ორ ძირითად სახეობას შორის, სინამდვილეში ყველაფერი გაცილებით უფრო რთულია. როგორც ცნობილია, განსაკუთრებით გამორჩეული მეცნიერები ისე წერენ, რომ მათი ტექსტები არ შეიძლება კვალიფიცირებულ იქნენ როგორც ტექსტები, რომლებიც უბრალოდ გადმოგვცემენ ინტელექტურ ინფორმაციას. ისინი სრულიად კანონზომიერად იყენებენ მეტყველების სხვადასხვაგვარ ფიგურებს.

აღნიშნული დებულების დასადასტურებლად მოგვაქვს ნაწყვეტი ე. ბენვენისტის ცნობილი ნაშრომიდან:

"Il est survenu au cours de ces dernieres annees dans les etudes portant sur le languages et les langues des changements considersbles et dont la portee depasse meme l'horizon pourtant tres vaste de la linguistique. Ces chahgements ne se comprennent par d'emblee; ils de derobent dans leur manifestation meme; a la longue ils ont rendu beaucoup plus malaise l'accès des travaux originaux, qui se herissent d'une terminologie de plus techniques. C'est un fait: on eprouve grande difficulte a lire les etudes des linguistes, mais plus encore acompredre leurs preoccupations. A quoi tendent-ils, et que font-ils de ce qui est le bien de tous les hommes et ne cesse d'attirer leur curiosite: le language?"

მოვიტანოთ ამავე ტექსტის ავტორიზებული თარგმანი ინგლისურ ენაზე:

"During the course of these last years, extensive changes, whose scope extends even beyond the already very broad horizon of linguistics, have taken place in studies dealing with language and languages. These changes may not be understood all at once – they elude one even as they appear. In the long run, they have made difficult the approach to new works, which bristle with an increasingly technical terminology. It is a fact that great difficulty is experienced in reading linguists and even more in comprehending their concerns. What are they aiming at and what are they doing with what is the property of all men and never ceases to attract their curiosity – language?"

თარგმანი ფრანგული ენიდან ქართულ ენაზე:

„ამ ბოლო წლების შრომებში, რომელთა კვლევის საგანს წარმოადგენს როგორც ენა ზოგადად, ასევე კონკრეტული ენები, შეინიშნება მნიშვნელოვანი ცვლილებები, რომელთა საზრისი სცილდება ენათმეცნიერების ისედაც ვრცელ ჰორიზონტს. ამ ცვლილებების გაგება ერთბაშად შეუძლებელია. ისინი თავისი ფორმითა და სახით თვითონ გვიძნელებენ მათი მნიშვნელობის ჭეშმარიტად წვდომას. ამ ცვლილებებმა ფრიად გააძნელეს ორიგინალურ შრომათა გაგება, რომლებიც გვაშინებენ სპეციალური ტერმინოლოგიის მზარდი სიუხვით, რომ ძალიან ჭირს ლინგვისტთა შრომების კითხვა, მაგრამ კიდევ უფრო ძნელია გაგება, თუ როგორია მათი შინაგანი მიზანდასახულობა. რისკენ მიიღტვიან ლინგვისტები და რა სახით და პირით წარმოაჩენენ ისინი იმას, რაც ყველა ადამიანს ეკუთვნის და ნიადაგ აღუძრავს ინტერესს – ენას?“

იმისათვის, რათა შევადაროთ ეს თარგმანები, პირველ ყოვლისა, აუცილებელია (რადგან ეს სამეცნიერო ტექსტია) გამოვყოთ ყველა სინტაგმა, ე.ი. შევადაროთ ყველა სინტაგმის ნუსხა. დავიწყოთ ფრანგული ენიდან:

1.- Il est survenu; 2.- au cours de ces dernieres annees; 3.- dans les etudes portant sur le language et les langues; 4.- des changements considerable; 5.- et don't la portee depasse meme l'horizon pourtant tres vaste de la linguistique.

განვიხილოთ შესაბამისი ეკვივალენტები ავტორიზებულ ინგლისურ თარგმანში:

1.- have taken places; 2.- during the course of these last years; 3.- in studies dealing with language and languages; 4.- extensive changes; 5.- whose scope extends even beyond the already very broad horizon of linguistics.

ამ ორ შემთხვევაში 5 სინტაგმაა. განვიხილოთ ქართული თარგმანი. ეს ტექსტი შემცირებულია ერთი სინტაგმით:

1.- ამ ბოლო წლებს; 2.- შრომებში, რომელთა კვლევის საგანს წარმოადგენს როგორც ენა ზოგადად, ასევე კონკრეტული ენები; 3.- შეინიშნება მნიშვნელოვანი ცვლილებები; 4.- რომელთა საზრისი სცილდება ენათმეცნიერების ისედაც ვრცელ ჰორიზონტს.

ამ თარგმანში დაიკარგა "Il est survenu", კერძოდ, ქართულ თარგმანში ჩვენ გვხვდება ზმნა – „შეინიშნება“. გამონათქვამის პერსპექტივა დარღვეულია, ვინაიდან არც ერთი თარგმანი არ იწყება „ყოფითი“ "Il est survenu"-ს ეკვივალენტური გამოთქმით.

როდესაც ჩვენ ვაწარმოებთ შედარებით კვლევას მეტყველების სფეროში, ე.ი. ვიხილავთ მთლიან მეტყველებით ნაწარმოებებს, რა თქმა უნდა, აქ პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს ფუნქციურ პერსპექტივას. ჩვენი პრობლემისათვის, ანუ სამეცნიერო ტექსტის შედარებითი შესწავლისათვის სემასიოლოგიურ ჭრილში – განსაკუთრებით საინტერესოა შემდეგი საკითხი: თუკი ეს ერთი და იგივე ნაწყვეტის თარგმანია, მაშინ რატომ უნდა ჰქონდეს ადგილი ცვლილებებს საზოგადოდ? აქედან – შემოთავაზებული ცდა მეცნიერული მეტყველების თარგმანთა შეპირისპირებისა. რატომ არ შეიძლება ინგლისურ ენაზე დავიწყოთ ასე: "there have been, in the course of these last years, extensive changes"... ისევე როგორც ქართულში – „შეინიშნება ამ ბოლო დროს მნიშვნელოვანი ცვლილებები...“ არ შეიძლება ფრანგულ ენაზე შერჩეული ფუნქციური პერსპექტივის შენარჩუნება?

საინტერესოა შემდეგი მომენტიც: ფრანგულ ტექსტში პირველი სინტაგმა პირველ პოზიციაშია, ავტორიზებულ თარგმანში მან მეოთხე პოზიციაში გადაინაცვლა, ხოლო ქართულ თარგმანში – მესამე პოზიციაში.

როდესაც ვლაპარაკობთ შედარებით ანალიზზე, ერთი ენიდან მეორეზე თარგმნის ტოლმნიშვნელოვნობის შესახებ სამეცნიერო ტექსტის სფეროში, ვრწმუნდებით, რომ სურათი არაჩვეულებრივად ჭრელია, რაც მხატვრულ ტექსტში შეიძლება აიხსნას იმით, რომ მთარგმნელს ეს აუცილებლად მიაჩნია ესთეტიკური მოსაზრებებით, მაგრამ რა საჭიროა პერსპექტივის შეცვლა სამეცნიერო ტექსტში? რითაა განპირობებული შეტანილი ცვლილებები? როდესაც ე. ბენვენისტმა წინადადება დაიწყო "il est survenu"-თი, იგი ეყრდნობა მთელი ენის ფუნქციურ პერსპექტივას, როგორც ჩანს, ფრანგული ენის სინტაქსი პრინციპულად განსხვავდება მოსაზღვრე ენების

სინტაქსისაგან. "Il est survenu" ითარგმნება როგორც „შეინიშნება“. ამიტომ დარღვევებს ფუნქციურ პერსპექტივაში აუცილებლად თან სდევს ლექსიკური ფრაზეოლოგიური ცვლილებები. შეგვიძლია თუ არა ჩავთვალოთ, რომ მეცნიერული მეტყველებისათვის აბზაცის ფუნქციურ პერსპექტივას, ელემენტების ურთიერთგანლაგებას მის შემადგენლობაში საერთოდ არა აქვს არავითარი მნიშვნელობა? პრობლემა ნათელია: რას ნიშნავს „იგივე“, რას ნიშნავს „თარგმანი“ და რას ნიშნავს დამოუკიდებელი ენობრივი ნაწარმოები, რომლებსაც საერთო ექსტრალინგვისტური ჩონჩხი აქვთ. თითოეული ამ წინადადებიდან ძალიან ადვილად შეიძლება დავიყვანოთ რაიმე განსაზღვრულ ინფორმაციულ მინიმუმამდე, ე.ი. თითოეული ამ წინადადების მიმართ შეიძლება „გამოვწუროთ“ გარკვეული აზრობრივი ჩონჩხი ისე, რომ სრულიად არ შეგვეხეთ ამ ცნობების მიწოდების ხერხებს. „თარგმანის“ არსი იმაში მდგომარეობს, რომ გამოვყოთ გარკვეული აზრობრივი ჩონჩხი და შემდეგ ამ „ჩონჩხს“ „მოვარგოთ“ ამა თუ იმ ენის შესაბამისი იდიომატური გამოთქმები.

როდესაც სამეცნიერო ტექსტის შემქმნელი სტილისტურ ოსტატობას ამჟღავნებს, როდესაც ის წერს როგორც სიტყვის ნამდვილი ოსტატი, მან უნდა გადაწყვიტოს, როგორ მიუდგება იგი ორიგინალს – როგორც სტილისტი, როგორც ადამიანი, რომელსაც შესწევს ძალა და უნარი შეაფასოს ესთეტიკური ღირსებები ორიგინალისა, თუ უნდა შეეცადოს გადმოთარგმნოს თავის ენაზე, ასე ვთქვათ, ორიგინალის ზუსტ ასლად?

კიდევ ერთი საინტერესო მომენტი. საქმე ისაა, რომ ემილ ბენვენისტი არ იყო მხოლოდ ფრანგული ენის ბრწყინვალე მცოდნე. მან სრულყოფილად იცოდა, აგრეთვე, ინგლისური და, ალბათ, ეჭვს არ უნდა იწვევდეს ის გარემოება, რომ ორი ენის ცოდნა მეცნიერულ შემოქმედებით პროცესში განაპირობებს ერთგვარ შინაგან ურთიერთქმედებას ორ უნარს შორის, ქმნის საფუძველს უფრო წარმატებული „ტრანსპოზიციისა“ და უფრო ადვილი და სრულყოფილი გადასვლისათვის ერთი ენიდან მეორეზე.

თარგმანი წმინდა პრაგმატიკული საქმიანობაა, რადგანაც იგი სრულდება იმ მიზნით, რომ ნაწარმოები მივიდეს იმ მკითხველამდე, ვინც არ ფლობს დედნის ენას. იმისათვის, რომ მთარგმნელმა სრულყოფილი თარგმანი მიიღოს, მარტო ენების ცოდნა როდი კმარა; თარგმანის მაღალ დონეზე შესასრულებლად, მან უნდა იცოდეს ის გზებიც, რომელთა მეშვეობითაც ხორციელდება ერთი ენიდან მეორე ენაზე გადასვლა. მხატვრული სტილების ტექსტების თარგმანმა მაქსიმალურად უნდა ასახოს დედანში მოქცეული განცდა და შინაარსი. თარგმანში შენარჩუნებული უნდა იყოს დედნის ყველა კომპონენტი და მკითხველზე მოახდინოს ისეთივე შთაბეჭდილება, როგორც დედანმა.

სამეცნიერო და მხატვრული სტილების ტექსტების შესწავლამ გვიჩვენა, რომ თარგმანის პრობლემა სხვადასხვაგვარადაა გაგებული. მხატვრული ტექსტის თარგმანი ამდიდრებს არა მარტო კულტურას, არამედ თვით ენასაც – ახალი სიტყვებით, სტილისტური ხერხებით, ფრაზეოლოგიით, გამოხატველობითი საშუალებებით და თარგმნილი ლიტერატურა თავისი მრავალფეროვნებითა და მრავალრიცხოვნობით სერიოზულად მოქმედებს ენის ლიტერატურული ნორმების დანერგვაზე, სიტ-

ყვის აზრის, ემოციის, უღერადობის გაგების უნარზე. სამეცნიერო ტექსტში ჩვენ არ შეგვიძლია ყურადღების ცენტრში მოვაქციოთ ის სტილისტური ამოცანები, რომელთა გადაჭრასაც ცდილობს ავტორი, ვინაიდან სამეცნიერო ტექსტის წამყვან, უპირიორადეს მიზანს წარმოადგენს ინფორმაციის გადაცემა.

ლიტერატურა:

1. Juliane House. Translation. The basics. Second edition. United Kingdom. London. 2023.
2. Adriana Tassini. The Translator Training Textbook. Publisher CreatSpace. 2011.
3. Sonia Colina. Fundamentals of Translation. Cambridge University Press. 2015.
4. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. Edited by Mona Baker. United Kingdom. 2001.
5. Oscar Wilde. The Picture of Dorian Gray M. 2000.
6. Emile Benveniste. Poblems de Linguistique generale. Paris. 2002.
7. დიდი ქართულ-ინგლისური ლექსიკონი. გამომცემლობა „გარნეტი“. ლონდონი. A Comprehensive Georgian-English Dictionary. Garnett Press. London. 2006.
8. Cambridge International Dictionary of English. Cambridge University Press, 2000.

Madona Shelia

Pragmatic Aspects of Translation in Scientific and Literary Texts

Summary

The study of literary and scientific texts showed us that the problem of translation is understood in different ways. The translation of the literary texts enriches not only the culture, but also the language itself – with new words, stylistic methods, phraseology, means of expression, and translated literature with its diversity seriously affects the literary norms of the language. In a scientific text, we cannot focus on the stylistic tasks that the author is trying to solve, since the main, most fundamental goal of a scientific text is to convey information.

Мадона Шелия

Прагматические аспекты перевода в научных и художественных текстах

Резюме

Исследование текстов научного и художественного стилей показало нам, что проблема перевода понимается по-разному. Перевод художественного текста обогащает не только культуру, но и сам язык – новыми словами, стилистическими приемами и фразеологией, а перевод своим разнообразием серьезно влияет на внедрение литературных норм языка, на способность понимать смысл, эмоцию. В научном тексте мы не можем акцентировать внимание на стилистических задачах, которые пытается решить автор, поскольку главная, самая принципиальная цель научного текста – передать информацию.

Нино Этерия
(Грузия)

О ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЦЕННОСТИ САТИРЫ

Обычно сатирический образ взаимосвязан с художественной многоцветностью, а также с сатирой, в которой главную роль играют и драматические, и трагические мотивы. Художественная ценность сатиры выражается и в языке, заключающем в себе пародию. Во главе сатирической фантастики по праву можно считать сказки Салтыкова-Щедрина, в которых писатель использует многие характерные ситуации и персонажи русских народных сказок: волк, заяц, медведь, баран, ворон и другие. Автор часто затрагивает сказочные выражения и обороты. Но, не смотря на это, сказочная форма заполняется остросатирическим, злободневным содержанием, сатирик использует её в своих целях.

Жанровая полнота сатиры при сохранении ее устойчивых признаков образного мышления мешает решить вопрос о родовой принадлежности сатирических произведений. Целиком сатиру не соотносят к лирике, эпосу или драме. К тому же она не совпадает ни с одним из литературных родов по своему образному языку. В связи с этим, в современном литературоведении появляется точка зрения на сатиру как на особый литературный род. Говоря о сатире, имеют в виду значение смеха, который напрямую связан с ней.

В известной книге М. М. Бахтина о Ф. Рабле карнавальный смех показан как значимая грань культуры разных стран и эпох. Ученый описал этот смех как общенародный, создающий атмосферу единения на почве жизнерадостного чувства; универсальный, направленный на мир в целом, в его вечном умирании и возрождении, амбивалентности, составляющей единство утверждения неисчерпаемых сил народа и отрицания всего официального, как государственного, так и церковного: всяческих запретов и иерархических установлений [1, 75]. Карнавальному восприятию, по Бахтину, присуще веселая относительность, пафос смен и обновлений. Иронический взгляд на мир даёт возможность человеку освободиться от догматической узости мышления, от односторонности, нетерпимости, фанатизма. Но не знающая границ ирония может завести в тупик нигилизма, бесчеловечности, обезличенности. Чрезмерная ирония, не знающая границ, может обернуться тотальным отрицанием гуманизма. Вместе с универсальной иронией, направленной на мир и человеческую жизнь в целом, есть ирония, порождаемая восприятием и осмыслением конкретных и вместе с тем глубоко значимых противоречий в жизни людей и их исторического существования. Именно такая ирония характерна для сатирических произведений. К примеру, для гоголевской сатиры характерны демократические тенденции, патриотический дух, пафос социального обличения. Тем не менее сатира Гоголя отличается большим художественным своеобразием, можно сказать, что сатира Гоголя, это сатира определенного художественного типа, существенно повлиявшая на современную сатиру.

Своеобразие сатирического в художественных произведениях является комическое – одна из самых сложных категорий, достаточно глубоко изучавшаяся в работах Я. Эльсберга [2, 67], Ю. Борева [3, 75], Б. Дземидока [4, 55], А. Манакяна [5, 77], А. Московского [6, 94] и др.

Независимо от разных высказываний относительно сатиры и юмора, ученые сходятся в одном: в юмористических произведениях обычно подвергаются осмеянию существенные, но частные недостатки жизненного явления, иногда и отдельные «смешные черты хороших

людей». А. Макарян утверждает: «рядом с острой, уничтожающей, разоблачающей сатирой, иронией нам нужен мягкий, снисходительный юмор, который вселяет радость, бодрость, приносит людям, уставшим от работы, отдых» [5, 4]. Не остаётся незамеченным и мнение А. Эвентова, который уверен, что юмор находится в противоречии с сатирой, он может быть одним из ее качеств, может формироваться в отдельный жанр, близкий по своему значению сатире. «Юмор, – говорит он, – может выразить веселость духа, жизненность, оптимизм, веселое торжество здоровых сил над косным» [8, 123]. Однако А. Эвентов не ограничивается только этим. Признавая элементарно-комическое, он считает, что в юморе сохраняется момент отрицания, так как «...юмор автора, передаваемый читателю, фиксирует не только наше доброе отношение к герою, но и безусловное осуждение того, что мы не приемлем.» [8, 124] – и в качестве примера приводит шолоховского деда Щукаря.

Таким образом, А. Эвентов, доказывая наличие в юморе сатирических элементов, возвращает понятию «юмор» его положительные свойства. Юмористический смех не отрицает жизненного явления, присущего сатире, а лишь сознает его несовершенство. Подобное высказывание мы находим и в монографии Д. Николаева «Смех – оружие сатиры». «Именно социально-комическое в жизни, где бы оно ни проявлялось, является предметом сатиры» [9, 27] – пишет он. Следует узнать: каким же образом бахвальство деда Щукаря можно отнести к социальным явлениям, непременно должны подвергающиеся «бескомпромиссному развенчиванию и осмеянию»? По всей вероятности, шолоховский дед Щукарь – это, прежде всего юмористический персонаж, без каких-либо отрицательных элементов. По мнению критика допускается «юмор положительный» и «юмор отрицательный». Задача юмора состоит в проявлении человеческих слабостей, с которыми часто приходится мириться и которые заслуживают снисхождения.

Сказанное не является утверждением непроходимой грани между сатирой и юмором. Наоборот, мы считаем, что их объединяет комический взгляд на жизнь. Другое значение имеет то, что юмористическая и сатирическая направленность обозначают определенный подход к явлениям, подразумевающий в свою очередь и определенные элементы мировоззрения и находящий свое выражение в сатире и юморе. Подтверждением тому служит высказывание В. Г. Белинского о повестях Н. В. Гоголя. Критик считал, что «истинный юмор Гоголя состоит в верном взгляде на жизнь»; т.е. на первый план В. Г. Белинский ставит авторскую оценку изображаемого. Гоголь, по мнению критика, «...часто с умыслом подшучивает над своими героями... без злобы, без ненависти; он понимает их ничтожество, но не сердится» [10, 176]. Из-за этого «не сердитого отношения к изображаемым событиям» и рождается, по словам В. Г. Белинского, «гумор чисто русский, гумор спокойный, простодушный, в котором автор как бы прикидывается простачком..., но это все-таки гумор, ибо не щадит ничтожества, возбуждает к нему отвращение. Этот гумор спокойный и, может быть, тем скорее достигающий цели».

В связи с этим, можно заключить, что юмористический смех разоблачает зло, и не обязательно, чтобы он имел социально-политическое значение. Сатира же напротив содержит резкое, решительное, беспощадное переосмысление объекта изображения: «В сатире обязательно должно быть разоблачение пороков и недостатков», – уверен Д. Николаев [9, 17]. С ним согласен Б. Дземидок: «Сатира является всегда формой отрицания и осуждения» [4, 169]. На наш взгляд, данные суждения являются справедливыми, так как предметом сатиры всегда является отрицательное, социально-комическое. В этой связи можно сказать,

что под сатирой следует понимать резкое и гневное разоблачение отрицательного вообще и общественного в частности. Отсюда следует вопрос: какой должна быть сатира – смешной или несмешной. Является ли веселый смех привилегией юмора? Критик Д. Николаев пытается объяснить и разграничить природу сатирического и юмористического. «Сатира, – серьезное искусство... Но как раз серьезность отношения к предмету отображения требует обязательного обращения сатирика к смеху как к средству раскрытия этого предмета» [9, 71]. Критик считает комическое приемлемым для сатирического произведения, он выступает за смешной рассказ и против того, чтобы любое хорошее, гневно-разоблачительное произведение считать сатирическим.

Важной, по нашему мнению, в осмыслении проблемы сатирического и комического является работа Н. Киселева, в которой упоминается так называемая «теория несмешной сатиры». Н. Киселев причисляет гневно-разоблачительную сатиру к частному случаю, утверждая, что произведения, в которых отрицательные явления изображаются с гневом, но без смеха, не являются сатирическими. По убеждению ученого, появление таких произведений связано с тем, что в жизни существуют отрицательные явления, которые не обладают объективным комизмом и не поддаются сатирической обработке. Поэтому, без комизма нет сатирического произведения, «...ведь сатира – это всегда единство смеха и гнева, она всегда изобличает с насмешкой и издевкой, с иронией и сарказмом. Возможна разная степень смешного в сатире, главное не забывать, что перед нами явление комическое» [11, 44].

Литერატურა:

1. Бахтин М. М., Творчество Франсуа Рабле и народная смеховая культура 19. Средневековья и Ренессанса. М., 1965.
2. Эльсберг Я., Вопросы теории сатиры. М., 1957.
3. Борев Ю., О комическом, М., 1957.
4. Дземидок Б., О комическом. М., 1974.
5. Манабян А., О сатире, М., 1968.
6. Московского А., О природе комического, 1968.
7. Макарян А., О сатире. М., 1967.
8. Эвентов А., Остроумие схватывает противоречие // Вопросы литературы, 1973, №6.
9. Николаев Д., Смех – оружие сатиры. М., 1962.
10. Белинский В., Собр. соч. в 9 т. Т.1, М., 1976.
11. Киселев Н., Некоторые проблемы комического // Идеичность и мастерство писателя. Томск, 1967.

ნინო ეთერია სატირის მხატვრული ღირებულების შესახებ რეზიუმე

ჩვეულებრივ, სატირული სურათი მხატვრულ მრავალფეროვნებასთან არის დაკავშირებული, ასევე – სატირასთან, რომელშიც მთავარ როლს დრამატული და ტრაგიკული მოტივები ასრულებენ. სატირის მხატვრული ღირებულება გამოსატყუელია იმ ენაშიც, რომელიც შეიცავს პაროდიას.

სატირის უანრული სისავსე, სახეობრივი აზროვნების მყარი თვისებების შენარჩუნებით, ხელს უშლის სატირული ნაწარმოებების წარმოშობის საკითხის გადაწყვეტას. მთლიანად სატირას არ აკავშირებენ ლირიკასთან, ეპოსთან ან დრამასთან. გარდა ამისა, ეს არ ემთხვევა რომელიმე ლიტერატურულ გვარს თავისი ფიგურალური ენით. ამასთან დაკავშირებით, თანამედროვე ლიტერატურულ კრიტიკაში ჩნდება თვალსაზრისი სატირაზე, როგორც განსაკუთრებულ ლიტერატურულ გვარზე. როცა ვსაუბრობთ სატირაზე, სიცილის მნიშვნელობას ვგულისხმობთ, რომელიც მასთან პირდაპირ კავშირშია.

იუმორისტული სიცილი ბოროტებას ამხელს და არ არის აუცილებელი, რომ მას ჰქონდეს სოციალურ-პოლიტიკური მნიშვნელობა. სატირა კი პირიქით, შეიცავს ასახვის ობიექტის მკვეთრ, გადამწყვეტ და დაუნდობელ ახლებურ გააზრებას. ცხოვრებაში არსებობს უარყოფითი მოვლენები, რომლებსაც არ გააჩნიათ ობიექტური კომიზმი და რომლებიც არ ექვემდებარებიან სატირულ დამუშავებას.

Nino Eteria
About the Artistic Value of Satire
Summary

As a rule, a satirical image is associated with artistic diversity, as well as with satire, in which dramatic and tragic motives play the main role. The artistic value of satire is expressed in the language in which it is parodied.

The fullness of the genre of satire, while maintaining a constant sign of figurative thinking, obscures the question of the patriotic affiliation of questionable works. As a whole, satire does not refer to poetry, epic or drama. In addition, it does not match any literary layer with its symbolic language. In this regard, in modern literary criticism, the point of view is visible as satire, as a special literary genre. To speak of satire is to mean the meaning of laughter, which is directly related.

Humor depicts evil and does not necessarily have a socio-political meaning. On the other hand, satire depicts a sharp, decisive, merciless review of the object. There are negative events in life that do not have objective comedy and do not lend themselves to the satirical process.

დავით მამაიაშვილი
(საქართველო)

**სამეცნიერო დარგებისათვის აქტუალური ნეოლოგიზმებისა
და ნასესხობათა ანალიზი**

იდეა-პროექტის ამჟამინდელი ფორმა აერთიანებს თემატურად მონათესავე საკითხების ერთობლიობას, რომლებიც მომავალში შესაძლოა ცალკე კონკრეტულ კვლევით მიმართულებებადაც ჩამოყალიბდეს.

თხრობის ნაკლებად ტერმინოლოგიური ფორმა და სტილისტიკა ემსახურება ჩანაფიქრს, რომ მასალას (მომავალ სტატიებს) მიეცეს შედარებით თხრობითი საკითხავის ფორმა, რათა იგი საინტერესო გახდეს გაცილებით ფართო მკითხველისათვის, ვიდრე მხოლოდ სპეციფიკური, მეცნიერული და შესაბამისი სამოყვარულო წრეებია.

ჩვენი ინტერესის საგანია სიტყვა და მასთან დაკავშირებული ცვლილება. სიტყვების შემთხვევაში, ესაა: რიგი არსებითი სახელებისა (ზოგჯერ სხვა მეტყველების ნაწილებიც: ზედსართავეები, ზმნები...), რომლებმაც დაწერილობითა (ფორმით) და მნიშვნელობით უკვე მოირგეს გარკვეული ყალიბი და დროთა განმავლობაში ცვლილებებიც განიცადეს, ან ამ სახის პროცესში იმყოფებიან. ამ თვალსაზრისით, სამი კატეგორია შეიძლება გამოვყოთ:

- ა) ლექსემები, რომელთაც უკვე განიცადეს ფორმობრივი ცვლილებები;
- ბ) ლექსემები რომელნიც კვლავაც განიცდიან შესამჩნევ (ან ბუნდოვან, არამკაფიო, ჯერაც გაურკვეველი სახის) შინარსობრივ, სახასიათო ცვლილებებს;
- გ) ლექსემები, რომელნიც შესაძლოა მომავალში დაექვემდებარონ გარკვეული სახის ცვლილებას.

წარმოგიდგინო კვლევის (შემდგომში კვლევათა) ძირითად Iა, IIა და თანმხლებ (Iბ და IIბ) მიმართულებებს:

Iა) შესაბამის სიტყვათა – ხოლო კვლევის ამ მიმართულებისათვის ძირითად შემთხვევაში ეს გახლავთ ნასესხობები (ასევე, ფრაზეოლოგიზმები) – (ფორმობრივ-დაწერილობითი და შინარსობრივი) სახეცვლილების, სემანტიკისა და ეტიმოლოგიური ქრონოლოგიური ისტორია.

სიტყვის ცვლილების მიზეზთა მოცემული სურათის განხილვა ძირითადად შემთხვევებში მოხდება არა წარსული, არამედ არსებული სახის ნიმუშებთან და პროცესთან დაკავშირებით. მთლიანობაში კი აღნიშნული ტიპის კვლევა ხორციელდება, ასე ვთქვათ, სიტყვის „სახეცვლილებათა ისტორიის“ შემონახვის მიზნით, რაშიც იგულისხმება არა მხოლოდ შერჩეული სიტყვის ავთენტური, არამედ მისი „წინამორბედი სახეცვლილების“ აღწერაც; *რათა არ დაიკარგოს (დაფიქსირდეს, აღიწეროს, დახასიათდეს) როგორც მოცემული ნიმუშისათვის პირველადი ავთენტური სიტყვა, ასევე ყოველი მომდევნო-წინარე შესატყვისების ცვლილებათა ქრონოლოგია (მათ შორის, ნაკლებად ვინტერესდებით ჯარგონებითა და ცალსახად აშკარა ბარბარიზმებით, არამედ ფორმისა და შინარსის თვალსაზრისით ჩამოყალიბებისა და ენისათვის დამკვიდრების პროცესში მყოფი ე.წ. „გარდამავალი არეალის“ საერთაშორისო სიტყვებითა და ნასესხობებით, რომელთა თემატურ სახასიათო ნუსხასაც შეხვდებით ქვემოთ).*

იბ) ომონიმიური მიმართულება გულისხმობს ფორმით უცვლელი სიტყვების ფუნქციურ ცვლილებას (სხვადასხვა სფეროებისა და გარემოებათა მიხედვით, როგორებიცაა: ველი, ბალი, სერვისი, ოპერაცია, სემანტიკა და სხვ.); კვლევისათვის ისინი საყურადღებოა სპეციფიკური განმაპირობებელი ფაქტორებისა და ფუნქციურ ცვლილებათა მკვეთრი სიხისტის გამო.

იას) საერთაშორისო სიტყვებში არსებული და მიმდინარე ცვლილების დაფიქსირება (ანალიზი /აღწერა) მათი შინაარსებისა და კონტექსტის – ეთნოსური ინტერპრეტაციის კუთხით.

იბ) კვლევა მიზნად ისახავს კონოტაციური ელფერის სპეციფიკურ ცვლილებათა და მათ განმაპირობებელ მიზეზთა აღწერას (მაგ.: ამბიცია, მედგარი, სტაბილურობა). კვლევისათვის სპეციფიკურ შემთხვევაში (ისევე, როგორც იბ შემთხვევაში) იგულისხმება ნაკლებად, ანდა აშკარად არაბუნებრივი, დაინტერესებული მხარის მიერ ხელოვნურად განპირობებული ცვლილებისმიერი შემთხვევები.

განვიხილავთ, ასევე, ცვლილებებს ადამიანის (სოციუმში, საზოგადოებაში) მენტალური, მსოფლხედველობითი კუთხით, რის გამოც მათ მეტად ან ნაკლებად (რატომ და როგორ) მიიღეს ან არ მიიღეს აღნიშნული ენობრივი ცვლილებები.

მთლიანობაში (ავტორისათვის) კვლევის ორი ძირითადი სამოქმედო მოტივაციაა. ესაა: პრობლემური (ხშირად საგანგაშო) რეალობა და სამეცნიერო ინტერესისათვის ნიშანდობლივი პროცესის რეალობა.

საკითხის მნიშვნელობა და პრობლემატიკა:

იას) ენის ძირძველი ლექსიკა დროთა განმავლობაში ახალი ინფორმაციით იტვირთება და თითქმის არასოდესაა მხოლოდ ერთხელ მინიჭებული შინაარსის მატარებელი. ამიტომაცაა, რომ სიტყვის თავდაპირველი მნიშვნელობის აღდგენა, მისი ეტიმოლოგიური კვლევა ძალიან რთული და ხშირად სადავოც არის. დროში ცვლილების (ან სავარაუდო ცვლილების) გამო (მხედველობაში გვაქვს არა მხოლოდ ფორმობრივი ცვლილება, არამედ შინაარსობრივი, სახასიათო, ენერგეტიკული და სხვა მოცემულობიდან რისიმე მიმატება, დაკარგვა ან გადააზრება) ჩვენთვის, ან მომავალი თაობებისათვის – ლექსიკის დიდი წილი შეიძლება დავიწყებას მიეცეს ან სრულიად შეცვლილი სახითდა შემოგვრჩეს. ასეთ შემთხვევაში მათი პირველადი, ავთენტური მნიშვნელობისა და ძირითადი კონტექსტის მიგნება შესაძლოა იმ მხატვრული, სოციალური, ყოფითი თუ სამეცნიერო წყაროების მიგნებამოკვლევითაც გაჭირდეს, რომლებშიც ისინი თავის დროზე იქნენ გამოყენებულნი. და პირიქით, თუ თვალს მივადევნებთ და აღვწერთ, დავახასიათებთ ასეთი ახალი, ანდა შინაარსითა და ხასიათით გარკვეულწილად ფორმირებული სიტყვების *სახეცვლილების პროცესს* დროის, ეპოქალური ძვრების, სოციალურ-კულტურული გარემოს ცვლის კვალდაკვალ – გაადვილდება უფრო ზუსტად გავიგოთ, რა მნიშვნელობა (მათ შორის სტილისტური სახის ვარიაციით) ჰქონდა ამა თუ იმ ლექსემას კონკრეტულ ტექსტში და რა მნიშვნელობა აქვს მას დღეს, ან რა სიტყვა ჩვენაცვლა მას თანამედროვე ქართულში.

აღნიშნული საყურადღებო ცვლილებათა დაფიქსირება და განმარტება მოხდება არა მხოლოდ სამომავლო შედეგის, არამედ არსებულ რეალობაში რეფლექსიისათვის (მთლიანობაში კვლევა სიქრონიულია, თუმცა თავისუფლად შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ შესაბამისი განხორციელების შემთხვევაში იგი სამომავლოდ კარგ სამსაურს გაუწევს რეტროსპექტიულ დიაქრონიულ ლინგვისტიკასაც).

იბ) შემდეგი სახის ცვლილებებთან დაკავშირებული ომონიმური (და პოლისემიური საკითხების) მიმართულება ითვალისწინებს ისეთი სიტყვების დახასიათებას (განმარტებას), რომელთაც არა ფორმით, არამედ ფუნქციურად განიცადეს მკაფიო შინაარსობრივი ცვლილება რიგ სოციალურ, კულტურულ სამეცნიერო და ყოფით კატეგორიებსა და ფენებში გამოყენების შესაბამისად. კვლევის ამ მიმართულებებში საქმე გვაქვს ლინგვისტიკისათვის ნაცნობი მოვლენის, ახალი ომონიმური აღმნიშვნელების ფრიად ხისტი დამკვიდრების მცდელობასთან, „ვიწრო“ პრაგმატულ დაკვეთასთან (კოლექტივური თვალსაზრისით უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული სახის კვლევისადმი უკვე არსებობს ქმედითი სამეცნიერო ყურადღება მაგ., ლინგვისტიკის თინათინ ბოლქვაძის მხრიდან. თუმცა ჩვენი შემთხვევა ყურადღებას „კერძო დაკვეთის ფაქტორთა შედეგებზე“ ამახვილებს). მას ვუწოდებთ ომონიმური სახის ცვლილებათა განსაკუთრებულ, დაინტერესებული მხარეთი განპირობებულ „ხისტ შემთხვევებს“.

იბა) ინტერესის საგანია ისეთი სიტყვები, რომლებიც გაცილებით ახალი ნაწესხობაა ქართულში და ამჟამადაც ორგანულია (ან მეტ-ნაკლებად ორგანული) ფართო საზოგადოებისათვის, როგორებიცაა: **აღტერნატივა, სნობი, ამბიცია, პრეროგატივა, ნოვაცია, ეპატაჟური** და სხვ.

შეიძლება ითქვას, რომ კვლევისათვის ძირითადად (და არა მხოლოდ) ეს გახლავთ სიტყვები, რომლებიც წარმოშვეს მე-18-19 საუკუნეების ლიტერატურამ, კრედომ, პრიორიტეტებმა და კოლექტიური ცნობიერების ვექტორმა. რომელი სიტყვებიც ამჟამად წარმოადგენენ საერთაშორისო სიტყვებს (ე.წ. ინტერნაციონალიზმებს) საერთო შინაარსით; ჩვენი მიზანია, დავაფიქსიროთ ამ ინტერნაციონალიზმების ქართული ვერსიის მნიშვნელობა, ფაქიზი ეთნოგრაფიული ინტერპრეტაცია.

იბბ) მოცემული მიმართულება ესაა სიტყვის ელფერის, ემოციურობის, დამატებითი ელემენტების მინიჭების პრობლემატიკა. აღნიშნული მიმართულების კვლევის ტექსტში *სიტყვასთან დაკავშირებულ მიზეზებს, როგორც ცვლილების ფაქტორს, მათი ანალიზის შემთხვევაში, ტექსტში შევკვიდრია ვუწოდოთ სიტყვასთან მოაზრებული (დაკავშირებული) – „მინიჭებული რეზონანსების ფაქტორი“ (იგულისხმება კერძო ან მსგავსი პრაგმატული, ობივატელური სახის ინტერესისმიერი ხელოვნური ფაქტორი და მისით განპირობებული შესაბამისი „თავსმოხვეული“ კონოტაციური რეზონანსი როგორც კონკრეტული სიტყვისათვის და შედეგად ამ სიტყვის მიერ იმავე რეზონანსის გადატანა ადამიანის, სოციუმისა და ზოგადი შესაბამისი საკომუნიკაციო სამყაროსათვის). პრაგმატული ინტერესების, ხელოვნური ესკალაციის ანდა თანმდევი სოციალურ ტენდენციათა გამო, სიტყვამ შესაძლოა შეიძინოს მარგინალური ან კინობითი ხასიათი. ასეთ ვითარებაში ხალხში, საზოგადოებაში გაიკონტაქტება: სიტყვამ აზრი დაკარგა, ძალიან გაუფერულდა ეს სიტყვა, ამ სიტყვის უკვე მეშინია, არადა როგორ მიყვარდა, გავიწყობაც აღარ მინდა და მსგავსი სახის შედეგობრივ ღირებულებით დამოკიდებულებას.*

ამრიგად, შესაბამის სიტყვათა შერჩევისას ვხელმძღვანელობდით შემდეგი პრინციპებით:

1) სიტყვის „სახეცვლილებათა ისტორიის“ შემონახვის მიზნით (იგულისხმება არა მხოლოდ შერჩეული სიტყვის ავთენტური, არამედ მისი „წინამორბედი სახეცვლილების“ აღწერაც);

2) ასევე, აღსაწერ სიტყვათაგან ზოგი ნაცნობი და აბსოლუტურად მისაღებია, მაგრამ აღვწერთ, რათა დავადგინოთ კონკრეტული ეთნოსის შინაგანი ბუნების ზეგავლენა ამ ნასესხობის შინაარსსა და ფორმაზე (და პირიქით) ფაქიზი ეთნოლოგიური ინტერპრეტაციების სახით (აქვე, საინტერესო და აქტუალურია ტენდენციურ მიზეზთა შედგენად კონოტაციური ელფერის ცვლილებათა ნიმუშების განხილვა);

3) ზოგიერთი ლექსემა უარგონი ან ბარბარიზმია (ან ჯერ „ძალიან ახალი“ და უცხოა. აკადემიური სასაუბრო ენისათვის ჯერჯერობით რჩებიან „ბუფერულ ზონაში“. როგორებიცაა, მაგალითად, სიტყვები: დატესტვა, ნეპოტიზმი, პრევენცია, სუბორდინაცია, ტრიგერი), მაგრამ ამჟამინდელ ყოფით რეალობაში უკვე „იმკვიდრებენ“ ორგანულ ადგილს, ანდა სავსებით ორგანული, აკადემიური სიტყვებია, თუმცა განიცდიან მკვეთრ ან თანდათანობით ცვლილებებს კონოტაციური (სტილისტური) კონტექსტებისა და (ომონიმური) ფუნქციის თვალსაზრისით.

მაგალითისათვის ვიხილოთ ცხრილში (ორ სვეტად) მოცემული ამ ჯერზე შერჩეულ შესაბამის სიტყვათა კატეგორიები.

კვლევა I (ჯგუფი 1)	კვლევა II (ჯგუფი 2)
<p>აქტივობა, სტაბილური, პრევენცია, სუბორდინაცია, კონცეპტი, ადეკვატური, სერვისი, იმიჯი, განემორღვბი, თინეიჯერი, რენტაბელური, მარგინალრი, ნეპოტიზმი, აპელირება, ოპერირება, სემინტი, რელევანტური, ესკალაცია, ფორმატი, საბრძოლო თეატრი, აფორმაცია (აფორმიზმი), მონიტორინგი, მულტიფუნქციური, მულტიპლიკაცია, ბრუტალური, ბულინგი, ემპირიული, სერვისი, ინსტალაცია, ინტერაქტივი, ინსტაგრამა, ტრიგერი, მარკერი, პოსტი, ფართი, ივენთი, ისტებლიშმენტი, ფლეშმობი, დედლაინი, პერფორმანსი, უდანაშაულობის პრეზუმცია, ბეიჯი, ელიტა, ბომონდი, ვიაიპი, ლამბერსექსუალი, სტარტაპერი, ტრენინგი, დატესტვა და სხვ.</p>	<p>ნოვაცია, ინოვაცია, ნონსენსი, ინსპირაცია, ამბიციური, პრეროგატივა, პრიორიტეტი, კონიუქტურა, მოტივაცია, კონსტანტაცია, პლურალიზმი, სნობი, მუსირება, ვარირება, სენსიტიური, მოდიფიკაცია, ტრანსფორმაცია, მოდელირება, რეტროსპექტივა, ეპატაჟური, ფრიგიდული, ფლეგმატური, პიკანტური.</p>

ეს სიტყვები ორ ნაწილად დავყავით შემდეგი კრიტერიუმებით:

1. პრობლემური აქტუალობა/ბარბარიზმები და მეტ-ნაკლებად ორგანული (გარდამავალი არეალის) და

2. მეცნიერული ინტერესი/საერთშორისო, საზოგადოებრივი, მეტად ადაპტირებული სიტყვები (კულტურული საზოგადოებისა და ძირითადი, სალიტერატურო ენისათვის).

ორივე სვეტის სიტყვათა კატეგორიას აერთიანებს ერთი ნიშანდობლიობა – ცვლილების ფაქტორი, თუმცა ამ ცვლილებათა მნიშვნელობა და სპეციფიკა არაერთგვაროვანია. ამასთან, პირველი ჯგუფში მოქცეულ სიტყვათა ენაში შემოსვლამ განაპირობა მათივე პრობლემურობა და ბუნებრივი ყურადღებაც შესაბამისი მოკვლევისათვის, შეიძლება ითქვას – პრობლემური აქტუალობა. ამ ჯგუფის სიტყვა-

თა კვლევის (მოკვლევის, დახასიათების, აღნუსხვის, დაფიქსირების) მიზეზი მეტ-ნაკლები სახის პრობლემურობაა და მეტწილად იძლევა შეშფოთების, როტორიკისა და სუბიექტური პოზიციის ობიექტური მიდგომით დაფიქსირების საფუძველსაც საკვლევი ტექსტის ფარგლებში – რამდენადაც, მეორე ჯგუფის სიტყვათა კვლევა პირველ ჯგუფთან შედარებით არა საგანგაშო, არამედ მოტივაციის კუთხით შედარებით სუფთად მეცნიერული ინტერესის საგანს წარმოადგენს.

და კვლავ (შეჯამებისათვის) – კვლევის მიზეზთა დასაბუთება: რატომ შეიძლება იგი (ისინი) იყოს მნიშვნელოვანი?

უეჭველია, რომ მომავალში, წარსულის ტექსტების გამოყენება ან მასთან შეხვედრა მოუწევს (შეიძლება მოუწიოს) როგორც კერძო პიროვნებას, ასევე ზოგადად სოციუმს, სავარაუდოდ, თითქმის ყველა არსებულ დისციპლინას, დარგს, ინსტიტუტს... თუმცა აღსანიშნავია, რომ რამდენადაც ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ძირითადად სამომავლო შედეგები გვინტერესებს, არ გვსურს შემოვიფარგლოთ ოდენ ისტორიით, მხოლოდ საარქივო პრობლემატიკით. ზოგიერთი შედარებით „ახლახან“ შემოსული სიტყვა არსებულ ეტაპზეც საჭიროებს გადახედვას და მისი მნიშვნელობის მკაფიოდ განსაზღვრას. მაგ.: პრევენცია, რელევანტურობა, ადეკვატურობა... (ამა თუ იმ კონკრეტულ მომენტში შესაძლოა მთქმელისთვის სიტყვაში სხვა რამ იგულისხმებოდეს, ხოლო მსმენელისათვის – სხვა). ვიმედოვნებთ, ჩვენი კვლევა ხელს შეუწყობს გარკვეული საკითხებისა და პრობლემების სწორ დიაგნოსტიკას, რაც საშუალებას მისცემს კერძო პირსა თუ ორგანიზაციას სწორად შეაფასოს ტექსტი და საკითხის გადასაჭრელად, ისტორიული სიმართლისათვის ან, უბრალოდ, წარსულის რეალური სურათის წარმოსადგენად, გაითვალისწინოს წლების წინ ტექსტში გამოყენებული სიტყვის (ფრაზის) სწორი კონტექსტი და, შესაბამისად, მნიშვნელობა! ამით ბევრი შესაძლო უხერხულობა იქნება თავიდან აცილებული და დაიზოგება მოსაკვლევად საჭირო საძიებო რესურსი და დროც.

ჩვენ მიერ შერჩეული სიტყვების შემოთავაზებული ფორმით კვლევის გზით შეიძლება დადგინდეს სიტყვის მნიშვნელობა (ასოითი, ვერბალურ გამოხატულებასთან ერთად) მისი ენაში მოხვედრის მომენტიდან და სხვადასხვა კონტექსტში გამოყენების შედეგად შექნილი დამატებითი შინაარსის გათვალისწინებით – ამ სახის ცვლილებებზე პერმანენტული (!) დაკვირვების რეჟიმში.

აღნიშნულ პრობლემასთან ერთად ზემოთ განვიხილეთ სხვა სახის ცვლილებათა შემთხვევაც, როდესაც ერთ თვისობრივ საფუძველში, მეორე შეპირისპირებული კონტრასტული ცვლილების სახით, საერთოდ შეიცვალა თვისობრივი დანიშნულება სიტყვის ფუნქციური გაგებით. მაგალითად: სიტყვა (ცნება) „ემპირიული“ მნიშვნელობა: ლაბორატორიული ტიპის ცდა, ადამიანის ემპირიული გამოცდილება. ანდა – „მულტიპლიკაცია“: ანიმაციური პროდუქტი, „მულტიპლიკაციური ეფექტის“ ტერმინი ეკონომიკაში და სხვა.

თუმცა, შეგახსენებთ, რომ ამ კვლევით მიმართულებაში ვინტერესდებით მკვეთრი პრაგმატული დაკვეთის შედეგებით, როგორებიცაა სრულად ან გარკვეულწილად „(ხელოვნურად) მინიჭებული რეზონანსის ფაქტორის“ შემთხვევები. მაგალითად, როდესაც ფუნქციურად სამედიცინო და სამხედრო ტერმინები „ოპერაცია, ოფიცერი“ – „კერძო“ პრაგმატული მოტივაციის შედეგად იგივე ასოითი ფორმით მაღალი ინტენსივობით გამოიყენება როგორც მაკრო, ასევე მიკრო წარმონაქმნებისათვის საფინანსო-ეკონომიკური სფეროს ფუნქციურ ტერმინად; ასევე, გარ-

კვეულ ორგანიზაციულად დაარსებულ რელიგიური ტიპის გაერთიანებებში. „სერვისი“: ტურისტული, გასტრონომიული, ფართო და, ასევე, ვიწრო სახელოსნო-პროფესიული ფუნქციური გამოყენებით და სხვ.

ზოგი ლექსიკური ერთეული საზოგადო მნიშვნელობასთან ერთად ქართული ეთნოსის ხასიათში დამატებითი ან რამდენადმე ინტერპრეტირებული ცვლილებით განიხილება. მაგ., სნობი და სნობიზმი (ქართულ რეალობაში ნაკლებ სიავესა და აგრესიას შეიცავს, ვიდრე წარმოშობის ენაში. სნობის სალექსიკონო განმარტება ასეთია: 1. (*E. snob ON. Snaps* - რეგენი) არისტოკრატიული გემოვნებისა და მანერის ბრმად მიმბაძველი; 2. ადამიანი, რომელიც თვლის, რომ მას აქვს უმაღლესი დონის ინტელექტი და დახვეწილი გემოვნება. თავის თავზე ზღვარგადასული წარმოდგენის მქონე პირი). ქართულში შედარებით „რბილი მიდგომა“ მასთან, მაგალითად, როგორც მეტიზარასადმი, თვითმარქვია, უგერგილო მიმბაძველისადმი და, ამ თვისებისა და ხასიათის გამო, როგორც გამაღიზიანებელი ადამიანისადმი. ევროპული საზოგადოებისათვის, მაგალითად, „სნობი“ გაცილებით მტკივნეულად აღსაქმელი სიტყვაა.

ასევე, ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ზოგი სიტყვა კარგა ხანია შემოვიდა საყოფაცხოვრებო თუ აკადემიურ გამოყენებაში, მაგრამ მაინც საჭიროებს „გადახედვას და დაზუსტებას“, რამეთუ მათ რამდენადმე იცვალეს შინაარსობრივი გაგება გარკვეული მახასიათებელი მნიშვნელობით, ამ შემთხვევაში – კონოტაციური ელფერის კუთხით ეპოქალურ შეხედულებათა ცვლილებისა თუ სხვა მიზეზის გამო. მაგ., ამბიცია – ამბიციური სულ რაღაც თხუთმეტიოდე წლის წინ მარგინალურისა და ამპარტავენების სინონიმადაც კი აღიქმებოდა, დღეს კი მან მიზანსწრაფულისა და საკუთარ ძალებში დაჯერების დადებითი მნიშვნელობა შეიძინა, შეიძლება ითქვას, დაიბრუნა. ასევე მაგალითისათვის, გამოთქმა: „კეთილი ინებეთ, (ინება, ინებოს)“ – გულწრფელი, დადებითი კონოტაცია შესაძლოა დროებით დაიტვირთოს რიტორიკული, ირონიული, ანდა აგრესიული ელფერით.

ამგვარი კონოტაციური ელფერით გამოყენებისას შესაძლოა შეიცვალოს სოციალური აზრიც და ადამიანის პირადი დამოკიდებულება სიტყვის შესაბამის შინაარსობრივ თემასთან, ცნებასთან, საგანთან. აქაც, მსგავს შემთხვევებში შესაძლოა საქმე გვქონდეს პირდაპირი ანდა გარკვეულწილად, ირიბი მიზეზით „მინიჭებული რეზონანსის (ე.წ. უკუ ეფექტის) ფაქტორთან“.

მთლიანობაში, სიტყვის სალექსიკონო მნიშვნელობის ჩამოყალიბებას წინ უძღვის მისი გამოყენების სხვადასხვა კონტექსტი, ასევე (ტექსტში „ცვლილების“ სახით განხილული) ეპოქალური თუ კერძო შემთხვევის გამოწვევები, ახალი შინაარსის (ფუნქციის, ნომინაციის) „დაკვეთები“ ინდივიდისა თუ ერთობისათვის. სწორედ ამ პროცესზე დაკვირვება შეიძლება ამ სახის კვლევის მეშვეობით.

დასახულ მიზანთა განხორციელების ფორმები, ძირითადად და ზოგადად, გულისხმობს: პრობლემის (საკითხის, თემის) კონსტატაციას, ინტერესის საგანთან დაკავშირებული მოცემული შედეგებისა და პროცესების დეფინიციას, არსებულ და წინარე ფორმათა და შინაარსთა (კონტექსტების) ურთიერთდამოკიდებულების აღწერას, სტატისტიკისა და ფაქტობრივ მონაცემებთან ერთად კვლევის კომპლექსურ გაშლას, ურთიერთგამომწვევი მიზეზ-შედეგობრიობის ქრონოლოგიურ ჭრილში განმაპირობებელი მიზეზებისა და მოტივაციების სპექტრის დახასიათებას, მათ შო-

რის, ისეთი საშუალებებით, როგორებიცაა: „სოციალური (ფიზიკური) ფაქტისა და ადამიანის შინაგანი აქტის შეპირისპირება“, სიტყვის (სიტყვის შინაარსობრივი სამყაროს) პერსონაჟირება“ და „მინიჭებული რეზონანსის ფაქტორი“. არსებული თემატური მოცემულობის დაფიქსირებას, განხილვასა და კომპლექსური ანალიზს.

შემდეგ სტატიებში შემოგთავაზებთ მსგავსი ტიპის შერჩეულ სიტყვათა დახასიათების ფაქტობრივი ნიმუშის რამდენიმე მეტყველ მაგალითს.

ლიტერატურა:

1. ნებიერიძე გ., ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1991.
2. ფერდინანდ დე სოსიური, ზოგადი ენათმეცნიერების კურსი, თბ., 2013.

Davit Mamaiashvili

Analysis of Neologisms and Borrowings Relevant for Scientific Fields **Summary**

The subject of research is borrowings and word change – from the point of view of semantic, etymological, stylistic and ethnological interpretation. Interest in the selected issues, on the one hand (the first part of the study), is due to the relevance of a certain problem in the language related to borrowings and the parallel (to some extent rhetorical) obligation of civic ethics; On the other hand (the second part), the research motivation is a natural scientific interest in a number of linguistic phenomena.

The text combines two main and two additional research directions, which units each other as an independent (autonomous) way from the point of view of textual and articles way, also from the point of view of the relevant practical, research, experimental, business relations with society.

Давид Мамаиашвили

Анализ актуальных для научных отраслей неологизмов и заимствований **Резюме**

Предмет основных интересов автора – заимствование и изменение слова с семантической, этимологической, стилистической и этнологической точки зрения.

Заинтересование отобранными вопросами обусловлено, в первую очередь (первая часть исследования), актуальностью существующих в языке определённых проблем в связи с заимствованиями и параллельной (отчасти риторической) обязательственной мотивацией гражданской этики.

С другой стороны (вторая часть) мотивация исследования – естественный научный интерес к ряду лингвистических явлений. Автор считает, что проблемой также является слабая поддержка и интерес к сфере и к вопросам языкознания в стране, в общем. Значительный акцент в рамках статьи делается на широком круге читателей и на его включённость таким образом, что направленность деятельности не теряет научного подхода.

Текст статьи объединяет основные и исследовательские направления, которые имеют потенциал в будущем и могут осуществиться как с теоретической, так и практической точки зрения.

ლიანა სიგუა
(საქართველო)

**მედეას ანტიკური სიუჟეტის გააზრების ინოვაციური ტენდენციები
თანამედროვე რუსულ მწერლობაში და მათი რეცეფცია ქართულ
სალიტერატურო სინამდვილეში**

XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე თანამედროვე რუსულ მწერლობაში გამოიკვეთა მედეას ანტიკური სიუჟეტის გააზრების ინოვაციური ტენდენციები, რასაც ადასტურებს ლიუდმილა ულიცკაიას რომანი „მედეა და მისი შვილები“ (1996), ლიუდმილა პეტრუშევსკაიას თხზულებები „მედეა“ (1993) და „პატარა გროზნაია“ (1998), ლიუდმილა რაზუმოვსკაიას პიესა „მედეა“ (1981) და სხვ. თემისა და მხატვრული სახეების გენდერული რაკურსი მკაფიოდ არის გამოკვეთილია სამივე მწერლის ნაწარმოებებში, რომლებშიც ავტორები *ქმნიან მონომითს, რომლის ცენტრში ქალი იმყოფება* [7, 138]. ვფიქრობთ, რომ თანამედროვე რუსულ ლიტერატურაში მედეას თემის ინტერპრეტაციებზე მსჯელობისას ზემოაღნიშნული სამი ავტორის ნაწარმოებების განხილვა არასრულ, მაგრამ არსებით, ნიშანდობლივ ტენდენციებს გამოკვეთს; თუმცა, წინამდებარე სტატიაში, შემოვიფარგლებით მხოლოდ ერთი ავტორით.

ლიუდმილა ულიცკაიას გახმაურებულ რომანზე – „მედეა და მისი შვილები“ (1996) – მსჯელობის დაწყებამდე, ლოგიკურად გვეჩვენება ავტორის შემოქმედების ძირითადი შტრიხების წარმოჩენა. მან 1980-იანი წლების ბოლოს დაიწყო თავისი ნაწარმოებების პუბლიკაცია და იმთავითვე იქნა აღიარებული რუსული „ქალური პროზის“ ერთ-ერთ საუკეთესო წარმომადგენლად. ლ. ულიცკაიას ნაწარმოებებმა პოპულარობა მოიპოვეს არა მხოლოდ რუსეთში; ისინი ითარგმნა უცხო ენებზეც, მათ შორის: ინგლისურად, ფრანგულად, გერმანულად, ჩინურად და სხვ. მწერალს მიღებული აქვს ისეთი მნიშვნელოვანი ჯილდოები, როგორებიცაა ფრანგული *მედიის* პრემია (მოთხრობისთვის „სონეჟკა“), სმირნოვ-ბუკერის პრემია (რომანისთვის „კუცკის საქმე“) და სხვ. ლ. ულიცკაიას შემოქმედებას სშირად *ქალურ ეპისტოლეს* უწოდებენ, რომელიც, კრიტიკოსების აზრით, *ხარისხობრივად მაღალ და სერიოზულ ქალურ ყოფით ლიტერატურას* წარმოადგენს [2, 74]. თავის შემოქმედებაში იგი წარმატებით იყენებს 1990-იანი წლების დასაწყისის ქალური პროზისთვის დამახასიათებელ ნიშნებს, როგორებიცაა ავტობიოგრაფიულობა, ქალისა და მამაკაცის ურთიერთობისა და ქალის თვითიდენტიფიკაციის პრობლემები და სხვ.

შევნიშნავთ, რომ ლ. ულიცკაიას ნარატივის ერთ-ერთ ნიშანდობლივ თვისებად განიხილავენ *გულწრფელობას*, რომელსაც მწერალი მიმართავს დამაჯერებელი ამბის შესაქმნელად, რომელიც გადმოცემულია მესამე პირის პერსპექტივიდან სასაუბრო-ჟურნალისტური ფორმით. მისი სიუჟეტები ეფუძნება ან ცალკეული ოჯახის/ოჯახების ყოფას დროით პერსპექტივაში (გარკვეულწილად, ოჯახური ქრონიკები) ან ისეთი მნიშვნელოვანი პრობლემების გამორჩეული პასუხისმგებლობით გააზრებას, როგორებიცაა: ოჯახი, გვარი, სქესი, ავადმყოფობა, სიკვდილი. ეს უკანასკნელი თითქმის ყველა მისი ნაწარმოების, მათ შორის რომანის – „მედეა და მისი შვილები“ – ქვაკუთხედს ქმნის, რომელიც არაერთი სამეცნიერო კვლევის საგანი გახდა როგორც რუსეთში, ასევე მის ფარგლებს გარეთ.

ფაქტობრივად, ავტორი რომანის სათაურით აანონსებს, რომ ნაწარმოებში გადმოცემული იქნება არა მხოლოდ მედეას, არამედ მისი შვილების ამბავიც; ეს კი, ნათლად აყალიბებს რომანის სიუჟეტური ხაზის მომდინარეობას ანტიკური მითიდან. ის ფაქტი, რომ რომანის სათაურში ავტორს მხოლოდ *მედეას* სახელი არ გამოაქვს, მიანიშნებს მის კონცეფციასზე, რომელიც ხაზს უსვამს გმირი ქალის იმიჯის მნიშვნელობას ოჯახურ წრეში. საყურადღებოა, რომ თავად ავტორი მის რომანს, რომელიც ქრონოლოგიური თვალსაზრისით მოიცავს თითქმის მთელი გასული საუკუნის ამბებს (მედეას დაბადება, ოჯახის უფროსი თაობის წარმომადგენლებისა და მედეას ბავშვობის წლები, მისი გათხოვება, ოცდაორწლიანი ოჯახური ცხოვრება, ქვრივობა და ბოლოს – გარდაცვალება), *ოჯახური ქრონიკის* ჟანრს მიაკუთვნებს.

გასაზიარებელია რუსი მეკლევრის, ი. ბაბინის მიერ სამეცნიერო სტატიაში „*ანტიკური მითის რეინტერპრეტაცია ლ. ულიცაიას რომანის, „მედეა და მისი შვილები“ სტრუქტურაში*“ გამოთქმული მოსაზრება, რომ ავტორს რომანის სათაურშივე აქვს გამოტანილი ანტიკური გმირის სახელი, რაც მკითხველის ყურადღებას მიმართავს *მოტყუებული ქალის ტრაგიკულ ამბავზე*; თუმცა, ეს მოლოდინი რომანის კითხვისას სრულიად ჩამოიშლება [4, 133]. ასევე მისაღებია ამავე მეკლევრის სხვა სტატიაში „*მითი, როგორც ლიტერატურულ ტექსტში მხატვრული რეალობის შექმნის პრინციპი: ლ. ულიცაიას რომანზე „მედეა და მისი შვილები“ დაყრდნობით*“ გამოთქმული მოსაზრება, რომ ავტორი თავის რომანში მხატვრული რეალობის შესაქმნელად წარმატებით მიმართავს ისეთ პოსტმოდერნისტულ ხერხებს, როგორიცაა მითოცენტრიზმი და მითოლოგიზაცია: *მითოცენტრიზმი XX საუკუნის ლიტერატურის დამახასიათებელ თვისებად იქცა, ხოლო მითოლოგიზაცია – ნაწარმოების მხატვრული სამყაროს წარმოქმნის უმნიშვნელოვანეს პრინციპად* [5, 26].

რომანის სიუჟეტის თანახმად, ელინური კულტურის წარმომადგენელი, უშიშრო მედეა სინოპლი (გათხოვების შემდეგ – მენდესი), ერთგვარ მიზიდულობის ცენტრს წარმოადგენს თავისი მრავალრიცხოვანი ნათესავებისთვის; ყოველ ზაფხულს მის სახლს ყირიმში ოცდაათამდე დისშვილი, ძმისშვილი და მათი მონაგარი სტუმრობს; ამიტომაც, ყოველ გაზაფხულზე იწერება გრაფიკი, თუ ვინ როდის და რა ხნით ესტუმრება მედეას. ამგვარად, მედეა აერთიანებს სინოპლების რამდენიმე თაობას (მინიმუმ – სამს) და მნიშვნელოვან როლს ასრულებს გვარის ისტორიაში, რომელსაც მისმა ბაბუამ – ხარლამპიმ დაუდო სათავე. აღნიშნული თვალსაზრისით საყურადღებოა რომანში არაერთგზის გამეორებული დეტალები, რომლებიც გვარის უწყვეტობაზე მიანიშნებენ: *დედის სპილენძისფერი ელფერი, ბაბუის დამოკლებული ცერა თითი, ბებუის შეზრდილი ყურის ბიბილო, დამით ხედვის განსაკუთრებული უნარი, რომელიც, სხვათა შორის, მედეასაც ჰქონდა*.

რომანში იმთავითვე იკვეთება აზრი, რომ სინოპლების ოჯახის ქალებს შესწევთ გარშემომყოფთა ხელმძღვანელობის უნარი და ფაქტობრივად, მედეა მატრიარქატის ცენტრს წარმოადგენს. მედეა სინოპლი ანტიკურ მედეასთან მიმართებით გარკვეულ მსგავსებასაც წარმოაჩენს და განსხვავებასაც. იგი ბერძნულ სახელს ატარებს და თუ არ ჩავთვლით მის უმცროს დას – ალექსანდრას, რომელიც 20-იან წლებში გადავიდა მოსკოვში საცხოვრებლად, „*უკანასკნელი ჯიშიანი ბერძენი ქალი იყო ოჯახში, რომელიც უხსოვარი დროიდან სახლობდა ელადას მონათესავე*

ტავრიდის სანაპიროებზე“ [9, 5]. ასევე, მედვა უკანასკნელი იყო, ვინც ფლობდა ბერძნულ ენას (თუმცა, ვერავის ესაუბრებოდა). რომანის დასაწყისში, იგი დიდი ხნის დაქვრივებულია, თუმცა მეორედ გათხოვება არც უფიქრია, რადგან „კარგად მოირგო შავებში ჩაცმული ერთგული ქვრივის იმიჯი“ [9, 6].

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი კავშირი ანტიკურ მედეასა და ულიცაიას მედეას შორის თავს იჩენს *ზეზუნებრივი შესაძლებლობების ფლობაში*. ანტიკური მედვა ჯადოქარია, ხოლო მედვა სინოპლის ადგილობრივი მაცხოვრებლებიც და მისი ნათესავებიც აღიქვამენ, ერთგვარ, დვთაებად, რომელიც მათ მფარველობს და განსაცდელის ჟამს დახმარების ხელს უწვდის. გარდა ზემოთ ნახსენები *ღამით ხედვის განსაკუთრებული უნარისა*, ულიცაიას მედეას შეუძლია *მოვლენათა წინასწარი განჭვრეტა*. მედვა სინოპლის გარეგნობაც მიანიშნებდა მითიურ ქალღმერთთან ნათესაობაზე: „მას კარგი სახე ჰქონდა, სიმაღლეც, სხეულის სიმტკიცე და სიღამაზე; ამასთან, ჰქონდა წითური თმა, გადაჭარბებული სიმაღლე, დიდი პირი, დიდი ხელები და მამაკაცის ფეხსაცმლის ზომა“ [9, 45]. ამგვარად, იმის მიუხედავად, რომ რომანის მთავარ გმირს აქვს გარკვეული კავშირები ბერძნულ მედეასთან, ავტორი მას საკუთარი ბიოგრაფიით, პიროვნული პროფილითა და ცხოვრებისეული ხედვით აჯილდოვებს. თავის მხრივ, ეს საშუალებას აძლევს მედვა სინოპლის, მოგვიყვეს თავისი ცხოვრების ისტორია; გადმოგვცეს მისი, როგორც ქალის, შეხედულება ოჯახის სხვა ქალებთან და მამაკაცებთან მიმართებით; მათ თავს დატეხილ უბედურებებთან თუ სასიხარულო მოვლენებთან დაკავშირებით.

რაც შეეხება მედეას ოჯახის ისტორიას, ეს ტრაგიკული თემაა: მამამისი, გიორგი, 1916 წელს გემის – „იმპერატრიცა მარია“ – აფეთქების შედეგად დაიღუპა; მამის გარდაცვალებიდან მეცხრე დღეს დედამისი მშობიარობას გადაყვა (ახლად-შობილი ბავშვიც დაიღუპა). ობლად დარჩენილი ცამეტი და-ძმიდან შვიდნი – მედეაზე უმცროსები იყვნენ. თვითონ მედვა კი, ამ დროს თექვსმეტი წლისა იყო. მშობლების გარდაცვალების შემდეგ, მედეას საზრუნავად ორი მცირეწლოვანი ძმა და ერთი და შერჩება. ერთი მხრივ, მედეას ბედი მწერლის მიერ წინასწარ განზრახულია, რადგან საკუთარ შვილებს არ აძლევს; მაგრამ მეორე მხრივ – აჯილდოვებს ძმისშვილებისა და დისშვილების მთელი კოჰორტით, რომელთა ცხოვრებაზე იგი ატარებს თავის *მშვიდ, არამეცნიერულ დაკვირვებას*. ავტორის თქმით, რთულია იმის განსაზღვრა, თუ როგორი სიყვარული ამოძრავებს უშვილო ქალს ბავშვების მიმართ, მაგრამ ფაქტია, რომ მედეას ყველაფერი აინტერესებდა, რაც მის ძმისშვილებსა და დისშვილებს შეეხებოდა (ასაკის მატებასთან ერთად, ეს ინტერესი არ განელებებულა; პირიქით – გაიზარდა). ლ. ულიცაია არ ქმნის მედეასგან ისეთ პერსონაჟს, რომელიც უნდა შეიბრალო; იმის მიუხედავად, რომ მედეას არ შეუძლია შვილების ყოლა, ავტორი არასოდეს მიუთითებს, რომ იგი თვითკმარი ქალი არ არის; პირიქით, ხაზს უსვამს მედეას ინდივიდუალობას, რომელიც ცხოვრობს ისე, როგორც მას მიაჩნია საჭიროდ.

ცხადია, მედეას ცხოვრება ებმის იმ ქვეყნის პოლიტიკას, რომელშიც იგი ცხოვრობს (ანუ, სსრკ-ს); თუმცა, თავად მედვა მიზანმიმართულად ემიჯნება სახელმწიფოსაც და პოლიტიკასაც; მისთვის სხვა ღირებულებებია უფრო მნიშვნელოვანი. ამას ადასტურებს რომანის დასაწყისი და ფინალი: კერძოდ, რომანის დასაწყისშივე, ერთ-ერთ ეპიზოდში, მედვა შეიფარებს ყარაგანდიდან ჩამოსულ რავილ იუსუპოვს – მისთვის თითქმის უცნობ ადამიანს, ყირიმელი თათრების ჩამომავალი

ვალს, რომლის წინაპრები მეორე მსოფლიო ომის დროს საკუთარი საცხოვრებლედ ბიდან აყარეს და გადაასახლეს შუა აზიაში; იმის გამო, რომ ათწლეულების შემდეგ მათ შთამომავლებს ისტორიულ სამშობლოში – ყირიმში დაბრუნების სურვილი გაუჩნდათ, საბჭოთა ხელისუფლება მათ დევნიდა; რომანის დასასრულს კი, მკითხველი იგებს მედეას ანდერძის შესახებ, რომლის თანახმად, იგი თავის საკუთარ სახლს არა მრავალრიცხოვან ნათესავებს უტოვებს, არამედ რავილ იუსუპოვს; ეს ფაქტი ყირიმის ძირძველი მოსახლეობისადმი პატივისცემის გრძნობის გამოხატვის დემონსტრირებად შეიძლება აღვიქვათ.

მედეას ხასიათის თავისებურებებს აცნობიერებს მისი უახლოესი წრე; მაგ., მედეას ძმისშვილი, გიორგი, თავისი მამიდის შვილიშვილთან, მაშასთან დისკუსიისას ამბობს: „*თქვენთვის მსოფლიო ბოროტებას საბჭოთა ხელისუფლება წარმოადგეს. მას კი (იგულისხმება მედეა, ლ.ს.), ერთი ძმა წითლებმა მოუკლეს, მეორე კი – თეთრებმა; ომის დროს ერთი ძმა ნაცისტებმა, მეორე – კომუნისტებმა. მისთვის ყველა ხელისუფლება ერთია. ბაბუაჩემმა სტეპანიანმა, არისტოკრატმა და მონარქისტმა, ფული გაუფ ზავნა ობოლ ვოვონას; გაუფ ზავნა ყველაფერი, რაც სახლში იყო. მამაჩემი კი, მგ ზნებარე რევოლუციონერი, დედაჩემზე მედეას ერთი სიტყვის გამო დაქორწინდა: ლენინკა უნდა გადაავარჩინოთ... ხელისუფლება... რა არის მისთვის ხელისუფლება? ის მორწმუნე ადამიანია და სულ სხვა ძალაუფლებას აღიარებს. და ნურასოდეს ნულარ გაიმეორებ, რომ მას რაღაცის ეშინია“ [9, 57].*

არ გამოვირიცხავთ, რომ შესაძლოა, ამ ეპიზოდში მწერალი საკუთარ დამოკიდებულებასაც ავლენდეს საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ, რაც სულაც არ გამოიყურება უჩვეულოდ. უფრო მნიშვნელოვნად კი ის მიგვაჩნია, რომ ავტორი მედეას მატრიარქალურ მმართველობას სახელმწიფო მმართველობაზე მაღლა აყენებს, რითაც ხაზს უსვამს, რომ მისი მედეა განსხვავდება ანტიკური მედეასგან, რომელიც ცდილობს ძალაუფლების ხელში ჩაგდებას საკუთარი თავისა და ქმარ-შვილის კეთილდღეობისთვის. ამ თვალსაზრისით, მედეა სინოპლი გვევლინება როგორც მამაკაცური, ისე ქალური ენერგეტიკული მუხტის მატარებლად, რომელსაც შეუძლია იცხოვროს ისე, როგორც მას სურს.

ლ. ულიცკაიამ მედეა წარმოადგინა მიზანმიმართულ, წინააღმდეგობების მედგრად გადამლახავ და ამავდროულად, სათნო, ადამიანური სისუსტეების მიმტვევებელ პიროვნებად. მკვლევარ ოლგა სავინიხის შენიშვნით, აღნიშნული თვალსაზრისით მედეას ბუნება *აპოლონური ატმოსფეროს ჩარჩოებშია მოქცეული* [8, 100];¹ იგი არ არის შურისმაძიებელი; ცხადია, მტკივნეულად განიცდის ქმრის – სამუილის ადიულტერს (რის შესახებაც მხოლოდ მისი გარდაცვალების შემდეგ გაიგებს), მაგრამ ეს არ აისახება მის ურთიერთობაზე ახლობლებთან; მხოლოდ თავის დას – სანდრას ვერ პატიობს დალატს და შეწყვეტს მასთან ურთიერთობას, თუმცა დისშვილებთან ურთიერთობას კვლავაც აგრძელებს.

¹ ანტიკური ეპოქის ბერძენი, კერძოდ კი ჰომეროსისდროინდელი ბერძენი, აპოლონურად აღიქვამდა სიცოცხლეს; მრავალსახად იაზრებდა სამყაროს დროისა და სივრცის ფორმებში, რომელსაც შოპენჰაუერი ინდივიდუალურობის პრინციპს უწოდებდა. ადამიანს, რომელიც ამგვარად უყურებს სიცოცხლეს, ნიცშე, შოპენჰაუერის მსგავსად, ბობოქარ ზღვაზე მოცურავს ადარებს. ასეთი ინდივიდი ფანტაზიის ნაყოფად მიიჩნევა უსასრულო წარსულსა და უსასრულო მომავალს; ერთადერთი რამ არის მისთვის ნამდვილი – შემოფარგლული აწმყო, უახლოესი მიზნებითა და დახშული ჰორიზონტებით

ზემოაღნიშნული თვალსაზრისიდან გამომდინარე, ულიცკაიას მედეა, ერთგვარ ანტიმედედ აღის წარმოჩენილი: იგი მომთმენია, მოსიყვარულეა, მზრუნველია, მაგრამ ეს როლი ნიშნავს, რომ ის უპრინციპოა. იგი ერთგვარი დედაბოძია – ყველაფერს თვალყურს ადევნებს და ოჯახში წესრიგის დაცვასა და პატივისცემას მოითხოვს. მისი და და დისშვილები მისგან განსხვავდებიან, მაგრამ იგი ღებულობს მათ ისეთებად, როგორებიც არიან (თუმცა, არ ეთანხმება მათი ცხოვრების წესს). მედეას ხასიათის ზემოაღნიშნული თვისებების გათვალისწინებით (გარეგნობა, პატივმოყვარეობა, სიამაყე, ოჯახური ტრადიციების დაცვა და პატივისცემის მოთხოვნა...) მკვლევრები ე. ლატიპოვა და ა. აბდულინა მიუთითებენ, რომ მედეა საკუთარ თავზე ირგებს ტრადიციულ, პატრიარქალურ, მამაკაცურ როლს, რაც გარკვეულწილად *მასკულიზმზე* მიუთითებს [6, 34-35]. საინტერესოა, რომ თავის დისერტაციაში – *Medeia: Maiden, Mother, Monster: a Biopoetic Analysis* – მ. მეკეიცი (ოტაგოს უნივერსიტეტი) ევრიპიდეს მედეას მასკულიზმზე ამახვილებს ყურადღებას; განსაკუთრებით იმ ფაქტზე, რომ მან თავად შეარჩია ქმარი, „თავად მოაწყო თავისი ქორწინება“ [2, 51].

რამდენადმე განსხვავებულ ასპექტში არის გააზრებული მედეა სინოპლი-მენდესის სახე ქართველი მკვლევრების, ხათუნა ბერიძისა და მარინე გიორგაძის მიერ. ლიუდმილა ულიცკაიას რომანის გასაანალიზებლად მათ შეარჩიეს *ლიტერატურული ტექსტის პოსტკოლონიური კვლევის ინტერდისციპლინარული მიდგომის მეთოდოლოგია* და, შესაბამისად, მასზე დაყრდნობით დაასკვნეს, რომ *სიუჟეტის კულტურული განზომილებები, რომელშიც საქართველოა ჩართული, მოვგავონებს ექსპანსიონისტურ მიდგომას, ძალაუფლების დისბალანსს და იმპერიული რეჟიმის პრეტენზიულ უპირატესობას, რომელიც დაზარადა როგორც პოლიტიკური კონტექსტი* [1, 64].

ვერ გავიზიარებთ ხ. ბერიძისა და მ. გიორგაძის მოსაზრებას, რომ ულიცკაიას რომანში მედეა გამოყვანილია *ულიძლამო ქალად* და ავტორი მასთან (და ზოგადად, ქართველებთან და საქართველოსთან მიმართებით) მიმართებით *იყენებს დამამცირებელ ლექსიკურ ერთეულებს*; საილუსტრაციოდ მოხმობილია ამონარიდი რომანის პირველივე გვერდებიდან, როდესაც ვეცნობით მთავარ გმირს:¹ *«Глаза ее были ясно-коричневыми и сухими, темная кожа лица тоже была в сухих мелких складочках. Когда она в белом хирургическом халате с застежкой сзади сидела в крашеной раме регистратурного окна поселковой больницы, то выглядела словно какой-то не написанный Гойей портрет»* [9, 6] („თვალეები ნათელი-ყავისფერი და მშრალი ჰქონდა, მუქი ფერის სახეც მშრალი წვრილი ნაოჭებით ჰქონდა დაფარული. როდესაც იგი თეთრ ქირურგიულ ხალათში ჩაცმული, უკან შესაკრავით, იჯდა სოფლის საავადმყოფოს სარეგისტრაციო ფანჯრის შეღებილი ჩარჩოს მიღმა, გოიას რომელიდაც დაუწერელი პორტრეტით გამოიყურებოდა“). ქართველი მკვლევრები თვლიან, რომ *კონსტაციური მნიშვნელობა მედეას აიგივებს გოიას პორტრეტთან, რომელსაც აქვს არაჩვეულებრივი ნიჭი, წარმოაჩინოს სილამაზე მის ყველაზე ბნელ ნახატებშიც კი*. გოიას ნიჭისგან განსხვავებით, ულიცკაია მედეას ბნელ

¹ სამწუხაროდ, რომანი არ არის ქართულად თარგმნილი; ამიტომ, ამონარიდები მოგვყავს ჯერ რუსულ ენაზე და შემდეგ ჩვენი თარგმანი, რათა მკითხველს მაქსიმალური სიზუსტით შეექმნას სწორი წარმოდგენა და არა ჩვენ მიერ ინტერპრეტირებული.

პორტრეტს ქმნის, რისთვისაც ზომორფემებსაც მიმართავს: «*Ее лицо напоминало красивую лошадиную морду*» [9, 40]; აღნიშნულთან დაკავშირებით ქართველი მკვლევრები შენიშნავენ, რომ ადამიანის ზოოსემიოტიკური წარმოდგენა მკაცრად არის რეგლამენტირებული სპეციფიკური კულტურისთვის და მისაღებია ან დამამცირებელია კონკრეტულ კულტურულ კონტექსტში; *ქართული, ფრანგული და ამერიკული ზოოსემიოტიკის სისტემები არ ცნობენ ცხენის სიფათს სილამაზის ნიშნად და სიტყვა «морда» რუსულადაც შეიცავს უარყოფით კონოტაციას ნეიტრალური ლექსიკური ერთეულის «шай» („სახე“) მიმართ [1, 56-58]. ასევე, სტატიაში აღნიშნულია, რომ რომანის სხვა ქართველი პერსონაჟებიც, მაგ., მედეას დის – სოფიას ქალიშვილები, რომლებიც ოსტატურად ამზადებდნენ ბაქლავას ჯერ ბათუმში და შემდეგ – მარსელში, *მახინჯები* იყვნენ.*

ზემოაღნიშნულთან დაკავშირებით შევნიშნავთ, რომ რომანში მოქმედება იწყება 1976 წელს; ანუ, იმ დროს, როდესაც მედეა 76 წლის არის (რომანში აღნიშნულია, რომ როდესაც მამამისი 1916 წელს დაიღუპა, მედეა 16 წლის იყო). ვფიქრობ, სავსებით რელევანტურია, რომ ამ ასაკში ქალს წვრილი ნაოჭებით ჰქონოდა სახე დაფარული. ჩემი აზრით, საყურადღებოა ამავე პორტრეტში მოყვანილი *მშრალი, ნათელი გამოხედვა*, რაც დადებითი კონოტაციის მატარებელია, მაგრამ ქართველი ავტორები ამაზე არ ამახვილებენ ყურადღებას; არადა ლ. ულიცკაია ამ დეტალით ხაზს უსვამს, რომ მედეას არ ჰქონდა მოხუცებისთვის დამახასიათებელი ჩამქრალი, ამღვრეული მზერა. ასევე, ჩვენ ზემოთ უკვე ვახსენეთ, რომ მედეა სინოპლის არასტანდარტული გარეგნობა ჰქონდა, რომელიც მითიურ ქალღმერთთან მის ნათესაობაზე მიანიშნებდა (ამას აღნიშნავდნენ არა მხოლოდ ნათესავეები, არამედ დაბის ადგილობრივი მაცხოვრებლებიც). რაც შეეხება *красивая лошадиная морда-ს*, ავტორი ამ ეპიზოდში წერს, რომ მედეამ ვარცხნილობა შეიცვალა; ე.წ. „ჩოლკა“ და უკან შეკრული „ცხენის კული“ გაიკეთა და ამიტომ, წინ წამოწეული ყვირმალებით დაემსგავსა *красивая лошадиная морда-ს*; ამ დეტალს ჩვენ უარყოფით კონტექსტში ვერ მოვიახრებთ.

აქვე შევნიშნავთ, რომ ახალგაზრდობაში მედეაც არ იყო კმაყოფილი თავისი გარეგნობით, თუმცა მეუღლემ, სამუილმა დაარწმუნა, რომ იგი სხვებისგან, ხასიათთან და ცხოვრების წესთან ერთად, გარეგნობითაც გამოირჩეოდა; ხელის სათხოვნელად მისული, სამუილი ეუბნება: «Я понимаю, что вы, в некотором роде, коплева» („მე ვაცნობიერებ, რომ თქვენ, ერთგვარად, დედოფალი ხართ“) [9, 74]. ამავე აზრისა იყვნენ მისი ახლობლებიც; მაგ., ზაფხულში დეიდასთან სტუმრად ჩასული ნიკა ეუბნება: «Тетя! Солнышко мое! Как я соскучилась! Какая ты красавица!» („დეიდა! ჩემო მზეო! როგორ მომენატრე! რა ლამაზი ხარ!“) [9, 50]; როდესაც მედეა პირველად ნახა დის ქმარმა (რომლის მეუღლე, სანდრა აღიარებული იყო ლამაზ ქალად), გაოცებული დარჩა დებს შორის გარეგნული მსგავსებით და მედეას, თითქოს ხატმწერის კალმით ნახატი სახით: «Иван Исаевич изумился ее иконописному лицу. В сестрах он нашел большое сходство» [9, 339] და სხვა.

რომანის სხვა ქართველი პერსონაჟების (და ზოგადად, საქართველოს) მიმართაც ვერ გავიზიარებთ ხ. ბერიძისა და მ. გიორგაძის პოზიციას; თბილისი და ქართველები არაერთხელ არიან მოხსენიებულნი რომანში დადებით კონტექსტში; მაგ., მედეას რძალი, სომეხი ელენე სწერს: «В детстве, в Тбилиси, с нами Господь в

одном доме жил, ангелы по комнатам гуляли, а здесь, в Азии, все по-другому» („ბავშვობაში, თბილისში, ჩვენთან ერთად სახლში უფალი ცხოვრობდა, ანგელოზები ოთახებში მიმოდინდნენ, აქ კი, აზიაში, ყველაფერი სხვაგვარადაა“ [9, 41]). მედეა ყოველთვის სიყვარულით იხსენებს უფროს დას, ანელის, რომელიც თბილისში იყო გათხოვილი ცნობილ ქართველ მუსიკოსზე, კონსერვატორიის პროფესორზე. მშობლების გარდაცვალების შემდეგ ანელიმ წაიყვანა ექვსი წლის ნასტია და უმცროსი ბიჭების წაყვანასაც აპირებდა, მაგრამ მათ კატეგორიული უარი განაცხადეს და მშობლების ოჯახში, მედეასთან დარჩნენ [9, 37]; დისშვილთან, ნიკასთან საუბრისას მედეა სიყვარულით ახსენებს ნათესავთა თბილისურ შტოს; ამბობს რომ სხვანაირია ახალგაზრდა თაობა: ტომოჩკას რევაზიკო, სოფიკო [9, 91]. მედეას მჭიდრო კავშირი აქვს ანელის აყვანილ შვილთან, ნინასთან, რომლის ოპერაციის დროს მთელი ზაფხულით ყირიმში ჰყავდა წაყვანილი მისი არასრულწლოვანი ბავშვები. თავის მხრივ, ნინაც მთელი თვე უვლიდა მედეას მისი ავადმყოფობის პერიოდში [9, 299] და სხვა. ჩვენ აღარ შეგვხვებით ქართველი მკვლევრების მიერ შეფასებულ *სამუილის ღალატისა და მედეას უშვილობის თემებს*, რადგან აღნიშნულზე ვისაუბრეთ ზემოთ. აქვე დავძენთ, რომ სხვადასხვა ეროვნებებზე გამოთქმული პასაჟებით თუ ვიმსჯელებთ, რუსი ავტორის რომანში ყველაზე უარყოფითად რუსი ქალები გამოიყურებიან (ქარაფშუტები, უზნეო ქცევით გამორჩეულები, ავხორცები, სექსუალური თავგადასავლების მაძიებლები და ა. შ.).

ამგვარად, გაანალიზებული რომანი შეიძლება გავიაზროთ სოციალურ კომენტარად საზოგადოებაზე, მატრიარქატზე და ქალი-პერსონაჟების ხასიათების სირთულეზე. რომანში კონსტრუირებულია მიკროსამყარო, რომელშიც ქალები წარმოადგენენ ცენტრს, საყრდენ წერტილს და არა კაცები. შესაბამისად, რომანის მთავარ გმირსა და მის მრავალრიცხოვან ნათესავებზე დაყრდნობით, ლიუდმილა ულიცკაია ქმნის ქალებზე ორიენტირებული სამყაროს საკუთარ ვერსიას, რომელშიც გენდერული და ოჯახური პრობლემები საყოველთაოდ აღიარებული შეხედულებებისგან განსხვავებულად გამოიყურება. გარდა მითოლოგიური კავშირისა და ოჯახური ქრონიკის ელემენტებისა, რომანი ავლენს გარკვეულ თანხვედრას *ცხოვრების ჟანრთან*, რომელიც ულიცკაიასთვის საინტერესოა, უპირველეს ყოვლისა, ყოფითი რეალიებით: ადამიანის ცხოვრება უკავშირდება არა მხოლოდ საზოგადოებრივ, არამედ კოსმიურ საწყისებსაც; ეს ყველაფერი ასახვას პოულობს ულიცკაიას მედეაში, რომელიც, ცხოვრების ჟანრის გმირების მსგავსად, ისწრაფვის მართლმორწმუნეობის იდეალისკენ და მორჩილად ატარებს თავისი ცხოვრების მძიმე ჯვარს.

ლიტერატურა:

1. Beridze K., Giorgadze M. Medea and the Novel "Medea and Her Children" After the Cultural Turn in Translation. International Conference: Medea in the World Artistic Culture. Proceedings. Tb., 2017.
2. Mackay M. A. Medeia: Maiden, Mother, Monster: A Biopoetic Analysis. 2011. ელექტრონული მისამართი: <https://ourarchive.otago.ac.nz/handle/10523/2004>
3. Абашева М. П., Воробьева Н. В. Русская женская проза на рубеже XX-XXI веков. Пермь: Изд-во ПОНИЦАА, 2007.

4. Бабиц Ю. В. Реинтерпретация античного мифа в структуре романа Л. Улицкой «Медея и ее дети». Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. ГС Сковороди. Сер.: Літературознавство, 2 (1). ელექტრონული მისამართი: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN
5. Бабиц Ю. В. Миф как принцип создания художественной реальности в литературном тексте: на материале романа Л. Улицкой «Медея и ее дети». Південний архів. Сер. Філологічні науки, (50).
6. ელექტრონული მისამართი: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_
7. Латыпова Е. Э., Абдуллина, А. Ш. Материнство в ценностной системе романа Л. Улицкой «Медея и её дети». Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2017. ელექტრონული მისამართი: <https://cyberleninka.ru/article/n/materinstvo-vtsennostnoy-sisteme-romana-l-e-ulitskoy-medeya-i-eyo-deti>
8. Ровенская Т., Роман Л. Улицкой «Медея и ее дети и повесть Л. Петрушевской «Маленькая Грозная»: опыт нового женского мифотворчества. Адам и Ева. Альманах гендерной истории. М., 2001, №2.
9. Савиных О. Русская Медея 80-90-х годов XX века (Л. Улицкая, Л. Петрушевская, Л. Разумовская, М. Хлебникова). *Вопросы русской литературы*, 2018.
10. Улицкая Л. Медея и ее дети. М., Издательство АСТ, 2019.

Liana Sigua

Innovative trends in understanding the ancient plot of Medea in modern Russian literature and their reception in Georgian literary reality

Summary

At the turn of the 20th-21st centuries, innovative tendencies in understanding the ancient plot of Medea appeared in modern Russian literature, as evidenced by the novel by Lyudmila Ulitskaya "Medea and Her Children" (1996), the works of Lyudmila Petrushevskaya "Medea" (1993) and "Little Groznaia" (1998), Lyudmila Razumovskaya's play "Medea" (1981), etc. The gender aspect of the theme and the artists is clearly highlighted in the works of all three writers, in which the authors create a monomyth with a woman at the center. We assume that when discussing interpretations of the theme of Medea in modern Russian literature, a discussion of the works of the three named authors reveals incomplete, but significant trends; however, in the article we will limit ourselves to only one author. The novel by L. Ulitskaya, analyzed in the article, can be understood as a social commentary on society, matriarchy and the complexity of female characters. The novel constructs a microcosm in which women, not men, are the center. Accordingly, based on the main character of the novel and her numerous relatives, L. Ulitskaya creates her own female version of the world, in which gender and family problems look somewhat different from generally accepted views.

Лиана Сягуа

Инновационные тенденции осмысления античного сюжета о Медее в современной русской литературе и их рецепция в грузинской литературной действительности
Резюме

На рубеже XX-XXI веков в современной русской литературе проявились новаторские тенденции в осмыслении античного сюжета о понимании Медеи, о чем свидетельствуют роман Людмилы Улицкой «Медея и ее дети» (1996), произведения Людмилы Петрушевской «Медея» (1993) и «Маленькая Грозная» (1998), пьеса Людмилы Разумовской «Медея» (1981) и др. Гендерный аспект темы и художественных лиц ярко выделен в произведениях всех трех писателей, в которых авторы создают мономиф, в центре которого находится женщина. Предполагаем, что при обсуждении трактовок темы Медеи в современной русской литературе обсуждение произведений трех названных авторов выявляет неполные, но существенные тенденции; однако в статье мы ограничимся только одним автором. Роман Л. Улицкой, проанализированный в статье, можно понимать как социальный комментарий об обществе, матриархате и сложности женских характеров. В романе построен микрокосм, в котором центром являются женщины, а не мужчины. Соответственно, на основе главной героини романа и ее многочисленных родственников Л. Улицкая создает свою женскую версию мира, в которой гендерные и семейные проблемы выглядят несколько иначе, чем общепринятые взгляды.

Cleo Protokhristova
(Bulgaria)

THE MYTHS OF PROMETHEUS AND THE BLACK SEA REGION
Conflicting Versions, Shifting Paradigms

The topic of this paper, as suggested by the title, is the interrelation between two ideological constructs – the figure of Prometheus and the so-called Black Sea region. Both of them represent in specifically transformed versions primary ideas and realities that lack the additionally attributed coherence of the later concepts, currently in use.

The Black Sea region – defined, in Charles King's words, as "the land- and seascape from the Balkans to the Caucasus and from the Ukrainian and Russian steppe to Anatolia", or, more concisely, as "a distinct region defined by the Black Sea and its hinterlands" [14, 1-2], has been and still is a notion, disputable to a great extent. As Charles King has reasonably stated, "Searching for a set of timeless, objective traits for establishing what sets off a real region from an imagined one is futile. There are no clear criteria for distinguishing a "genuine" region" [14, 2].

With this undeniable assertion at hand, I will try to verify the hypothesis that certain Greek myths have the potential to function as a major unifying factor for an "imagined" Black Sea region focussing on one specific, particularly representative case – the figure of Prometheus. The grounding presumption is that the very idea of Prometheus present in the national cultures of the peoples neighbouring the Black Sea is capable of generating a process of their consolidation in a regime of non-exclusion that reinforces connections to other national, political and cultural communities as well. My task will be to explore the grounds for the shared means by which the figure of Prometheus happens to provide such a highly potent identification mark for all of them.

The most impressive evidence for the supposed consolidating effectivity of the Prometheus myth is the so-called Prometheus project, initiated in Paris in 1926 by a group of Eurasian emigres and exiles who tried to oppose the processes of sovietisation of the Black Sea region. The name of the circle came from the journal *Prométhée*, qualified in the subtitle as the "organ of the national defence of the peoples of the Caucasus and Ukraine". The political program was announced in the first issue of the project's flagship edition of November 15th 1926, in which one could read articles discussing "the problem of Caucasus", "the crisis of Bolshevism", the situation in Ukraine, Azerbaijan and the interrelations between Georgia and France. In its height, the movement also involved a number of prominent politicians and journalists from West Europe who sympathized with the project [19, 3-9; 11-13; 22-25; 25-31; 31-37].¹

In the 1930s, the main concern of the Prometheans was the creation of a political and economic alliance of Black Sea states, including Turkey, Romania and Bulgaria, as well as the peoples of Ukraine and Georgia. It was articulated in no. 73 of the journal of December 1932 in this specific way: "With its left wing touching on Poland, passing by the friendly lands of Cossacks of the Don, Kuban, and Urals, and with its right wing reaching out to the oppressed peoples of Asia,

---

¹ The project is presented in King 2004, 224-227.

Turkestan, and other areas, this block of states will stop once and for all the imperialist tendencies of Russia, whether of the Red or White variety" [20, 22].

In the decades preceding the Second World War, the Prometheans engaged into intense lobbying to direct the attention of European governments to the situation of the oppressed peoples in the Black Sea region. They organized public seminars and culture festivals whose main goal was to draw attention to the destiny of nations deprived of political independence. The main objective of the project was to establish a political and economic alliance between Black Sea states such as Turkey, Romania, Bulgaria as well as Ukraine and Georgia once the latter had regained independence. During the interwar years the project received active financial support by the Polish government. Later on, the engagement escalated to the initiation of an autonomous division of the Promethean project in Poland.

For all its political zest, the Promethean project addressed the issues of cultural identity as well. Along with articles that articulated the ideological program of the movement, the journal *Prométhée* included materials concerned with a wide range of cultural facts representative of the national traditions of the countries involved in the project. In the volume published in January 1938, for example, most of the materials included were dedicated to Shota Rustaveli, the great Georgian poet of the 12th century [21].

The belief underlying and furnishing those activities was that taking into account all the diversities, the Black Sea countries still had a lot in common, in terms of shared historical and cultural particularities.

The Prometheus project itself brings forth an interesting and challenging material for systematic and exhaustive research, but I will choose just one single aspect of its inherent problems – the name chosen for the project. Unlike Shakespeare's Juliet, disregarding her resentful "What's in a name?", overflowing with outrage and bewilderment, I will invite you to focus precisely on the implications involved in this act of name giving.

The fact that the name of Prometheus was attributed to this political project might seem arbitrary, but it is actually justified in more ways than one. Since the project was initiated in Paris, the choice of Prometheus as a symbol was undoubtedly indebted to the traditional European rendering of the myth and its Humanistic, Enlightenment and Romantic concretizations. Therefore, the figure of the Titan appeared suitable, providing an adequate label for the advocating of revolt, resistance and enlightenment which constituted the main objectives of the program.

It should be made clear that the ideas of Prometheus present in the Black Sea countries at the time were not alien to those meanings. The Bulgarian response to Prometheus, for example, generally followed the European paradigm. Ever since its initial reception during the Revival period his figure was rationalized in terms of heroic endeavors and therefore in the modes of enlightenment and rebellion.

During that same period when *Prométhée* was being edited and published in Paris, in 1937, in Bulgaria appeared a periodical named *Prometei* (the Bulgarian equivalent of Prometheus). Symptomatically, in the editorial article for the first issue of the journal the interpretation of the ancient symbol of Prometheus' fire was posited as a sign for the revival of European humanities that culminated in a radical, metaphorically charged conclusion, "Asia was *A Thousand and one nights*, Europe is *Prometheus*..." [1, 5]. The periodical was initiated by the prominent professor of Classical studies and the most industrious and professionally reliable translator from ancient Greek Alexander Balabanov. Ironically, Balabanov was firmly convinced that his initiative was unprecedented and in the editorial note he boasted about its uniqueness [1, 2].

Similarly echoing the Enlightenment rationalization of the myth there also appears the well-known case of its literary reception in Turkey – Tevfik Fikret's poem "Prometheus" (1909), in which the fire that the Titan brought to the people symbolizes enlightenment, science and modernity. Prometheus himself is represented as a paragon for young people who should follow his steps with bravery although their sacrifice might remain unrecognized. A specific moment in Fikret's interpretation of the myth hero is the call for a secular, universalist and humanistic identity of his fellow citizens, expressed aphoristically in the lines: "I am I, and you are you. No God, no slave are we" [10, 146-157].

The interpretation of Prometheus as a component of Western civilization was specific for the reception of the myth in pre-Soviet Russian culture as well. The famous Symbolist poet, playwright and philosopher Vyacheslav Ivanov, was one of those for whom the figure of Prometheus held a powerful allure. Inspired by Hölderlin, Wagner and Nietzsche, he wrote his own dramatic version of the legend of Prometheus (1919), following the principles of Aeschylean tragedy. Similarly, Aleksandr Scriabin in his symphonic poem *Prometheus: The Poem of Fire* (1910) saw art as a holiday, the antithesis of everyday life. He had created especially for the performance of Prometheus, a keyboard with lights, that, when played, would project colors on a screen behind the orchestra and he intended by means of this *clavier à lumières*, to help the audience envision the cosmos.¹

The motivation of the Prometheans to appropriate the Greek myth so as to legitimize their project went beyond the European context. It also drew upon the conviction that the myth of Prometheus is primordially connected to the Black Sea region – moreover, not just because of the traditional belief that the Titan had been chained to a Caucasian rock, but also because of the deep roots the legend had in regional and local mythologies and folklore. Georgia is certainly a most impressive case in this respect since according to the myth the location of the Titan's imprisonment is supposed to be somewhere within the territory of the country. Accordingly, the biggest cave in Georgia, geographically identified as Kumistavi cave after the name of the nearest village, is by default dubbed "the home of Prometheus".

The identification of Georgians with Prometheus also has another, most impressive manifestation. The protagonist of the Georgian epic poem "Amiraniani" called Amirani resembles closely the Promethean figure. In a stunning accord with the Promethean myth Amirani is conceived as demiurge who defies gods, brings the fire to humans, introduces them to the use of metal and is punished by being chained on Caucasus where an eagle eats his liver eternally. The process of identification of Georgians with Amirani/Prometheus is so strong that in certain parts of the country this account is commemorated by the destruction of eagles' nests as a kind of ritual revenge. Although the literary version of the legend dates to the 12th century, archaeological data suggest that the story was disseminated among Georgian tribes prior to the 8th century BC.²

According to "Legends of the Caucasus" by David Hunt, over 44 different Prometheus stories have been identified in the Caucasus region. Further testimony to this prolific tradition can be found in a Georgian book called *Amirani Enchained*, written by the Soviet scholar Mikhail Chikovani, which contains 68 versions of the legend, recorded during the period from 1848 to 1945. Some scholars believe that several Greek myths, among them that of Prometheus,

---

¹ Scriabin's interpretation is presented in James Von Geldern's book *Bolshevik Festivals, 1917-1920*. See Geldern 1995, 166.

² The Caucasian versions of the Prometheus myth are presented and analyzed in Lossev 1989, 302-306.

are derived from Caucasian cultures. The oldest Greek source for the story of Prometheus is in Hesiod's *Theogony*, composed in the 8th-7th century B.C., which perhaps suggests that both the Greek and Georgian myths have a common Caucasian ancestor [11].

In different places Georgians honor their native hero by statues. Well known is the statue of Amirani in the capital of Tbilisi. There is also an older statue which is located in the vicinity of Signaghi near the border with Azerbaijan. By the way, this earlier statue of Amirani was dedicated to the Promethean project as homage to its principal strategy to support ethnic identity movements in the Black Sea region.

Prometheus provided inspiration for liberation and revolutionary movements in different Black Sea countries. Therefore, allusions to his fate are recurrently found in texts promoting their nationalist struggles. The Promethean myth plays a fundamental role in the national consciousness of Ukrainians, for example. The tradition is distinctly manifested in Taras Shevchenko, the most prominent among Ukrainian poets, considered the father of Ukrainian literature and a national bard. His poem "The Caucasus" (1845) glorifies the Circassian struggle for independence from Russian tyranny. Actually, the poem is written in memory of a close friend – Yakiv de Balman,¹ who had been killed while in Russian service in the Caucasus that same year. Nevertheless, the bias is directed not against the Chechens, who had killed his friend, but against the injustices of the Russian empire in denying oppressed peoples their freedom. The poem begins with a Biblical quote (*Jeremiah ix. 1*).

And right away the theme of Prometheus is introduced, thus validating the universality of the story narrated:

Mighty mountains, row on row, blanketed with cloud,
Planted thick with human woe, laved with human blood.
Chained to a rock, age after age
Prometheus there bears
Eternal punishment – each day
His breast the eagle tears.
It rends the heart but cannot drain
The life-blood from his veins –
Each day the heart revives again
And once again is gay.
Our spirit never can be down ed,
Our striving to be free (translated by John Weir).²

Another pertinent example for the kinship between the Prometheus myth and certain local traditional legends provides the short story "Danko's Burning Heart" by the eminent Russian and Soviet writer Maxim Gorky (1868-1936). As a matter of fact, Gorky's work was a retelling of a Bessarabian folk tale, included as a part of his three-piece narrative "The Old Woman Izegril", published in 1895. It is an account about a group of people, who were lost in an entrapping forest at night and their leader Danko who tried to guide them out to safety. The men followed him for some time, but then they lost faith that they would make it alive and turned on Danko wishing to kill him. Danko was so eager to help his people that his heart started burning and he ripped it out of his

---

¹ The dedication reads: To My True Friend, Yakiv De Balmen.

² The English translation of the poem is published at <https://taras-shevchenko.storinka.org/the-%D1%81aucasus-poem-of-taras-shevchenko-ukrainian-to-english-translation-by-vera-rich.html>

chest to use it as a torch so that he could light the way. It is easy to discern in the story, along with the Biblical allusions to Moses, the presence of the theme of Prometheus rationalized in the modus of ultimate self-sacrifice in the name of humans. And it was in such a universalistic, romantically idealized interpretative perspective that the story was read for at least two decades before being subjected to the ideological redefinition that we will have the opportunity to discuss later.

The fact that the activists of the Prometheus project appropriated the mythical hero for designating their venture and even themselves (they were referred to as "Prometheans") implied also another, probably a most significant intention. Here is the place to remind ourselves that making a claim for the name of Prometheus they were contesting against another – contemporaneous, politically rivalrous appropriation of the myth, the one conducted by the Bolshevik propaganda. In the years following the October revolution of 1917 Prometheus was redefined as a powerful symbol of the Bolshevik cause to deliver man from tyranny and barbarism by seizing material power. Prometheus was imagined to symbolize the possibilities of labor, social justice and workers' rights. The Bolsheviks adopted their fascination for the Titan from Karl Marx, who referred to him in his doctoral dissertation as "the first saint and martyr in philosophers' calendar".¹ During his editorship of the *Rhineland Gazette* he was depicted in cartoons as Prometheus. In one of them, published in March 1843, Marx is bound to a printing press with the Prussian eagle gnawing at his liver. At his feet, an Aeschylus chorus of Oceanides represented the cities of Rhineland pleading for freedom (See the enclosed copy of this cartoon).

It is no wonder that the Bolsheviks felt so intimately connected to the Prometheus myth. The mythogenes of Great Russian spirituality came to be expressed by Marxist terminology, while Marxism itself acquired an aura of mythological consciousness.² The appropriation of the myth was undertaken in Soviet Russia through complicated procedures including a wide range of activities in which aesthetics and politics went hand in hand. At the time of the October Revolution Prometheus had already undergone a considerable evolution in Russian social thought. Pre-revolutionary artefacts in which the interpretation of the myth followed the European paradigm were subjected to radical revision. Such was the case with Aleksandr Scriabin's symphonic poem *Prometheus: The Poem of Fire* (1910) which was performed in the Bolshoi as a part of a performance, elaborating – as indicated in the program – "the theme of rebellion, of the people rising up in the name of reason, light, and liberty". Although Scriabin had died in 1915 and was never associated with the Bolsheviks, after the October revolution his work was enjoying great popularity.

The theme of Prometheus was especially favored by the so-called "new proletarian art". An initiative representative of this ideological vogue is a tragedy written by Nikolai Vinogradov – Mamont and entitled *The Russian Prometheus* (1919) that depicted a historically authentic conflict between Peter the Great and Crown Prince Aleksei. The central figures, along with Peter and Aleksei, are two choruses: the tragic chorus of *raskol'niki* (members of religious sects) and the comic chorus of Peter's Most Drunken Council of Fools and Jesters. The play was never performed, partly due to the unfavorable criticism of Lunacharsky who giving it credit for its correspondence to "the theater of the future", nevertheless registered the discrediting presence in the text of a "strong and perhaps unintentional influence of decadent symbolism".

---

¹ About Marx's fascination with the figure of Prometheus see Jessop and Wheatley 1999, 42, 67, 91.

² About the mythogenic potential of Marxism and the Bolshevik propaganda see Berry and Miller-Pogacar 1995, 69.

Another example along similar lines is the plan for May Day 1920 in which Valentin Smyshliaev, the leader of the Moscow Proletkult theater, proposed using the myth of Prometheus. In Smyshliaev's version, Prometheus is supposed to symbolize the "proletariat, bound to the rock of capitalism" who is unchained in a revolutionary act performed by the Red Army. The protagonist is a man in a blue workers' shirt, bound with a steel chain to a monstrous black figure of a deity. A Red Army detachment emerges from the thick of the crowd surrounding the pedestal of the idol, unchains the man in the blue shirt, and knocks down the idol. The liberated man raises a red banner, simultaneously, a tremendous choir, dispersed among the crowd of the audience, begins to sing a *Prometheus* hymn, composed especially for the occasion.¹

A fascinating case of the political redefinition of the Prometheus myth provides Maxim Gorky's story about Danko's Burning Heart. By the early 1920s' this work had already gained enormous popularity due to the promotion of the romantically idealized hero as a paragon of ultimate self-sacrifice in the name of people. This rendering though was radically reformed and another reading, better tuned to the political situation was suggested, with Danko as a revolutionary leader surrendering himself for the sake of his people's liberation. Such interpretation made possible the incorporation of the story into the communist literary canon and later in the course curriculum of schools in the Soviet Union as well as in other "socialist" countries.

Another fitting illustration of how the myth was appropriated in favor of communist propaganda is the Monument "The Unchained Prometheus" in Dneprodzerzhinsk (known also as Kamianske), which it considered the symbol of the city. The opening of the monument took place in 1922, to commemorate the fifth anniversary of the October Revolution and as a memorial to a mass grave of revolutionaries of Kamyanske, whose names are engraved in the lower part of the monument. Situated near the entrance of the local metallurgical works, the structure is entirely in conformity with the clichés of the revolutionary and progressivist rationalizations of the mythic hero. The statue figure holds a torch in his left hand and there is an eagle under his feet. The flame Prometheus has brought for people symbolizes the victory of workers and peasants over their oppressors.

The redefinition of the myth undertaken by the Soviet authorities was blunt and unyielding. Not a single work that did not fit into the imposed paradigm would be tolerated. A telling case provides the film *Prometei* (Prometheus, 1936), directed by Ivan Kavaleridze, a renowned Ukrainian sculptor, film director, dramatist, and screenwriter of Georgian descent. Based on Taras Snevchenko's biography and works, innovative for the time being and marked by stylization and monumentalism, the film was subjected to a scathing critique in a *Pravda* editorial immediately after its release. Kavaleridze himself was accused of nationalist deviation and formalism and since the film was banned, he found himself forced to follow the demands of the institutions in his later works, especially when modeling the sculpture *Prometheus* (1962), stylized in the mainstream representational manner, defined as "socialist realism".²

The appropriation of the myth by Bolshevik propaganda was legitimized abroad as well. A highly provocative case presents John Leman's book on the Caucasus "Prometheus and the Bolsheviks" published in 1937, in which the narrator recounts a dream he had while sleeping aboard a

---

¹ Mamont's and Smyshliaev's productions are presented in detail in Geldern 1995, 144-145.

² Comprehensive information about Kavaleridze's film is provided in Miller 2009, 40-41, 60, 66 и Michelakis 2013, 201-204.

Soviet steamer crossing the Black Sea with Prometheus confiding to him: "I find myself passionately on the side of the Bolsheviks when I hear accounts of the Civil War struggles. It reminds me of my own struggles with Jove over the fire business" [16, 254)

The matrix constructed in the Soviet Union had significant impact in other countries as well. In Bulgaria, for example, the presence of Prometheus in national literature between the two World Wars was strongly influenced by the Soviet model. This tendency has a specifically explicit expression in the poetry of Khristo Smirnenski (1898-1923) where the figure of Prometheus is presented as an embodiment of social revolt and revolutionary optimism. The Titan is associated with Russia. In "The Russian Prometheus" (1922), a poem in which Prometheus is the lyrical interlocutor, he declares his will to spread fire around the world. Yet it also represents the collective image of working classes in the poem "The Worker" (1922) where "the new Prometheus" stands for the class-conscious *Homo faber*.

The Prometheus myth continued to serve as a catalyst for aesthetic and political debates further intensified during the decades after WWII. The figure of the Titan would persistently appeal to endeavors aiming at its rigid political appropriation and the following indoctrination of large masses of people with the newly constructed mythology. Sometime in the mid-1940s in the Soviet Union, as well as in the other countries of the Eastern bloc Aeschylus' tragedy *Prometheus Bound* was stabilized as a mandatory text in the National curriculum for high schools. Consequently, its plot was subordinated to one-sided Marxist interpretations overemphasizing the issues of struggle and revolt, in agreement with the already mentioned lionized, even if not indisputable qualification of Aeschylus' character as a "noblest saint and martyr".

A striking misappropriation of the Prometheus myth during this period is observed in Ukraine, where in direct juxtaposition with traditional romantic and nationalist interpretative strategies the figure was promoted as a symbol of nuclear power. There, a huge statue of Prometheus was placed in the city of Pripjat, the place where workers of the Chernobyl Nuclear plant lived, facing a fancy cinema building also named "Prometheus". After the disaster when the city was abandoned, the cinema hall turned into a Mahnmal overgrown with grass and trees and the statue of Prometheus was relocated to the grounds of the power plant. The symbolism of the monument acquired macabre overtones, especially in the context of the symbolic value attributed to nuclear power in the Soviet Union, considered the quintessence of technological progress and modernity that was at the core of communist utopia. The conquest of nature by the new Soviet man as a substantial part of this mythology, articulated by means of the figure of Prometheus, was implanted even in the minds of school children – a telling example are two books with nearly identical titles: *Prometheus Unbound. A Novel about the Inventors of Nuclear Power* and *Prometheus Unbound. A Novel about Igor Kurchatov* (a Soviet physicist, founder of the first nuclear reactor and leader in the construction of the first European Atomic bomb), both written by Sergei Snegov and issued by the "Children's Literature" Publishing House, in 1972 and 1980 respectively [5; 6]. This surrogate mythology was adopted in other countries of the Eastern bloc as well. A regrettable illustration is the poem "Chernobyl" by the Bulgarian poet Venko Markovski, in which the equation runs as follows, "Chernobyl is a judge and crier // Chernobyl is a Prometheus" [3].

For the people of Ukraine though, the statue of Prometheus in Chernobyl became a symbol of apocalypse. Reconsidering the Book of Revelation, they would decipher the deadly star named Wormwood falling from the skies and poisoning rivers and springs, translating it into Ukrainian as "**Chornobyl**". Later, Svetlana Alexievich wrote that two disasters coincided: "a social one as the Soviet Union collapsed before our eyes... and the cosmic one – Chernobyl".

Symptomatically analogous is the Romanian appropriation of Prometheus in favor of the communist propaganda. An imposing monument of Prometheus, holding a flash of lightning in his hand, is erected atop Plesa Mountain, seemingly watching over the huge Vidraru arch dam on the Argeş River. Built in 1966, this dam was the fifth largest in Europe at the time, that required 42 kilometers of tunnels, over a million hard rocks extracted from underground and nearly a million cubic meters of concrete to build, plus the loss of about 80 builders' lives. Very much like other megalomaniac endeavors of totalitarian regimes at that time, it was designed to manifest the might of the socialist country. Resembling a Hollywood superhero, the statue obviously symbolizes electricity as the modern equivalent of fire, but the possibility that the figure is interpreted in the code of triumphing revolt is also suggested.

At the same time, however, the Romanian reception of Prometheus also shows a drastic disproportion between the institutionalized and underground reception of the mythical figure. Ultimately incompatible with the institutionally favored interpretation of Prometheus and overtly polemic toward its premises is the rendering of the myth by the poet Marin Sorescu (1936-1996). In his poem "Inhabited Liver" we read:

I feel the wings of the eagle
Stretch wide the lips of my liver;
I feel its talons, I feel its iron beak,
I feel the enormity of its hunger for life,
Its thirst for flight
With me in its talons.
And I fly.
Whoever said I was chained
Transl. Adam J. Sorokin и Lidia Vianu [15, 7].

Sorescu suffered from liver cancer and died three weeks after this poem was published in Dec 1996 (Nov. 1996). Although it appeared years after the communist regime in Romania had succumbed, the poem allows to be read as an expression of dissent, with Prometheus as a substitute for the poet and the eagle an extended metaphor for the Communist regime in Romania. Sorescu himself elucidated the enigmatic content of his work: "Censorship stimulated me. I am used to facing huge obstacles when I work. The greater the obstacle, the more active my stubbornness becomes ... We created codes in our struggle against censorship. ... These codes came quite close to transfiguration, which also implies that they came closer to the essence of art" [23, 886].

Similar juxtaposition between institutionalized and anti-establishment response to the myth to the one manifested in Romania is to be observed in Bulgaria as well. Along with the extremely dogmatic interpretations Prometheus inspired there were most unconventional forms of reception. Two musical versions of Aeschylus' tragic plot were written, both by well-known composers. The first one is Alexander Raichev's Second symphony entitled *The New Prometheus* (1954) which was written by a composer who used to be much better accepted by the authorities, since he was the author of some of the most popular mass songs propagating the regime. Although his Second symphony was composed in a relatively conformist manner, it was nevertheless officially neglected because it wouldn't fit into the mainstream apologetic tone. The other one, Lazar Nikolov's oratorical opera *Prometheus Bound* is considered one of the most significant facts of the Bulgarian musical vanguard. Composed in a dodecaphonic key, it was already a strong gesture of dissent in

its very musical nature, since at the moment of its creation dodecaphonism was considered by the functionaries of the totalitarian regime as ideologically unacceptable, along with different other versions of formalism. Therefore, this work was persistently ignored by the official critics but nevertheless gained significant popularity among professionals. Moreover, even if unofficially, because the fact was shared only inside a small confidential circle, the opera was dedicated to the casualties of the Hungarian Uprising of 1956 [4].

These two musical opuses display an interesting act of subversion towards the appropriation of the Prometheus myth by the official ideological conventions, producing gestures of artistic dissent. A possible further contextualization of these artefacts would offer an opportunity for promising comparative procedures that might reveal how during the period from the 1950's to the 1980s' the classical heritage came to be identified as an opportunity for dissent – in one case in terms of unconventional musical compositions, in others, in terms of focusing academic research on classical literature and culture as a form of intellectual escapism.

And now, to bring the story to an end, let us focus on the Post-Soviet period and find out how the idea of Prometheus is doing in more recent times and how it affects the nowadays mentality of peoples neighboring the Black Sea. A short overview of the facts will suffice.

In the former Soviet republics, a significant shift in the usages of the Prometheus myth is observed. Georgia is still believed to be "the land of Prometheus". The persistent identification of the mythical figure with the country stabilized over centuries has developed secondary semantic associations with explicit commercial and touristic connotations. The biggest cave in Georgia, by default dubbed "the home of Prometheus" is advertised as a "must" destination along with a well-known hotel "Prometheus" in Tsalkubo and a spa resort with the selling brand of "Prometheus gate".

In Ukraine, along with the traditional interpretations of the myth, a wide spectrum of new symbolizations is at work. There is a Ukrainian educational platform Prometheus, an internationally acclaimed male chorus has the same name. Stefan Onyszczyk and Stefania Szwed decided to identify with the name of the Titan their foundation in Canada, which was initiated to provide financial support for Ukrainian education, research, publications, and music programs. But "Prometheus" is also the name of a mighty grain trading company. In Ukraine one can still find in circulation a pin, on which the eminent monument in Dneprodzerzhinsk "The Unchained Prometheus" is reproduced. Since the monument used to be a main attraction of the city during the decades of the Soviet period, a pin was designed and because of its considerable popularity, serially produced. Also, commercials inform about the availability of "East Prometheus candies with Raisin". Even Maxim Gorky's tale "Danko's Burning Heart" has been utilized to great dramatic effect in the Ukrainian video game "Cryostasis: Sleep of Reason".

There is also a clearly outlined tendency for the subversion of the earlier dogmatic interpretations of the myth. Somewhat extreme in his revisionism is Les Podervianskyi, a Ukrainian painter, poet, playwright and performer, whose play "Danko" parodies the idyllic rendering of Communist ideology in the story of Maxim Gorky. Cast as a markedly unheroic and pathetic figure, Podervianskyi's Danko appears also as a leader, but he does not seem to know the way and being afraid of the people's anger for his inadequacies he burns his heart, but then also his liver and finally his kidneys. So Danko's death is absolutely preposterous and he is instantly forgotten by everyone.

The figure of Prometheus is utilized in various contexts in Turkey, as well. "Prometheus" is the name of a major publishing house in Izmir, it is the name of a well-known, internationally

acknowledged consultants group founded in 1995 and headquartered in Istanbul, and also of an internet site for book selling. A company for monitoring and alerting infrastructures is called "Prometheus Engineering". With the single exception of a travel agency of the same name, the name of the mythological hero is used mainly to designate a wide range of intellectual endeavors.

Even though such a brief overview might seem unsystematic and give the impression of chaos, it brings forth certain regularities in the reception of the Prometheus myth in the Black Sea countries. First of all, we observe a spectacular wealth of diverse interpretations, which in its turn the very nature of the myth presupposes. That is on the one hand the ambivalence of the mythical figure – simultaneously a trickster and a cultural hero, not to mention a tragic hero as well; and, on the other, the semantic flexibility of the corresponding narratives.

Despite this registered malleability of the myth, the range of diverse concretizations that occur nonetheless reveal certain patterns.

It is obvious that all those approaches were deeply conscious of the late eighteenth and early nineteenth-century Romantic association between Prometheus and the ideas of theomachy and revolt and followed the three major versions of the European paradigm – Prometheus the Firebringer and/or Creator, Prometheus Bound (or Chained) and Prometheus Unbound (Unchained). The concretizations of the figure in the different countries share a common utilization of the myth in the perspective of national liberation movements.

Considerable, distinctly outlined paradigm shifts in the rationalization of the myth are observed coinciding with major social and political reversals – the October Revolution of 1917, WWII, and the end of the Cold War. And also, obvious is the tension between contesting ideological interpretations serving rivalrous political doctrines. The relatively tidy design into which all those commensurable and incommensurable appropriations and misappropriations, uses and abuses of the myth preceding 1989 fit into has apparently collapsed. The situation allows to be defined as – with a cunning reference to Milton – Paradigm Lost.

The wider context has changed as well. "Prometheans" in the current usage is more likely to mean "the faction of enemies present in the 4th and 5th installment of the Halo videogame franchise" than the activists of the Parisian project of the interwar period. In Ihab Hassan's article called *Prometheus as Performer: Toward a Posthumanist Culture* the figure of Prometheus is used to signal the emergence of a posthumanist culture [9, 830-850]. Such a context is rather discouraging for whatever attempts to anchor the design for a consolidated Black Sea region on an idea already devoid of foundation and integrity. It might be wiser to reconsider the possibilities for carrying into effect such an inspiring cause still remaining hidden in another Greek myth, that of the Argonauts. At least because instead of suggestions of eternal suffering and uncompromising life and death struggle implied in the Prometheus myth the tale of the Golden fleece promises a dream of brave marine initiatives, heroic adventure, magic assistance, success and wealth, and last but not least – a happy home-coming.

Literature:

1. Balabanov A. Bulgaria I klasicheskata kultura. *Prometei* 1937, I, 3-5 (in Bulgarian).
2. Lossev A. Problemut za simvola I realisticheskoto izkustvo. Sofia: Nauka i izkustvo, 1989 (in Bulgarian).
3. Markovski V. Cjernobil. Elegii. Sofia: Bulgarski pisatel, 1987 (in Bulgarian).
4. "Prikovaniiat Prometei" i Lazar Nikolov. Interview of G. Tsenov with the composer's wife Hana Nilolova (in Bulgarian). <https://www.youtube.com/watch?v=Z0OLfwzRsTI>.

5. Snegov S. Prometei raskovannyi. Povest o pervootkrivateliah iadernoi energii. Moskva: Detskaia literatura, 1972 (in Russian).
6. Snegov S. Prometei raskovannyi. Povest ob Igore Kurchatove. M., Detskaia literatura, 1980 (in Russian).
7. Berry E. E., Anesa Miller-Pogacar. Re-entering the Sign: Articulating New Russian Culture University of Michigan Press, 1995.
8. Geldern J. V. Bolshevik Festivals, 1917-1920. University of California Press, 1993.
9. Hassan I. Prometheus as Performer: Toward a Posthumanist Culture? *The Georgia Review* Vol. 31, No.4 (Winter 1977).
10. Hassan K. Educational Messages in Tevfik Fikret's Poems. *HU Journal of Education* 41, 2011.
11. Hunt D. Legends of the Caucasus. London: Saqi, 2012.
12. Jessop B., Wheatley R. Karl Marx's Social and Political Thought: Critical Assessments. Taylor & Francis, 1999.
13. King Ch. The Black Sea. A History. Oxford UP, 2004.
14. King Ch. The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century. In: Hamilton, Daniel and Mangott, Gerhard (eds). *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives*. Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008.
15. Kossman N., ed. *Gods and mortals: modern poems on classical myths*. Oxford UP, 2001.
16. Lehman J. Prometheus and the Bolsheviks, 1937.
17. Michelakis P. Greek Tragedy on Screen. OUP Oxford, 2013.
18. Miller J. Soviet Cinema: Politics and Persuasion Under Stalin. London&New York: I. B. Tauris, 2009.
19. Prométhée. Organe de défense nationale des peuples du Caucase et de l'Ukraine et du Turkestan..., No1, 15 Novembre. Paris, 1926.
20. Prométhée, 1932, No73 (Decembre), Paris, 1938.
21. Prométhée, 1938, No134 (Janvier), Paris, 1938.
22. Shevchenko T. The Caucasus. 1845.
<https://taras-shevchenko.storinka.org/the-%D1%81aucasus-poem-of-taras-shevchenko-ukrainian-to-english-translation-by-vera-rich.html>
23. Sorkin A. J. The Paradox of the fortunate Fall: censorship and poetry in Communist Romania, *Literary Review* 45.4 (Summer 2002).

A political cartoon representing Karl Marx as Prometheus, published in March 1843.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Marx_as_Prometheus,_1843.jpg

Primal source Franz Mehring, *Karl Marx: The Story of His Life*. Edward Fitzgerald, trans. London: George Allen and Unwin, 1936; pg. 34.

**კლეო პროტოსხრისტოვა
მითები პრომეთეზე და შავი ზღვისპირეთი
ურთიერთგანსხვავებული ვერსიები, პარადიგმების ცვლა
რეზიუმე**

ნაშრომის თემაა ორი იდეოლოგიური კონსტრუქტის – პრომეთეს ფიგურისა და ე.წ. შავი ზღვისპირეთის კავშირი. ისინი ორივენი, სპეციალურად გარდაქმნილ ვერსიებში, წარმოადგენენ პირველად იდეებსა და რეალობას, რომლებსაც არ გააჩნიათ ამჟამად გამოყენებული უფრო გვიანდელი კონცეფციებისთვის დამახასიათებელი თანმიმდევრულობა. ნაშრომის მიზანია პრომეთეს შესახებ უძველესი მითის კვლევა შედარებით პერსპექტივაში, დასავლეთის კულტურულ წარმოსახვაში არსებული სახეისა შავი ზღვის რეგიონში არსებულთან, სადაც თავდაპირველად წარმოიშვა ეს მითი. განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა პრომეთეს მითის დაუფასებელ პოლიტიკურ მობილიზაციას ეროვნული იდენტობის მშენებლობასა და სხვადასხვა იდეოლოგიის შექმნაში. სხვადასხვა, ხშირად ურთიერთგამომრიცხავი, ვერსიები გაანალიზებულია დიაქრონიული პერსპექტივიდან, რაც უზრუნველყოფს პრომეთეს ფიგურის კონცეპტუალიზაციაში პოტენციური პარადიგმული ძვრების დაკვირვებას.

Клео Протохристова
Мифы о Прометее и Причерноморье
Противоречивые версии, смена парадигм
Резюме

Темой статьи является взаимосвязь двух идеологических конструктов – фигуры Прометея и так называемого Причерноморья. Оба они представляют, в специально преобразованных версиях, первичные идеи и реальности, которым недостает дополнительно приписываемой связности более поздних концепций, используемых в настоящее время. Целью книги является исследование ключевого древнего мифа о Прометее в сравнительной перспективе, сопоставляя стабильное присутствие, которое он сохраняет в западном культурном воображении, с его жизнью в Черноморском регионе, где этот миф первоначально возник. Особое внимание уделяется недооцененной политической мобилизации мифа о Прометее в построении национальной идентичности и производстве различных идеологий. Различные, часто противоречивые версии анализируются в диахронической перспективе, что обеспечивает наблюдаемость потенциальных парадигмальных сдвигов в концептуализациях фигуры Прометея.

შორენა შავრეშიანი
(საქართველო)

სვანური ზღაპრის რელიგიური ასპექტი¹

კითხვაზე – თუ როდის და სად შეიქმნა ზღაპარი და ვინ იყო მისი პირველი მთხრობელი, პასუხის გაცემა შეუძლებელია, რადგან ეს პროცესი არ დაფიქსირებულია და არც ადამიანთა ხსოვნაშია შემონახული, თუმცა ეს ფანტასტიკური ხასიათის მოთხრობა, შეგნებულად და პირობითად გამოყენებული ფანტასტიკური ელემენტებით, პირველქმნილი ინტელექტუალიზმის უტყუარი ანარეკლია, რომელიც მუდმივ მოძრაობაშია და საუკუნეების მანძილზე მთქმელიდან მთქმელს, თაობიდან თაობას გადაეცემა.

ყველა ხალხის ზღაპარში ის თემა და მოტივია ხაზგასმული, რომელიც ამა თუ იმ ეთნოსის ისტორიისა და ყოფისათვის არის ჩვეული. ზღაპარი საქართველოში ოდითგანვე მიიჩნეოდა არა მხოლოდ გართობისა და დასვენების საშუალებად, არამედ აღზრდის ერთ-ერთ მეთოდადაც. ქართულმა ფოლკლორისტულმა სკოლამ ფასდაუდებელი შრომა გასწია ხალხური სიტყვიერების ამ ჟანრის კვლევის საკითხში (ა. ღლონტი, თ. ქურდოვანიძე, მ. ჩიქოვანი, ზ. კიკნაძე, ქ. სიხარულიძე, რ. ჩოლოყაშვილი, ე. ვირსალაძე ქ. ალავერდაშვილი, ვ. მაცაბერიძე, თ. ონიანი, თ. ოქროშიძე, თ. ოჩიაური, ი. სურგულაძე, პ. უმიკაშვილი, მ. ჩაჩავა, ნ. შამანაძე და სხვ.).

ნაშრომში განხილულია სვანური ზღაპრების რელიგიური ასპექტები საარქივო მასალების, „სვანური ენის ქრესტომათის“, „სვანური პროზაული ტექსტებისა“ და სხვა პირობებში მოძიებული ზღაპრების მიხედვით.

ზღაპარი, როგორც უნივერსალური ჟანრი, მუდმივად განიცდის ეპოქალური მოვლენების გავლენას, თუკი მან საზოგადოებრივი ცნობიერების, ყოფისა და სულიერი ცხოვრების ნიშნები შემოინახა, ბუნებრივია, მასში ქრისტიანული რელიგიაც აირეკლებოდა.

„ხალხური ჯადოსნური ზღაპრის განხილვა რელიგიასთან, კერძოდ ქრისტიანობასთან მიმართებაში კვლევის უაღრესად საინტერესო სფეროა. ერთი შეხედვით, პარადოქსულად გამოიყურება ერთმანეთთან დაკავშირება ქრისტიანული მსოფლმხედველობისა და ფოლკლორის იმ ჟანრისა, რომელიც თავისი სოციალური ფუნქციით შორს დგას რელიგიისგან, მაგრამ ფუნქციონალისტური, სტრუქტურული და კომპარატივისტული მეთოდების გამოყენებით მისი ქრისტიანული კულტურის კონტექსტში განხილვა საგულისხმო შედეგებს იძლევა. საკითხის ამგვარად დასმის საფუძველს გვაძლევს ქრისტიანობამდელი და ქრისტიანული კულტურების ურთიერთობების შესწავლის დიდი ხნის ტრადიციაც... ზღაპრის რელიგიური ას-

---

¹ კვლევა განხორციელდა 2022 წელს შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული *ახალგაზრდა მეცნიერთა კვლევების* პროექტ „სვანური ზღაპრების ქართულ-ინგლისური თარგმანები YS-22-953“ ფარგლებში.

პექტების საფუძვლიანად შესწავლა ფოლკლორისტიკაში ძირითადად მე-20 საუკუნეში დაიწყო...“ [1, 20-21].

ზღაპრებში სიუჟეტები ხშირად გადაგვამისამართებს რელიგიურ სიმბოლიკასთან. ადამიანის ქვეცნობიერი ადვილად პოულობს მსგავსებას ზღაპრისა და რელიგიის მოტივებთან და ბევრ საგულისხმო პარალელს ავლებს. „ქართულ ჯადოსნურ ზღაპრებში იესო-ქრისტე, მამა-ღმერთი და ანგელოზები გვევლინებიან, როგორც გმირის უზენაესი მფარველები, შემწეები ან მწყალობლები და შესაბამისად სიუჟეტის განვითარებაში შემწისა და მხუჭებლის ფუნქციას ასრულებენ.

ჯადოსნურ ზღაპარში ღმერთსა და ადამიანს შორის პირდაპირი კონტაქტი არსებობს. ეს არის არა სიზმარი ან გამოცხადება, არამედ გმირის უშუალო საუბარი ღმერთთან. როგორც წესი, ღმერთი მფარველობს უდანაშაულოდ დევნილ და დაჩაგრულ გმირებს, განსაკუთრებით ჩვილბავშვიან დედებს...“ [2, 65].

როგორც ცნობილია, ზღაპრის მთავარი გმირი კეთილი და ძლიერია, მის მიმართ მკითხველი იმთავითვე დადებითად არის განწყობილი და იცის, რომ ზღაპარი ყველა დაბრკოლების გადალახვით, მისი გამარჯვებით, ხელმწიფის ასულზე ქორწინებითა და გამდიდრებით დასრულდება. მისი მოპოვებული გამარჯვება და კეთილდღეობა შესაძლოა არა მხოლოდ მას, არამედ ეკუთვნოდეს ყველას. წარმატების მიღწევაში კი მას ზებუნებრივი და არაზებუნებრივი ძალები ეხმარებიან და ბოროტი ძალები (ჯადოქრები, კუდიანები, დევები, ურჩხულები) მარცხდებიან. იგი მუდმივად გრძნობს ღმერთის წყალობას. ქართული ზღაპრები ხშირად იწყება ისეთი ხატოვანი გამოთქმებით, როგორიცაა: „იყო და არა იყო რა, იყო შაში მგალობელი, ღმერთი ჩვენი მწყალობელი“ [11, 52]; „იყო და არა იყო რა, ღვთის უკეთესი რა იქნებოდა“ [11, 13], გარდა იმისა, რომ ზღაპრის დასაწყისის ეს მყარი და ხატოვანი ფორმულა მკითხველს ამზადებს ირეალურ სამყაროში შესასვლელად, სადაც ამბები თან მოხდა და თან არა, თან იყო და თან არა, თან დასაჯერებელია და ამავედროულად დაუჯერებელი, თან წარმოსადგენი და თან წარმოუდგენელი, იმთავითვე ღმერთთან კავშირზეც მიუთითებებს. აქვე შევნიშნავთ, რომ სვანური ზღაპრებისათვის ეს ხატოვანი და მყარი ფორმულა არ არის დამახასიათებელი, მაგრამ ზღაპართა უმრავლესობა იწყება დალოცვით – „დალოცვილი ყოფილიყავი და სამი ძმა“ [8, 104]; „დაგლოცოთ ღმერთმა!“ [7, 272], ან მთავრდება დალოცვით – „დალოცვილები ყოფილიყავით“ [8, 411], ან დასაწყისშიც და დასასრულშიც დალოცვაა – „დაგლოცოთ ღმერთმა... დაგლოცოს ღმერთმა“... [9, 124], რითაც მთქმელი, თითქოს, მუდმივ და უწყვეტ კავშირს ავლენს განგებასთან და მკითხველსაც არ ავიწყებს მას.

სვანური ზღაპრები მრავალფეროვანია, გვხვდება როგორც მსოფლიო, ისე საკუთრივ სვანურისათვის ჩვეული მოტივები. სვანური ზღაპრების ფაბულურ თხრობასა და სათაურებშიც ხშირად ფიგურირებენ ღმერთი, იესო ქრისტე, წმინდა გიორგი და, ასევე, ადგილი აქვს რელიგიურ რიტუალებსაც.

თ. ქურდოვანიძის გამოკვლევით, „ჯადოსნური ზღაპრის პერსონაჟთა ერთი ნაწილი სასწაულებრივადაა დაბადებული“ [12, 31].

ღვთიურ სასწაულსა და წყალობას უკავშირდება სწორედ შეხებურზას დაბადებაც: ღმერთი უშილო წყვილს უშილოობის სამკურნალოდ თილისმას უგზავნის. წყვილმა ეს თილისმა წყალში უნდა ჩადოს და შემდეგ კი ეს წყალი უნდა დალიოს. შედეგად კი, მართლაც, იბადება ვაჟი, სახელად შეხებურზა, რომელსაც მიუხედავად განსაცდელებისა, იმთავითვე ეძლევა გარანტია დაბრკოლებათა გადალახვისა და წარმატების [7, 225-227].

ქართულ ზღაპრებში ხშირია, როცა ღმერთი ანგელოზს ან მტრედს აგზავნის დედამიწაზე [2, 65]. აღნიშნულ ზღაპარში ღმერთის ყურადღების მისაქცევად უშილო ცოლ-ქმარი ცვილს წვავს, რომ მისი კვამლით ღმერთის ყურადღება მიიქციოს. კვამლის მიზეზის გასაგებად, ღმერთი ჯერ ყვავს, შემდეგ კი ჩხიკვს აგზავნის, მაგრამ ამოდ. ბოლოს, ღმერთი მტრედს დააკისრებს შუამავლობას და მასაც მოაქვს ამბავი უშილო ცოლ-ქმრის სატკივრის შესახებ [7, 225-227].

სასწაულებრივი დაბადებაა ქრისტემას მოვლენაც („ზღაპარი ქრისტეზე“). უშილო ქალი ტირის მანამ, სანამ იესო ქრისტე თავად არ ესტუმრება მას. იგი ურჩევს ქალს თეთრი მუკვე წყლის დაღვევას და სთხოვს, რომ ბავშვი დაბადებისთანავე თავად მოანათლინოს. დაპირებისამებრ, იბადება ვაჟი, რომელსაც ქრისტე ნათლავს და არქმევს ქრისტემას. ის კი, როგორც ქრისტეს ნათლული, ბედნიერად ასრულებს ხიფათით სავსე ზღაპრულ თავგადასავალსაც [4, 36-43]. ამავე ზღაპარშია ნახსენები რელიგიური რიტუალი, ნათლობაც, რომელიც დეტალურად არ არის აღწერილი, მაგრამ ნათლულობა და ნათლობა ქრისტესთან კავშირს უფრო ამძაფრებს.

ზღაპარში „სამი ძმა“ მამა ღმერთი და წმინდა გიორგი ერთდროულად მონაწილეობენ. სამ ძმას სამი და ჰყავთ, მათ სათითაოდ სტუმრობთ დევი, წმინდა გიორგი, მამა ღმერთი და სთხოვენ დების ხელს. უფროსი ძმების უარის მიუხედავად, უმცროსი ძმა თავის დებს ხელისმთხოვნელებზე დააქორწინებს [4, 1-6]. ზღაპრის დასაწყისი დევის, ორი ზეადამიანური სტუმრისა და უმცროსი ძმის დამოყვრებით განაპირობებს უმცროსი ძმის მიერ სამი უდიდესი სირთულის დაძლევას თავისივე სიძეების წყალობით. ისინი ეხმარებიან კიდევ მას გასაჭირიდან თავის დახსნაში.

ზღაპარში „კაცი და დევი“ ღარიბი კაცის მხსნელად შევხვდებით მღვდელსაც. ღარიბ კაცს დევი ძროხას აჩუქებს იმ პირობით, რომ სამი წლის, სამი თვის, სამი კვირისა და სამი დღის შემდეგ კითხვებით მიაღება და თუ ეს კაცი ვერ მოახერხებს კითხვებზე პასუხის გაცემას, ძროხას წაართმევს. დათქმული ვადის გავლის შემდეგ საგონებელში ჩავარდნილ საწყალ კაცს მღვდელი იხსნის, ის დახვდება დევს და სიტყვიერ პაექრობაში მოუგებს, ღარიბ კაცს კი ძროხას შეუნარჩუნებს [10, 73-74]. ზღაპრის ამ ეპიზოდში მღვდლის გამოჩენა, მისი დაინტერესება ღარიბი კაცის დარდის მიზეზით და მისი ნუგეშისმცემელი სიტყვები – რომ დამშვიდებულყო, სახლში შესულიყო და რომ თავად გასცემდა დევს პასუხს, ბუნებრივია, აჩენს ღარიბი კაცი განსაცდელისგან დახსნის წინაპირობას. მღვდლის დახმარებით თორმეტი შვილის მამას უზრუნველი ცხოვრება შეექმნა.

გარდა სასწაულებრივი დაბადებისა, მთავარ გმირებს უწევთ დაბრკოლებების გადალახვა, ურჩხულებთან, დევებთან შებმა, კუდიანებისგან თავის დახსნა, საცოლის გათავისუფლებისათვის და საკუთარი კეთილდღეობისათვის ბრძოლა. რო-

გორც აღნიშნავენ, აღმოსავლეთ საქართველოს მთის ზეპირსიტყვიერებაში იღბლიან გმირებს „დავლათიანებს“ უწოდებენ [1, 101]. „მათი ღვთაებრივი ძალა სწორედ იღბლიანობის ანუ დავლათიანობის“ ნიშანია [3, 226].

შეხემურზა უკვე იღბლიანია, „დავლათიანია“, რადგან სასწაულებრივადაა მოვლენილი, ღონიერია და ჭკვიანიც – ახერხებს სამი დევის მოტყუებას, რომლებსაც საკრალური ნივთები – ტაბლა, ხალიჩა და ქუდი აქვთ და ისაკუთრებს. მათი წყალობით ხელმწიფის ქალს ირთავს, მაგრამ ხელმწიფე ამ ამბავს ვერ ეგუება და, კუდიანი დედაბრის დახმარებით, თავის გოგოს უკან იბრუნებს. რასაკვირველია, შეხემურზა მაინც ახერხებს გოგოს დაბრუნებას და ბედნიერად ცხოვრებას [7, 225-227]. ამ გზის გავლა ხშირად უწევთ ზღაპრის სხვა გმირებსაც. კუდიანი დედაბრის გარდა, ასეთ დაბრკოლებას წარმოადგენენ დევი, გველეშაპი, ქაჯები და სხვ.

იესო ქრისტესთან ურთიერთობა საბედნიერო და, ამავე დროს, საბედისწეროც აღმოჩნდება გმირისათვის ზღაპარში „ღარიბი კაცის ექიმობა“, რომელშიც თვითმარქვია ექიმს გამდიდრებისა და გაკეთილშობილების შანსი ეძლევა, მაგრამ ამ შემთხვევას ბოროტად იყენებს. ზღაპარში მოთხრობილია ღარიბი კაცის მიერ თავის ექიმად გასაღება ფულის ადვილად შოვნის მიზნით, რასაც სასწაულებრივი და წარმოუდგენელი მეთოდებით ახერხებს კიდევაც. მიუხედავად ცოლის თხოვნისა – იკმარონ ნაშონი, იგი მიღწეულს არ სჯერდება, სიხარბე სძლევს და უფრო მეტისთვის მეორედაც შეუდგება „ექიმ-ბაშობას“. გზად ერთ კაცს შეუამხანაგდება, ვისთან ერთადაც გადაწყვეტს მორიგეობით მუშაობას. იგი თავის ამხანაგს ჩუმად შეუჭამს პურს. მეურნალობისას პაციენტიც შემოაკვდება, რომელსაც თავის ამხანაგს გააცოცხლებინებს და გაყრისას ფულსაც მეტს მოითხოვს, რასაც მისი ამხანაგი უსიტყვოდ აძლევს, მაგრამ მიაძახებს, რომ რაც გქონდა ადრე, ისევ ის გექნებაო. სახლში დაბრუნებულს ცოლ-შვილი ისევ აღრინდელ სიღატაკეში დახვდება. ზღაპრის ბოლოს ნათქვამია, რომ მისი ამხანაგი, თურმე იესო-ქრისტე ყოფილად [7, 286-287].

ზღაპრის გმირის არაკეთილშობილურ ბუნებას გამდიდრებისათვის მეორე წრეზე წასვლა უფრო ამკვეთრებს. მას იესო ქრისტემ მისცა ნიჭი ჭკუის სწორად გამოყენებისა და გამდიდრებისთვის, მაგრამ ვერ გამოიყენა. მისი სიხარბე და მანკიერი ბუნება ცოლის თვითკმარობამ და თავმდაბლობამაც ვერ გადაწონა. ამას მოჰყვა „ამხანაგის“ წინაშე ჩადენილი უღირსი საქციელების მთელი წყება, რამაც უმადური კაცი თავდაპირველ მდგომარეობაში დააბრუნა.

ზღაპარში „გაგებულნი ქალი“ ადამიანის სახით მოსული წმინდა გიორგი ორ ანგელოზთან ერთად ღარიბ, მაგრამ სტუმართმოყვარე ძმებს აძლევს ყველაფერს, რასაც ისინი სთხოვენ: ორ უფროს ძმას – საქონელს, უმცროსს კი – ჭკვიან, გაგებულ ქალს და აფრთხილებენ, რომ მანამ ექნებათ ხვალი და ბარაქა, სანამ სტუმარი შესძულდებათ. გამდიდრების შემდეგ, მათ გამოსაცდელად დაბრუნებულ წმინდა გიორგისა და ანგელოზებს უფროსი ძმები შინ არ შეუშვებენ, რის გამოც წმინდა გიორგი და ანგელოზები მათ ისევ გააღარიბებენ. როდესაც უმცროს ძმას მიაღებიათ, ისიც იგივეს დააპირებს, მაგრამ ჭკვიანი ცოლი დაასწრებს და მათ

შინ შემოიპატიუებს. წმინდა გიორგი და ანგელოზები მათ დალოცავენ და ისინიც ცხოვრებას ბედნიერად აგრძელებენ [8, 289-291].

ხალხური ზღაპრები, რომლებიც ღმერთზე, წმინდანებზე ან ბიბლიურ პერსონაჟებზე მოგვითხრობენ, საკმაოდ მრავალფეროვანია. მათი ერთი ნაწილი ქრისტიანულ მორალს ამართლებს, ნაწილი კი, პერსონაჟების წმინდანობის მიუხედავად, ძალიან შორს დგას ქრისტიანული მრწამსისგან. აღნიშნული ზღაპარი მოგვითხრობს წმინდა გიორგისა და ანგელოზების წყალობაზე, მაგრამ მეთოდი, რითაც ისინი უმცროს ძმას ცოლს რთავენ, არაქრისტიანულია: როდესაც უმცროსი ძმა სურვილს გამოთქვამს ჭკვიანი ცოლი შემრთეთო, ისინი პასუხობენ, რომ ჭკვიანი ქალი ერთია და მაგისი ქორწილიც ამაღამ არისო. ისინი მიდიან ამ ქალის წამოსაყვანად, მაგრამ მას თავისი საქმრო არ თმობს. იმართება შეჯიბრი მასსა და წმინდა გიორგის მოყვანილ უმცროს ძმას შორის. ერთ-ერთია აღმართულ დანაზე გავლა, რასაც უმცროსი ძმა უმტკივნეულოდ ახერხებს თავისი მფარველების შეწვევით, ხოლო მის მოპაექრეს კი ფეხები მოეჭრება, მაგრამ საცოლეს მაინც არ დათმობს. მაშინ კი საცოლეს ძალით წაართმევენ.

„გვხვდება მოტივები, რომლებშიც ადვილი შესამჩნევია, რომ ქრისტიანობისგან დამოუკიდებლად უნდა არსებულიყვნენ და ქრისტიანობის გავლენით მთავარი პერსონაჟების სახელებმა განიცადეს ცვლილება... ქრისტიანიზირებულ ხალხურ ნოველებად, უპირველეს ყოვლისა, უნდა ჩავთვალოთ ის ტექსტები, რომლებშიც გადმოცემულია ამბები ღმერთის სამართლიანობასა და სასწაულებზე და ნაჩვენებია ქრისტიანული მორალის მაგალითი“ [2, 70].

ამდენად, დასახელებული ზღაპრებიც გარკვეულ შემთხვევაში მიჰყვება ქრისტიანულ იდეოლოგიას, რიგ შემთხვევაში კი, იდეურად სცილდება მას. შევხვდებით, ასევე, ზღაპარს სახელწოდებით „უსურმანი და ქრისდიანი“, სადაც მოთხრობილია, როგორ მდიდრდება ღარიბი ქრისდიანი და როგორ კვდება მეგობრის გასაჭირში მიმტოვებელი უსურმანი, რომელსაც მოხრობელი მუსულმანსაც უწოდებს [5, 25-31]. ამ ზღაპრის მორალიც, მიუხედავად იმისა, რომ უსურმანის-მუსულმანი-საგან მიტოვებული და დაჩაგრული ქრისტიანი ბოლოს მაინც იმარჯვებს, არ გამოხატავს ქრისტიანულ იდეოლოგიას, რადგან ქრისდიანი მას სასიკვდილოდ იმეტებს, არ პატიობს შეცდომას და სამაგიეროს სასტიკად უხდის, რაც მიუღებელია ქრისტიანული სარწმუნოებისთვის. ეს გარემოება ალბათ იმითაც აიხსნება, რომ ქრისტიანობას თავისი ჩასახვის პერიოდში არ ექნებოდა მყარი საფუძველი და ყველა მისი ერთგული მიმდევარი ვერ იქნებოდა, რადგან ერთი იდეოლოგიიდან მეორე იდეოლოგიაზე გადასვლა გარკვეულ წინააღმდეგობას გამოიწვევდა და დროც დასჭირდებოდა. სავარაუდოდ, ეს ფაქტორიც განაპირობებს რელიგიური სახეების როგორც ქრისტიანულ, ისე არაქრისტიანულ კონტექსტში მოცემას.

ზღაპრებში ქრისტიანული პერსონაჟები ასრულებენ უხენაესი შემწვის, მფარველისა და მწყალობლის, მხუქებლის როლს და ესმარებიან მთავარ გმირს. ამ კონტექსტში წარმოდგენილი რელიგიური პერსონაჟები რიგ შემთხვევაში გამოხატავენ ქრისტიანულ მსოფლმხედველობას, რიგ შემთხვევაში კი, ეწინააღმდეგებიან მას, რაც სავარაუდოდ წინარექრისტიანი პერიოდის ზღაპრებს უნდა განეკუთვნებოდეს.

ერთ-ერთ გადმოცემაში „დევის მონათვლა“ მოთხრობილია ხელმოკლე ჯავბა გულბანის მიერ დევის შვილის მონათვლა. ნათლობის შემდეგ, დევა ჯავბა გააფრთხილა, რომ არსად გაემხილა მისი ბავშვის ნათლობისა და ნათლიობის ამბავი. სახლში დაბრუნებულმა ჯავბას თავისი წისქვილი ხორბლით სავსე დახვდა. ცოლს აინტერესებდა, საიდან მოახერხა ჯავბამ ამდენი ხორბლის მოტანა, მაგრამ ჯავბა არ უმხელდა. ისინი დღითიდღე მდიდრდებოდნენ. ცოლი მაინც არ მოეშვა და როდესაც ჯავბა გამოუტყდა ყველაფერში, იმ დღიდან იკლო მათმა ხვამმა და ბარაქამ. ეს წყალობა დევის ღოცვისგან ყოფილა და მისი პირობის დარღვევის გამო ისევ გაღარიბდნენ“ [6, 32-38].

როგორც დაკვირვებამ აჩვენა, რელიგიური პერსონაჟები ხშირად მონაწილეობენ ზღაპრებში, მათი სახელი ზოგ ზღაპარში სათაურადაცაა გამოტანილი. უმეტეს შემთხვევაში, ისინი მთავარი გმირების შემწე და მფარველები არიან. მართალია, დეტალურად არ არის აღწერილი, მხოლოდ გაკვირით, მაგრამ ადგილი აქვს რელიგიურ რიტუალებსაც: ქრისტე ნათლავს მის წყალობით დაბადებულ ვაჟს, ჯავბა გულბანი კი – დევის შვილს. დეითური ძალების წყალობით დაბადებულ გმირებს „სასწაულებრივად“ მოვლინებულებს უწოდებენ. მათი მთავარი მახასიათებელია, ასევე, იღბლიანობა, სიძლიერე და დაბრკოლებათა გადალახვის უნარი. რიგ შემთხვევაში ზღაპრები ეხმიანება რელიგიურ იდეოლოგიას, რიგ შემთხვევაში კი, ეწინააღმდეგება.

ლიტერატურა:

1. გოგიაშვილი ე., მითოსური და რელიგიური სიმბოლიკის დინამიკა ზღაპრის სტრუქტურაში, თბ., 2011.
2. გოგიაშვილი ე., ჯადოსნური ზღაპრის მითოსური და რელიგიური ასპექტები. ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია, 10.01.09 – ფოლკლორისტიკა, 2002.
<https://digitallibrary.tsu.ge/book/2022/Nov/dissertations/gogiashvili-jadosnuri-zgapris-disertacia.pdf>
3. კიკნაძე ხ., ქართულ მითოლოგიურ გადმოცემათა სისტემა, თბ., თსუ გამომცემლობა, 1985.
4. სეა, უიცა, 1920-იანი წლები, საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ანაწ. 1, N403.
5. სეა, უიცა, 1923 – საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ანაწ. 1, N1644.
6. სეა, უიცა, 1973 – საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, სვანური პროზაული ტექსტები, ბალსზემოური კილო, შეკრიბა არსენ ონიანმა 1973 წელს.
7. სვანური ენის ქრესტომათია. ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ, მ. ქალდანმა და ზ. ჭუმბურიძემ ა. შანიძისა და მ. ქალდანის რედაქციით, თბ., 1978.
8. სვანური პროზაული ტექსტები, ბალსზემოური კილო, ტომი I. ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ და ვ. თოფურიამ, თბ., 1939.

9. სვანური პროზაული ტექსტები, ლენტეხური კილო, ტ. III. ტექსტები შეკრიბეს და რედაქცია გაუკეთეს ვ. თოფურიამ და მ. ქაღდანმა, თბ., 1967.
10. სვანური პროზაული ტექსტები, ლაშხური კილო, ტომი IV. ტექსტები შეკრიბეს არსენა ონიანმა, მაქსიმე ქაღდანმა და ალექსანდრე ონიანმა. რედაქცია გაუკეთეს მაქსიმე ქაღდანმა და ალექსანდრე ონიანმა, თბ., 1979.
11. ქართული ხალხური ზღაპრები. სამაგიდო წიგნების უნივერსალური ათეული. გამომცემლობა პალიტრა L, თბ., 2015.
12. ქურდოვანიძე თ., ქართული ხალხური ჯადოსნური ზღაპარი, თბ., 1983.

Shorena Shavreshiani
Religious Aspects of the Svan Tale¹
Summary

The process of creating fairy tales has not been documented and preserved in human memory, making it hard to determine when, where, or who the first narrator was. This novel is fantastical in nature, with fantastic aspects employed purposefully and conditionally. It is also a clear representation of the original intellectualism, which is dynamic and has been transmitted from speaker to speaker and generation to generation over the ages.

The Georgian folklore school has done a lot of work in the research of this genre of folklore (A. Ghlonti, T. Kurdovanidze, M. Chikovani, Z. Kiknadze, K. Sikharulidze, R. Cholokashvili, E. Virsaladze, K. Alaverdashvili, V. Matsaberidze, O. Oniani, T. Okroshidze, T. Ochiauri, I. Surguladze, P. Umikashvili, M. Chachava, N. Shamanadze, etc.).

The report discusses the religious aspects of Svan fairy tales based on archival materials, "Chrestomathy of the Svan language", "Svan prose texts", and tales found in the field.

Fairy tales frequently allude to religious symbolism in their stories. The human mind readily draws numerous and noteworthy connections between the themes found in fairy tales and religion. Georgian magical stories portray Jesus Christ, Father God, and angels as the hero's ultimate defenders, aids, or benefactors. "Miraculously" born heroes have supernatural abilities. Their strength, resilience, and good fortune are also their primary attributes. Fairy tales can support or contradict religious doctrine, depending on the situation.

---

¹ The research was conducted in 2022 within the framework of the young Scientist Research Project funded by the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia ("**Georgian-English translations of Svan Tales -YS 22-953**")

Шорена Шаврешиани
Религиозные аспекты сванской повести
Резюме

Процесс создания сказок не задокументирован и не сохранился в человеческой памяти, что затрудняет определение того, когда, где и кто был первым рассказчиком. Этот роман носит фантастический характер, в котором фантастические аспекты использованы целенаправленно и условно. Это также четкое представление оригинального интеллектуализма, который динамичен и на протяжении веков передавался от говорящего к говорящему и из поколения в поколение.

Грузинская фольклорная школа проделала большую работу по исследованию этого жанра фольклора (А. Глonti, Т. Курдованидзе, М. Чиковани, З. Кикнадзе, К. Сихарулидзе, Р. Чолокашвили, Э. Вирсаладзе, К. Алавердашвили), В. Мацаберидзе, О. Ониани, Т. Окросидзе, Т. Очиаури, И. Сургуладзе, П. Умикашвили, М. Чачава, Н. Шаманадзе и др.).

В докладе рассматриваются религиозные аспекты сванских сказок на основе архивных материалов, «Хрестоматики сванского языка», «Сванских прозаических текстов», а также сказаний, найденных в полевых условиях.

Сказки в своих рассказах часто ссылаются на религиозную символику. Человеческий разум легко выявляет многочисленные и заслуживающие внимания связи между темами сказок и религией. Грузинские магические истории изображают Иисуса Христа, Бога-Отца и ангелов как главных защитников, помощников или благодетелей героя. «Чудесным образом» рожденные герои обладают сверхъестественными способностями. Их сила, стойкость и удача также являются их основными качествами. Сказки могут поддерживать или противоречить религиозной доктрине, в зависимости от ситуации.

Балжана Нурбосынова, Гульнара Саитова
(Казахстан)

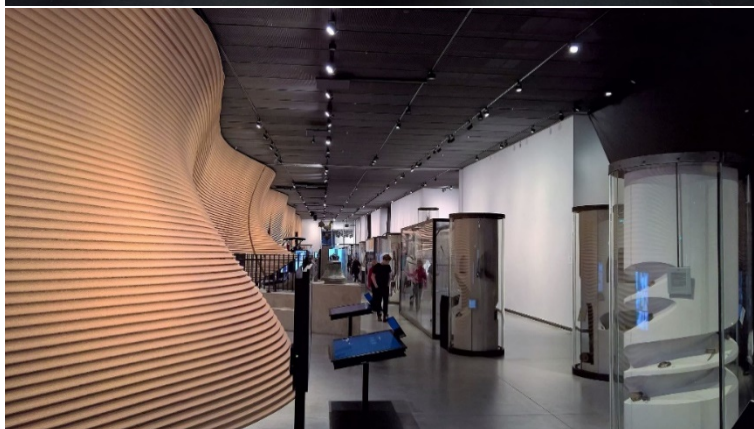
**СТРАТЕГИЯ КОММУНИКАЦИИ НА ЦИФРОВЫХ ПЛОЩАДКАХ
МУЗЕЕВ СОВРЕМЕННОСТИ**

В 2022 году 500 членов Международного совета музеев впервые за 50 лет предприняли попытку структурирования функций современного музея, закрепив их в определении, одобренном 92% участников этого мероприятия: «Музей – это некоммерческая, постоянно действующая организация на службе обществу, которая исследует, собирает, сохраняет, интерпретирует и демонстрирует материальное и нематериальное наследие. Открытые для публики, доступные и инклюзивные, музеи способствуют разнообразию и устойчивости. Они работают и общаются этично, профессионально и с участием сообществ, предлагая разнообразный опыт для обучения, развлечения, побуждая к размышлениям и обмену знаниями» [1]. Вопросов к новому определению музея очень много, до настоящего времени ведутся споры о полноценности отражения реальных функций музея, о соответствии им художественных галерей и т.д., но налицо факт того, что музей вполне легитимизирован в том, что стал местом «работы и общения», а не просто хранит, исследует и экспонирует предметы истории и быта.

Интерес нашего исследования сосредоточен на моменте присутствия цифровых технологий в коммуникативном процессе «зритель – предмет экспонирования». На сегодняшний день редкий музей не использовал цифровые технологии для осуществления той или иной функции. В данной статье мы хотели бы привести отдельные наблюдения, сделанные в ходе посещения зарубежного и казахстанского музеев.

Побывав в 2021 году в Эстонском национальном музее [2], хранящем артефакты народного творчества со 2 половины XIX века, авторы данного исследования долгое время были под самым положительным впечатлением, поскольку этот музей, отстроенный и введенный в 2016 году, самым продуктивным образом интегрировал цифровые технологии в традиционный музейный ландшафт. Входной билет как ключ к детальному погружению в историю каждого экспонируемого объекта сразу дал ощущение иной реальности: билет, приложенный к QR коду музейного объекта, позволял выбрать необходимый язык и прочитать более подробную информацию о нем. Музей, посвященный фольклорному наследию, создал настолько плодотворные визуальные digital площадки, что посетитель незаметно для себя становился активным участником большой арт-игры. Следует отметить, что экскурсионная дорожка постоянно сопровождалась QR кодами, современными LED экранами (размером 2 на 1 метра), или поддерживающими атмосферу соответствующего времени (беззвучно изображающих движущиеся сюжеты, фотографии), или уводящими собственным ауди- и видеоконтентом в жизнь и традиции эстонского и других финно-угорских народов. Запомнился монитор, на котором изображалась древняя охота на морского котика: фон северной морской природы, вид заснеженного льда и странным образом перемещающегося по нему человека в этнической одежде, звуки этого движения завораживали; посетитель

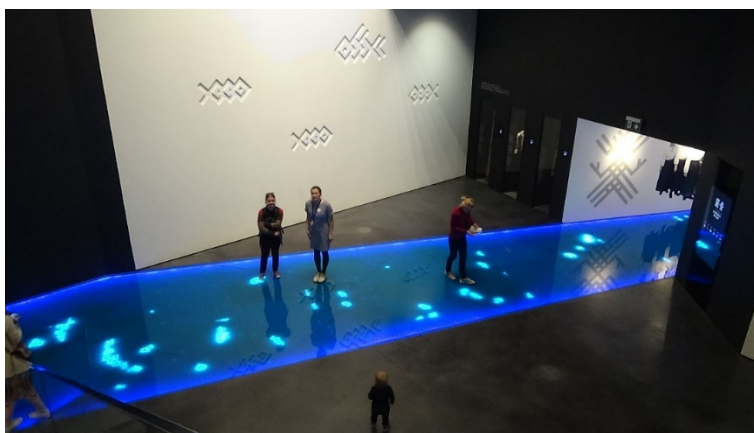
музея в этот момент превращался в заинтересованного зрителя кино-перформанса, для которого результат охоты становился почти личной победой. Так же, почти на уровне личного знакомства, ощущались истории людей, поведенные с вертикальных мониторов, что влияло на понимание сложности финно-угорского быта (на фотографии ниже отдельные экспозиции с цифровыми гаджетами).

К интерактивному сотрудничеству посетителей приглашает таблоид, за которым каждый может подключиться к звуковому восприятию-воспоминанию передач прошлых лет. Или монитор, содержащий информационные данные (см. фотографию ниже).

Из опыта посещения Эстонского национального музея, хочу отметить очень профессиональную планировку digital арт объектов: цифровые площадки находились друг от друга в таком удалении, что ни один звук не накладывался на другой и не мешал восприятию речи гида-экскурсовода. Цифровые экспозиции использовались обязательно в паре с традиционным визуальным контентом – так, что выигрывают и искусство прошлого, и искусство настоящего. Как в экспозиции ниже: на стенах изображены рунические знаки как коды культуры народа, а проектор и компьютерная программа отображает вечный космос.

Современный посетитель музея очень сильно отличается от того, кто входил на эти культурные площадки 20-30 лет назад. Это уже «новый культурный потребитель» (термин Т. Абанкиной [3]), ориентированный на облегченное, ненавязчивое получение нового знания. Во-первых, это продиктовано типом доминирующей индустрии массовых развлечений и развитием цифровых технологий; во-вторых, стершимся возрастным цензом экскурсантов.

Если раньше при посещении «взрослых» музеев достаточно редко можно было увидеть детей, то сейчас достаточно часто музеи посещают семьи с детьми разного возраста. Что также свидетельствует о насущной необходимости изменить инфраструктуру музея, тип подачи знания и эмоций.

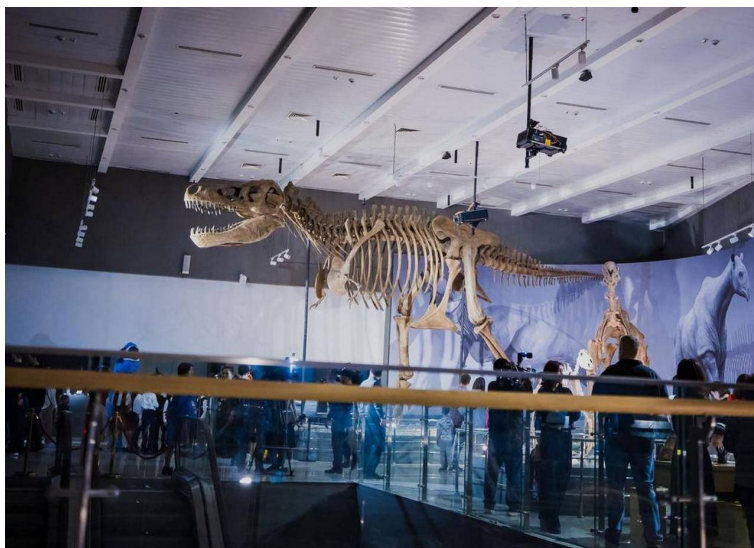
Как использует цифровые технологии Национальный музей Казахстана [4], расположенный в г.Астана и открытый годом раньше, чем Национальный музей Эстонии (в 2015г.)? Средства, выделенные на создание музея согласно правительственной программе «Культурное наследие», также были распределены и на цифровизацию музея. Следует отметить, что музей продолжает развиваться, открываются новые постоянные залы, вводятся экспонаты в действующие залы. Так, в 2023 году был открыт зал палеонтологии с продуманной инфраструктурой и редкими экспонатами, постоянно обновляются залы древней и средневековой истории, современного искусства.

Так же, как в национальном музее Эстонии, в казахстанском музее присутствуют в достаточном количестве цифровые киоски (в каждом зале работают несколько цифровых киосков с возможностью выбора языков), обозначены QR коды отдельных экспонатов, кодированы места для подключения наушников, имеются тактильные арт-объекты для посетителей с нарушениями зрения. Под потолком атриума музея, раскрыв огромные крылья, посетителям приветствует золотой орел как символ независимого Казахстана. В определенные часы программа подключает кинетическую активность этой большой птицы, и посетители становятся зрителями, получающими эмоциональное удовольствие масштабного зрелища.

Совершенно впечатлил новый палеонтологический зал, в инфраструктуре которого органично объединены возможности новых цифровых технологий и традиционное воспроизведение древней флоры и фауны с макетами древних животных, птиц. Для воссоздания атмосферы древней природы разработчики инфраструктуры зала использовали высокие проекторы, в круговую изображающие картины природы со сценами из жизни животных и птиц, добавили звуковые спецэффекты. Динамичность времени сосредоточена в тех программах, которыми посетители могут управлять на LED экранах, расположенных в определенной последовательности по периметру зала. На каждом экране – своя история, информация с обязательным видеорядом, фотографиями, – так, как нравится сегодняшнему человеку с мультиинформационным типом сознания. Эти LED экраны заинтересовывают и детей, и взрослых. Можно утверждать, что этот зал является завершенным арт-объектом, художественный эффект которого держится на комбинации цифрового и традиционного.

Очень продуктивен синтез цифровой индустрии с традиционной музейной экспозицией в зале древней и средневековой истории. Витрины с редкими культурно-историческими артефактами, расположенные вдоль стен и вокруг колонн, связываются между собой длинными низкими (удобными для посетителей) сооружениями, в которые вмонтированы цифровые game-объекты, а именно: любой желающий (даже ребенок) может «поиграть» в историю, увидеть, как менялась та или иная местность, какие события происходили здесь в ту или иную эпоху, какие виды животных-птиц-рыб существовали и т.д. Заметим,

что в каждом зале присутствует своя цифровая программа, не повторяющаяся ни в одном другом месте музея.

Цифровая арт-площадка представлена в зале, посвященном истории XX века. На огромных электронных полотнах, расставленных как страницы, вырванные и расположенные в произвольном порядке, изображены плакаты тех лет, фрагменты из газетных публикаций, фотографии известных деятелей науки, культуры, политики, звучат песни и голоса той эпохи. Интересно, что несмотря на достаточно небольшой участок экспозиции, аудиозаписи не мешают друг другу, посетителю достаточно комфортно присутствовать в этом зале. Все движется, наслаивается друг на друга, светится и призывает осмыслить все, что произошло. Немало здесь и страниц с драматичным описанием истории: репрессии знаменитых сыновей казахского народа, традиционная экспозиция, посвященная узницам печально знаменитого АЛЖИРа (Акмолинского лагеря жен изменников родины).

Проходя по залам музея, обращаешь внимание на то, как ведут себя родители и их дети, просто дети, пришедшие в музей по своему желанию без учителей и родителей. Им интересно. И это очень радует.

Конечно, организаторам цифрового музея можно пожелать продолжить работу в музее: например, добавить образцы цифрового искусства в залах современного искусства, ведь digital art является порождение самого что ни на есть современного времени; обновить QR код по всем экспонатам; ввести маршрутизатор для людей со слабым зрением (ведь для

них есть экспозиции). Или, например, продумать и изменить инфраструктуру некоторых арт-площадок. Например, на первом этаже, находится первая digital площадка: в квадратном углублении от основного открытого пространства размещена экспозиция настенных мониторов, на каждый из которых вынесена информация о направлениях деятельности музея, изображаются видеозаписи интервью с теми людьми, которые ежедневно ведут кропотливую работу по обработке, сохранению артефактов культуры и истории казахов. Но, к сожалению, на этом участке экспозиции зритель может только воспринять видеоряд, т.к. звук накладывается на аудиоряд ближнего монитора... Совершенно замечательная идея, наполненная уважением к труду человека, реализовалась наполовину.

Очень хотелось бы, чтобы наши музеи продолжили этот путь движения к коммуникациям, к человеку, искали новые формы живого включения посетителей к эмоциональному переживанию истории, к соучастию в истории.

Как видим, сами по себе цифровые технологии не меняют формата работы современного музея. Рационально-информативное направление остается быть в практике музейной инфраструктуры, но теперь она возложена на информационные киоски. Нетрудно заметить, что статика этих digital art объектов вызывает куда меньше интереса, чем компьютерные программы с элементами видеоигр. В этом отношении хочется отметить креативную группу Эстонского национального музея, которая встретила цифровые экраны в музейную инфраструктуру, учитывая, в первую и главную очередь, психологию человеческого общения, развивая интерес одной личности к другой. Соответственно, обозначаются проблемы и перспективы развития и внедрения цифровых технологий, требующие командной проектной работы, включающей не только Web программистов и менеджеров музея, но социологов, психологов, культурологов, искусствоведов, педагогов (в том числе в сфере инклюзивного образования), дефектологов, медработников и др. Следует стремиться к освоению «множественности способов освоения реальности, включая нерациональные – интуицию, воображение, ассоциации, эмпатию» [5], но только при условии повышения уровня культуры, социальной ответственности современного посетителя музея.

Литература:

1. Сеймур Т., Принято новое определение понятия «музей». <https://www.theartnewspaper.ru/posts/20220826-jord/>
2. Эстонский национальный музей. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AD%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9.
3. Абанкина Т., Экономика желаний в современной «цивилизации досуга». Цит. по: Павлова Н. Музей "for fun"? // Музей и личность / Отв. ред. А. В. Лебедев. М., 2007.
4. Национальный музей Республики Казахстан. <https://nmrk.kz/>
5. Шляхтина Л. М., Современный музей: идеи и реалии. <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyyu-muzey-idei-i-realii/viewer>

ბაღჯანა ნურბოსინოვა, გულნარა საიტოვა
კომუნიკაციის სტრატეგია თანამედროვეობის მუზეუმების ციფრულ მთვინებზე
რეზიუმე

ნაშრომის ავტორების ინტერესი მიმართულია ციფრული ტექნოლოგიების როლის შესწავლაზე მუზეუმების ფუნქციების ტრანსფორმაციის თანამედროვე პროცესში. ესტონეთისა და ყაზახეთის ეროვნულ მუზეუმებში ციფრული ხელოვნების ობიექტების დანერგვის ხარისხის შედარების შემდეგ, ავტორები მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ გაციფრულება დადებითად მოქმედებს მუზეუმების მიმზიდველობაზე. პოზიტიური დაკვირვებები ხელს არ უშლის ავტორებს დაასკვნან, რომ ციფრული აღჭურვილობა მუზეუმის კომუნიკაციის ახალ ფუნქციებს მხოლოდ მაშინ ააქტიურებს სრულყოფილად, როდესაც ის ითვალისწინებს თანამედროვე ადამიანის შეცვლილ სოციოლოგიასა და ფსიქოლოგიას და ხელოვნების ობიექტების რეალიზაციასთან აკავშირებს სოციალურ შეკვეთას.

Baljana Nurboosinova, Gulnara Saitova
Communication Strategy in Digital Spaces of Contemporary Museums
Summary

The authors of the paper are interested in studying the role of digital technologies in the modern process of transformation of museum functions. After comparing the degree of implementation of digital art objects in national museums of Estonia and Kazakhstan, the authors came to the conclusion that digitalization has a positive effect on the attractiveness of museums. A positive observation does not prevent the authors from concluding that digital equipment activates the new communication functions of the museum only when it takes into account the changed sociology and psychology of modern man and connects the social order with the realization of art objects.

Сура Гусейнова
(Азербайджан)

**ВОЗДЕЙСТВИЕ ФАКТОРА ИНФОРМАЦИОННО-СЕТЕВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА
МИРОВУЮ ПОЛИТИКУ И МЕЖДУНАРОДНУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ**

Крайне высокий уровень турбулентности мировой политики и рост международной напряженности актуализируют проблемы международной и национальной безопасности в информационной сфере. Превращение информационной составляющей в важнейшую часть всей системы национальной и международной безопасности объясняется усилением роли информационных и телекоммуникационных средств. Информационная безопасность является одной из самых значимых в системе международной безопасности по степени влияния на политическую и социальную сферу, экономику, имидж и статус страны в мировом сообществе. Под влиянием информационно-коммуникационных технологий меняется природа системы коллективной безопасности на региональном и международном уровнях.

Теоретический анализ международной безопасности вне контекста информационно-сетевых технологий в современных условиях не может быть признан достаточным, так как, воздействуя на международную безопасность, сетевые информационные технологии становятся все более значимой площадкой внешнеполитической деятельности. Объективно информационные сетевые технологии предоставляют широкие технические возможности для государственного управления, международной политической деятельности, делают более прозрачным механизм функционирования государственной власти. В то же время использование «мягкой силы» посредством сетевых форм расширяет возможности подрыва извне политической стабильности и суверенитета государства.

Транснациональный характер сети Интернета предопределяет его роль в международной политике и в развитии негосударственных международных отношений, что расширяет круг их субъектов и характер обсуждаемых проблем. Феномен динамичного развития сетевых сообществ вывел их в акторы мировой политики. В настоящее время большинство межнациональных дискуссий осуществляется в рамках глобальной сети. Новый формат коммуникаций, возникший вследствие развития информационных сетей постепенно интегрируется в существующую систему международных отношений. Однако «материальные и символические коммуникации означают сжатие времени и пространства. Но нет нормативного консенсуса, отвечающего всему этому и способного основать приемлемые для широкой общественности институты демократического глобального управления».¹ Таким образом, исследование сетевых технологий как фактора международных отношений переходит в область концептуального обоснования управления международными процессами. Именно поэтому

---

¹ Definitions by the Mass Media, from Thinking About Social Problems by Richard J. Heushel and R. K. Merton. Orlando: Harcourt Brace Jovanovich, 2010, p. 56.

рассмотрение проблемы сетевых технологий в контексте информационной безопасности представляется крайне востребованным.

В глобализационных условиях информационная безопасность превратилась в системообразующий элемент международных отношений, что актуализирует анализ сетевых информационно-коммуникационных структур на временные и пространственные характеристики развития мирового сообщества в целом, а также внешней политики государств как субъектов международных отношений. Субъектами борьбы в информационном пространстве выступают не только государства, но и различные негосударственные формирования: от отдельных личностей и групп до транснациональных корпораций, международных террористических и преступных структур.

На постиндустриальном этапе развития все большее количество коммуникаций приобретает сетевой характер. Развитие саморегулирующих сетевых структур носит интенсивный характер, вызывая новые угрозы традиционной триаде - личности, обществу и государству. К таким угрозам, в частности, можно отнести трансграничную киберпреступность, манипуляцию общественным мнением, рост средств эффективной организации деструктивных процессов в ценностных системах на государственном и международном уровнях.

Информация, транслируемая информационными сетями, может провоцировать межэтнические и межконфессиональные конфликты, экстремизм, неповиновение и противодействие представителям законной власти и др. Несмотря на тот факт, что во всех странах «арабской весны» реализовывались отличающиеся друг от друга сценарии, тем не менее, прослеживается решающая роль сетевых информационных технологий в этих событиях. Развитие событий в Ливии и Сирии показывает, что «управляемый хаос» в этих странах провоцировался локальными и региональными сетевыми структурами, созданными для решения мобилизационных задач, связанных с вербовкой и подготовкой боевиков. Известно, что именно локальные сетевые структуры привлекались для организации массовых волнений в Турции.

Существенное изменение геополитической картины современного мира, связанное с усилением тенденции перехода к многополярному миру и стремлением ряда стран сохранить мировой порядок, сложившийся в монополярной системы международных отношений, значительно увеличивает риски в обеспечении информационной безопасности. Силовое коммуникативное навязывание западного стандарта мышления и образа жизни формирует пространство информационного противоборства. В этом контексте показателен факт выступления бывшего госсекретаря США Хилари Клинтон с речью в Университете имени Джорджа Вашингтона, в которой она отвела главное место в борьбе за демократию в мире именно социальным медиа и сетевым сообществам.

Вызовы современной международной политики, соперничающие модели и сценарии развития мирового политического процесса требуют от Азербайджана оперативной и адекватной реакции на разнообразные тенденции информационной безопасности. Общенациональный лидер Гейдар Алиев, определив основные принципы и направления внешнеполитического курса суверенного азербайджанского государства, четко указал, что «одной из основных задач, стоящих перед нашей страной, является проведение умной, выверенной внешней политики, способной защитить позиции Азербайджана на мировой арене». Развитие информационной сферы представляет собой важное направление политики инновационной модернизации Азербайджанской Республики. Политика информационной безопасности, в соответствии с новейшими требованиями и с условиями глобального развития как на меж-

дународном, так и на национальном уровне, является одной из стратегических задач развития Азербайджана и поддержания его достойного статуса на мировой арене.

Гибкий механизм обеспечения информационной безопасности Азербайджана должен оптимально охватывать все основные аспекты защиты информационного пространства страны, связанные с геополитическими процессами в современном глобальном мире и политическими проблемами международных отношений.

Крайне важно, чтобы данный механизм динамично и инновационно развивался, эффективно осваивал новейшие достижения в информационно-коммуникационных технологиях. Наличие в Интернете субъектов, злоупотребляющих сетевыми правами и совершающих компьютерные преступления ни в коем случае не должно являться основанием для запрета или ограничения деятельности демократических институтов, культурных и социальных прав, связанных, в том числе с национальными сетевыми ресурсами.

Исходящие из мирового виртуального пространства информационные угрозы требуют развивать сотрудничество в этой области на международной арене. Учитывая реальные опасности сетевых информационных технологий, специалисты нашей страны должны участвовать в разработке принципов и норм международного права в сфере информационной безопасности, в международных исследованиях информационных угроз и мер для их противодействия.

სურა გუსეინოვა
საინფორმაციო-ქსელური ტექნოლოგიების ფაქტორის გავლენა მსოფლიო
პოლიტიკასა და საერთაშორისო უსაფრთხოებაზე
რეზიუმე

ნაშრომში გაანალიზებულია საერთაშორისო ინფორმაციული უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მექანიზმის ფორმირების პრობლემები გლობალიზაციის გამოწვევებისა და საფრთხეების კონტექსტში. ნაჩვენებია, რომ საერთაშორისო ინფორმაციული უსაფრთხოების საკითხი წმინდა ტექნოლოგიურიდან სამხედრო-პოლიტიკურში გადაიზარდა და მსოფლიო პოლიტიკის ერთ-ერთ მთავარ მეგატრენდად იქცა.

Sura Huseinova
Impact of Information Network Technologies on World Politics and International Security
Summary

The article analyzes the problems of the formation mechanism which ensure international information security in the context of globalization challenges and threats. The author proves that the problem of international information security has been transformed from purely technological to military-political and has become one of the key megatrends of world politics.

Аян Мамедова
(Азербайджан)

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

Важными составляющими частями системы управления стратегическими изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности являются организационные и инновационные изменения.

Для выявления основных путей повышения эффективности управления стратегическими изменениями на предприятиях, нами были выделены в отдельные блоки – организационное и инновационное изменения, по той причине, что они являются решающими в общей системе управления стратегическими изменениями.

Рассмотрим данный подход более подробно, опираясь на теоретические и практические выкладки.

Во-первых, в организационных и инновационных изменениях следует выделить следующие моменты:

- в организационной структуре – структура управления предприятия, правовая структура, производственно-коммерческая структура, производственно-коммерческие процессы и расчеты; в целях выпуска новых товаров и набор оказываемых услуг, завоевание новых рынков, взаимоотношение поставщиков и покупателей;
- в инновационности – новая техника и технологии, процессы и др.; в управленческой деятельности – внутрифирменное управление, оптимизация управленческих решений, ИКТ;
- в организационном поведении – ценности, мотивация, стимулирование, стиль управления;
- персональная деятельность – управление персоналом, квалификация и профессионализм, эффективность работы персонала;
- в эффективной деятельности – финансовые, экономические и другие показатели для оценки связи организации с окружающей средой и т.д. [2].

В практической деятельности предприятий обрабатывающей промышленности для эффективного управления организационными и инновационными изменениями разрабатывают специальные правовые нормативы и методы ведения производственно-коммерческой деятельности: согласованность методов и процессов изменений действующей деятельностью предприятия и ее внутрифирменное управление; менеджеры должны выявить, каких направлениях они могут принимать участие в принятии в совместных управленческих решений; следует согласовать основные этапы реструктуризации предприятия; управления изменениями – процесс многоаспектный, сложный, требующий применение системного подхода; вести систематическую борьбу с различными сопротивлениями, с учетом кризисных ситуаций.

Важной целью стратегических организационных и инновационных изменений заключается в участии радикальных перемен предприятия, к которым относятся: конкуренция – конкуренция во многих сферах означает, что потребители получают качественное обслуживание, лучшее качество и более широкий ассортимент товаров; конкуренция происходит на глобальном уровне, и покупатели могут покупать любые товары на внешнем рынке; современная информационная технология существенно воздействует на то, как производятся товары, как протекает внутрифирменное управление в логистической системе; инновационность также оказывает существенное влияние на формирование новых товаров и их место на новых рынках и др.

Как видно, вышеперечисленные факторы подтверждают то что многие предприятия находятся в состоянии непрерывного организационного и инновационного изменения [3].

Организационные и инновационные изменения в зависимости от их масштабности и характера колеблются от незначительной до полной реорганизации предприятия, когда происходит ее окончательное изменение.

К основным предпосылкам организационных и инновационных изменений на предприятиях можно отнести: идеологической предпосылкой изменения является внедрение в сознание персонала предприятия осознания того, что этот процесс – нормальное явление эволюционного направления, к которым необходимо быть постоянно готовым; формирование и в дальнейшем рационализация новой системы ценностей, составляющих одну из основ устойчивости предприятия; важной организационной и инновационной предпосылкой изменения является наличие четких целей и стратегий в кризисных ситуациях и условиях риска; к информационным предпосылкам организационных и инновационных изменений можно включить: оптимальные каналы коммуникации, позволяющих своевременно получать достоверные данные о состоянии внутренней и внешней среды предприятий, результатах процесса изменений и т.д.

Основные предпосылки организационных и инновационных изменений связаны с человеческим фактором: вовлечение в этот процесс всего управленческого и рядового состава предприятия, правильный подбор и расстановка кадров, их своевременная переподготовка и повышение квалификации.

Отсюда можно прийти к заключению, что основными позитивами организационных и инновационных изменений можно отнести: полная реорганизация всего предприятия; повышенный уровень мотивации и стимулирования труда; повышение степени удовлетворенностью работы и качеством труда; совместная и коллективная управленческая деятельность; современное достижение целей по переменным изменениям; устойчивая кадровая политика и др.

В тоже время следует выделить и ряд негативов организационных и инновационных изменений: значительные временные издержки и затраты; дополнительность срока окупаемости процесса изменениями; сопротивление психологической направленности; усиление конфликтных ситуаций; непредсказуемость и неопределенность отдельных компонентов изменения; сложность прогнозной оценки по окончательным результатам.

Организационные и инновационные изменения осуществляются при наличии довлеющих факторов развития среднесрочной перспективы. Исходными пунктами для организационного и инновационного проектирования являются цели бизнес-единиц и их проблемы. Основываясь на существующие внутренние возможности бизнес-единиц, принимая во внимание рыночные тенденции, формируется план перехода к перспективному состоянию.

Основываясь на концепции формирования организационных структур, и в частности, концепции структурирования предприятия следует отметить основные, к которым относятся:

- концепция организационной структуры;
- инновационная концепция;
- концепция ресурсной зависимости;
- инвестиционная концепция;
- концепция организационного поведения.

Разделение функций между подразделениями происходит в первую очередь за счет департаментализации с помощью назначенных им специфических объектных функций.

Можно выделить два вида деятельности на предприятиях: на основе продукта и на основе результата.

Разделение организационных функций предполагает распределение формальных полномочий. Пределы управляемости связаны с количеством иерархических уровней в организации: чем ниже норма управляемости, тем выше число иерархических уровней, и наоборот.

Рассмотрим взаимосвязь стратегических целей и организационной структуры управления, можно заметить, что основная проблема объединения организационной формы с определенными целями состоит в адекватном внешнему окружению установлении этих целей и их иерархизации. Кроме того, следует установить главенствующую стратегию, которая лежит в основе внутренних процедур коопераций сотрудников предприятия. Достижение соответствия между системой целей и организационной структурой управления не может быть однозначным и представляет собой постоянный взаимосвязанный процесс.

При формировании организационной структуры управления необходимо учитывать, помимо стратегии, следующие факторы: объем, масштаб, размер предприятия; технология и инновация; формы управления предприятием.

В этом направлении следует выделить фундаментальные исследования А. А. Харченко [4], который обобщив теоретические и методологические основы организационного проектирования определил следующие направления предпроектного анализа:

- диагностика поля сил предприятия;
- диагностика организационно-регламентирующего обеспечения системы менеджмента;
- диагностика эффективности системы целеполагания предприятия;
- диагностика внешней эффективности;
- диагностика внутренней эффективности организации;
- диагностика соответствия организационной структуры управления производственной структуре;
- определение степени рациональности распределения задач, прав и ответственности между различными структурными звеньями;
- определение негативов структуры связей и способов их реализации.

Базовые исследования соответствуют специфике процесса организационного проектирования, и состоит из комплекса количественных, и качественных методов и инструментария анализа внешней и внутренней среды, оценки конкурентной позиции организации, формирования ее стратегических целей, диагностики соответствия организационной структуры выбранной стратегии, формирование вариантов организационной формы управления и

ее методического обеспечения. Нами были дополнены исследования А. А. Харченко и процессы поэтапного проектирования организационной структуры представлены следующим образом:

<p>Диагностика внешней стратегии, эффективности исполнения ключевых показателей деятельности</p>	<ul style="list-style-type: none"> - анализ рынка; - анализ стратегии; - комплексный финансово-экономический анализ деятельности предприятия.
<p>Предпроектный анализ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - оценка потребности в организационных изменениях; - анализ качества реализации функции и затрат на их исполнение; - структурно-логическая связь миссии и стратегии.
<p>Диагностика организационной структуры количественными методами</p>	<ul style="list-style-type: none"> - формирование первичных общих данных об организационной структуре; - выявление списка должностных лиц с подтвержденным количеством прямых подчиненных; - выявление списка должностных лиц с подтвержденным количеством функциональных подчиненных; - выявление списка должностных лиц с подтвержденным указанием прямых руководителей; - выявление списка должностных лиц с подтвержденным указанием количеством функциональных подчиненных; - анализа данных о количестве прямых и функциональных подчиненных, с целью определения их количества в целом, числа входящих и исходящих связей; - сравнение с экспертными оценками; - построение графической схемы организационной структуры; - выявление количества уровней управления в разрезе подразделений и стратегических функций; - анализ нормы управления и ее сравнение с экспертной оценкой; - определение уровня формализации и сложности управления организационной структурой; - оценка соответствия организационной структуры системе стратегических целей, технологии оказания услуг, масштабу деятельности предприятия.
<p>Определение функциональной сферы</p>	<ul style="list-style-type: none"> - анализ и уточнение стратегических функциональных зон ответственности департаментов в предприятии; - анализ количественного распределения руководителей и подчиненных, в разрезе стратегических функций; - анализ наличия формализованных положений и должностных инструкций, закрепляющих стратегические функциональные зоны; - выявление роли каждой должностной позиции в организационной структуре в процессе исполнения функциональной задачи в рамках стратегической зоны ответственности; - анализ распределения стратегических функциональных функций, должностных позиций, ролей и количества персонал;

	- схематичное представление результатов, с целью выявления качественных зависимостей и формирования первичных выводов о распределении ресурсов в функциональном ключе.
Диагностика организационной культуры и мотивации	- анализ организационной культуры; - альтернативная диагностика организационной культуры; - анализ мотивации персонала по процессуальной модели.
Анализ эффективности управленческих операций	- анализ операционных циклов.
Выявление организационных патологий	- анализ полученных результатов предыдущих этапов путем сопоставления с господствующими теоретическими воззрениями и экспертными оценками.
Основные направления организационных изменений	- формирование направлений изменений на основе выявленных организационных патологий.
Формирование схемы организационной структуры и формализация	- в соответствии с направлениями организационных изменений формируется схема организационной структуры; - процесс формализации проводится путем изменений действующих регламентирующих документов.
Положение организационных преобразований	- выбор направлений преобразований; - определение рычагов; - тактика; - проект; - прогнозная оценка.
Контроль результатов, дальнейшие меры	- анализ полученных результатов с прогнозными оценками; - анализ альтернатив; - принятие решения о направлении дальнейшего развития (см. также приложение №1).

В процессе исследования нами были использованы методические приемы, приведенные в теоретической части работы [1, 3].

При оценке эффективности системы управления организационными и инновационными изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности, важное значение приобретает определение критериев эффективности проектируемой системы, к которым можно отнести:

Управляемость предприятия с точки зрения	- инновационной привлекательности; привлекательности со стороны потребителя; контроль за финансовыми средствами; ориентированности на эффективность; обучение и развитие персонала предприятия; управление издержками.
Структура управления	- норма контроля; количество ступеней в структуре управления; информационно-коммуникационное обеспечение; управленческие взаимоотношения между руководителем и подчиненным; эффективность структуры управления с функциональной точки зрения.
Конкурентоспособность на рынке	- уровень сегмента на рынке; качество услуг.
Управление бизнес-процессами	- по новизне операционной системы; по оптимизации бизнес-процессов.

Организационные изменения включают:	- стратегический и глубокий характер; тактический и поверхностный характер.
Организационная культура направлена:	- на индивида; задачи; власть.
Система управления логистической с точки зрения:	- оптимальности остатков на складах; сбалансированности работы логистики и других подразделений предприятия.

Далее нами была дана оценка эффективности управленческих инноваций по достижению стратегических инновационных целей предприятий обрабатывающей промышленности (см. табл. №1). В частности, рассчитанный коэффициент, характеризующий способность системы управления достигать инновационной стратегической цели на предприятиях пищевой промышленности составил 0,862, а на предприятиях химической промышленности еще выше – 2,980.

Все это свидетельствует о том, что предприятия обрабатывающей промышленности способны достигать свои инновационные стратегические цели. С этой целью, руководители предприятий обрабатывающей промышленности по части достижения стратегических инновационных целей должны активно регулировать свои расходы на технологическую инновационную продукцию на протяжении всего периода деятельности предприятий обрабатывающей промышленности.

Литература:

1. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2014-2018): Elektoron bibliografik göstərişi. Bakı, 2014.
2. Оксинайд К. Э. Организационное поведение. М., КНОРУС, 2015.
3. Романюк А. В. Макроэкономическое планирование и прогнозирование. Тверь, ТГУ.
4. Харченко А. А. Совершенствование организационной структуры управления в условиях динамичного развития компании /www.nsuem.ru/

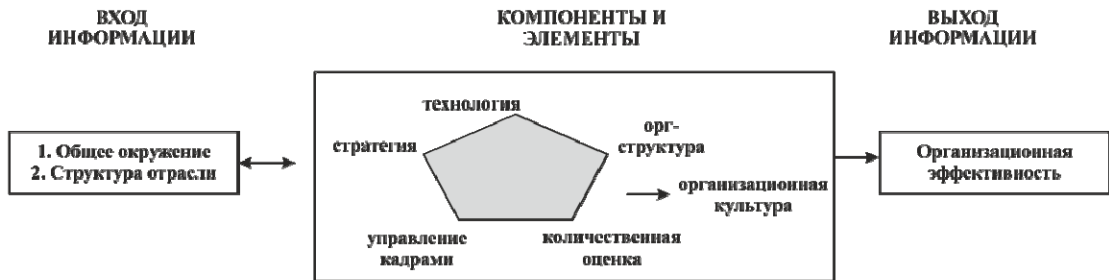
Таблица №1

Оценка эффективности управленческих инноваций по достижению стратегических инновационных целей предприятий обрабатывающей промышленности, тыс. манат

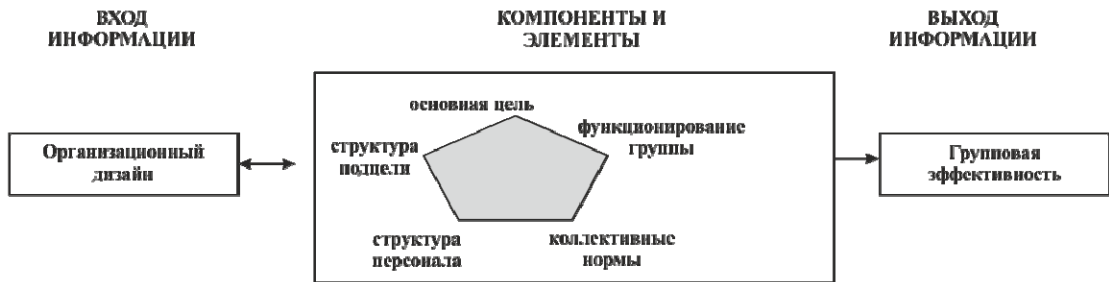
Наименование предприятий	Коэффициент, характеризующий способность системы управления достигать стратегических целей		
	Коэффициент эффективности, (КЭ)	Общее количество стратегических целей, (ОК)	Действующее количество стратегических целей, (ДК)
1. Предприятия по производству пищевых продуктов	0,862	1157	997,4
2. Предприятия химической промышленности	2,980	178,8	532,8
3. Предприятия по производству строительных материалов	-	-	9,0

Приложение №1

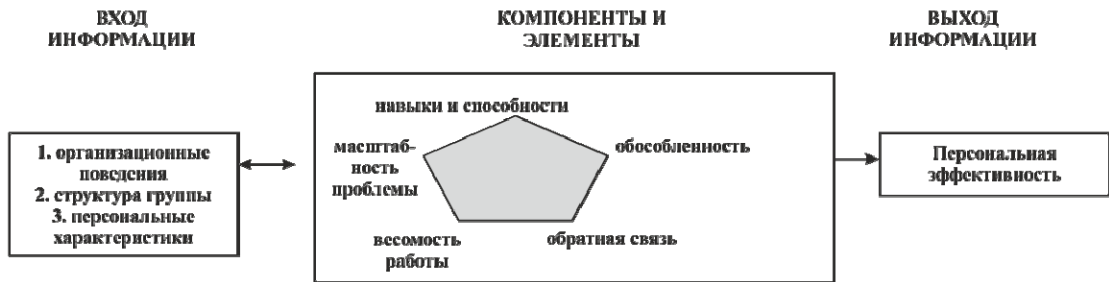
I УРОВЕНЬ ПРЕДПРИЯТИЯ

II УРОВЕНЬ ГРУПП ПОДГОТОВКИ ИНФОРМАЦИИ

III ПЕРСОНАЛЬНЫЙ УРОВЕНЬ

Модель диагностики организационной системы в предприятиях обрабатывающей промышленности.

აიან მამედლოვა

სტრატეგიული ორგანიზაციული ცვლილებები და ინოვაციური საწარმოები რეზიუმე

სტატიაში განხილულია საწარმოების სტრატეგიული და ინოვაციური ცვლილებების მართვის ეფექტურობის გაზრდის საკითხი. ავტორმა გამოიკვლია მომგებიანობის ხარისხი და სტრატეგიული საწარმოების ეფექტური მენეჯმენტის გავლენა წარმოე-

ბაზე, როგორც თეორიული, ასევე პრაქტიკული პერსპექტივიდან. საწარმოების სტრატეგიული ცვლილებების მენეჯმენტის გაზრდის მიზნით, გამოყოფილია ორი ნაწილი: სტრატეგიული და ინოვაციური. ამ დაყოფის მიხედვით, შეირჩა რამდენიმე ფაქტორი. ეს ფაქტორებია: ორგანიზაციულად ადმინისტრაციული, ტექნოლოგიურად ინოვაციური, ფინანსური აქტიუობა, პერსონალური წარმოება, პერსონალის სტიმული. მნიშვნელოვანია ინოვაციების მხარდაჭერა და პერსონალის მოტივაციის ამაღლება. შეიძლება არსებობდეს უარყოფითი ფაქტორებიც. ობიექტურმა შეფერხებებმა, ფსიქოლოგიურმა წინააღმდეგობებმა, კონფლიქტებმა შეიძლება გამოიწვიოს ფინანსური დაგეგმვის დეფიციტი. საწარმოს რეორგანიზაციის სხვადასხვა კონცეფცია არსებობს: ორგანიზაციის კონცეფცია, ინოვაციური კონცეფცია, ინვესტიციის კონცეფცია, საქმიანობის კონცეფცია, რესურსებზე დამოკიდებულების კონცეფცია. ნაშრომში სტრატეგიული ცვლილებების ეფექტურობის ზრდა ფართოდ არის ახსნილი ცხრილებით. ასევე საუბარია სტრატეგიულ ცვლილებებთან დაკავშირებით საწარმოების ხელმძღვანელების მოვალეობებზე.

Ayan Mamedova

Strategic Organizational Change and Innovative Enterprises

Summary

The problem of efficiency increase of the enterprises' strategic and innovative changes management is being considered in the article. The author researched profitability degree and strategic enterprises' effective management's influence on the production from both theoretical and practical perspectives. For the purpose of the increase of the enterprises' strategic changes management in the article there is a division into two blocks: strategic and innovative. According to this division, several factors were chosen and distinguished in the article. These factors: organizationally administrative, technologically innovative, financial activity, personal production, personnel incentive. Here we can come to a conclusion that organization subject in enterprises should be reaccelerated. Afterwards, the innovations should be supported and the personnel motivation increase must be expanded. Despite all these, there can also be negative factors. So, objective delays and standstills, psychological opposition, conflicts can cause the occur of the deficit in the financial planning. There are different conceptions of enterprises' reorganization: organization concept, innovative concept, investment concept, activity concept, resource dependence concept. In the article the strategic changes efficiency increase was widely explained with tables. The responsibilities of the heads of enterprises related to the strategic changes were also mentioned in the article. There are different conceptions of enterprises' reorganization: organization concept, innovative concept, investment concept, activity concept, resource dependence concept. In the article the strategic changes efficiency increase was widely explained with tables and stages. The enterprises' heads' responsibility related to the strategic changes was also noted in the article.

Аян Мамедова
(Азербайджан)

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ НА УРОВНЕ ПРЕДПРИЯТИЙ

Любые научные экономические исследования на уровне предприятий в основном направлены на решение проблем повышения эффективности. Объективная необходимость решения данной проблемы обуславливается многими факторами, среди которых можно выделить следующие: рост масштабов производства и структурные сдвиги в промышленности, взятый курс на развитие ненефтяного сектора, обострение конкурентной среды на товарном рынке, усиление риск-менеджмента на современных предприятиях и др. все это ставит перед промышленными предприятиями новые подходы к определению эффективности управления в целом, и стратегическим изменениям, в частности.

Несмотря на то, что в настоящее время в экономической литературе имеются достаточное количество подходов и инструментов определения эффективности управления предприятием, вопросам оценки эффективности управления стратегическими изменениями уделяется недостаточное внимание [6; 7; 9; 10]. Такое положение сложилось потому, что зачастую категорию «эффективность управления» отождествляют с эффективностью деятельности предприятия, а эффективность управления стратегическими изменениями практически не рассматриваются.

Для решения данной проблемы попытаемся разграничить сравнительные анализы методик оценки эффективности деятельности предприятия и стратегического анализа управления изменениями.

Наиболее обобщенный сравнительный анализ методик оценки эффективности деятельности предприятия предлагает Э. Г. Чурлей, где выделяются показатели конечных результатов промышленных предприятий, включающие финансовые, денежные, экономические, инновационно-инвестиционные, конкурентные и другие положения; ключевые показатели эффективности – доход, рентабельность, коммерческий оборот, производительность труда и др.; системный анализ производственно-коммерческой деятельности – объем выработанной и сбыта продукции, эффективность персонала, использование производственных фондов, диагностика финансово-денежной деятельности; рыночный анализ – общие состояния рынка, позиция предприятия на рынке, их долевое участие, стратегия создания стоимости.

Дополнительно к сравнительному анализу методики оценки эффективности деятельности промышленного предприятия нами предлагается провести и диагностический анализ организационно-управленческой деятельности, включая распределение функций управления и делегирования полномочий между персоналом предприятия.

Сравнительный анализ методик оценки эффективности деятельности

Подходы	Система методов
Параметры оценки конечных результатов деятельности предприятия: экономические, ликвидности, финансовой устойчивости платежеспособности, социальные, рентабельности, инвестиционные, инновационные	Расчет осуществляется с помощью ряда экономических и финансовых показателей
Основные параметры эффективности: доход, рентабельность, коммерческий оборот, объем продаж, удельный вес рынка, эффективность использования	Определение текущих экономических результатов, объемов продаж и прибыли

инвестиций, рыночная цена, производительность труда	
Системный анализ коммерческой деятельности предприятия: производство и реализация продукции, эффективность трудовых ресурсов и з/п, диагностика финансовых результатов деятельности и финансового состояния	Тщательный анализ результатов деятельности, активное использование метода горизонтального и вертикального анализа
Система сбалансированных показателей. Диагностика организационно-управленческой деятельности предприятия	Основана на распределении функций управления и делегирования полномочий персонала

Однако, более тщательный анализ показывает негативные моменты, к которым можно отнести следующие:

- категория эффективности в основном рассматривается с позиции оценки итогов коммерческой и хозяйственной деятельности предприятий;
- слабая сравнительная база диагностируемых показателей;
- сложно представить и сделать окончательный вывод о результатах эффективности;
- отсутствуют приемы, отражающие значение стратегического и маркетингового анализов, а также маркетинговых методов в повышении эффективности деятельности предприятия.

Следовательно, для оценки эффективности управления предприятиями следует на I фазе использовать данные подходы, которые могут являться базой для исполнения этих работ при помощи статистических данных. На II фазе следует проведение тщательной работы с экспертами, опрос специалистов для выяснения согласованных мнений по ситуации и анализируемой информации.

В наших исследованиях основной упор должен быть сделан на оценку эффективности стратегического управления предприятием с целью обеспечения эффективного использования всего потенциала, направленные на выполнение конечной цели.

Значимость данной проблемы определяется необходимостью динамичного устойчивого совершенствования и повышения эффективности управленческой деятельности на современных предприятиях обрабатывающей промышленности. С этих позиций нужен поиск новых подходов для обеспечения финансовой состоятельности и развития отрасли. В решении данной проблемы на первый план выдвигается стратегическое управление, которое представляет собой категорию, опирающуюся на человеческий потенциал как основу предприятия, направляет производственный процесс на удовлетворение потребностей населения, гибко реагирует и осуществляет своевременные изменения в предприятии, что в совокупности дает возможность им развиваться в долгосрочной перспективе, достигая при этом своих конечных результатов.

По нашему мнению, эффективность управления стратегическими изменениями во многом зависит от следующих факторов:

- перспективность и целенаправленность, т.е. качественное исполнение конечных целей предприятий обрабатывающей промышленности;
- осуществление новых направлений стимулирования и мотиваций персонала предприятия;
- адаптированность и гибкость стратегии поставленным целям.

Базовая основа эффективности включает:

- конкретную – количественные и качественные показатели деятельности, результативности предприятия и стратегических решений высшего звена управления;

- осознание топ-менеджерами, подчиненными и другим персоналом заинтересованности эффективных усилий достижения стратегических целей и решения проблем [2].

Кроме того, следует отметить, что эффективность стратегического управления в значительной мере зависит от рационального выбора и результативности разработки реализации стратегий на предприятиях обрабатывающей промышленности.

Меры эффективности стратегического управления предприятием целесообразно осуществлять по следующим направлениям:

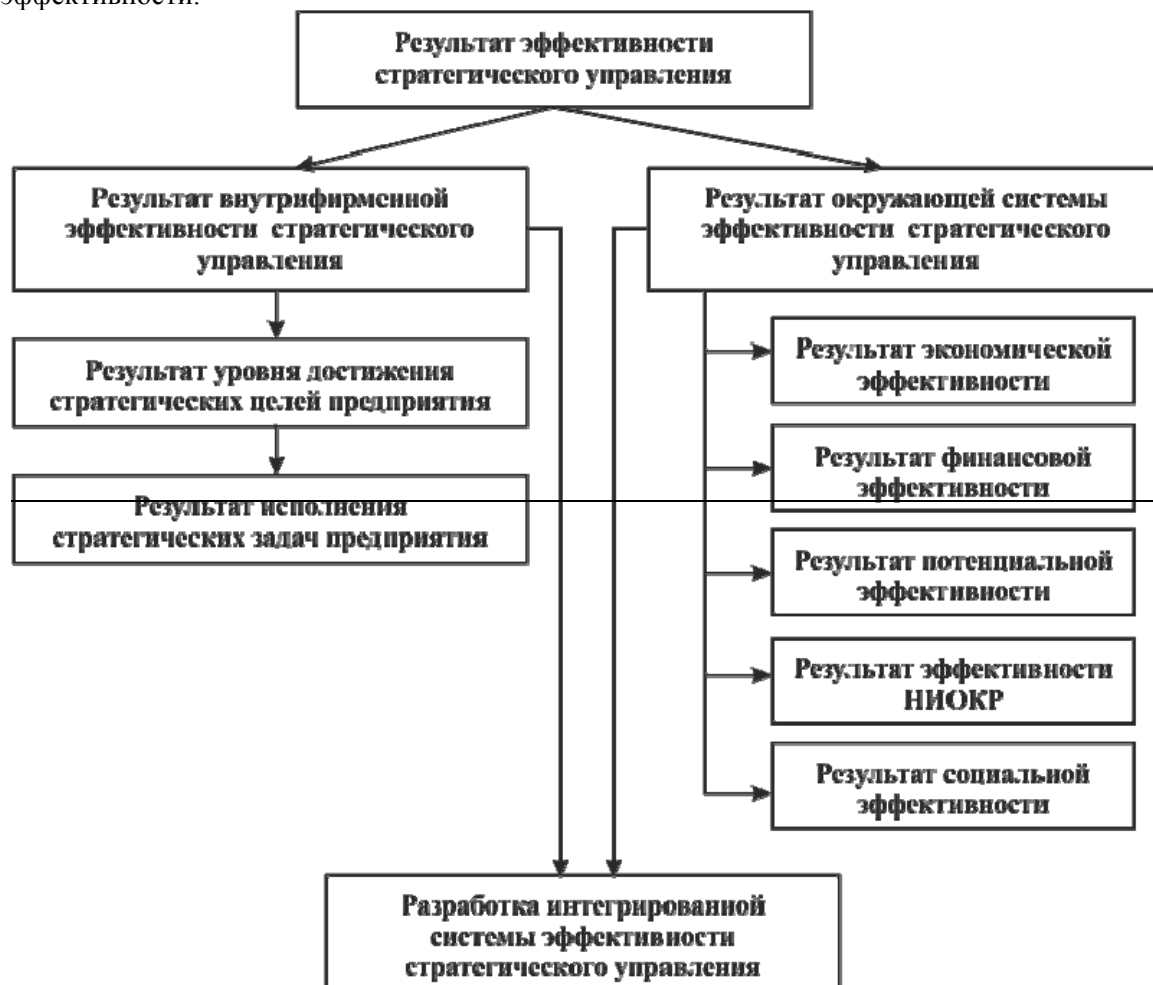
- оценка внутрифирменной эффективности стратегического управления;
- оценка окружающей системы эффективности стратегического управления.

В подобных исследованиях обычно выделяют три вида критериев эффективности стратегического управления: I-порядка, II-порядка и многокритериальные.

Критерии эффективности I-порядка – уровень достижения целей системы управления предприятиями обрабатывающей промышленности;

Критерии эффективности II-порядка – оценка эффективности на определенном перспективном этапе, с помощью которого можно сравнить стратегические изменения предприятия.

Многокритериальные оценки эффективности – способные и обособленные критерии эффективности.

Базовые направления определения эффективности управления стратегическими изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности

Следовательно, исходя из направления определения эффективности стратегического управления критерии эффективности стратегического управления, должны соответствовать следующим условиям: реально измерять эффективности систем управления; количественно отображать эффективности управления стратегическими изменениями.

Кроме того, следует добавить, что критерии результативной оценки, включая экономическую и социальную, эффективности стратегии изменениями можно представить как совокупность качественных и количественных сравнительных показателей, благодаря которым проводится оценка стратегии на предприятиях обрабатывающей промышленности. В качестве критериев оценок могут выступать системы комплексных мероприятий для достижения единой долгосрочной цели, адаптивность управления и другие.

Проведенные анализы и диагностика оценки основных элементов, оценки экономической эффективности стратегии управления предприятием в обрабатывающей промышленности можно дать следующую классификацию экономической оценки эффективности системы управления стратегическими изменениями [3].

Обобщенная классификация социально-экономической оценки эффективности управления стратегическими изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности

Главная цель эффективного управления стратегическими изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности является формирование необходимых условий коммерческого их успеха на основе правильного отбора целенаправленных действий и эффективного распределения имеющихся ресурсов.

Следует подчеркнуть, что предприятия обрабатывающей промышленности являются сложной системообразующей структурой, обладающими как прямыми, так и обратными связями, поэтому разработку эффективной системы управления стратегическими изменениями следует рассматривать с позиций конкурентной среды, выступающий как основной элемент обратной связи.

С этих соображений эффективная система управления стратегическими изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности в условиях конкуренции можно представить следующим образом.

Этапность развития эффективного управления стратегическими изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности в условиях конкуренции

Как видно, разработка данной эффективной стратегии включает следующие блоки: информации о внешних и внутренних конкурентах; информация о стратегических конкурентах и конкурентной силы; процесс регулирования и координации; перспективы, тренды и стратегия изменениями. По нашему мнению, предложенная поэтапная эффективная стратегическая система управления изменениями во многом будет способствовать коммерческим успехам предприятий обрабатывающей промышленности.

Для более глубокого исследования вопросов эффективности управления стратегическими изменениями в предприятиях следует выявить ряд зарубежных подходов к оценке эффективности стратегического управления. Здесь, в основном можно выделить два направления: японскую и американскую [5].

Одной из перспективных систем стратегического управления является японская система, основной смысл которой заключается в разработке долгосрочного планирования. Различают базовые цели и оперативные вопросы или цели в области производительности. При этом, в современных японских предприятиях важным звеном является взаимоотношения головного предприятия с филиалами. В зависимости от характера деятельности подконтрольных предприятиях определяется стратегия дочерних предприятий и филиалов. Например, ориентации филиала на эффективность достижения цели устанавливаются по таким параметрам, как уменьшение издержек, объем продаж, прибыль. Построение стратегического управления в филиалах предприятия происходит вне зависимости от целей головного предприятия, но под ее контролем.

Абсолютной самостоятельности подконтрольные предприятия не имеют, но все же, некоторую самостоятельность сохраняют. Современные японские предприятия реализуют стратегии в зависимости от характера.

Значимое место в японских предприятиях занимает применение стратегического качественного плана, направленного не на количественные показатели, а на повышение уровня качества выпуска продукции. Стратегия инновации является первоопределяющей в процессе выбора стратегии. Японские предприятия направлены на то, чтобы производить современные товары, используя передовые технологии, таким образом, повышая свою конкурентоспособность. В эффективных японских предприятиях 21% продаж приходится на новые товары, которые разработаны за предыдущие 5 лет, они обеспечивают 23% рентабельности.

Что касается американских предприятий, то в них обычно используются два вида планирования: стратегическое и оперативное.

Стратегическое планирование осуществляется рабочей группой в высшем звене управления на базе экономической диагностики рыночной ситуации методом эконометрического прогноза, концентрируя свое внимание на достижении долгосрочных целей. Основным объектом диагностики для стратегического планирования является стратегический центр уровня, включающие несколько производственных отделений предприятия, действующий на рынке как самостоятельная единица – центр рентабельности. Цель стратегического планирования – дать основную оценку будущей рентабельности различных стратегических центров управления, а на этой базе принять решения по поводу прекращения того или иного вида коммерческой деятельности предприятия или внедрения в новые сферы деловой активности. Американское стратегическое управление имеет достаточно большую гибкость к изменениям потребительского спроса и рыночной конкуренции. Это достигается с помощью прогнозирования и планирования на скользящей основе, уменьшения времени выполнения заказа и поддержания тесной связи с поставщиком.

Стратегическое управление предприятием западного образца включает следующие факторы:

- разработка четкой обоснованной стратегии;
- привлечение в процесс стратегического управления всего персонала предприятия, повышение степени стимулирования сотрудников к происходящим изменениям в предприятии;
- способность предприятия, как к материальным, так и к моральным изменениям;
- результативная система контроллинга, анализа и диагностики каждого этапа стратегического управления;

- своевременное оповещение персонала о результатах проведения стратегического развития предприятия, которое благоприятствует еще большему повышению стимулирования, и как следствие вероятности достижения поставленных целей;

- конкурентная стандартизация управленческой деятельности;

- эффективное ИКТ в системе финансового и управленческого анализа.

Однако, процесс планирования системы управления стратегическими изменениями имеет определенный специфический характер, о которых говорили известные западные исследователи Т. Камминг, К. Уорли, Э. Пэттигрю. В частности, модель планируемых изменений Т. Каммингса и К. Уорли описывает осуществляемые в процессе изменений, основные виды деятельности предприятия, и отмечают, что процесс изменений обычно носит нелинейный характер. Различные задания накладываются друг на друга, выполняются непоследовательно, новая информация или изменение внутренних и внешних условий заставляют начинать процесс преобразований с исходной точки.

Э. Пэттигрю показал, что наличие или отсутствие адекватных обсуждений проблем влияло на проведение стратегических изменений предприятий. Превалирующая структура полномочий затрудняет проведение изменений в самостоятельном режиме. Первый и чрезвычайно важный этап процесса изменений – создание адекватной структуры, позволяющей обсуждать реформы и управлять процессом их осуществления. Он также отмечал, о масштабе взаимодействия внешней среды и предприятия. Внешняя среда оказывает влияние на положение предприятия, однако, руководители могут либо реагировать на поступающие сигналы, либо нет. Аналогично руководители имеют возможность воздействовать на внешнюю среду, поскольку они не являются пассивными игроками [4].

В тоже время Д. Э. Ханк [8] считает, что основой планирования системы управления стратегическими изменениями должно быть прогнозирование, так как выбранный метод должен давать точный, своевременный и понятный руководителю прогноз, который помог бы в выборе наилучшего решения. Одновременно, результаты процедуры прогнозирования должны приносить прибыль, которая покрывала бы затраты на ее исполнение. В основном эти процедуры прогнозирования предусматривают перенос прошлых тенденций в неопределенное будущее. Следовательно, все они построены на предположении, что условия, породившие полученные ранее данные, неотличимы от условий будущего. Исключение составляют только те переменные, которые точно распознаны моделью прогнозирования.

Понимание того, что аппарат прогнозирования оперирует данными, порожденными естественными событиями, приводит к определению следующих пяти этапов в процессе прогнозирования: сбор информации, группировка данных, формирование модели и ее оценки, выбор трендовой модели, итоговая оценка.

По нашему мнению, процесс планирования системы управления стратегическими изменениями должен основываться на вопросах их эффективности, а в частности, на оценке эффективности бизнес-процессов предприятия.

Проблема оценки экономической эффективности бизнес-процесса предприятия основываются:

- Все бизнес-процессы предприятия должны быть иерархически упорядочены и структурированы до определенного уровня, позволяющего учитывать издержки и затраты на процессы. Существующий бухгалтерский и управленческий учет не позволяет обеспечить детализацию расходов предприятия и формирования себестоимости продукции. В расходах на процесс следует учитывать как текущие расходы, так и единовременные вложения,

связанные с осуществлением данного бизнес-процесса. Это требует соизмерения и приведения к одной размерности текущих и единовременных затрат, что в последующем при определенных условиях позволит оценить экономическую эффективность отдельных бизнес-процессов.

- Все бизнес-процессы следует классифицировать на две группы: добавляющие стоимость и формирующие прибыль и не добавляющие стоимость.

- Эффективность бизнес-процессов, добавляющих стоимость, определяется отношением добавленной стоимости к текущим затратам процесса или используемым ресурсам, привлеченные в процесс по методике расчета рентабельности. Эффективность бизнес-процессов, не добавляющих стоимость, в соответствии с существующими методиками оценки экономической эффективности определить сложно.

- Независимо от вида бизнес-процесса всегда можно рассчитать экономическую эффективность инновационных мероприятий по его совершенствованию, рационализации и оптимизации на основе оценки экономического эффекта как разности экономии, получаемой от внедрения мероприятия, проекта и дополнительных затрат, если таковые имеются. Одновременно, экономия складывается из экономии текущих затрат или их переменной части в случае маржинального подхода и экономии единовременных вложений основного и оборотного капитала.

Думается, что методы прогнозирования хоть и могут быть основой планирования системы управления стратегическими изменениями, но в оценке их эффективности их роль невелика.

Далее в работе нами проведены исследования по вопросам оценки эффективности системы управления стратегическими изменениями с позиций затрат, или иначе их называют стратегией управления затратами.

По мнению А. М. Ажлуни и Е. И. Каминской качество выполнения плана стратегического управления затратами рассчитывается соотношением достигнутых результатов и поставленных целей. Эффективность определяется уровнем развития объекта управления, который выполняется путем сопоставления достигнутых и плановых показателей, характеризующих состояние предприятия [1].

Отмечается, что основной целью в этих условиях является формирование конкурентных преимуществ предприятий и ставятся следующие задачи [1]:

- определение основных факторов, влияющих на конкурентоспособность товара предприятия;
- формирование целостной модели управления;
- расчет и оценка конкурентоспособности товара предприятия на рынке;
- определение системы изменения отдельных параметров товара и ее конкурентоспособности.

Основой формирования конкурентоспособности товара предприятия является его качество, которое связано с его потребительской стоимостью и прямо определяет границы и уровень удовлетворения потребности. Качество товара является основой механизма конкурентоспособности предприятия, причем относительно низкое качество не означает низкой конкурентоспособности. Высокое качество наряду с повышением конкурентоспособности товара приводит к большим затратам, а следовательно, и увеличению цены товара, что делает товар менее конкурентоспособным. Стоимость товара включает в себя затраты на его разработку, выпуск и реализацию, а также необходимый уровень прибыли; ее величина

определяет конкурентоспособность товара и является основой расчета конкурентоспособного показателя.

Значение стоимости товара определяется и тем, что существует особый вид конкуренции – ценовая, основанная на использовании конкурентного преимущества в более низких издержках. Таким образом, цена – мощный инструмент обретения и управления конкурентоспособностью продукции.

Основу формирования цены составляют затраты предприятия. Снижение затрат при заданной норме рентабельности обеспечивают предприятию снижение цены и, следовательно, повышение конкурентоспособности на основании более низких, чем у конкурентов цен.

Кроме того, следует связать зависимость затраты/качество с таким понятием, как инновационность.

Инновационность это не только новшество, но и впервые внедренное на данном предприятии в производственно-коммерческую деятельность. Инновация представляет собой изменение в продукте, технике, технологии, которое позволяет предприятию создать конкурентное преимущество по конкретному продукту или группе продуктов.

Отсюда можно выделить три важных фактора, способствующих повышению конкурентоспособности предприятия:

- непосредственно производство – степень всех, связанных с деятельностью затрат;
- качество – уровень качества, при котором производится и продается товар;
- инновационность товара – контекст новых характеристик продукта, впервые внедренная на предприятии.

Для разработки комплексного показателя оценки эффективности деятельности предприятий, по стратегическому управлению затратами следует использовать следующие три группы показателей: затраты, качество, инновационность.

Группировка показателей для определения эффективности стратегического управления затратами

Система параметров	Параметры
Общие издержки	<ul style="list-style-type: none"> - издержки поставщика - издержки по главным видам деятельности - издержки по другим видам деятельности - издержки потребителя
Качество	<ul style="list-style-type: none"> - функциональное отличие - функциональная простота - внешний вид
Инновационность	<ul style="list-style-type: none"> - новизна - функциональность - экономическая безопасность

Соответственно, для каждого подразделения следует выбрать показатели, характеризующих группу. Количество используемых в оценке показателей зависит от количества значимых для предприятия параметров конкурентоспособности товара. Далее производится

их расчет и присвоение каждому балльного коэффициента. Каждому показателю присваивается определенное количество баллов, которое зависит от отклонения, достигнутого после реализации мероприятий по стратегическому управлению затратами параметра от его значения до внедрения системы. Итоговый показатель эффективности системы рассчитывается на основе весовых значений показателей эффективности каждой группы:

$$E_{\text{итог}} = \sum_j^n (E_k \cdot W_j)$$

где, $E_{\text{итог}}$ – итоговый показатель эффективности стратегического управления затратами, %;

J – группа;

E_k – эффективность группы, %;

W_j – удельный вес группы j в итоговом показателе эффективности, %.

Итоговый показатель определяет уровень достижения цели проведенных мероприятий по стратегическому управлению затратами, т.е. уровень повышения конкурентоспособности продукции после внедрения на нем системы стратегического управления затратами, что и служит конечной целью внедрения системы. На базе данного метода предельных показателей предприятие может не только оценить эффективность системы с позиции достижения цели, но и выявить, какая из групп наиболее отстает от предельных значений, и на нее направить свои стратегические усилия.

Особую значимость в системе управления стратегическими изменениями на промышленных предприятиях имеет показатель обновления инновационной продукции в обрабатывающей промышленности. Так, в целом по промышленности данный показатель за 2011-2014 гг. по новой продукции снизился с 13163 тыс.манат до 12319 тыс.манат, а по совершенствованной продукции – с 14403 тыс.манат до 1118 тыс.манат, в том числе по предприятиям обрабатывающей промышленности соответственно увеличился с 11090 тыс.манат до 12319 тыс.манат (новая продукция) и снизился с 3973 тыс.манат до 1118 тыс.манат (совершенствованная продукция).

Обновленная инновационная продукция обрабатывающей промышленности

	Новая продукция				Совершенствованная продукция			
	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014
Промышленность – всего	13163	23052	11634	12319	14403	1045	883,1	1118
Обрабатывающая промышленность	11090	22656	11308	12316	3973	809,6	883,1	1118
Из них:								
Производство напитков	3500	18200	-	-	-	-	-	-
Текстильная промышленность	-	-	8933	-	-	-	-	-
Производство	498,1	-	-	-	850,5	-	-	-

древесины								
Производство нефтепродуктов	103,3	-	-	-	3,2	-	-	-
Химическая промышленность	-	3049	465,5	-	1969	21,3	40,7	-
Производство строй.материалов	-	-	1159	-	-	-	-	-
Производство компьютеров и др.	5681	20,4	-	-	1,044	-	-	-
Производство электротехники	13,5	-	-	-	-	-	-	-
Производство машин и оборудов.	-	890,3	238,4	-	105,9	686,2	798,3	-
Ремонт машин и оборудования	1295	496,8	511,6	-	-	102,1	44,1	-

Одновременно увеличились расходы на технологическую инновационную продукцию, как в целом по промышленности, так и в обрабатывающей промышленности. За 2009-2014 гг. рост данного показателя в целом по промышленности увеличился с 4619 тыс.манат до 21534 тыс.манат, в том числе на инновационную продукцию – с 2328 тыс. манат до 13510 тыс. манат и инновационные процессы – с 2291 тыс.манат до 8024 тыс. манат. в системе обрабатывающей промышленности расходы на технологическую инновационную продукцию увеличились с 4102 тыс.манат до 17384 тыс. манат, из них на инновационную продукцию – с 1940 тыс. манат до 9523 тыс. манат, а инновационные процессы – с 2162 тыс.манат до 7861 тыс.манат

По отдельным сферам обрабатывающей промышленности эти показатели в целом сложились следующим образом: производство пищевых продуктов – с 93,7 до 1157; производство напитков – с 1052 до 2089; производство табачных изделий – с 500,7 до 0,0; текстильная промышленность – с 0,0 до 1210; производство нефтепродуктов – с 369,2 до 0,0; химическая промышленность – с 1029 до 1788; производство резины и пластмасса – с 1000 до 0,0; производство машин и оборудования – с 10,3 до 12667; ремонт машин и оборудования – с 11,4 до 82,1 и т.д.

Расходы на технологическую инновационную продукцию в обрабатывающей промышленности, тыс. манат

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Промышленность – всего:	4619	8139	31589	9326	13877	21534
Инновационная продукция	2328	7952	30904	5975	11899	1351
Инновационные процессы	2291	187,3	684,6	3351	1978	8024
Обрабатывающая промышленность:	4102	8128	29319	8083	4066	17384
Инновационная продукция	1940	7941	28634	5196	3847	9523
Инновационные процессы	2162	187,3	684,6	2887	219,3	7861

Производство пищевых продуктов	93,7	690,6	782,8	2706	997,4	1157
Производство напитков	1052	-	13800	2070	136,0	2089
Производство табачных изделий	500,7	166,9	157,8	-	-	-
Текстильная промышленность	-	-	-	119,6	600,0	1210
Производство нефтепродуктов	396,2	1635	5378	2618	551,2	-
Химическая промышленность	1029	177,6	-	439,4	532,8	178,8
Производство резины и пластмасса	1000	3500	-	-	773,6	-
Производство готовых изделий	-	947,5	-	-	-	-
Производство компьютеров	0,694	-	8910	-	-	-
Производство электротехники	17,8	-	13,5	-	-	-
Производство машин и оборудования	10,3	0,7	196,8	130,0	113,5	12,667
Производство автомобилей	-	1000	-	-	-	-
Производство мебели	17,8	-	-	-	348,1	-
Ремонт машин и оборудования	11,4	9,7	79,2	-	5,0	82,1

Таким образом, особенности определения эффективности управления стратегическим изменениями в предприятиях заключается в их концептуальной схеме стратегического управления, представляющий собой совокупность системообразующих элементов стратегического управления, включая диагностику инновационного процесса, разработку инновационной стратегии, механизмов реализации стратегии, оценке и контроль реализации. Данный подход способствует процессу непрерывности, воспроизводимости и эффективности функционирования стратегического управления являются стратегического мышления, стратегической информации и стратегической гибкости.

Эффективность стратегического управления изменениями обеспечивается долговременными горизонтами постановки целей и разработки мер по их достижению; системным характером подхода к обеспечению отдельных рыночных позиций предприятия; приоритетом инновационных стратегий как фактора эффективности предприятия.

Эффективность стратегического управления рассматривается как динамическая совокупность нескольких взаимосвязанных управленческих процессов, структурно представленных в модели системы стратегического управления. Для разработки модели необходимо применять методы логико-лингвистического моделирования, позволяющие на качественном уровне описывать и исследовать слабо структурированные системы и ситуации. Главным преимуществом данного подхода моделирования является то, что применяемые в их рамках лингвистические средства обладают большими возможностями по описанию ситуации реального положения. Логико-лингвистические модели целесообразно применять на стратегическом или концептуальном уровне управления и разработки эффективных управленческих решений.

Процесс принятия эффективного управленческого решения в системе управления стратегическими изменениями более подробно будет рассмотрен в следующем разделе.

ლიტერატურა:

1. Ажлуни А. М., Калинина Е. А., Критерии оценки эффективности системы стратегического управления затратами // Инвест Регион, №4, 2009.
2. Бюрюкова О. В., Логвина Ю. М., Оценка эффективности стратегического управления. /www.rusnauka.com/36PWMN2010/
3. Иванов Ю. Н., Повышение эффективности стратегического управления промышленным предприятием. Авт. дис. М., МГУ, 2008.
4. Кулькова А. В., Стратегический менеджмент М., РИОР, 2016.
5. Сагдеева Т. Б., Подходы к оценке эффективности стратегического управления предприятиями в отечественной и зарубежной теории и практики // Вестник Самарского ГЭУ. 2012, №12 (98)
6. Сосунова Л. А., Серпер Е. А., Оценка результативности и эффективности бизнес-процессов инновационного предприятия / www.ecsocman.hse.ru/
7. Тумин В. М. и др. Стратегическое управление организаций. М., ИНФРА-М, 2016.
8. Ханк Д. Э. и др. Бизнес-прогнозирование. М., Вильямс, 2003.
9. Чередникова Л. Е., Управление стратегическими изменениями: теоретические аспекты, методологические подходы и инструментарий. Новосибирск, САФБД, 2009.
10. Шифрин М. Б., Стратегический менеджмент. СПб., Питер, 2009.

აიან მამედოვა ეფექტურობის ზრდა საწარმოს დონეზე რეზიუმე

ნაშრომში ავტორი ცდილობს, გამოავლინოს მენეჯმენტის სისტემაში განხორციელებული სტრატეგიული ცვლილებების არსი და გვიჩვენებს, თუ რა პრინციპები უნდა იქნეს გათვალისწინებული ცალკეულ სფეროებში სტრატეგიული ცვლილებებისას. სტატიაში, ასევე, გაანალიზებულია შესაძლო სტრატეგიული ცვლილებები მენეჯმენტში, განსაკუთრებით – სამრეწველო სექტორში ეფექტურობის გაზრდის მიზნით. მენეჯმენტის სტრატეგიული ცვლილების სამეტაპიანი ცვალებადი მოდელი მოიცავს ამ ცვლილებების ფაზების გარკვეულ გზებს. ნაშრომში დეტალურად არის აღწერილი ცვლილებების ორგანიზაციული კლასიფიკაციის მიდგომები. თუმცა მნიშვნელოვანია დაგეგმვა ცვლილებების განხორციელებამდე. ამის გათვალისწინებით, ავტორი გვთავაზობს ცვლილებების დაგეგმვის შვიდსაფეხურიან მოდელს. მიუხედავად ამისა, მენეჯმენტში სტრატეგიული ცვლილებების განხორციელებისას ბევრი გადაუჭრელი საკითხია, რაც ძირითადად გამოწვეულია სამრეწველო საწარმოებს შორის კონკურენტული გარემოს არარსებობით.

Ayan Mamedova
Increased Efficiency at the Enterprise Level
Summary

The author tries to reveal the essence of the strategic changes implemented in management system, and also shows that what principles should be taken on separate areas in the strategic changes. The article also analyzed the possible strategic changes in management, especially in the industrial sector in order to increase the efficiency. Three-stage changing model of strategic change of management involves the certain ways of phases in these changes. The article describes in detail the approaches to organizational classification of changes. However, it is important to plan before the implementation of the changes. Taking this into account the author of the article offers a seven-step planning model for changes. Nevertheless, there are many unresolved issues in the realization of strategic changes in management. This is mainly due to the lack of a competitive environment among industrial enterprises.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია – „ყაზახეთი-საქართველო: კულტურათაშორისი და ეროვნებათაშორისი ურთიერთობები“	3
Scientific Practical Conference – "Kazakhstan-Georgia: Intercultural and International Communications" Научно – практическая конференция – «Казахстан-Грузия: Межкультурные и международные коммуникации»	
ყაზახურ-ქართულ ურთიერთობებზე.....	5
Kazakhstan as a "Middle Power"	10
<i>Межнациональное согласие и межконфессиональный диалог Казахстана .....</i>	<i>17</i>
ზურაბ პაპასკირი, ნატიგ გუმბატოვი	18
<i>ციეზაყი პრინცესა – საქართველოს დედოფალი</i> Zurab Papaskiri, Natig Humbatov <i>Kipchak Princess – Queen of Georgia</i> Зураб Папаскири, Натиг Гумбатов <i>Кипчакская принцесса – Царица Грузии</i>	
სატარ მაჯიტოვი.....	27
<i>ციეზაყები საქართველოში: ახლებური ხედვა</i> Sattar Mazhitov <i>Kipchaks in Georgia: A New Look</i> Саттар Мажитов <i>Кыпчаки в Грузии: Новый взгляд</i>	
მერი გაბედავა	49
<i>ცენტრალური აზიის კვლევის ცენტრი სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში – როგორც სამეცნიერო დიპლომატიის ინსტრუმენტი</i> Meri Gabedava <i>Sokhumi University's Central Asian Studies Center: an Instrument of Scientific Diplomacy</i> Мери Габедава <i>Центр центральноазиатских исследований Сухумского университета как инструмент научной дипломатии</i>	
გურამ მარხულია	55
<i>გეოეკონომიკური პროექტები და ყაზახეთისა და საქართველოს გეოპოლიტიკური უსაფრთხოების საკითხები XIX-XX სს.</i> Guram Markhulia <i>Geo-Economic Projects and Issues of Geopolitical Security of Kazakhstan and Georgia</i> Гурам Мархулия <i>Геоэкономические проекты и вопросы геополитической безопасности Казахстана и Грузии</i>	

მარინა იზორია	65
<i>შუა დერეფანი – გამოწვევა ყაზახეთისა და საქართველოსთვის</i>	
Marina Izoria	
<i>The Middle Corridor is a Challenge for Kazakhstan and Georgia</i>	
Марина Изория	
<i>Средний коридор – вызов для Казахстана и Грузии</i>	

დავით მახათაძე	74
<i>ქართველი მოგზაურის, დიპლომატისა და მწერლის რაფიელ დანიბეგაშვილის ნარკვევები ყაზახებზე</i>	
David Makhatadze	
<i>Essays by the Georgian Traveler, Diplomat and Writer Rafail Danibegashvili about the Kazakhs</i>	
Давид Махатадзе	
<i>Очерки грузинского путешественника, дипломата и писателя Рафаила Данибегашвили о казахах</i>	

ფილოლოგია – PHILOLOGY – ФИЛОЛОГИЯ

ტიტე მოსია	82
<i>ალექსანდრე ბარამიძე „ვეფხისტყაოსნის“ რელიგიაზე</i>	
Tite Mosia	
<i>Aleksandre Baramidze on "The Knight in the Panther's Skin" Religion</i>	
Тите Мосия	
<i>Александр Барамидзе о религии «Витязя в тигровой шкуре»</i>	

მადონა შელია	89
<i>ჰეტეროგენულ გამოხატვაში სემანტიკური ეკვივალენტობა მხატვრულ ლიტერატურაში (ინგლისური და ქართული ლიტერატურული ტექსტების მასალაზე)</i>	
Madona Shelia	
<i>On the Semantic Equivalence of Heterogeneous Expressions in Fiction (Based on the Material of English and Georgian Literary Texts)</i>	
Мадона Шелия	
<i>Семантическая эквивалентность разнородных выражений в художественной литературе (на материале литературных текстов английского и грузинского языков)</i>	

ლალა ახმედოვა	97
<i>მორალური არჩევანის პრობლემა მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრის რომანებში</i>	
Lala Akhmedova	
<i>The Problem of Moral Choice in Novels of the Second Half of the Twentieth Century</i>	
Лала Ахмедова	
<i>Проблема нравственного выбора в романах второй половины XX века</i>	

კობა წურწუმია	103
<i>პოსტმოდერნისტული ტრავმა ჯონ ფაულზის რომანში „კოლექციონერი“</i>	
Koba Tsurtsumia	
<i>Postmodernist Trauma in John Fowles' Novel "The Collector"</i>	
Коба Цурцумия	
<i>Постмодернистская травма в романе Джона Фаулза «Коллекционер»</i>	
მანანა გამბაშიძე	114
<i>სასაუბრო ენის ენობრივი და სოციოლინგვისტური ასპექტები</i>	
Manana Gambashidze	
<i>Linguistic and Sociolinguistic Aspects of Colloquial Language</i>	
Манана Гамбашидзе	
<i>Языковые и социолингвистические аспекты разговорного языка</i>	
მადონა შელია	123
<i>თარგმანის პრაგმატიკული ასპექტები სამეცნიერო და ლიტერატურულ ტექსტებში</i>	
Madona Shelia	
<i>Pragmatic Aspects of Translation in Scientific and Literary Texts</i>	
Мадона Шелия	
<i>Прагматические аспекты перевода в научных и художественных текстах</i>	
ნინო ეთერია	131
<i>სატირის მხატვრული ღირებულების შესახებ</i>	
Nino Eteria	
<i>About the Artistic Value of Satire</i>	
Нино Этерия	
<i>О художественной ценности сатиры</i>	
დავით მამაიაშვილი	135
<i>სამეცნიერო დარგებისათვის აქტუალური ნეოლოგიზმებისა და ნახესხობათა ანალიზი</i>	
Davit Mamaishvili	
<i>Analysis of Neologisms and Borrowings Relevant for Scientific Fields</i>	
Давид Мамаиашвили	
<i>Анализ актуальных для научных отраслей неологизмов и заимствований</i>	
ლიანა სიგუა	142
<i>მედეას ანტიკური სიუჟეტის გააზრების ინოვაციური ტენდენციები თანამედროვე რუსულ მწერლობაში და მათი რეცეფცია ქართულ სალიტერატურო სინამდვილეში</i>	
Liana Sigua	
<i>Innovative trends in understanding the ancient plot of Medea in modern Russian literature and their reception in Georgian literary reality</i>	
Лиана Сигуа	
<i>Инновационные тенденции осмысления античного сюжета о Мееде в современной русской литературе и их рецепция в грузинской литературной действительности</i>	

ფოლკლორი – PHOLKLOR – ФОЛЬКЛОР

კლეო პროტოხრისტოვა 151

*მიტები პრომეთეზე და შავი ზღვისპირეთი
ურთიერთგანსხვავებული ვერსიები, პარადიგმების ცვლა*

Cleo Protokhristova

*The Myths of Prometheus and the Black Sea Region
Conflicting Versions, Shifting Paradigms*

Клео Протохристова

*Мифы о Прометее и Причерноморье
Противоречивые версии, смена парадигм*

შორენა შავრეშიანი 164

სვანური ზღაპრის რელიგიური ასპექტები

Shorena Shavreshiani

Religious Aspects of the Svan Tale

Шорена Шаврешиани

Религиозные аспекты сванской повести

კულტურა – CULTUROLOGY – КУЛЬТУРОЛОГИЯ

ბალჯანა ნურბოსინოვა, გულნარა საიტოვა 172

*კომუნიკაციის სტრატეგია თანამედროვეობის მუზეუმების ციფრულ
მოედნებზე*

Baljana Nurbosinova, Gulnara Saitova

Communication Strategy in Digital Spaces of Contemporary Museums

Балжана Нурбосынова, Гульнара Сaitова

Стратегия коммуникации на цифровых площадках музеев современности

საერთაშორისო ურთიერთობები – INTERNATIONAL RELATIONS –

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

სურა გუსეინოვა 180

*საინფორმაციო-ტექნოლოგიების ფაქტორის გავლენა მსოფლიო
პოლიტიკასა და საერთაშორისო უსაფრთხოებაზე*

Sura Huseinova

Impact of Information Network Technologies on World Politics and International Security

Сура Гусейнова

*Воздействие фактора информационно-сетевых технологий на мировую политику и
международную безопасность*

აიან მამედოვა..... 183

სტრატეგიული ორგანიზაციული ცვლილებები და ინოვაციური საწარმოები

Ayan Mamedova

Strategic Organizational Change and Innovative Enterprises

Аян Мамедова

Стратегические организационные и инновационные изменения на предприятиях

აიან მამედოვა..... 191

ეფექტურობის ზრდა საწარმოს დონეზე

Ayan Mamedova

Increased Efficiency at the Enterprise Level

Аян Мамедова

Повышение эффективности на уровне предприятий

ჟურნალის ელექტრონული ვერსია:

<http://www.nplg.gov.ge>

E-mail: indiradzagania5@gmail.com

Tel.: (+ 995 32) 2 54 14 49

Mob.: +995 577170706

**ჟურნალში გამოქვეყნებულ მასალაზე
პასუხისმგებელია ავტორი.**

**Ответственность за содержание публикации
в журнале несет автор.**

**Authors are solely responsible for the content
of published materials.**

გამომცემლობა „უნივერსალი“

Tbilisi, 0186, a. politkovskaias №4. ☎: 5(99) 17 22 30, 5(99) 33 52 02

E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com

9771512436007